

Düşünce Eserleri Dizisi

TÜRK—İSLÂM TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYA

Dr. Hasan Avni YÜKSEL

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

Düşünce Eserleri Dizisi

**TÜRK İSLÂM TASAVVUF
GELENEĞİNDE RÜYA**

Dr. Hasan Avni Yüksel

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2983

BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 878

Düşünce Eserleri Dizisi : 10

Kitabın adı

TÜRK İSLÂM TASAVVUF

GELENEĞİNDE RÜYA

Yayın Kodu

96.34.Y.0002.1465

ISBN 975.11.1054.8

Baskı yılı

1996

Baskı adedi

5.000

Dizgi, baskı, cilt

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ

*Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
20.9.1995 tarih ve 5274 sayılı yazıları ile
birinci defa 5.000 adet basılmıştır*

Düşünce Eserleri Dizisi

TÜRK İSLÂM TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYA

Dr. Hasan Avni Yüksel

İstanbul, 1996

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
SÖZBAŞI.....	9
GİRİŞ.....	11
A– Sözlük ve Ansiklopedilerde Rüya	11
B– Çeşitli Din ve Medeniyetlerde Rüya Kabulleri	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA RÜYA

A– Tarihi Akış İçerisinde Rüyanın Türk Topluluklarında Kabulü.....	21
B– Masal ve Halk Hikâyelerinde Rüya	41
a– Masallarda Rüya	41
b– Halk Hikâyelerinde Rüya	43
C– Halk İnançlarında Rüya	50
D– Divan Edebiyatında Rüya	53
E– Yeni Türk Edebiyatında Rüya.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

RÜYA VE TÂBİR İLMİ

A– Rüya İlminin Tarihi Gelişimi.....	71
B– Rüyanın Mahiyeti ve Batıda Rüya ile İlgili Çalışmalar	76
a– Rüya Hakkında Çeşitli Görüşler	78
1– Biyolojik Açından Rüya.....	78
2– Psikolojik Açından Rüya.....	78
3– Metafizik Açından Rüya.....	79
4– Dinler ve Güzel Sanatlar Açısından Rüya.....	80
b– İlmî Araştırmalarda Rüya	86
C– Tâbir İlmî ve Tâbirciler.....	91
D– Görülen Rüya Etrafında Oluşan Davranış Şekilleri	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM'DA RÜYA

A– Kur'ân'da Rüya.....	117
------------------------	-----

B– Hadislerde Rüya	122
C– İslâm Âlimlerinin Rüya Hakkındaki Görüşleri	133
a– İbn-i Haldun	133
b– Muhyiddin-i Arabî	136
c– İmam Gazalî ve Diğerleri	138
D– Rüyaların Şer’î Hükümlerle İlgisi	143
E– Değerlendirme	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKKE EDEBİYATINDA RÜYA

A– Tekke Edebiyatında Rüya	151
a– Tekke Şiirinde Rüya	155
b– Menâkıbnâme ve Diğer Eserlerde Rüya	163
B– Tasavvufî Açıdan Rüya	173
a– Tasavvufî Açıdan Rüya Çeşitleri	181
b– Nefsin Mertebeleri ve Rüya	190
c– Ruha Ait Olan Taharetin Derecelerinde Rüyanın Durumu	213
d– Rüya İle İlgili Diğer Hususlar	216
e– Tasavvufla Doğrudan veya Dolaylı İlgisi Olan Rüyaların Başlıca Vasıfları ve Değerlendirme	233

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÂBİRNÂME VE RÜYA ÖRNEKLERİ

A– Tâbirnâme Örnekleri	267
a– Haza Ta’birâtü’l Vâkı’ât	267
b– Ta’birât-ı Rü’yâ Risâlesi	270
c– Ta’birnâme	273
B– Rüya ve Tâbir Örnekleri	279
SONUÇ	301
BİBLİYOGRAFYA	307
SÖZLÜK	319
GENEL DİZİN	351

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Ansk.	: Ansiklopedi
Ant.	: Antoloji
bk.	: Bakınız
Böl.	: Bölümü
bsk.	: Baskı
b.t.y.	: Baskı tarihi yok
b.y.y.	: Baskı yeri yok
C.	: Cilt
Derl.	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Enst.	: Enstitü
Haz.	: Hazırlayan
KB	: Kültür Bakanlığı
KTb	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kütph.	: Kütüphane
Matb.	: Matbaa, matbaası
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Mec.	: Mecmua
MEGSB	: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
nu.	: Numara, sayı
s.	: Sayfa
T.	: Tercüman
T.Eser	: Temel Eser
Terc.	: Tercüme
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKA	: Türk Kültürü Araştırmaları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite, üniversitesi
v.	: Varak
yay.	: Yayınları

SÖZBAŞI

Rüya, tarih boyunca insanlığı yakından ilgilendirmiş ve bu konuda çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Dinlerin bu olaya bakışı yanında modern ilimlerin de ilgi alanı içinde olan ve gittikçe yeni mesafeler katedilen dünyamızda rüya, fert ve toplumları derinden etkilemiş, tarihî ve sosyal olayların yanında güzel sanatların da ilham kaynağı olmuştur.

Türk tarihinin çeşitli dönemlerinden ve Türk toplumunun çeşitli kesimlerinden tespit ettiğimiz rüyalar Türk insanının olaylara bakışını ve gelecek hakkındaki sezgilerini belirleme açısından önemli ip uçları taşımaktadır.

Bu konuyu seçerken toplum hayatını derinden etkileyen bir motifin, bilhassa kendi içimizden kaynaklanıp gelişen bir kurumunda; tekke ve tarikatlardaki yeri nedir, etrafını nasıl etkilemiştir, edebî ve diğer kültür eserlerine nasıl yansımıştır bir bütün olarak ortaya çıkarmayı düşündük.

Rüya motifini bütün yönleriyle yerine oturtabilmek için dünya ve Türk tarihi ile kültür hayatı içindeki durumuna temas etme ihtiyacını duyduk ve konunun oralarla irtibatını tespite çalıştık.

Çalışmamız özelliği itibariyle dinî, tarihî, tasavvufî kaynaklarla bizzat rüya malzemesine dayanmaktadır. Böyle bir çalışmaya ışık tutacak daha evvel meydana getirilmiş benzeri eserlerin bulunmayışı ve çalışma alanının çok geniş olması bizi oldukça kapsamlı bir taramaya yöneltmiştir.

Giriş hariç beş bölümden oluşan bu çalışmanın başlangıcında rüyanın kelime ve kavram olarak mahiyeti, ifade şekilleri değişik kaynaklardan faydalanılarak toplu bir şekilde verilip çeşitli din ve medeniyetlerdeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde rüyanın tarihî akışı içersinde Türk topluluklarında ve kültür hayatındaki yeri ortaya konmuştur.

İkinci bölümde rüya ilminin tarihî gelişimi, rüyanın mahiyeti, Batıda rüya üzerine yapılan çalışmalar ve rüya teorileri, ilmî araştırmalar üzerinde durularak tâbir ilmi ve tâbircilerin mahiyeti ile görülen rüyalar etrafında oluşan davranış şekilleri belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde İslâmda rüya ile İslâm âlimlerinin rüya hakkındaki görüşleri ve rüyanın şer'î hükümlerle ilgisi ortaya konmuş ve bir değerlendirme yapılmıştır.

Dördüncü bölümde tekke ve tarikatlardaki rüyanın mahiyeti değişik açılardan bütün yönleriyle ele alınıp değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde çalışmamız içerisinde önemli bir yeri olan tâbirnâmelerle değişik türdeki rüyalardan seçmeler bulunmaktadır. Elimizdeki rüya ile ilgili tasavvufî malzeme, tâbirnâme örnekleri oldukça fazla olmasına rağmen bunların çoğu birbirinin benzeri ve tekrarı mahiyetinde olduğu için esere sınırlı sayıda örnek parça alınmıştır.

Rüya ile ilgili iç ve dış motiflerin değerlendirilmesi ayrı bir çalışmanın konusu olarak düşünüldüğünden bu eserde detaylı bir motif çalışmasına ve tasnif denemesine lüzum görülmemiştir.

Çalışmanın sonunda yer alan bibliyografya faydaladığımız kaynakların bir kısmını oluşturmaktadır.

İktibaslar ve rüya örnekleri tırnak içersine alınmış olup faydalanan eserdeki şekline sadık kalınmış ve dipnot olarak ayrıca gösterilmiştir.

Duruma göre ve anlatımda monotonluktan kurtulmak için bir kelimenin veya kavramın değişik ifadelerini kullanmakta herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Okuyucuya kolaylık sağlaması bakımından eserin sonuna bir sözlük ve genel dizin ilave edilmiştir.

Ocak - 1990

Hasan Avni YÜKSEL

GİRİŞ

A- SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLERDE RÜYA

Arapça bir isim olan “rüya” kelimesinin Türkçe karşılığı “düş”tür.

Tarihî gelişim içersinde bu kelime Halk Edebiyatı metinlerinde, dinî, tasavvufî, tarihî ve diğer edebî metinlerde değişik şekillerde ve değişik motiflerde kullanılmıştır. Türk dili ve kültürününün temel kaynaklarından olan Divanü lûgat-it Türk ve Kutadgu Bilig gibi eserlerde bu kelime orjinali olan “tüş” şeklinde yer almıştır.

Rüyayı sözlük, ansiklopedi ve konu ile ilgili değişik eserler esasta benzer şekillerde tarif etmektedirler: “Rüya, bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayâl dizisi.”⁽¹⁾; “Rüya, kişinin uyku halinde gördüğü şeye ve uykuda bir şey görmesi işine denilir.”⁽²⁾; “Rüya, ruhânî bir şey olup, uykuda iken insanî olan ruhun, mânâlar âlemine dalması sonunda, gaipten kendisine akseden varlıkların şekil ve suretini bir anda görmesinden ibarettir.”⁽³⁾; “Düş, uyurken zihinde beliren olayların ve düşüncelerin topu.”⁽⁴⁾;

“İnsanın cismi ve heykeli hem nurâniyeti, hem de karanlıkları kapsar. Yani hem hayâl, hem misâl âlemini içine alır. Kalp ise bunların hem mahzeni, hem de menbâı olduğundan karanlık ve nurâniyeti ayırıcı bulunmakla bu âleme “Âlem-i Şehâdet” derler. Bu ismin verilme sebebi, karanlık ve nurâniyeti gördüğünden bu iki görüşte zuhur eden hallerin hepsine birden rüya derler.”⁽⁵⁾

-
- (1) Tuğlacı, Pars, **Okyanus –20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük**, Pars yay., İstanbul 1974, C. 3, s. 2442; **MEYDAN Larousse**, Ansiklopedi, C. 10, s. 783.
 - (2) Hatiboğlu, Haydar, **Sünen-i İbn-i Mâce** (Terc. ve şerhi), Kahraman yay., İstanbul 1982, C. 10, s. 89.
 - (3) İbni Haldun, **Mukaddime**, MEGSB yay., İstanbul 1986, C. I, s. 251.
 - (4) Ağakay, M. Ali, **Türkçe Sözlük**, 4. bsk., TDK yay., Ankara 1966. s. 223; Hüseyin Kâzım Kadri, **Büyük Felsefe Lûgati**, Devlet Matb., İstanbul 1928, C. 2. s. 787; Çankı, Mustafa Namık, **Büyük Felsefe Lûgati**, İstanbul 1955-1956, C. 2, s. 560, C. 3, s. 96; **TÜRK Ansiklopedisi**, MEB yay., Ankara 1978, C. 27, s. 478; YENİ Redhouse Lûgati, (İngilizce-Türkçe), Amerikan Bord Neşriyat Dairesi yay., İstanbul 1962, s. 309.
 - (5) Abdülkadir Geylânî, **Âtiyye-i Sübhâniyye**, Uluçnar yay., İstanbul 1983, s. 56.

Doğrudan veya dolayısıyla rüya konusunu ele alan kaynaklar rüyanın başka dillerdeki çeşitli karşılıklarını ve genel tariflerini verdikten sonra onunla ilgili terimlere de temas etmekte ve meseleye bakış açılarına göre çeşitli değerlendirmeler yapmaktadırlar. Mânâ, vâkıa, seyr, misâl, bâb şeklinde de ifade edilen rüya kelimesi ile ilgili meydana getirilmiş bazı terkip ve kavramlar üzerinde yeri geldikçe daha geniş bir şekilde durulacaktır.

Dilimizde rüya ile ilgili birçok kelime, deyim ve terim bulunmaktadır: Rüya gibi, rüyalarına girmek, gözü açık rüya görmek, rüyada bile görememek, rüya-âميز, sâdık rüya, rüyasında görse hayra yormamak, tüş yürüğüçü, tüş yürüğü(*), ağır basma, düşü azmak, düş yormak, ihtilâm, karabasan, kara düş, kara kaygılı rüya, kara-kura, karakura basmak, v.s.

Gençliğin bâkî olmadığını, hayata bel bağlamamak gerektiği, zamanın ve bu dünyanın gelip geçici olduğunu belirtirken kullanılan ifadelerin başında hep "rüya gibi" ifadesi yer alır: "Gençlik kaçır ve hayat uçar; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin/ Hayata bel bağlama, rüya gibi geçer; boş saadete güvenme, kuş gibi uçar./ Bu rüyaya benzeyen hayat, farkına varılmadan geçer." (Kutadgu Bilig)

Günlük ifadelerde kullanılan rüya kelimesi, genellikle gelip-geçiciliğin, aldatıcılığın sembolü durumundadır. Seyr, düş, vâkıa gibi kelimelerle halk şairlerinin dilinde, atasözlerinde doğrudan veya mecazî olarak yalın ya da deyimler halinde de aynı fonksiyonlarda kullanılır.(7)

- (6) Cemâlüddin İbnü-Mühennâ, **Hilyetü'l-İnsân ve Helbetü'l-Lisân** (Haz. A. Battal), TDTC yay., İstanbul 1934, s. 78 (Eser bizde İbnü Mühennâ Lûgati olarak bilinmektedir ve bu isimle basılmıştır.); Edip Ahmet B. Mahmud Yükneci, **Atabetü'l-Hakâyık** (Haz. R. R. Arat), TDK yay., İstanbul 1951, s. LXVI; Kaşgarlı Mahmud, a.g.e.
- (7) Atasözlerinden örnekler: Aç tavuk düşünde darı görür./ Ne karanlıkta yat, ne korkulu düş gör./ Şeytan adamın düşünü azdırır suyunu ısıtmaz./ Yerde yatar minare kadar rüya görür./ Düşte ağlayan uyanıp gülmüş./ Korkulu düş görmektense uyanık yatmak yeğdir.

Halk şiirinden örnekler:

"Elkübüne el turusu kurucu/ Var Seyrânî olma aslın sorucu / Sen ol şer düşleri hayra yorucu/ Hakka ibadeti elden bırakma"- Seyrânî-
 "Seyrimde bir şehre eyledim nazar/ Gördüm elvan dolu meyhaneler var/ Teşne var mı deyu sâkîler gezer/ Elllerinde dolu peymâneler var"-Dertli-
 "Kimin meftûnuyum kimin mecnûnu/ Anlaşılmaz böyle bir hâl var bende Tâbirsiz üriya keşfettim bunu/ Sevgi bende sevda bende yâr bende"-Âşık Veysel-
 "Derd-i meçhûle hiç olur mu davâ/ Hâbdan sonradır beyim ru'ya"-Sabit-

B- ÇEŞİTLİ DİN VE MEDENİYETLERDE RÜYA KABULLERİ

Rüya, tarih boyunca fert ve toplum hayatının ayrılmaz bir parçası olmuş ve onları değişik şekillerde etkilemiş, yönlendirmiştir.

Çeşitli kaynaklar, doğu ve batı toplumlarından rüya hakkında gerek imaj olarak, gerekse motif olarak günümüze örnekler ve bilgiler aktarmaktadırlar.

Rüyanın tarih boyunca insanoğlunun ilgisini çekmesi, birbakıma onun günlük hayatını etkilemesi yanında geleceğini de yönlendirmesindendir. Bu durum dün olduğu gibi bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası oluşu, dinlerdeki ve toplum kabullerindeki yeri rüyayı zamanla psikolojinin ve tıbbın uğraşı alanı içine sokmuştur. Tıbbın giderek rüyanın mahiyetine eğilip bu konuda araştırmalarını hızlandırması, tedavide rüyadan faydalanma yollarının tespiti konusunun önemini gösteren hususlardan sadece birkaçıdır.

Geleceğin insanlara iyi ve kötü yönde neler getireceği hususunun bilinmesinde ve bu yoldaki faaliyetlerde rüya giderek önem kazanmıştır. Görülen rüyaların tâbiri, farklı yetenek ve bilgilere sahip olanların elinde gittikçe ihtisâs haline gelmiş, esaslar ortaya konmuş, eserler meydana getirilmiş ve bu işle uğraşanlar itibar görmüşlerdir. Giderek din âlimlerinin, devlet adamlarının ve diğer tanınmış kişilerin gördükleri rüyalar müstakil eserlere konu olmuş veya önemli bir motif olarak işlenmiştir.

Rüyaların bu âlem ile başka bir âlem arasında bir köprü olduğu inancıyla geleceği gelmeden bildirmedi de bir vasıta olduğuna inanılmıştır. Bu cümleden olarak, tarihte pek çok olay rüya yoluyla önceden tespit edilmiş ve yine pek çok devlet adamı, din ülusı, v.s. rüya yolu ile âkıbetlerinden haberdar olabilmüşlerdir. İlerde de bahsedileceği üzere doğu ve batıda pek çok kişi rüyadan elde ettikleri ilhamlarla değerli eserler vererek üne kavuşmuşlardır⁽⁸⁾.

-
- (8) Muhiddini Arabî, gördüğü bir rüya üzerine Füsusu'l Hikem'i yazmıştır. Genç Osman, Abraham Lincoln, âkıbetlerini rüyalarında görmüşlerdir. R. Wagner, rüyada gördüğü bir operayı notaya almış; Nielse Bohr, rüya sayesinde atomun ilk modern tablosunu çizmiş; Stevenson, güzel hikâyelerinin çoğunu rüyada görüp yazmıştır. Yine, Elias Howe, dikiş makinasının iğnesine delegeği deliğin yerini rüyasında keşfetmiştir....

Tarihte bazı müşriklerin rüya yolu ile hidâyete ermeleri, rüya ile büyük fetihlerin müjdelenmesi, felâketlerin haber alınması, geçmişle temas ve tedavi gibi hususlara değişik eserlerde sıkça rastlanmaktadır⁽⁹⁾.

Sosyal hayattaki yeri bu kadar geniş olan rüyanın diğer alanları da oldukça etkilemiş olması kadar normal birşey olamaz. Yukarıda belirtilen hususlar bir yana rüyanın tasavvuf tarihindeki yeri doğrudan doğruya din ile ilgilidir. Çünkü vahyin başlangıcı rüya ile ve peygamberliğin kırk altıda biri rüyadır. İslâm toplumlarında rüyaya verilen önemin en başında bu husus gelmektedir. Çünkü sâdık bir ümmetin Kur'ân ve hadislerde yeri olan bu motiften faydalanması kadar normal birşey olamaz. Sosyal hayatın her kesiminde fonksiyonunu icra eden rüya motifi, tekke ve tarikatlarda başlangıçtan beri önemli bir yer işgal etmiştir. Bazı İslâm âlimlerinin ciddi muhalefetlerine rağmen tarikatlarda bazan rüya vasıtası ile amel etme veya âyetlerin açıklanmasında rüyalardan faydalanma yoluna gidildiği olmuştur⁽¹⁰⁾.

Doğu toplumlarında rüyanın mahiyeti ve fonksiyonu inançlarla iç içedir. Rüyaların gelecekte haberler taşıdığı inancı, yaşanan birtakım olaylar, onun bu fonksiyonunun benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Din kitaplarında bahsedilen rüyalar ve o rüyaların mahiyetleri ile ilgili telâkkiler o toplumların hayatında birtakım kabullerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Babil ve Asur inancına göre ölü ruhları rüyalara kötü tesir ederler. Bu kötü tesirlerden kurtulmak için de yapılacak şey Babil Rüya Tanrıçası Mamu'dan yardım istemektir⁽¹¹⁾.

İbranilerin kutsal kitabında Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve Saul'un peygamberâne rüyalarından bahsedilir. Burada peygamberlere rüyaların Allah tarafından gönderildiği belirtilir. Eski İbraniler, rüyaları yeni ve eski mukaddes kitaplara göre ilâhî bir müdahale ve ilham vasıtası saymışlardır. Hz.

(9) İbrahim Tennûrî, **Gülzâr-ı Ma'nevî**(Haz. A. Rıza Karabulut-R. Yıldız), Kayseri 1978, s. 10; Muhiddini Arabî, **El-Füthûat-el Mekkiyye** (Haz. N. Keklik), s. 262.

(10) Uludağ, Süleyman, **İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ**, İrfan yay., İstanbul 1976, s. 290-293;

Ozak, Muzaffer, **İrşad**. S. Bilici Kitabevi, İstanbul 1981, s. 282-283.

(11) Günay, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Gelenegi ve Rüya Motifi**. Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1986, s. 94.

Yakub'un ailesi ile hicret yolunda bulunduğu bir gece görmüş olduğu rüya çok meşhurdur⁽¹²⁾

Belirli bir toprak parçasının vatan tutuluşunda ilâhî desteğin rüya yoluyla bildirilmesine başka topluluklarda da rastlanmaktadır. Psikolojik bakış açısıyla bir önderin iç duygularının ilâhî bir ilham ve vahiy şeklinde dışa vuruluşu tarzında tâbir edilen bu rüyanın topluluklar üzerindeki tesiri oldukça güçlü olmuştur. "Nitekim, uyandıktan sonra heyecan ve vecd içinde olarak Hz. Yakub, vaazlarına başlamış ve etrafındakilere gördüğü yeri işaret ederek buna Allah'ın evi demiştir." ⁽¹³⁾.

İlerde de görüleceği üzere Hz. Süleyman, Hz. Danyal ve Hz. Yusuf'un rüyaları da dinî ve tarihî niteliklidir. Bu rüyalar ve tâbirleri zaman içinde memurluk veya meslek diyebileceğimiz fonksiyonlarda gelişme göstererek rüya olayının bilim haline gelmesine kaynak olmuşlardır.

Rüyaları tanrılardan gelen mesajlar olarak telâkki eden Mısırlılara göre, tanrıların görevlerinden biri de rüya gören kişileri gelecek tehlikelere karşı uyarmak ve rüya görenin sorularına cevap vermektir. Rüya tanrısı Serapis adına tapınaklar bulunmaktaydı. Kâhinler bu tapınaklarda otururlar ve rüya görmek isteyenler buralarda kalarak birtakım usûllerle rüya görmeye çalışırlardı⁽¹⁴⁾.

Çin inançlarında maddî ve manevî olmak üzere iki ruh kavramı vardır. Bunlardan maddî ruh vücut fonksiyonlarını ayarlamaktadır. Manevî ruh ise vücudun zahirî görünüşünü korur ve rüyanın kaynağını teşkil ederdi. Manevî ruh, geçici olarak bedenden ayrılır ve ölümlerin ruhları veya canı ile haberleşerek dönerdi. Bu ruh, etrafta dolaşırken rüya gören kimse kolaylıkla incinebilir bir halde olurdu ⁽¹⁵⁾.

Eski Yunanlılar, rüyaları tabiat üstü varlıklara, tanrılara bağlayan vasıtalar olarak telâkki ederlerdi ve kendilerine mahsus formüllerle tefsire çalışırlardı. Onlara göre üç çeşit rüya vardır: a- Tanrıların veya ruhların

(12) Adasal, Rasim, **Medikal Psikoloji**, A.Ü.Tıp Fak.yay., Ankara 1965, s. 215. (Rüya özetle şu şekildedir: Yeryüzünden gökkubeye kadar uzayan merdivende Allah'ın gönderdiği melekler ve bunların üstünde olarak hitabesi: "Ben senin baban İbrahim'in ve kardeşin İshak'ın ulu tanrısıyım. Üstünde yattığın toprakları ekmen için sana veriyorum...")

(13) Adasal, Rasim, a.g.e., s. 215.

(14) Günay, Umay, a.g.e., s. 95

(15) Günay, Umay, a.g.e., s. 96

kendilerini insanlara gösterdikleri Khrematismos, b- Olayların kendi şekilleri içinde görüldükleri Theoremotikos, c- Geleceğin herhangi imalı bir şekilde belirttiği rüyalar. Meselâ, iyileştirici tanrıların tapınaklarında geleceği haber verecek rüyaların görüleceğine inanılırdı. Ziyaretçiler geceyi civar kapı sundurmalarında geçirirler ve rüyalarında ilâhların emirlerini yerine getirirlerdi. Ayrıca rüyalara hazırlıklı olurlar ve bunları rahiplere tâbir ettirirlerdi ⁽¹⁶⁾.

Eski Yunan'da rüya tâbircileri ve kâhinler birbakıma günümüz doktorlarının görevlerini icra etmekteydiler. Yakındoğu efsanelerinin en önemli konularından biri olan rüya Homeros'un epiklerinde ve Yunan tragedyalarında oldukça önemli bir yer işgal eder. İlayda'da rüya, kişileştirilmiş bir varlık olarak gösterilmektedir. Zeus, rüyayı çağırmakta ve Agamemnon'a göndermektedir ⁽¹⁷⁾. Rüyaadaki şahsiyetler her çeşit kalıbı olan hava şekilleri olarak düşünölmekte, hatta tanrılar bile kalıp değıştirmiş olarak görünmektedirler. Bazen ölülerin ruhları cehenneme girmeden önce uyuyanlara rüya ile arzularını ifşa etmeğe gelmektedirler. Yunan kahramanı Achille'in rüyası ile Odyse'de İtaki adasındaki kocası Ulis'i yıllarca sabırsızlıkla bekleyen ve ona sadık kalan Penelop'un rüyaları bu cinstendir.

Diğer kavimlerde olduğu gibi Hintlilerde de rüya toplum hayatını çeşitli şekillerde etkilemiştir. Hintliler, bir işe başlayacakları zaman Tanrı tarafından ilham edilen rüyayı beklerlerdi. Sanatkârlar ve bilhassa heykeltraşlar bir esere başlamadan evvel rüyalarında bununla ilgili Tanrıyı görmeyi beklerlerdi. Vedanta adı verilen Hint felsefesi kâinatın sırrına vukufta rüyayı vasıta olarak kullanırdı ⁽¹⁸⁾. Kutsal kitaplar Vedalar'da yer alan rüya listelerinden başka Hintlilerin bir âdeti de kötü rüyalardan korunmak için âyinler düzenlemek ve özel hazırlanmış sularda yıkanmaktı. Yine, gecenin farklı saatlerinde görölen rüyalarla gerçekleşme süreleri arasında ilgi bulunduğuna inanırlardı ⁽¹⁹⁾. Bugün dahi Hindistan'da rüya yolu ile eş seçen kabilelerin olduğu bilinmektedir. Orta Hindistan'da Beiga adlı ilkel bir kabilede genç kızlar sihir

(16) MEYDAN Larousse, C.10, s. 782-783.

(17) Hopkins, Ferial Ghazoul, "Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Yapısı ve İşlevi", I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, MİFAD yay., Ankara 1976, s. 133-144.

(18) Adasal, Rasim. a.g.e., s. 215-238.

(19) Günay, Umay, a.g.e., s. 96.

yaparak rüyalarında seçtikleri erkeklere rastlar ve onların kendileriyle evlenmeleri için çeşitli yollara başvururlar. Eğer ertesi gün o genç ormana gider de rüyasında kendisini gören kıza rastlarsa onunla evlenmek durumundadır⁽²⁰⁾).

Hemen her din ve medeniyet, toplum hayatını büyük ölçüde etkilemiş kişilere normalin üstünde değer verir. Onlara ilâhî vasıflar atfederek kutsular. Budha'nın doğumu ile ilgili annesinin görmüş olduğu rüyayı buna örnek gösterebiliriz: "Prenses Mâyâ, bir gece uyurken garip bir rüya görür: Pembe inci renginde altı ışıklı, çok parlak bir yıldız, uzayın derinliklerinden kendisine doğru geliyordu. Yıldız yaklaştığı zaman ortasında altı dişli beyaz filden bir damga farketti. Yıldız kadına çarptı ve eriyerek sağ böğründen içine aktı. Prenses uyandığında bütün vücudunu analıkla ilgili sonsuz bir mutluluğun sardığını hissetti. Ülkenin gökyüzü tarifsiz bir nurla doldu. Dağlar, yeryüzü sallandı ve derinliklerden bir ses duyuldu: Budha geliyor!"⁽²¹⁾ .

Hristiyan inançlarında yer alan rüyanın fonksiyonu bir bakıma İncil'den kaynaklanmaktadır. Yukarda bahsettiğimiz Budhanın doğumu ile ilgili rüyada olduğu gibi İncil'de, İsa'nın doğumunda da rüya motifini görmekteyiz: Meryem, Yakub'un oğlu Yusuf ile nişanlı idi. Ancak Meryem'in Ruhulkudüs'ten gebe olduğu anlaşılınca Meryem'i halk içinde rüsvay etmeden ayrılmak niyetinde idi. Bunu düşünürken "İşte rabbin meleği rüyada ona görünüp dedi: Sen Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine karı olarak almaktan korkma; çünkü kendisinde doğmuş olan Ruhulkudüs'tendir ve bir oğlu doğacaktır ve onun adını İsa koyacaksın; çünkü kavmini günahlardan kurtaracak olan odur... Yusuf, uykusundan uyandı, Rabbin meleğinin kendisine buyurduğu gibi yaptı ve Meryem'i yanına alıp bir oğul doğuruncaya kadar onu bilmedi ve çocuğun adını ise koydu..." Daha sonra Rabbin meleği Yusuf'a görünerek çocuğu ve anasını alıp Mısır'a kaçmalarını, Kral Hrodes'in çocuğu yok etmek istediğini ve onu arayacağını söyler. Yine Hrodes'in ölümünden sonra Rabbin meleği Yusuf'a rüyada görünür ve çocuk ile anasını İsrail diyarına götürmesini söyler⁽²²⁾.

Bu örnekten de anlaşıldığı üzere İncil'de rüya yönlendirici bir fonksiyonda kullanılmaktadır. Yapılması gereken şeyler melekler tarafından rüya yoluyla bildirilmektedir.

(20) Gökyay, O. Şaik, "Rüyalar Üzerine", II. Milletlerarası T. Folklor Kongresi Bildirileri, MİFAD yay., Ankara 1982, s. 201.

(21) Çoruh, H.Şinasi, **Rüya Dünyamız**, İstanbul 1968, s. 159.

(22) İncil-i Şerif (Yahut İsa Mesih'in Ahit Kitabı), 10. bsk., Kitab-ı Mukaddes Şirketi yay., İstanbul 1985, s. 2-4.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA
RÜYA

A- TARİHÎ AKIŞ İÇERİSİNDE RÜYANIN TÜRK TOPLULUKLARINDA KABULÜ

Türk kültür tarihinde rüya motifinin oldukça önemli bir yeri vardır. Başlangıçtan günümüze kadar çeşitli isimler ve muhtevalarda karşımıza çıkan rüya motifi, çalışmamızın seyri içerisinde geniş bir şekilde ele alınacaktır. Burada meseleye tarihî seyir içerisinde kısa da olsa temas etmekte fayda görmekteyiz.

Eski Türk metinlerinde değişik pozisyonlarda yer alan rüya kelimesi şiirlerde daha çok deyim ve benzetme fonksiyonlarında karşımıza çıkmaktadır. Burkan muhitinde yazılan bir şiirde şair Çısuva Tutung şöyle söylüyor:

“Dünyanın büyüğü bir rüya gibi olduğunu anla
Şeytanlara kendini ezdirmeden, iptilalara hâkim ol,
Her vakit temiz olan asıl gönlünü burkan bil.
Üstün töre budur; bunu ele al, başkaları ile uğraşmağı bırak⁽²³⁾.”

Türk mitolojisinde varlıkların yaratılışı bir rüya neticesi olmuştur. Yaratılış efsanesinde Tanrı'nın bütün varlıkları gördüğü bir hayâl veya rüya sonunda yarattığı belirtilir: Canı sıkılan Tanrı'ya ışıklı bir kadın hayâli görünmüş ve “yarat” demiştir. O da yeri, göğü, canlıları yaratmıştır.

Moğol döneminin ünlü İranlı tarihçilerinden Cuvaynî (1260), Buku han dediği Böğü Han ile ilgili bir efsaneyi Uygur kitaplarında okuduğunu söyler: “Buku Han, kavmini akıllıca idare ediyordu. Düşünde bir gök ruhu göründü ve onu Kut-tag dağına götürdü. Bu düş yedi yıl, altı ay ve yirmi iki gün tekrarladı.

(23) Arat, R. Rahmetî, **Eski Türk Şiiri**, TTK yay., Ankara 1986, s. 121.

O gök ruhu, her defasında Buku Han ile görüşüyordu. Son gece kendisine veda edip ayrılırken, bütün dünyaya sahip olacağını ona bildirdi. Han, uykusundan uyanınca ordularını topladı ve dört kardeşinin komutası altında onları Moğollar, Kırgızlar, Tangutlar ve Khatay üzerine yolladı. Kardeşler her yerde zaferle savaştılar ve bol ganimet, yığın yığın esirle Orkhon vâdisine döndüler. Ordu-balık'ı o vakit kurdular... Buku Han, çok geçmeden başka bir düş gördü. Karşısına beyazlar giymiş bir adam çıkmıştı. Başında da beyaz kurdeler vardı. Elinde çam ağacına benzer bir yü taşı tutuyordu. Bu adam ona şunları söyledi: “Bu taşı yanından ayırmazsan, dünyanın dört bucağındaki milletleri hükmün altına alabilirsin.” Aynı gece baş vezir de aynı rüyayı görmüştü. Buku Han yine ordularını topladı ve bu sefer batıya doğru yeniden yola çıktı. Türkistan toprağına varıp da geniş bozkırları, zengin meraları ve gür akarsuları görünce oraya yerleşti ve bugün Guz-balık dedikleri Balasagun şehrini kurdu. Orduları dünyanın her yanına ulaştı, bütün uluslara boyun eğdirdi ve artık onun kudretine karşı kafa tutacak kimse kalmadı⁽²⁴⁾.

(24) Ligeti, L., **Bilinmeyen İç Asya**, MEB yay., 1000 Temel Eser, İstanbul 1970, C. 2, s. 90-91;

Ögel, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Selçuklu T. ve M. Enstitüsü yay., Ankara 1971, s. 75. (B. Ögel, aynı esneden şu şekilde bahsetmektedir: “Böğü Han, bir gece uyurken, beyazlar giymiş bir ihtiyar gördü. İhtiyar ona yaklaştı ve çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek Böğü Han’a şöyle dedi:

- Eğer sen bu taşı muhafaza edebilirsen dünyanın dört köşesi hep senin buyruğun altında toplanacaktır... Böğü Han”ın veziri de aynı rüyayı görmüştü. Ertesi sabah olunca hepsi toplandılar ve aralarında görüşerek bu rüyaya bir mânâ vermeğe çalıştılar. Bunun üzerine orduları buyruklarına alıp batıya yöneldiler...”;

Köprülü. Fuat, **Edebiyat Araştırmaları**, TTK yay., Ankara 1986, s. 59.

Türk cihan hakimiyeti ülküsü, başlangıçtan itibaren bir bütünlük arzeder. Bu duruma, benzerlerine başka toplumlarda da rastladığımız birtakım rüyalar kaynaklık eder veya büyük olaylara, hedeflere ilâhî nitelikli rüyalarla kutsiyet kazandırılmak istenir. Türk tarihinin daha sonraki dönemlerinde de örneklerine rastladığımız Uygurların türeyiş efsanesinde görülen Böğü Han'ın rüyası gibi Oğuz Kağan'ın, Timur'un Osman Bey'in rüyalarını da zikredebiliriz.

Oğuz Han, veziri Uluğ Türk'ün gördüğü rüya üzerine ülkesini oğulları arasında paylaştıır. Neticede rüya gerçekleşir ve Oğuzlar cihan hakimi bir devlet haline gelirler:

“... Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nazırı idi. Adı Uluğ Türük idi. Günlerden birgün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve gümüş ok da şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki: “Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun; ey kağanım, senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarsın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın!

Oğuz Kağan, Uluğ Türük'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü diledi ve öğüdüne göre yaptı...”⁽²⁵⁾.

Oğuz Kağan Destanında dikkatimizi çeken diğer bir rüya motifi ise Oğuz'un annesinin müslüman oluşu ile ilgilidir:

(25) Bang, W. –R.R.Arat. **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul 1936, s. 28-31; Ögel. Bahaeddin, a.g.e., s. 126-204; Banarlı, N. Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB yay., İstanbul 1971, C. I, s. 20.

“... Onun çok talihli ve padişahlığa lââyık bir oğlu dünyaya geldi. Üç gün ve üç gece anasının sütünü emmedi. Anası artık onun hayatından ümidini kesmiş, kederli ve endişeli idi. Bir gece rüyasında oğlunun kendisine birşeyler söylediğini gördü; “Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı’yı ikrar ve itiraf et. Üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil.” Kadın üç gece bu hâli rüyasında gördü. Bu kavim kâfir dininde olduğu için kadın meseleyi onlara anlatmadı. Kocasından gizli olarak Tanrı’ya iman etti. Elini göğse kaldırıp dua etti ve dedi ki: “Ey Tanrım, bâri ben bîçarenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl.” Oğuz, o anda anasının göğsüne yapışıp emmeye başladı.”⁽²⁶⁾

Osman Bey’in rüyasında olduğu gibi rüyada göğüsten ağaç çıkma motifine Farsça Oğuz Destanında da rastlamaktayız. Toğurmuş adlı bir bey, şöyle bir rüya görür «...Toğurmuş adında birisi vardı. Babasının adı da Kerence-Hoca idi. Kendi evini kurmuş, düzene koymuş yürekli bir kişi idi. Bu olaydan çok yıllar önce bir rüya görmüş. Rüyasında göğsünden bir ağaç göğermiş, yükselerek çıkmış, dallanmış, budaklanmış ve yapraklarla dolmuş. Toğurmuş, sabah olunca hemen Miran-Kâhin de ona şöyle söylemiş: “Sakın bu rüyanı hiç kimseye anlatma. Bu çok iyi bir rüyadır. “Toğurmuş’ın üç oğlu varmış. Her oğlunun başı için ayrı ayrı birer koyun kesmiş, pişirmiş ve halkına dağıtmış...”⁽²⁷⁾

Biz bu rüya etrafında gelişen davranış zincirinde aynı zamanda tarih boyunca Türk toplumunda yaygın olan rüya kültürüne ait örnekleri ve inanç değiştirmede rol oynayan sebepleri de görmekteyiz.

(26) Togan, A.Z. Velidî, **Oğuz Destanı**, 2. b.s.k., Enderun Kitabevi, İstanbul 1982, s. 17; Ebulgazi Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime** (Haz. M. Ergin) T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, s. 25-26.

(27) Ögel, Bahaeddin. a.g.e., s. 252.

İslâmiyet öncesi Türk hayatında görülen çeşitli rüya motifleri, rüya ve tâbirine çok önem verildiğini göstermektedir. Hitay imparatorunun doğumu ile ilgili şu rüya buna açık bir örnektir: “Hitay sülâlesinin kurucusu olan imparator T’ai-tsung, günün birinde rüyasında, başında .çiçek ve yapraklardan yapılmış bir çelenk taşıyan, dış görünüşü çok güzel ve yakışıklı, bir tören alayına da başkanlık eden bir tanrı gördü. Tanrı birden bire gökten yere indi. Üzerinde altın kemerli beyaz bir elbise ve elinde de bir âsa vardı. Peşinde de onu, garip görünüşlü 12 hayvan takip ediyordu. Hepsi de böyle alay halinde giderlerken, içlerinde bulunan kara bir tavşan, anî olarak imparatorun göğsünden içeri fırladı ve orada kayboldu. Bu sırada Tanrı, İmparatora: “Sonraki Chin sülâlesinin kurucusu olan imparator, sizi çağırmak için elçi göndermiştir, ona muhakkak gitmelisin.” dedi ve kayboldu. Bunun üzerine imparator uyanınca hemen annesine gitti ve gördüğü rüyayı anlattı. Önce annesi rüyaya fazla önem vermedi. Fakat ertesi gün, imparator aynı rüyayı görüp, aynı sözleri işitince Bu defa annesi Şaman’a gitmesini tavsiye etti. Şaman, rüyayı tâbir için fala baktı ve kutsal bir imparatorun kendisine ihtiyacı olduğunu ve onun yardımına koşmağa mecbur olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hitay imparatoru, Chin hükümdarına sonraki T’ang sülâlesine karşı açtığı seferde yardıma gitti ve bunu Tanrının bir emri olarak kabul etti.»⁽²⁸⁾.

Burada rüya, belirli esaslara göre şamanlar tarafından tâbir edilmektedir. Âşık edebiyatında görülen rüya motifi ile şaman, bahşı, akın ve manasçılarının gördükleri rüyalar ve onunla ilgili

(28) Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s. 559.

davranışlar arasında ortak yönler bulunmaktadır. Rüya yolu ile üstün güçler elde etme, sanatçılık vergisine kavuşma, aşk dolusu içme gibi hususlarda temelde bir devamlılık görülmektedir.

Özbek bahşılarının açık yerde uyuyarak rüyalarında pîr görmeleri ve onun verdiği bir çalgıyı (dombra) çalarak şair olmaları gibi örneklere sıkça rastlanır. Kırgızların manasçıları, saz çalıp manas söylemeyi rüyalarında gördükleri Manas ve arkadaşlarından öğrenmektedirler. Kazak akınları, mesleklerini rüyalarında gördükleri daha önce ölmüş meşhur akınlardan öğrenmekte, onların elinden aldıkları bir dombra ile çalıp söylemektedirler⁽²⁹⁾.

Buryatlarda destan okuma yeteneğinin rüyada o kişiyi ziyarete gelen ruhun tavrına bağlı olduğuna inanılmaktadır. Rüyada görülen ruh, o kişinin koruyucusu olup başarı durumuna göre onu cezalandırmakta veya mükâfatlandırmaktadır.

Buryatlarda ve âşıklık geleneğinde görüldüğü üzere⁽³⁰⁾ şamanların mesleğe girişteki seçimlerinde ve mesleğe giriş törenlerinde de ruhlar, şamanları rüyada ziyaret etmekte ve bu ziyaret esnasında onları seçmektedirler. Türk-Moğol geleneğinde şaman olabilmenin üç yolundan ilki o adayı ruhların rüyada ziyaret ederek seçmesidir⁽³¹⁾.

Temuçin'in hükümdarlığı ile ilgili rüya ve kayını Yesugai'nin gördüğü rüyalarda da İslâm öncesi dönemlerin dinî inanış ve törenleri ile İslâmî dönemdeki rüyalar arasında birtakım benzerlikler görülmektedir: «... Horçi gelince şunları

(29) Başgöz, İlhan, "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Ankara 1973.

(30) Günay, Umay, a.g.e., s. 116-118.

(31) Başgöz, İlhan, a.g.m., s. 76-77.

söyledi: Kutsal Bodonçar'ın (bir zamanlar) kaçırmış olduğu kadından doğan bizlerin, Camuha ile anamız bir, kanımız birdir.

Camuha'yı terketmemiş olurduk, fakat ilâhî bir işaret bana (rüyamda) şunları gösterdi: Beyaz bir inek gelerek Camuha'nın etrafında dolaştı ve onun çadır arabasını süstü, sonra da Camuha'yı süstü. Bu esnada ineğin iki boynuzundan biri kırılıverdi, inek de: "Boynuzumu ver!" diyerek toprakları saçmaya ve Camuha'nın karşısına dikilerek böğürmeye başladı. Derken boynuzsuz (başka) bir beyaz öküz, sırtına yüklenmiş büyük bir çadır direğini çekerek geldi. O, büyük araba izinden, Temuçin'in ulusun hükümdarı olursan, beni bu kehanetim için ne ile sevindirirsin? "Temuçin ona: "hakikaten ulusun hükümdarı olursam, seni tümen komutanı yaparım" dedi. (Horçi şöyle söyledi:) "Bu gibi mühim hadiseleri önceden haber verdiğim için beni ancak bir tümen komutanı yaparsan bu mükâfat neye yarar? Beni tümen komutanı yaptıktan başka devletin güzel ve iyi kızlarından arzuma göre almama ve otuz kadınıml olmasına müsaade et! Sonra müracaatlarımı da dinle..."⁽³²⁾

Yesugai, oğlu Temuçin'e annesinin kabilesinden bir kız almak için giderken Unggirat'lardan Dei-seçen'e rastlar. Dei-seçen, Yesugai'ye nereye gittiğini sorup öğrendikten sonra bu oğlanın gözlerinin ateşli ve yüzünün nurlu olduğunu söyleyerek şu rüyayı gördüğünü anlatır:

«... Kaynım Yesugai! Ben bu gece bir rüya gördüm. Beyaz bir asil doğan, güneşle ayı pençeleriyle yakalayarak uçup geldi ve ellerimin üzerine kondu. Beyaz olarak kondu. Bu rüyamı başkalarına da anlattım: Güneşle ayı (ancak) bakarak görmek

(32) Tobça'an. M. Niçcua, **Moğolların Gizli Tarihi** (Terc. A. Temin), TTK yay.. Ankara 1986, s. 56.

(mümkündür), şimdi ise bu asil doğan onları yakalayıp getirdi ve ellerimin üzerine kondu. Beyaz olarak kondu. Bu rüya nasıl da güzel şeyler gösteriyor, diye düşünüyordum. Kaynım Yesugai, bu rüya herhalde senin, oğlunla geleceğini göstermek istemiştir. Ben iyi bir rüya gördüm. Acaba bu neyi ifade eder? Bu herhalde sizin Kiyat halkından geldiğinizi tebşir eden bir işaret olsa gerektir.»⁽³³⁾.

Kartal, doğan gibi kuşlar o kavimlerin kutsal sembolleridir. Bu kuşların ay ve güneşi tutması hükümranlılığı ifade etmektedir. Bu rüya hükümdarlığın onların eline geçeceğine bir delil olarak gösterilmektedir. Benzerî rüya örneklerine Moğol edebiyatında sıkça rastlanmaktadır. Meselâ Geser Han'ın annesi rüyasında gökten inen ve ağaçkakana benzeyen bir kuş görür. Bu kuş, kadının karnına girerek yeniden doğmak ister ve bunun için de pek çok çaba gösterir⁽³⁴⁾.

Manasçıların saz çalıp manas söylemeye başlamalarında olduğu gibi Manas Destanında da sık sık görülen rüyalar kahramanlarının davranışlarını etkilemektedir. Rüya yolu ile gelecek hakkındaki sezışleri, onların davranışlarını menfî veya müsbet yönde etkilemektedir. Manas Destanında karşımıza çıkan rüya motiflerinden ilki Manas'ın dünyaya gelişi ile ilgili olanıdır: Manas'ın babası çocuğu olmayınca karısı Çığırdı'ya sebebini sorar, o da buna çok üzülür. Ağlaya ağlaya uykuya dalar. Cakıp (Manas'ın babası) bir rüya görür ve gördüğü rüyayı Çıyırdı'ya anlatır. Yine Cakıp'ın ikinci karısı Bakdevlet de bir

(33) Tobça'an, M. Niçua, a.g.e., s. 19 (Kozin'in tercümesinde. "Siz, mensup olduğunuz Kiyat kabilesinin ruhu şeklinde rüyama girdiniz ve önceden haber verdiniz." şeklindedir.)

(34) Ögel. Bahaeddin, a.g.e., s. 593.

rüya görmüştür. Rüyaları yordurmak için düğün-ziyafet yapmak gerektiğini söyler. Cakıp, gördüğü rüyayı yordurmak için ziyafet hazırlar. Atlar, develer, koyunlar kestirir. Uluğ toy kılar. Bayyegit adlı bir ihtiyar, Cakıp ve Bakdevlet Hatun'un gördükleri rüyanın mânâsını açıklar. Bu rüyaya göre "Çıyırđı Hatun bir erkek, bir kız doğuracak, Bakdevlet Hatun da ikiz erkek çocuk anası olacak" der. Cakıp bu tâbirleri duyar duymaz sevincinden ağlar... Zamanı gelince rüyada görülenlerin tâbiri gibi çocukları olur. Çıyırđı Hatun'dan olan çocuğa "Manas" adını verirler⁽³⁵⁾.

Manas'ın doğumunda olduğu gibi karısının doğumunda da rüya motifine yer verilmektedir: Kanikey Hatun, rüyasında hemen yakınında bulunan çelik bir eğe görür ve eğeyi alarak koynuna saklar. Sabah olup da bu rüyayı yurdun tecrübe görmüşlerine anlatınca herkes sevinir ve Kanikey Hatun'a şöyle derler: "Bu çocuk gök yeleli korkunç bir kurt gibi olacak."⁽³⁶⁾.

Bu rüyada Kanikey Hatun'un eğeyi koynuna koymak suretiyle hamile kalması eğenin bir hayat sembolü olduğunu göstermektedir. Daha önce de temas edildiği üzere, büyük şahsiyetlerin doğumu fevkalâde olmakta, anneleri olağanüstü rüyalar görmekte ve bunları herkese duyurarak tâbir ettirmektedirler. Macar Kralı Almos ve Çingiz-Han'ın annesi gibi...

Şooruk Han, Kırgızların ülkelerini ele geçirmek ister ve asker toplar. Akılay adında güzel ve akıllı bir kızı vardır. Babasını vazgeçirmek ister. Gördüğü bir rüyanın bu seferin sonunun felâket olacağına işâret olduğunu söyler ve babasına

(35) İnan, Abdülkadir. **Manas Destanı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yay., İstanbul 1972, s. 7-8.

(36) Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s. 49, 528, 530.

gördüğü rüyayı anlatır: «... Babacığım, sana gördüğüm düşü anlatmak istiyorum. Bu düş bana gelecek günlerin neler getireceğini haber veriyor. Düşümde kuzeyden fırtına ile korkunç bir sel geldi. Bu sel ile yer ve toprak yığını göçüp, dağları askerlerimizin önünü kapladı. Sel beni götürdü. O sırada altın yapraklı bir çınar ağacına sarıldım ve üzerine çıktım. O zaman babacığım, sen de benim yanıma çıktın. Hoten ve Şambel oralarını tufan kapladı. Baba bu düşümün yorumu nedir? Kangay'dan gelmiş bir kaçak diyerek, Altay'dan gelen Kırgız diyerek yanlış bir işe girişerek tahtından ve yurdundan ayrılmayasın, babacığım!» Şooruk Han, kızını dinledikten sonra: “Kızım, evlâdım, gençsin, daha çocuksun. Bana akıl öğretme. Falcı mı oldun! Şaman mı oldun? Düşündeki tufan gibi sel Kırgız ilidir. Senin tepesine çıktığın çınar benim tahtımdır. Tanrı o tahtı benim için koruyacaktır. Zafer tahtına çıkacağım.» der⁽³⁷⁾. Neticede rüya Şooruk Han'ın tâbiri doğrultusunda değil, kızının gördüğü şekilde tecellî eder.

Kanıkey Hatun, oğlu Semetey'in, Manas'ın ruhuna kurban kesmeye gideceklerini öğrenince engel olmak ister ve gördüğü rüyayı nakleder: «... Gece bir düş gördüm. Bu düşümde çok fena şeyler gördüm. Terkiye bağlanmış baş gördüm. Talas'ta yangın, Evliya Ata'da göl gördüm. Çatal boynuzlu ak tekenin aya bakıp melediğini gördüm. Büyük boynuzlu gök boğa sancak altında göründü. Kırk memeli sarı kancık acı acı uludu. Çınar ağacı gürültü ile devrildi. Talih kuşu başımdan uçup gitti, çağırısam da konmadı. Manas'tan kalmış sırlı kâseyi dolduramadım. Düşümde gördüğüm bunlar neye işaret oluyor? Yavrum, babanın türbesine gitmeyi bırak, vereceğin kurbanı evde ver.»⁽³⁸⁾.

(37) İnan, Abdülkadir, a.g.e., s. 31-32.

(38) İnan, Abdülkadir, a.g.e., s. 221.

Yine Manas'ta Akun Han kızı Ayçörek'in gördüğü ve kırk kız, kırk gelinden biri olan Kaliman'ın tâbir ettiği rüya⁽³⁹⁾, Manas'ın görüp de kırk yiğidinden biri olan Açu-Bay'ın tâbir ettiği rüya⁽⁴⁰⁾.

Manas'ın hatunu Kanıkey, rüyasında “ocak”tan bir kavak göğerdüğünü ve bunun göğë kadar yükseldiğini görür. Kayın pederi ile annesi de bu kavağa tırmanarak göğë çıkarlar. Evin kutsal yeri ocaktır. Bu rüyadan sonra Manas dirilir ve hayat bulur⁽⁴¹⁾.

Manas Destanından naklettığımız bu örneklerde dikkati çeken bir husus, rüya ile geleceği keşfedenlerin çoğunun kadınlar olmasıdır. Şamanizm geleneklerine bağlı topluluklarda geleceği bildiren rüyaların çoğunun kadınlar tarafından görülmesi de önemli bir özelliktir⁽⁴²⁾.

İslâm öncesi Türk topluluklarında kahramanın kişiliğini etkileyen ve gelecekteki olayların sezilmesine vesile olan rüya motifi İslâmî dönem destanlarında da aynı fonksiyonu icra etmekte ve ilâhî bir nitelik kazanmaktadır. Battalnâmelerde birbirine bağlı diyebileceğimiz bir şekilde çokça kullanılan rüya motifi kahramanın bütün hayatında önemli bir unsurdur.

Battal Gazi'nin doğacağı, ismi ve özellikleri babası Hüseyin Gazi'nin gördüğü rüya ile önceden bilinir. Hüseyin Gazi, rüyasında bir pîr görür ve pîr ona: «Yâ Hüseyin! Beşaret olsun sana kim, ol Cafer senün oğlundur. Az kaldı kim zuhûra gele, tamam Rum'ı Müslümanlık ide. İşler ide kim, hiç pehlüvanlar itmemüş ola» der⁽⁴³⁾.

(39) İnan, Abdülkadir, a.g.e., s. 221.

(40) Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s. 509, 510.

(41) Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s. 514, 519.

(42) İnan, Abdülkadir, a.g.e., s.89.

(43) Köksal, Hasan, **Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı**, MİFAD yay., Ankara 1984, s. 166-169; Araz, Nezihe, **Anadolu Evliyalari**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1984, s. 52.

Örneklerine başka metinlerde de rastladığımız bir husus da rüya görmekle müslüman olmaktır. Battalnâme’de Şemmas Pîr adlı bir kişi, Kayserin kızı Mah Pıyruz, gördükleri rüya üzerine Hristiyanlığı bırakıp müslüman olmuşlardır.

Battalnâme’de gelecekle ilgili mesajlar rüya yolu ile Hz. Muhammed tarafından iletilmekte ve bunlar mutlaka gerçekleşmektedir. Battal’ın ilk eşi amca kızı Zeynep ile evlenmesi bu yolladır.

Destanda yer alan rüya motiflerinin başka bir yönü de kurtarıcı fonksiyonda olmasıdır. Seyyit Battal’ın esaretten kurtuluşu gayri müslimlerin gördükleri rüya üzerinedir. Devlerin ve zalimlerin elinde esir olup, çaresizlik içinde bekleyenler kurtuluş müjdelerini rüyalarında öğrenirler.

Seyyid Battal, Asced’le Kafdağına giderken bir dağa rastgelirler. Etraf canavarlarla doludur. Ateş yakarlar, Battal’ın uykusu gelir ve uyur; rüyasında Şâh-ı Merdân Hazretlerini görür, der ki; «Ya pehlüvan, bu seferde çok acaiplikler göreceksin. İrte oldukça su yüzünden bir elma gele. Anı al ye, değişik dilleri söyleyeceksin. “Battal uyanınca su yüzünde elmayı görür, alır ve yer. Değişik dilleri konuşur. Motif Index’te “Rüya tâbircisi” başlığı altında (D. 1713-3) “Realist rüya” başlığı altında (F. 1068) aynı motifi görmekteyiz⁽⁴⁴⁾.

Battalnâme’nin devamı niteliğinde olan Dânişmendnâme’de Melik Ahmed Gazi, Dedesi Battal Gazi’yi sık sık rüyasında görür ve onun atının yerini rüya yolu ile öğrenir.

(44) Köksal, Hasan, a.g.e., s. 166-169.

Rüya motifinin yer aldığı kaynaklardan birisi de Saltuknâme'dir. Sarı Saltuk ve etrafındakilerin gördükleri rüyalar Anadolu'ya yerleşen Türklerin o dönemdeki değerler sistemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sarı Saltuk, sık sık Hz. Muhammed'i rüyasında görür. Ondan emirler alır ve onun işareti üzerine hareket eder. Toplumu ilgilendiren konularda, fetihlerle ilgili hususlarda Hz. Muhammed'den başka diğer ölmüş gaziler de Sarı Saltuk'un rüyasına girerler. Bu rüyalar sayesinde Sarı Saltuk önemli yerler fethetmiş ve kerametler göstermiştir. Edirne'nin fethi ile ilgili Saltuknâme'de özetle şöyle bir rüya anlatılmaktadır: «Olğice Şerif, Resûl aleyhisslâmı düşünce gördi... Hz. Muhammed, Şerif'e selâm virdi, "Yâ veledi, bu makam benim yirimdür. Hâcet dilersen bunda dile, kabul ola, bu şehri benim ümmetimden bekleye, cemi'i düşmanına mansur u muzaffer ola." (45).

Sarı Saltuk'un Alyon-ı Rumi'nin gördüğü rüyayı onun müslüman olacağı şeklinde tâbir etmesi(46) ve Saltuknâme'de yer alan şu rüya da o dönem Türk insanının manevî dünyası ve sosyal yapısını göstermesi bakımından önemlidir: «... Ana düşünce bir bölük dervişler gelüp eyitdiler; İy Kemal Ata! Dur bu halka haber vir, dervişlere sadaka ve kurban ve zekât ihsan eylesünler kim, bu taun gide. Fukaranun âhındandır, dervişlerden bedduâ yitişdi. Sarı Saltuk size remz eyledi. Siz anun sırrın bilmedinüz. Varup anun ayağına düşüp tevbe idüp sadaka virün...»(47)

(45) Yüce, Kemal, **Saltuknâme'de Tarihi, Dinî ve Efsânevi Unsurlar**, KTB yay., Ankara 1988, s. 135 (Topkapı Sarayı nüshası, v. 267/a,b)

(46) Akalın, Ş.H., **Saltuknâme-I**, KTB yay., Ankara 1988, s. 18 (Saltuk, Alyon-ı Rumî'yi müslüman olmaya davet eder. Alyon-ı Rumî ise gördüğü rüyayı şöyle anlatır: "... Yâ Şerif! Bu gice bir vâkıa gördüm. Sabah durdum hamr itdüm. gönlüm kabul itmedi. İstifrağ itdüm ağzımdan bir ulu yılan çıkdı. Ve hemen düşümde gördüğüm budur ki, bir kara kuş ağzımdan çıkdı, yirine bir ak kuş girdi.)

(47) Akalın, Ş. H., a.g.e., s. 159.

Tekür, rüyasında deveden büyük bir kuş görür. Kuş gelerek saraya konar ve kanat çırpınca sarayı ve düştüğü yeri yakar. Yanan yerlerden sular çıkar ve su üstünde bir kuş belirir. Bu kuş gelip gagasıyla Tekür'ü alıp uzaklaştırır. Tekür, bu rüyayı yazarak tâbir için Sarı Saltuk'a gönderir⁽⁴⁸⁾. Yine Sarı Saltuk, rüyasında kendisinden istendiği için Antalya'da Ahi Frengi Sultan'ın mezarı üzerine türbe ve bir çardak yaptırır⁽⁴⁹⁾.

Saltuknâme'de bu örneklerde olduğu gibi daha birçok rüyanın yer alması o dönem insanının rüya olayına verdiği önemi göstermektedir.

Sarı Saltuk'ta olduğu gibi Battal Gazi ile ilgili vereceğimiz şu salih rüya da ulu binaların, türbe ve diğer imaretlerin yapılış sebeplerinin görülen rüyalarla yakından ilgili olduğunu göstermektedir:

Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın annesi Ümmühan Hatun bir rüya görür; «Tasvir gibi güzel, Hamza gibi kuvvetli, Ali gibi heybetli bir yiğit, Ümmühan Hatun'a, "Ey Hatun! Ben ol Âl-i Resûlüm ki, Diyâr-ı Rum'u aldım, kâh karada, kâh denizde doksan yıl gazilik ettim. Sonunda Mesihiye kalesinde şehit oldum. Gel beni ziyaret et, üzerime bir türbe yap!"

Ümmühan Sultan, rüyasını oğluna anlatır. Alâeddin Keykubat, haznedarlarına emir vererek yol hazırlığı yaptırır ve Sultan Hatun Mesihiye kalesine yollanır. Ancak mezarın yeri belli değildir. Sadece Hacı Emre köyünden Kutluca Çoban, koyunların ayak basmadığı bir yeri kale beyine söylemiş ve kale beyi de oranın etrafını çevirmiştir. Ümmühan Hatun, kaleye geldiğinde oralarda bir ziyaretgâhın olmadığını, sadece Kutluca Çoban'ın söyleyip de çevirttikleri bir yerin bulunduğunu

(48) Akalın, Ş. H., a.g.e., s. 261.

(49) Akalın, Ş. H., a.g.e., s. 189.

öğrenir. Hatun Sultan, orada iki rekât namaz kılarak “gördüğüm rüya Tanrı katından ise bana onu gene göster” diye yalvarır. Neticede aynı rüyayı tekrar görür. Kılıcı belinde, imamesi başında, nikab yüzündedir. Nikabını açar ve “ol gördüğün benim, Seyit Battal Gazi’yim, Âl-i Resûlüm.

Türbemi sen yaptır. Bir mescid, bir de tekke bünyâd eyle. Âlimler ve dervişler getir, vakıflar yap” der. Ümmühan Hatun, ağzı dili bağlanmış karşısında divan durmaktadır. Seyit Gazi, ona iki kitap verir ve “Bizim yâdigârımız olsun»der⁽⁵⁰⁾.

Neticede Seyit Battal Gazi’nin türbesi yapılmış ve yanında mescid, medrese, semâhâne, aşhâne, misafirhâne binaları inşa edilmiştir.

Bu ve Battal Gazi’nin babası Hüseyin Gazi’nin gördüğü rüyada olduğu gibi⁽⁵¹⁾ Budha’nın doğumu ve Manas’ta yer alan doğumla ilgili rüyalar ve Macar Kralı Almos ile Çingiz Han’ın annelerinin gördükleri rüyalar hep birbirlerini hatırlatmaktadır. Benzerî rüyalara daha sonraki konularda yeri geldikçe temas edilecektir.

İskendernâmeler’de de rüya motifine yer verilir. Bir melek rüyasında İskender’e bir kılıç vererek bu kılıcın kendisine Allah tarafından gönderildiğini söyler. İskender uyandığında rüyasını Aristo’ya anlatır. O, rüyanın sâdık ve kâzib (yalancı) olmak üzere ikiye ayrıldığını belirterek şerheder. Daha sonra İskender bu kılıçla dünya fethine girişir⁽⁵²⁾:

(50) Araz, Nezihe, **Anadolu Evliyalari**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1984, s. 49-50 (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde de bu olay anlatılmaktadır.)

(51) Bak. s. 25.

(52) Akdoğan, Yaşar, **İskendernâme’den Seçmeler**, KTB yay., Ankara 1988, s. 118; **TÜRK Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**. Dergâh yay., C. 4. s. 416-419.

“Çün musahhar oldı şâha Mısr u Şâm
Düşdi Dârâb ardına ol subh u şâm

Kim nicesi getüre encâmı baht
K'alına Dârâb'dan ol tâc u taht

.....
İşbu fikretde çü birkaç rûzigâr
Geçdi gelüb gidüben leyl ü nehâr

Bir gice düşde görür şeh kim felek
Açılıban yire iner bir melek

Bir kılıç getürür ü virür ana
Dir ki Allah virbidi bunı sana

Kılıç Allâh'un durur çekgil bunı
Ol kişiye kim kıla düşmen seni

Yüri vü sultanlar-ıla eyle harb
Kim senindür ucdan uca şark u garb

Subhadem turdı Sikender şâd-kâm
Didi ol düşi Arestû'ya temâm

Pes didi kim iy hâkim-i hunde-dân
Bana evvel düşi bildürgil ayân

Sâdık u kâzib k'ol iki kısım olur
Bu hayâle her biri kandan gelür

Bana evvel bunı eylegil ayân
Pes düşün ta'birini kılğıl beyân

Ol hakîm evvel düşün tefsîrini
Şerh itdi pes didi ta'birini

Kim düş iki nev' olur bî-iştibâh
Biri sâdık biri kâzib i şâh..."

Dede Korkut destanlarında yer alan rüya motifleri de önceki örneklerde olduğu gibi Türk insanının olaylara bakışını ve gelecek hakkındaki sezgilerini tespit açısından önemlidir.

Salur Kazanın Evinin Yağmalanması Boyu'nda Karacuk Çoban, kaygılı bir rüya görür ve yerinden sıçrayarak kalkar. Kıyan Güçi ile Demir Güçi adlı iki kardeşini yanına alarak ağılın kapısını berkittir. Üç yere tepe gibi taş yığar ve elinde sapanı ile beklemeye başlar⁽⁵³⁾. Korkulu bir rüya gördüğü anlaşılan Karacuk Çoban gelecek bir tehlikeye karşı tedbirini alır. Burada görülen rüya gelecekteki olaylara karşı uyarıcılık fonksiyonundadır. Gerçekten daha sonra üzerine altı yüz atlı gelir ve onlarla savaşır.

(53) Ergin, Muharrem. **Dede Korkut Kitabı**, Ebrû yay., İstanbul 1986, s. 23.

Aynı metinde yer alan Salur Kazan'ın gördüğü rüya ve Kara Göne'nin tâbiri dikkat çekicidir: "... Bayındır Hanun güyegüsi Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vâkı'a gördi. Semürdi öri turdı, aydur: "Bilür misin karındaşum Kara Göne, düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı'a gördüm, yumruğumda talbınan şahin benim kuşumı ölür gördüm, gökden ıldırım ağ-ban ivüm üzerine şakır gördüm, dün kara pusarik ordumun üzerine tökilür gördüm. Kuduz kurtlar ivümi dalar gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm. Bilegümden on parmağımı kanda gördüm, niçe kim bu düşi gördüm şundan berü aklım usum dire bilmen, hanum kardaş menüm bu düşimi yorgıl mana didi.

Kara Göne aydur: Kara bulut didüğün senün devletündür, kar ile yağmur didüğün leşkeründür. Saç kaygudur, kan karadur, kalanısın yorabilmen Allah yorsun didi"⁽⁵⁴⁾.

Bu rüya Kırgız Kazaklarının "Er Sayın" destanında yer alan rüyaya oldukça benzemektedir. Orada Ayu Bike, rüyasını şu şekilde nakleder: «...Ben bugün bir düş gördüm, ensem dolu kara saç yayılmış göründü, cilalı beş tırnağım kana batırılmış göründü...»⁽⁵⁵⁾. Her iki rüyada da kara saç uzaması, parmakların kana boyanması gibi ortak rüya motiflerinin eski Türk epopesinin ortak unsurları olması gerekir.

Kötü olayların önceden sezilmesine vesile olan rüya tiplerinin bir örneğini de yakın dönemlerin ürünü olan Abdurrahman Han Destanında görmekteyiz. Abdurrahman Han'ın gelecekteki durumu Hoten şehri yöneticisi Çinli Ambal

(54) Ergin, Muharrem, a.g.e., s. 24.

(55) İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*, TTK yay.. Ankara 1987, s. 187; Radlof, *Proben III*, s. 203.

tarafından görülen rüya ile önceden sezilir. Ancak her türlü tedbire rağmen rüyada görülenler sonunda gerçekleşir⁽⁵⁶⁾.

Dede Korkut'ta yer alan başka bir rüya da Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'ndadır: «... Meğer ol gice Yigenek düş gördi. Düşin yoldaşlarına soyladı, görelüm hanum ne soyladı aydur: Bigler gafillüce kara başum gözüm uykuda iken düş gördi, ala gözüm açuban dünya gördüm, ağ boz atlar çapdurur alplar gördüm, ağ ışıklı alplar yanuma saldum, ağ sakallu Dede Korkut'dan öğüt aldum, ala yatan kara tagları aşdum, ilerü yatan Kara Denüzü deldüm kiçdüm öteki kara tagun bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm, kalkubanu yirümden örü turdum, kargu dillü öz sinümi kapdum, karşulayu ol ere vardum. Karşusından ol eri sançasım vakıt denedüm, göz uçuyıle ol ere bakdum, dayım Emen imiş anı bildüm, döndüm ol ere selâm virdüm, Oğuz illerinde kimsin didüm, kapakların kaldırup yüzüme bakdı, oğul Yigenek kanda gidersin didi söyledi, men ayıtdum: Düzmürd Kal'asına giderem, babam anda tutsak imiş didüm. burada dayım mana soyladı, aydur...» Daha sonra Yigenek ile dayısı arasında geçen manzum konuşma ile rüya devam eder. Sonunda Yiğenek bu rüyayı yoldaşlarına anlatır⁽⁵⁷⁾.

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek'in görmüş olduğu bu tâbirsiz rüyanın bir benzerine de Koroğlu Destanında rastlamaktayız. Orada da gelecek olan felâketler rüya yolu ile bildirilmektedir. Koroğlunun değişik rivayetlerinde görülen rüya motifinin başka

(56) Özkan, İsa, **Abdurrahman Han Destanı**, KB yay., Ankara 1989, s. 27. (Çinli yönetici, rüyasında birisinin tahtına göz diktiğini görür. Bunun kim olduğunu öğrenmek maksadıyla şehrin ileri gelenlerini huzurunda toplar. Atçı şehrinin koca göbekli beyi ona Habibullah Hacı'nın oğulları tarafından tahtına göz konulduğunu ihbar eder...)

(57) Ergin, Muharrem. a.g.e., s. 90. •

bir fonksiyonu da sanki haberleşme vasıtası oluşudur; Köroğlu, kendi arzusuyla Bolu Paşa'ya esir olup İstanbul'a gitmesinden sonra İsa Balı, bir gece rüyasında Köroğlu'nu kanlar içersinde görür. Bu rüyadan onun tehlikede olduğunu anlar. Köroğlu'nun Bolu Beyi ve Ayvaz'a karşı harbettiği sırada benzer bir rüyayı da Deli Mihter görür. Yine, Maraş rivayetinde oğlunun imdadına yetişen Köroğlu, harp meydanında Gülizar'ı yalnız görünce Hasan'ı ölmüş zanneder ve kendisine felâket haberini veren rüyayı hatırlar⁽⁵⁸⁾.

(58) Boratav. Pertev Naili. **Köroğlu Destanı**. 2. bsk.. Adam yay.. İstanbul 1984, s. 84.

B- MASAL VE HALK HİKÂYELERİNDE RÜYA

a- MASALLARDA RÜYA:

Masal ve halk hikâyelerinde yer alan motifler içersinde rüyanın önemli bir yeri vardır.

Değişik toplumlarda tarihin çok eski dönemlerinden itibaren rastlanan rüya motifinin masal ve hikâyelerdeki durumu insan tabiatıyla ve insanın rüya olayı karşısındaki tutumuyla yakından ilgilidir.

Midilli’li Chares’in rivayetlerinden, İran’da Alkimedler dönemine ve oradan Şehnâme’ye kadar Eski Yunan ve Hint’te değişik şekillerde, bilhassa sevgiyle ilgili olarak karşımıza çıkan rüya motifine Türk masal ve hikâyelerinde daha çok rüyada görerek âşık olma şeklinde rastlamaktayız. Bu tarz rüya motifinden kaynaklanan inançların gerek Malenezya’dan gerekse Eski Hint mitolojisinden günümüze kadar geldiği bilinmektedir⁽⁵⁹⁾.

Genel olarak bünyevî fonksiyon bakımından devam eden bir rüya masallarda temel unsur durumunda olduğunda ona mantikî bir hava kazandırır. Başlangıç fonksiyonunda olduğunda ise geleceğin tayininde bir fonksiyon üstlenir ve bunu takip eden hareketler böyle bir rüyanın kaynağını teşkil ederler. Bazan da masalın veya hikâyenin çözümü görevinde olup olayı bitirmeye yardımcı olurlar⁽⁶⁰⁾.

(59) Ruben, W., “Halk Hikâyeleri, Raznihan ve Mahfiruze”, Ülkü Mec., nu. 17, s. 483-488; Gökyay, O. Şaik, a.g.m., s. 201.

(60) Hopkins, F.G., “Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Yapısı ve İşlevi”. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. MİFAD yay., C. 2, s. 133-144.

Türk masallarında görülen rüya motifi oldukça çeşitlilik arzeder. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Annenin masal kahramanını rüyasında uyarması, rüyada görerek âşık olma⁽⁶¹⁾, rüyada vadedilen bir sevgiliyi bulmak için yola çıkma, fakirin rüyada gördüğünün hayra yorulmasıyla zengin olma, darda kalınca rüyadaki telkinlerle hareket etme ve çocuk sahibi olma, selâmete erme⁽⁶²⁾, rüyada görülenlerin her ne pahasına olursa olsun gerçekleşmesi⁽⁶³⁾, görülen rüyaların tâbirleri doğrultusunda hareket etme ve mutlu sona kavuşma⁽⁶⁴⁾...

Tabî ki, masallardaki rüya motifini bu birkaç örnekle sınırlamak mümkün değildir. Masallarda görülen rüyaların anlatımı ve tâbirinde de gerçek hayattaki rüya anlatma ve tâbirinde uygulanan âdetler esastır. Yani toplumun rüya telâkkileri masallarda da çeşitli şekillerde ortaya konmaktadır.

Masal kahramanları genellikle gördükleri rüyaları tâbir ettirir ve ona göre hareket ederler⁽⁶⁵⁾. Görülen rüya karşısında “hayrola” denmezse rüya söylenmez⁽⁶⁶⁾.

(61) Seyidoğlu, Bilge, **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**. Atatürk Üniv. yay., Ankara 1975, s. 270-280, 285-290 (Muradına Nail Olmayan Dilber adlı masal)

(62) Seyidoğlu, Bilge, a.g.e., s. 191-196.

(63) Sakaoğlu, Saim, **Gümüşhane Masalları**, Atatürk Üniv. yay., Ankara 1973, s. 421-422 (Padişahın Rüyası adlı masal); Oktürk. Şerif, **Anadolu Masalları** Kastaş yay., İstanbul 1972, s. 17-19 (Yeşil Yağmur adlı masal).

(64) Seyidoğlu, Bilge, a.g.e., s. 304-307(Sırma Saç adlı masal); Günay, Umay **Elazığ Masalları**, Atatürk Üniv. yay., Erzurum 1975. s. 745-748 (Rüya adlı masal)

(65) Seyidoğlu. Bilge, a.g.e.. s. 304-307(Sırma Saç masalında padişah gördüğü rüyayı tâbir ettirir ve ona göre hareket eder.)

(66) Seyidoğlu. Bilge, a.g.e., s. 247-251; Günay. Umay. a.g.e.. s. 491-493.

b- HALK HİKÂYELERİNDE RÜYA:

Bilhassa aşkın temel konu olarak işlendiği halk hikâyelerinde başlangıçta veya olayın akışı içerisinde hikâye kahramanının gördüğü rüya, hikâyenin temel öğelerinden birini teşkil eder ve hikâye kahramanına asıl kişiliğini kazandırır.

Halk hikâyelerindeki rüyalar fonksiyon bakımından genellikle emir veya mesaj niteliğindedir. Bunlar ya kehanete yöneliktir veya şifreli niteliktedir. Mesajlar dolaylı yoldan verilmektedir. Yapı itibarıyla basit nitelikli rüyaların yanında çok kompleks olanları da bulunmaktadır ki, bunların tahlili olağanüstü güç ve sevgiyi gerektirmektedir. Bazı hikâyelerde yer alan rüyalar ise ahlâkî niteliklidir.

Âşık edebiyatı geleneği içerisinde «..sâde kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte..» kompleks rüya motifinin önemli bir yeri vardır. Ferdî rüyalardan farklı olan ve gelenek yönünden kıymet arzeden bu rüyalar «resmî» veya «kültür örneği rüyalar» diye isimlendirilmektedir⁽⁶⁷⁾.

Geleneklerin yeni nesillere aktarılmasında yeri olan kültür örneği rüyalar, «kişinin mitolojik figürlerle ilgi kurmasına, bu figürlerin yardımı ile şahsî refaha ulaşmasına vasıta olur ve kişinin topluluk içinde özel bir yere sahip olmasına yardım eder...»⁽⁶⁸⁾.

Çalışmamızla iç içe olması sebebiyle âşık edebiyatı geleneği içerisinde yer alan rüya motifi tip ve plânı üzerinde

(67) Günay, Umay, “Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili”, M. Kaplan’a Armağan, Dergâh yay., İstanbul 1984, s. 153-173; Günay, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Atatürk Kültür M. yay., Ankara 1986.

(68) Günay, Umay, a.g.m., s. 153.

kısaca durmayı gerekli görmekteyiz. Prof. Dr. Umay Günay, âşık edebiyatı geleneği içerisinde yer alan rüya motiflerini önce asıl tip rüyalar ve müstakil tipler diye iki ana başlık altında toplamakta ve bunları da kendi içerisinde bölümlere ayırmaktadır. Buna göre asıl tip rüyaların «asıl tip rüyaların varyantları», müstakil tip rüyaların da «kültür örneği rüyalar» ve «ferdî rüyalar» olmak üzere alt bölümleri vardır⁽⁶⁹⁾. «Türk Âşık Edebiyatına has olan kompleks rüya motifinin plânı» ise şu şekildedir: a-Hazırlık devresi, b-Rüya, c- Uyanış, ç-İlk deyiş⁽⁷⁰⁾.

Asıl tip rüyalar⁽⁷¹⁾ ve örnek olarak verebileceğimiz Kerem ile Aslı hikâyesinde erkek kahraman Kerem, taş attığı pencerede Meryem'i görerek düşüp bayılmış ve rüyasında pîrlere elinden dolu içerek Meryem'e âşık olmuştur⁽⁷²⁾. Yine asıl tip rüyaların varyantlarından Âşık Garip ile Şah Senem hikâyesinde⁽⁷³⁾ Maksud, saz çalmadığından dolayı kınanınca çok üzülür ve ağlayarak uykuya dalar. Rüyasında bir güzel (Şah Senem) elinden dolu içer.

Âşık Emrah ve Selvihan hikâyesinde⁽⁷⁴⁾ Emrah, sazın tellerini kırıp da babasından tokat yiyince ağlayarak bir çeşme başına gelir ve orada abdest alır, dua ederek yatar. Uykusunda bir rüya görür. Pîr ona üç fincan dolusu bâde(dolu) içirir. Üçüncü fincan Miloğlu Ahmet Beyin kızı Selvihan aşkıdır.

(69) Günay, Umay, a.g.m., s. 155.

(70) Günay, Umay, a.g.m., s. 116-118(yazar, burada konuyu bütün yönleriyle ele almakta ve her bir ana başlığı ayrı ayrı değerlendirerek örneklerle formüle etmektedir.)

(71) Folklor ürünlerinde ilk örneğe en yakın tipler, muhtemel asıl tip olarak kabul edilmektedir.

(72) Elçin, Şükrü M.. **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, MEB yay.. Ankara 1949, s.17; Günay, Umay, a.g.e., s. 121-124; Elçin Şükrü M.. a.g.e., s. 17.

(73) Türkmen, Fikret, **Âşık Garip Hikâyesi**, KTB yay. Ankara 1974, s. 124; Günay, Umay, a.g.e., s. 121-124; Elçin, Şükrü M.. a.g.e., s. 17.

(74) Günay, Umay, a.g.e., s. 125-127.

Köroğlu'nun İstanbul rivayetinde⁽⁷⁵⁾ Hasan Bey ve Benli Hanım, rüyalarında pîr elinden beraber aşk bâdesi içerler... Köroğlu ve kızları, gördükleri rüya neticesinde birbirlerinin sıkıntıda olduklarına hükmederler ve yardımlarına koşarlar. Köroğlu'nun Bolu Paşa'ya kendi arzusuyla esir olup İstanbul'a gitmesinden sonra İsa Balı, bir gece rüyasında Köroğlu'nu kan deryasında görür ve bundan onun tehlikede olduğunu anlar. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Köroğlu, Bolu Beyi ve Ayvaz'a karşı harbederken Deli Mihter aynı rüyayı görür. Köroğlu da Ayvaz Bağdat'a turna teline gittiği zaman onun esaretini bu suretle anlar. Maraş rivayetinde de oğlunun imdadına yetişen Köroğlu, harb meydanında Gülzar'ı yalnız görünce Hasan'ı ölmüş zanneder ve o zaman kendisine felâketi haber veren rüyayı hatırlar⁽⁷⁶⁾.

Hurşit ile Mahmuri hikâyesinde Hurşit'e pîrler yedi buçuk ay sonra sevgilisinin geleceğini haber verirler.

Elif ile Mahmut hikâyesinde ava çıkan Mahmut, geyik kovalarken bir mağarada kırk dervişe rastgelir ve duvarda bir kız resmi görür. Mahmut, dervişlerin elinden aşk bâdesini içtikten sonra kızı öğrenerek ona âşık olur⁽⁷⁷⁾.

Şah İsmail hikâyesinde İsmail, rüyasında aşk bâdesini içer, Gülizar da İsmail'i rüyasında görür.

Âşık Kurbanî'de kırklar, Kurbanî ve Perizat'a aşk bâdesi içirirler⁽⁷⁸⁾.

(75) Boratav, P. Naili, a.g.e., s. 32.

(76) Boratav, P. Naili, a.g.e., s. 26-27.

(77) Boratav, P. Naili, a.g.e., s. 81.

(78) Başgöz, İlhan, a.g.m., s. 71-86. (Rüyada görerek âşık olma motifi Hint, İran. Arap ve Afgan hikâyelerinde olduğu gibi eski Anadolu medeniyetlerinde de görülür.).

Melikşah ile Güllü Hanım hikâyesinde pîr, Melikşah'a ve Güllü Hanım'a birbirinin aşkına dolu içirir.

Mahfiruze Sultan ile Raznihan hikâyesinde Raznihan'a rüyasında bir derviş bâde içirerek kısmeti olan kızı gösterir ve kıza da Raznihan gösterilir.

Derdiyok ile Zülfisiyah'da bir pîr, rüyalarında birbirinin aşkına bâde sunar.

Han Mahmut hikâyesinde, Han Mahmut, rüyasında Kandehar beyinin kızı Diyar Han'ı görerek âşık olur⁽⁷⁹⁾.

Rüya motifi meddah hikâyelerinde de yer almaktadır. Meselâ Prof. Dr. Şükrü Elçin'in yayınlamış olduğu "Hâzâ Menâkıb-ı Fil-i Hümâyûn"da Mısır padişahının oğlunun haline çok üzülen vezirin oğlu Seyyid Muhammed rüyasında gördüklerini uyanınca bir bir yazar. Görülen rüya doğrultusunda padişahın oğlu ile yolculuğa çıkarak resmini gördükleri Hutun padişahının kızı Hümâyün Bânu'yu bulurlar⁽⁸⁰⁾.

Halk şairlerinin «sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte» ve mahlâs alışlarında rüya unsuru önemli bir yer tutar. Develi'li Seyrânî'nin aşk bâdesini içmesi rüya yoluyladır⁽⁸¹⁾. Türkmen şairi Mahdum Kulu⁽⁸²⁾ şairliğe rüyasında Hz. Muhammed'i

(79) Elçin, Şükrü M., "Hâzâ Menâkıb-ı Fil-i Hümâyûn", TKA. Ankara 1973-1975. yıl. XI-XIV, s. 10-49 (Bu eser British Museum Kitaplığı Doğu Yazmaları Bölümünde "or. 12868" numarada kayıtlıdır. Yazma 1230/1815 tarihli ve anonimdir.)

(80) Elçin, Şükrü M., a.g.e., s. 17-18.

(81) Günay, Umay, "Develi'li Seyrânî'nin Rüya Motifinin Tahlili". H.Ü.Edebiyat Fak. Der., Ankara 1985, C.3, nu.1, s. 9-14; Yüksel, Hasan Avni. *Âşık Seyrânî-Hayatı ve Şiirleri*. KTB yay.. Ankara 1987.

(82) Bortav, P.Naili, a.g.e., s. 82.

görmekle başlamıştır. Âşık Ömer⁽⁸³⁾, Âşık Sıtkı⁽⁸⁴⁾ gördükleri rüyalar ve bu rüyalarda kendilerine içirilen bâdelerle şiir söylemeye başlamışlardır. Seyrânî’de olduğu gibi Bayburtlu Zihnî ve bazı âşıklar rüya yoluyla mahlâs almışlardır⁽⁸⁵⁾

Âşık Şenlik, ava gittiği bir gün pusuya yattığı yerde uyur. Rüyasında bir pîr tarafından cennet bahçesine götürülür ve orada adı Salatın olan sevgili gösterilir. Hz. Muhammed’in cemâlini görür ve Arapça, Farsça öğrenir.

Âşık Nihânî, bir gün Oğuz dağında dolaşırken ormanda bir şehit mezarının yanında iki rekat nafîle namazı kılar ve o anda kendinden geçer. Gördüğü rüyada bir mezar açılır ve içinden ruhlar çıkarak ona dolû sunup Nihânî adını verirler.

Âşık Müdâmî, Âşık Meyyit, Âşık Ümmânî Âşık Celâlî, Âşık Emsâlî, Âşık Kara, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Feymânî, Sümânî, Reyhânî, Zülâlî, Pervânî, Efkarî, Burhânî, Mahzûnî, Âşık İlyas, Âşık Mahirî ve diğer günümüz âşıklarında da görülen rüya motifi⁽⁸⁶⁾ zaman ve şartlara bağlı olarak birtakım değişikliklerle devam etmektedir. Bu tip rüyaların kaynağı inançlar olup inançların değişmesi veya kaybolmasına göre farklı şekiller arz etmektedir.

(83) Elçin, Şükrü, **Âşık Ömer**. KTB yay., Ankara 1987, s. 4. (Âşık Ömer ile ilgili bu rüya motifine Türkiye’de ilk defa bu eserde yer verilmiştir. Buna göre Ömer, bir gün sık sık gittiği bir mezarlıkta uyurken rüyasında bulutlar arasından sağ elinde saz olan güzel bir kız görünür. Kız sazı Ömer’e verir, ona nasihatlerde bulunur ve kaybolur.)

(84) Gül, Muhsin, **Halk Ozanı Sıtkı Baba**, Kadioğlu Matb., Ankara 1984, s. 56.

(85) İnal. İ.E.M.Kemal, “Bayburtlu Zihnî ve Erzurum Şairleri “TTEM, 97/20, İstanbul 1979, s. 54-62; Sakaoğlu. Saim. **Bayburtlu Zihnî**. KTB yay., İstanbul 1988, s. 4.

(86) Kazmaz, Süleyman. “Türk Halk Edebiyatında Rüya ve Aşk Bâdesi Motifi” Erdem, Ankara 1985. nu. I. s. 199-207; Günay, Umay, a.g.e., s. 128-171.

Yüzyılımızda Türk dünyasının önde gelen şairlerinden Şehriyar'ın hayatında önemli bir yer işgal eden olaylardan birisi babasının ölümü ve bununla ilgili görmüş olduğu rüyadır. Rüya ile fal konusunun münasebeti bakımından bu olayı kendi ağzından nakletmekte fayda görmekteyiz: "... Babam 1313/1924 yılı ramazanının yirmi üçünde dua ve ibadetle geçirdiği gecede, sabah ezanına iki saat kala kalp kırızından vefat etti. Ben o sırada Horasan'ın yayla köylerinden birinde bulunuyordum. Rüyamda babamı ay küresinin üstünde ayakta dururken gördüm. Göğsüne kadar ay ışığına gark olmuştu ve kahkahalarla gülüyordu. Gülüşünün sesi ufuklara yayılıyordu. Uyandığımda müezzin Allahuekber diyordu. Perişan halde lâmbayı yaktım ve Hâfız divanından fal açtım. O vakte kadar dikkatimi celbetmeyen gazelin ilk beyti şöyleydi:

"Yarin hicrânı firak geceleri sona erdi

Talih yıldızım söndü, devran sona erdi."

İki gün sonra babamın öldüğünü bildiren telgrafı aldım."⁽⁸⁷⁾.

Özet olarak; daha çok aşk temasını işleyen türkölü halk hikâyelerinin Çoğu bir rüya motifi zinciri içinde başlar. Prof. Dr. İlhan Başgöz ve Prof. Dr. Umay Günay'ın tespit ve tasniflerine göre halk hikâyelerinde aşk bâdesi aday şahsa rüyada verilmektedir. Kahraman gördüğü rüya sebebiyle hem saz çalıp şiir söylemekte, hem de bir güzele sevdalanmaktadır⁽⁸⁸⁾.

(87) Gedikli, Yusuf, "Şehriyar'ın Hayatı ve Eserleri", TürkEdebiyatı, İstanbul 1988, nu. 181, s. 26-30.

(88) İslâmiyet rüyada âşık olma motifini hoş karşılamamaktadır. Bilhassa sözlü gelenekte yaygın olan bu durum İslâmî hayatın daha kuvvetli olduğu yerlerde eski yaygınlığını kaybetmiş ve giderek bu yazılı eserlerde de kendini hissettirmiştir. 10. yüzyılda İspanya'da yaşayan ünlü İslâm hukukçusu İbn Hazm bunu eski dinlere bağlayarak rüyada görülen bir kıza âşık olmanın günah olduğunu söylemektedir.

Rüyada görülen hızır, pîr, derviş veya ak saçlı ihtiyar, âşığın devamlı yardımcısı ve koruyucusudur, şairlikte mahlas vericidir.

Rüya görme, âşıkların hayatında ve hikâyelerde ergenlik çağında, 13 ile 18 yaşları arasında olmaktadır.

Rüya genellikle büyük bir umutsuzluktan, kırgınlıktan veya zorda kalmadan, dayaktan, işkenceden sonra görülmektedir.

Rüyada görülen yerler mezarlıklar, çeşme başları, camiler, bağlar, kaya dipleri veya ağaç altlarıdır⁽⁸⁹⁾.

Halk edebiyatında kullanılan rüya motifi bir bakıma sanat gücünü harekete geçiren, gerçek sanat yolunda atılması gereken ilk adım gibi telâkki edilmektedir.

Halk şiirinde olsun, hikâyelerinde olsun rüya motifi belirli kalıplar içerisinde başlar ve gelişir. Uykuya dalış, uykuda karşılaşılan kişiler ve davranışlar, uyuma şekli ufak farklılıklarla birbirine çok yakındır.

(89) Günay, Umay, a.g.e., s. 177-180; Başgöz, İlhan, a.g.m., s. 71-86.

C- HALK İNANÇLARINDA RÜYA:

Temelde İslâmiyetin kabullerinden kaynaklanan rüya telâkkileri İslâm öncesi bazı unsurların da katılmasıyla günümüzde ülkemizin hemen her bölgesinde halk arasında bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Günlük işlerini, ileriye dönük hareketlerini gördüğü rüyaya göre düzenleyen veya karşılaştıkları durumları gördükleri rüyalara bağlayan insanların yanında bazı tarîkatların telkinlerinin farklı algılanması neticesi aklî kabullerin ötesinde gördükleri rüyalara göre hareket eden insanlara da rastlanmaktadır⁽⁹⁰⁾.

Halk inançlarındaki rüya kabulleri, İslâmın rüya hakkındaki hükümlerinin ve tasavvufun rüyayı değerlendirişinin basitleşmiş

(90) Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Aydın İnal'ın Sarımsaklı Barajında boğularak ölmesini eşi daha önce rüyasında gördüğünü ve ona engel olmak istediğini ama kocasına dinletemediğini söylemiştir (Tercüman, 6.6.1988).

İstanbul eski belediye başkanı Bedrettin Dalan, Ankara'da bir cinayete kurban giden arkadaşı işadamı Niyazi Adıgüzel'in ölümü üzerine, on gün önce karışık bir rüya gördüğünü; gemini tuttuğu güzel bir küheylanın elinden kaçıp kaybolduğunu, dolayısıyla sevdiklerinden birinin başına bir felâket gelebileceğini üzüntüyle hanımına söylediğini gazetecilere anlatmıştır (Tercüman, 3.6.1988)

Ünlü film yönetmeni Gürcü asıllı Sergei Paracnov; "Ben mistik bir adamım. Bir sahneyi rüyamda görmezsem o sahneyi çevirmem. Çevireceğim filmin senaryosu, rüyamda âdeta bana dikte ettirilir, desem yalan söylemiş olmam. Yazılı bir senaryoyu uygularken kopukluk olursa, hemen yatar ve yarı uyanık halde gördüğüm bir rüyayla kopuk kısımları tamamlarım." diyerek günlük hayatında rüyanın kendisini nasıl yönlendirdiğini belirtmektedir (Tercüman, 18.2.1988)

Amasya'da bir ziraat mühendisi gördüğü rüyanın tesirinde kalarak iki çocuğunu pencereden atmıştır... (Tercüman, 21.12.1988)

ve değişmiş şekillerdir. Halkın rüya telâkkileri oldukça basittir ve basmakalıptır. Halk derin bir tâbire girişmez. Bunların çoğu da tâbir kitaplarına dayanır. Meselâ halk arasında rüyanın genellikle ters çıktığına inanılır. Yine, rüyanın gerçekteşmesi isteniyorsa kimseye söylenmemesi gerektiğine inanılır. Bulgardağı yürüklerinde gece rüya görmek isteyen bir kimse yastığının altına bıçak, silah, demir parçası v.s. koyar ve o gece gördüğü rüyayı niyetine göre tâbir eder. Rüya anlatacak adama bir ağızdan “sonu uğur ola” demek âdettir. Dokuz aynaya basmış gebe kadınlarla yeni doğurmuş lohusa kadınların rüyalarının aynen çıktığına inanılır.

Rüyalar obalarda en yaşlı adamlar ve kadınlar tarafından tâbir edilir ve daima hayırlı tâbirler yapılır. Rüyada görülen renklerin de ifade ettiği mânâlar farklı farklıdır. Yeşil görmek murat, kara görmek mutluluk, ak görmek sıkıntı, kırmızı görmek kahramanlık, mor görmek devlet olarak tâbir edilir⁽⁹¹⁾.

Elbeyli aşiretinde rüyada kan görmek rüyanın bozulduğuna işarettir. Köpek aydınlıktır. Köpek kuduz olursa kavgaya işarettir. Su aydınlık, toprak zenginliktir. Deveye binmek büyük adamlarla görüşmeler yapacağına işarettir. Taranmak yolculuğa, tuz yemek rızkın bolluğuna işarettir, v.s. Korkulu rüya görenler sadaka verir veya kurban keser. Hamile bir kadın rüyasında boncuk ve süs eşyası görürse doğacak çocuğın kız; para görürse erkek olacağına inanılır⁽⁹²⁾.

(91) Yalman (Yalkın), Ali Rıza, **Cenupta Türkmen Oymakları**, KB yay., Ankara 1977. C. I. s. 272-273.

(92) Yalman (Yalkın), Ali Rıza, a.g.e., C. I, s. 62-65.

Ülkemizin bazı yörelerinde de kızlar hıdırellezden bir gün önce akşam yemeğinde ilk lokmalarını yemeyerek kırmızı bir beze sarar yastıklarının altına korlar, niyetlenerek yatarlar. O gece rüyalarında gördükleri oğlanla evleneceklerine inanırlar⁽⁹³⁾.

(93) Yetişen, Rıza, “Naldöken Tahtacıları”. TFA Der., İstanbul 1959, C.3, nu. 53, s. 55.

D- DİVAN EDEBİYATINDA RÜYA:

Divan Edebiyatında rüya motifi genellikle mesnevîlerde görülmektedir. Diğer tür ve nazım şekillerinde rastlanan rüya ifadesi ise kelime veya benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Rüya motifi, mesnevîler içersinde daha çok aşk ve macera konulu olanlarda önemli bir yer tutar. Bunlardan bazıları bir rüya ile başlarken bazılarında da rüya olayların akışına değişik boyutlar kazandırmaktadır.

Türk edebiyatında ilk uzun mesnevî olarak kabul edilen ve İslâmî dönemin ilk Türkçe eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig de⁽⁹⁴⁾ rüya olayına değişik yönlerden oldukça fazla yer verilmiştir. Rüyanın mahiyeti, bölümleri, rüya tâbiri ve rüya örnekleri manzum diyaloglar halinde anlatılır ve bir ilim olduğu belirtilir. Türk-İslâm geleneğindeki rüyanın yeri ve önemi, onunla ilgili davranış şekilleri, kabulleri Ögdülmiş ile Odgurmuş arasında diyaloglar halinde işlenir.

Mevlânâ, altı ciltlik Mesnevî'sinde rüya motifini değişik şekillerde kullanır. Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin mesnevisinde Hüsrev rüyasında Nuşirevân'ı görür⁽⁹⁵⁾, Yusuf u Züleyhalarda rüya, ana motiflerden biri olarak kullanılır. Meselâ Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha'sında, Yusuf(A.S.) zindanda rüya tâbir eder⁽⁹⁶⁾. Kemal Paşazâde'nin Yusuf u Züleyha'sında Zeliha Yusuf'u ilk defa rüyada görerek âşık olur⁽⁹⁷⁾.

(94) Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig-Metinler-** (Haz. R. R. Arat) 2. bsk., TDK yay., Ankara 1979 (Eserde yer alan rüya ile ilgili beyit numaraları: 231, 1332, 1396, 1397, 2632, 2571, 3605, 4366-4375, 5146, 5996-6071.)

(95) Timurtaş, F. Kadri, **Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i.** İstanbul 1963, s. 31 (metin bölümü).

(96) Dilçin, Dehri, **Şeyyad Hamza-Yusuf u Züleyha.** s. 21.

(97) Kemal Paşazâde, **Yusuf u Züleyha** (Haz. M. Demirel). KTB yay., Ankara 1983., s. 52-56.

Cemşîd ü Hurşîd'de Çin beyinin oğlu Cemşîd, rüyasında Rum şahının kızına âşık olur⁽⁹⁸⁾.

Rüya motifi, mesnevilerdeki kullanılış şekliyle olmasa da Divan Edebiyatının diğer tür ve şekillerinde de görülür. Meselâ Nedim, bir şiirinde geçmişe telmihte bulunurken rüyaya şu şekilde yer verir:

“Düşde görmüş mi ya Dârâ bu kadar dârâtı
Husrev itmiş mi tasavvur bu kadar unvânı”

Taşlıcalı Yahya, rüyanın Tanrının bir simgesi olduğunu belirtir ve ondaki hikmeti çözeni över, ayrıca insandaki her şeyin rüyada görüldüğünü söyler:

“Vâkı’adır remz-i Hudâ-yı muîn
Hikmetini hâl idene âferîn
Vâkı’adır âyine-i rûy-ı cân
Her ne ise hâlini eyler beyân”

Zâtî ise rüyaya daha başka bir boyutta yaklaşır:

“Ne güzel vâkı’adır bu ki açub cân gözünü
Hâb-ı gafletde geçen ömrünü ru’yâ gördüm”

Surûrî ve Sümbülzâde Vehbî, şiirlerinde rüyaya ve muabbirliğe farklı bir açıdan bakarlar:

“Sakın amma ki muabirlikten
Düşü azmışlar ile birlikten”

-S. Vehbî-

“Düşmişem vesvese-i vuslatına dünyada
Bari azdırsa düşümde beni şeytanzâde”

-Surûrî-

(98) Akalın, Mehmet. **Cemşîd u Hurşîd**. KTB yay., Ankara 1985.

Başka örnekler:

“Sarıldı boynuma resen-i zülfü hâbda
Ta’bir ehli de her biri bir yire çekdiler”

-Nef’î-

“Bir düş gibidir hak bu ki mâ’nide bu âlem
Kim göz yumub açınca zemânı güzer eyler”

-Nef’î-

Hâli dili ol âfete takrire ne hâcet
Bir vâkı’a kim hay ola tâbire ne hâcet”

- Ârif-

“Mâlûm olur sabah-ı kıyâmette vâkı’a
Âlem hayâli hâb u misâli menâmdır”

-Yenişehirli Avnî-

“Rûyumda olmağa benim nâzır
Çeşm-i şâhan değil idi kâdir
Böyle câyı düşümde görmez idim
Düşde görse de hayre yormaz idim”

-Nâtî-

“Sâlike Hak’dan ki ola bir nazar
Düşleri ahvâlini isbât ider
Âlem-i rü’ya ile irşâd olur
Hâdise-i gussâdan âzad olur

.....

Müşkilin ervâha sorar gâh olur
Râz-ı nihândan dili agâh olur”

-T. Yahya--

E- YENİ TÜRK EDEBİYATINDA RÜYA:

Divan Edebiyatında ve giderek Tanzimat Edebiyatında açıkça söylenemeyen hususlar, tenkitler, teklifler rüya yoluyla söylenmeye başlanmıştır. Genellikle siyasî nitelikli bu rüyalarda gerçekten rüya görülmesi söz konusu değildir. Rüya sadece meramı anlatmada bir vasıta durumundadır ve rüyadaki serbest atmosferden faydalanılmaktadır. Bu konuda yazılmış eserler hâbnâme, vâkı'anâme ve rüya adları ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içersinde başta Veysî'nin "Hâbnâme"sini zikredebiliriz. Burada İ. Ahmet ile Büyük İskender'i rüyasında gördüğünü söyleyerek onların ağzından dünyanın huzuru ve düzeni için neler yapılması gerektiği anlatılır⁽⁹⁹⁾.

Bilhassa Tanzimattan itibaren siyasî nitelikli rüyalarda bir artış dikkati çekmektedir. Mizancı Murad, rüyasını "Vazife ve Mes'uliyat: Ne var ne yok!" adıyla Mizan'da yayınlamıştır (Mizan, nu. 170, yıl 8,2 Nisan 1896). Mizancı Murad, rüyasında Abdülhamid'i görür ve karşılıklı olarak birbirlerine düşüncelerini söylerler⁽¹⁰⁰⁾.

Mustafa Nazım Erzurumî, geleceğin İslâm dünyasının nasıl olması gerektiğini "Rüya Terakkî ve Medeniyet-i İslâmiyye-i Rü'yet" adıyla neşretmiştir (Dersaadet 1331).

Defter-i Hâkânî Emaneti Şer'Memuru Hayder-zâde İbrahim'in Balkan Harbinin kaybedilişinin sebeplerini inançsızlığa bağlayan 1329'da basılmış "Rüya" adlı bir eseri bulunmaktadır.

(99) Hâbnâme-i Veysî, Asım Bey (Köprülü Kütph.), nu. 389/3

(100) Emil. Birol, **Mizancı Murad Bey**, İstanbul 1979, s. 368 v.d.

Müslümanların megola ideası adıyla gelecekte müslümanların nasıl olması gerektiği hususunu işleyen “Ruşenî’nin Rüyası” 1331’de Tahran’da yayınlanmıştır.

Tabib Abdülhakim Hikmet’in Abdülhamid’e saldıran “Rüya veya Hakikat-i Müstakbele” adlı kitabı (Cenevre 1322), “Merhum Ayetullah Efendi’nin Rüyası yaхуд Sadr-ı Âzam Âli Paşa’nın Muhakemesi” (Dersaadet 1326) ⁽¹⁰¹⁾, “Merhum Pertev Paşa’nın Hâbnâmesi” bu konuda yazılmış, yapılmış çalışmalardan bazılarıdır. Bunlar içerisinde en tanınmış olanları Namık Kemal’in “Rüya”sı ile Ziya Paşa’nın “Rüya”sidir.

«..Bir dem-i gafletde bildik tâ zevâl-i âlemi/Âlem-i rüyadan çok gördük misâl-i âlemi/Hâbdır nisbetle mâzi subh-ı istikbaline/ Böyle ta’bir eylemişlerdir hayâl-i âlemi...» diyen Namık Kemal’in nesirleri içinde önemli bir yeri olan ve Magosa’da iken kaleme aldığı “Rüya”da memleketin geleceği ile ilgili duygu ve düşüncelere yer verilir: 1289 sene saferinin ondördüncü gecesi Boğaziçi’nde bir rüya görür. Ufukta görülen bir bulut içersinde güzellik tanrıçası gibi hürriyetin timsali doğar. İnsanlara miskinliklerinden, korkaklıklarından, ileriye görememezliklerinden dolayı çıkışır ve başka bir topluma dönerek onların attıkları tohumların yeşererek gelecekte meyvelerini vereceğini müjdeler. Rüya, medeniyetin bütün nimetlerine kavuşmuş müreffeh bir vatan tasavvuru ile neticelenir ⁽¹⁰²⁾.

Ziya Paşa, “Rüya”sında Sultan Abdülaziz ile konuşarak millet meclisinin açılmasıyla keyfi idarelerin önleneceğini belirtir. Âli ve Fuat Paşaların kötülüklerini söyler ⁽¹⁰³⁾.

(101) Bu eserde Âli Paşa Mahkeme-i Kübrâ’da yargılanıp hüküm giyer.

(102) Göçgün, Önder. **Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-I**, Selçuk Üniv. Fen-Edb. Fak. yay., Konya 1987, s. 284-289.

(103) Göçgün, Önder. **Ziya Paşa**, KTB yay., Ankara 1987, s. 126-129; Özgül, Metin kayahan. **Türk Edebiyatında Siyasî Rüya**, Akçağ yay., Ankara 1989.

Kâzım Karabekir, 1926'da Millet dergisinde yazmış olduğu "Bir Rüya" başlıklı şiirinde devrin yöneticilerinde gördüğü eksikliklerin gerçek sebebini geçmişte yaşanan olaylarda bulur.

Eserlerinde rüya motifinden oldukça fazla faydalanan yazarlardan biri de Ömer Seyfettin'dir. Onun hikâyelerindeki rüya motifi ve rüya ile ilgili davranış şekilleri halk inançlarında yer alan rüya kültürü ile bir bütünlük arzeder. "Ferman" adlı hikâyede, hikâye kahramanı Tosun Bey'in gördüğü rüya ve onunla ilgili davranış biçimi bunun bir örneğidir⁽¹⁰⁴⁾: "... Tam dalacağı sırada birden bire sıçradı. Göğsünün üzerine koyduğu ferman ateş olmuş yanıyordu. Elini götürdü. Hayır... Tuhaf bir rüya, ferman yerinde duruyordu. Biraz daldı. Rüyasında, götürdüğü fermanın eriyerek kan olduğunu, sonra tufan dalgasının kırımızı alevler halinde bütün vücudunu sardığını görüyordu. Sıçradı, uyandı. "Hayırdır inşallah" dedi. Oturdu, birşeyler okudu. Döndü üç defa sol tarafına tükürdü. Elini titreyerek fermana götürdü..."

"Tesellî" adlı hikâyede İskender Paşa, gördüğü rüyayı etrafındakilere tâbir ettirmekte ve tâbirlerden hayırlı olanına inanmaktadır: "... Elinin altındaki asker pek azdı. Hemen yalnız ümera ile kapı halkından ibaret gibiydi. Sonra Mirza ile karşılaşmazdan bir gece evvel gördüğü o rüya... İşte hatırlıyordu: Kendi siyah at üstünde, dar, çalılık bir yoldan giderken önüne bir yılan çıkmıştı. Bu yılan iki çatal dilini ona çıkarıyor, çalılıkların arasına kaçıyor. Atından atlıyor, koşuyor, onu tutuyordu. Ama tutar tutmaz elleri kan içinde kalmıştı. Artık yılan filan yoktu. Sabahleyin yanına gelen ümerâ ile ulemâya bunu anlatmış, biri "yılan tutmak zehir tutmaktır, gam

(104) Ömer Seyfettin. **Bütün Hikâyeleri**, Ötüken yay., İstanbul 1974, C. 2, s. 537-549.

ile gussa suretidir. “demiş, ihtiyar bir hoca da “Şahoğlu galiba üzerine geliyor. İnşallah onu tutacaksınız...” diye tâbir etmişti. İşte o, bu hayırlı tâbire inanmış, Mirza’nın kendini aldatmak için ileri sürdüğü iki alayını görünce, sabrını, kararını, aklını, muhakemesini kaybederek üzerlerine atılmıştı...”⁽¹⁰⁵⁾.

“Forsa” adlı hikâyede kırk yıl forsalık yapan Edremitli kaptan Kara Memiş’in yıllarca gördüğü Türk donanması rüyası sonunda gerçek olur⁽¹⁰⁶⁾. Yine, “Dünyanın Nizamı” adlı hikâyede hikâye kahramanı genç kızın öldürdüğü horozu rüyada görmesi ve geçen olaylar hikâyenin temelini oluşturur⁽¹⁰⁷⁾.

“Eleğimsağma”da oğlan olmak isteyen Ayşe’nin eleğimsağmanın altından geçmesi ve rüyasında erkek oluşu anlatılır⁽¹⁰⁸⁾.

Ahmet Mithat “Gönüllü” adlı romanındaki Recep’in rüyası Kalabak Manastırı; Ercüment Ekrem Talu’nun “Meşhedi ile Devr-i Alem” adlı romanı ile “Kan ve İman” adlı romanında, Şüküfe Nihal’in “Yalnız Dönüyorum” adlı romanında rüya ile ilgili bölümler mevcuttur.

Halit Ziya, Tanin’de “Sadâ-yı İncil” başlığıyla yayınlanan rüyasında Hristiyan âleminin Türklere yaptığı haksızlık ve zulümler karşısında İsa’nın sustuğunu, asıl barbarların Hristiyan milletler olduğunu anlatır.

Yahya Kemal, şiirlerinde gerçeği hayâl ve rüyaya yaklaştırmakta, hayâl ile rüyayı birleştirmeye çalışmaktadır. Hatta buna Mehlika Sultan’da olduğu gibi masalı da ilâve etmek mümkündür.

(105) Ömer Seyfettin, a.g.c., C. 1, s. 573-580.

(106) Ömer Seyfettin, a.g.c., C. 2, s. 627-631.

(107) Ömer Seyfettin, a.g.e., C. 1, s. 133-138.

(108) Ömer Seyfettin, a.g.e., C. 2, s. 858.

“Vuslat” şiirinde âşıkların içinde yaşadıkları âlem, rüyada görülen bir cenneti andırır. Şiir, beraberce görülen bir rüyanın tasvirine dayanmaktadır⁽¹⁰⁹⁾.

“O Taraf” başlıklı şiirinde, bir gece rüyada gördüğü ölüm diyarını tasvir eder:

“Gördüm ölüm diyarını rüyada bir gece
Sessizlik ortasında gezindim kederlice
Durmuş saat gibiydi durup geçmeyen zaman
Donmuş sükût içinde güneş görmeyen cihan
.....
Naklettiğim gibiydi bu rüyada gördüğüm
Rüya bu, yoksa başka bir âlem midir ölüm?”⁽¹¹⁰⁾

“Açık Deniz” şiirinde imparatorluğun uğradığı mağlûbiyetlerden dolayı duyduğu sosyal ızdıraba, rüyalara giren fatihâne zanlarla çare arar⁽¹¹¹⁾. Yine Yahya Kemal, “Aziz İstanbul”da, “Çamlar Altında Musahabe-2” adlı yazısında rüyasında İstanbul’un ve memleketin durumunu rüyada görüyormuş gibi anlatır⁽¹¹²⁾. Başka bir şiirinde;

“Üsküdar, bir ulu rüyayı görenler şehri!
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri
Hepsi der: “Hangi şehir görmüş onun gördüğünü?”

(109) Kaplan, Mehmet, “Yahya Kemal’in şiirlerinde Hayâl, Sembol ve Rüya”, Kubbealtı Akademi Mecmuası. İstanbul 1985, nu. 2, s. 9-17.

(110) Yahya Kemal, **Kendi Gök Kubbemiz**, MEB yay., 1000 T. Eser, İstanbul 1969, s. 104.

(111) Yahya Kemal. a.g.e., s. 9.

(112) Yahya Kemal. **Aziz İstanbul**, MEB yay., 1000 T. Eser, İstanbul 1969. s. 99-105.

Bizim İstanbul’u fethettiğimiz mutlu günü!”

Elli üç gün ne mehabetli temâşâ idi o!

Sanki halkın uyanık gördüğü rüya idi o...”⁽¹¹³⁾

mısralarıyla eşine ancak rüyalarda rastlanabilecek ulu fethi anlatır... Y. Kemal, bilhassa şiirlerinde çok güzel bir durumu ve mazinin ihtişamlı sayfalarını anlatırken rüya motifinden faydalanır.

Tanpınar’da rüya, şiirlerini ve hikâyelerini birleştiren bir unsur fonksiyonundadır. Ona göre rüya uykuya has değildir, rüya ile uyanıklık hali yanyanadır.

Tanpınar, dış âleme açık olmakla birlikte estetiğini rüyalar üstüne kurmuştur. Ancak onun rüyaları ile gerçek rüyalar arasında bir ilgi olduğu söylenemez. Kendi ifadesiyle rüya “sonsuzluk âlemine uzanan bir yol ve cennet bahçelerine açılan bir kapıdır:

“... ve ufkumuzu

Cepçevre kaplasın bu ziya, bu renk

Havayı dolduran uhrevî âhenk

Bir ilâh uykusu olur elbette

Ölüm bu tılsımlı ebediyyette

Belki de rüyası büyük cetlerin

Beyaz bahçesinde su seslerinin.”⁽¹¹⁴⁾

Yine aynı şiirde imparatorluğun kuruluşundaki büyük rüyaya atıfta bulunur:

(113) Yahya Kemal, **Kendi Gök Kubbemiz**, s. 22.

(114) Tanpınar, A. Hamdi, **Bütün Şiirleri**, Dergâh yay., İstanbul 1976, s. 172.

“Eliyor dört yana sakin bir günü
Bir rüyadan artakalmanın hüznü”

Bazan bir kadının inceliğini “tahtadan ve yumuşak rüya işçiliğinde/Bu kadın başı her an biraz daha derinde” ⁽¹¹⁵⁾ mısralarıyla vermeye çalışır.

“Belki rüyalarındır bu taze açmış güller
Bu yumuşak, aydınlık dalların tepesinde
Bitmeyen aşk türküsü kumruların sesinde
Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner”⁽¹¹⁶⁾

“Bir güzel masalda yaşar gibisin
Karşında İstanbul beyaz ve tül den
Mahzun rüyasını dinle mevsimin
Dağılan yapraktan, son açan gülden”⁽¹¹⁷⁾

Tanpınar, şiirlerinde “mücerret veya subjektif bir mânâ taşıyan” rüya kelimesini objektif varlıklar çerçevesi içersinde ve onlarla ilgili bir şekilde de kullanmıştır⁽¹¹⁸⁾:

“Akşamın mercan dalları gibi
Suda olgunlaşan rüyası
Mahmur, uğultulu yaz sabahları
O üstüste rüya, cenup rüzgârı

X

(115) Tanpınar, A. Hamdi, a.g.e., s. 30.

(116) Tanpınar, A. Hamdi, a.g.e., s. 38.

(117) Tanpınar, A. Hamdi, a.g.e., s. 159.

(118) Kaplan, Mehmet, **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh yay., İstanbul 19, s. 208.

Ben her rüyayı zamana
Taşıyan yıldız kervanı

x

Bir âlem kurulur gibi yeniden
Baştan başa hayâl, düşünce, rüya
Belki rüyalarındır bu taze açmış güller

x

Bazen bir tebessüm, tutuşmuş mercan
Rüyasiyle sanki kanlı bir çiçek

x

Gül ey bir âna sığmış ebediyyet rüyası”

Tanpınar, nesirlerinde de rüya motifine oldukça fazla yer vermiştir. Meselâ “Abdullah Efendinin Rüyaları” adlı eseri, ekseriyetle rüyalara ve onun insan ruhu üzerindeki tesirinin ne derece kuvvetli olduğu esasına dayanmaktadır⁽¹¹⁹⁾.

“Yaz Yağmuru”nda yer alan “Rüyalar” adlı hikâyesinde, hikâye kahramanı Cemil, rüyalarla iç içe yaşamaktadır⁽¹²⁰⁾.

Tanpınar, “Edebiyat Üzerine Makaleler” adlı eserinde yer alan “Şiir ve Rüya- I,2” başlıklı yazılarında sanat-rüya ilişkisini ele alır ve meseleye bir sanatçı gözüyle daha çok estetik açıdan bakar:

“Bir sanat eserinde rüyasını nakletmek veya rüyanın tesadüflerini taklit etmek, insan muhayyilesinin isterse kolayca benimseyebileceği nizamsızlıklarla, sun’î bir acayıplıklar silsilesi kurmaktan başka bir şey değildir.”

(119) Tanpınar, A. Hamdi, **Abdullah Efendinin Rüyaları**, Ahmet Halil Kitabevi. İstanbul 1943. s. 157.

(120) Tanpınar, A. Hamdi, **Yaz Yağmuru**, Nakış yay.. İstanbul 1955.

“... Hakikatte rüyanın bizim için tabiat üstü tarafını yapan, onu meydana getiren aciplikler silsilesi mantıksızlığı, şudur ve muhakemenin geri gelişinde ilk iş olarak istihfafla bir kenara fırlattığı tesadüfler değil, onları canlandıran çözülmesi güç ruh haleti ve onun vasıtası ile etrafınızda yarattığı havadır... İster bir rüyayı anlatalım, ister realiteden bahsedelim; sanatta asıl olan bu havayı kurabilmek bu duygu kesifliği altından eşyayı gösterebilmektir. Ancak bu suretledir ki, sanat adamı ömrünün arızalarına, realitenin akislerine realite üstünde bir çehre verebilir. Herkes kendi varlığının karanlıklarında rüyalarının sırrını gizler. Bu demektir ki, eserlerimizde benzerliğimizin bir köşesinde bizim için bilinmeyen bir dip tabakada hapsedilmişlerdir⁽¹²¹⁾.”

Mehmet Âkif, Safahat'ta memleketin durumunu, insanların halini anlatırken görülen rüyalarından ve o rüyaların tâbirlerinden de faydalanmıştır. Bir şiirinde ramazan günü yola çıkan ve gittiği yerlerde tıka basa karnını doyuran bir kişinin rüyasını ve o rüyayı tâbir eden Çarıkçı Emmi'nin sözlerini verir. Rüya gören gördüklerini tereddütlü anlatır. Onu tâbir edecek Çarıkçı Emmi ise rüyayı berraklaştırmak için çeşitli sorular sorar. Bu şiir rüyayı vasıta kılarak kendi halimizi anlatmaktadır⁽¹²²⁾.

Âkif, düz yazılarında da zaman zaman rüyayı değişik şekillerde kullanır. Buralarda rüya bazan maksadı anlatmada bir vasıta durumundadır. “Hasbıhal” başlıklı bir yazısında

(121) Tanpınar, A. Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, MEB yay., İstanbul 1969, s. 16-23.

(122) Ersoy, M. Âkif, **Safahat**, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), KTB yay., İstanbul 1987, s. 348-351.

memleketin durumu ve görülen felâketi anlatırken Kemal'in anlattığı rüya ile ilgili bir hikâyesini nakleder⁽¹²³⁾.

Cahit Sıtkı ise bir şiirinde hayatın en mutlu anlarını “Uyanabilir miyiz sanki böyle rüyadan/Asırlar kadar uzun, müphem ve tatlı bir an/Biz o kadar sarhoşuz, o kadar sarhoşuz biz.” gibi mısralarla dile getirir⁽¹²⁴⁾.

Peyami Safa'da rüya daha değişik bir pozisyonda karşımıza çıkmaktadır. Rüyaya hem uyurken, hem de sosyal hayatı yaşarken girilir. Uyanıklıkla uyku hali iç içedir.

Onun rüyaları “Simeranya” adını verdiği hayâl şehri, hayâl devleti, hayâl dünyası gibi bir mekânda belirlemektedir. Simeranya mücerret bir dünyadır. Burada gerçek hayatta yapılamayan tashihler yapılır. Müşahhas hayatın çeşitli problemleri bu dünyada itibarî olarak halledilir.

Peyami Safa'nın rüyalarının mekânı olan simeranya'yi sükûnet ve fırtınaları dağ ve denizleriyle masal ile uzay filmlerinin ortaklaşa meydana getirdiği bir iklimde tahayyül eder. Orada görülen rüya sosyal hayatta hatırlanmaya çalışılırken gerçek ile yalan birbirine girmiş gibidir. Muhayyilenin yönü hem geçmişe, hem de geleceğe dönüktür.

Simeranya'da tabiat geçmişe; eğitim, ihtisas, sosyal hayat gibi hususlar geleceğe bağlıdır. Rüyalar ülkesi simeranya bir yönü ile “... herkesin her sosyal harekette samimî ve tam iştirakini sağlayan yeni bir cemiyet yapısının adıdır.”⁽¹²⁵⁾.

(123) Abdülkadiroğlu, Abdülkerim-N. Abdülkadiroğlu, **Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri**, KTB yay., Ankara 1987, s. 182. (Âkif'in burada sözünü ettiğimiz rüyası Safahat'ta yer alan şiirdeki rüya ile aynıdır.)

(124) Tarancı. Cahit Sıtkı, **Seçmeler** (Haz. G. Samanoğlu) MEB yay., 1000 T. Eser. İstanbul 1971, s. 10.

(125) Safa. Peyami. **Yalnızız**, 7. bsk., Ötüken yay., İstanbul 1982, s. 112.

Bu ölçüler içinde simeranya rüyası, “fert olarak evrensel boyutta, madde ve mânâ plânında; cemiyet olarak, gelişmeyi ve değişmeyi hesaba katan millî çizgideki bir kültür paylaşımı içinde ezelden ebede kadar süren bir tecessüsler koleksiyonunu devamlı bir sonrakine devrederek Yaratıcı’yı mistik düşünce gibi bir metodla arayanların kurtuluşu” ereceğini anlatır⁽¹²⁶⁾.

Örneklerini verdiğimiz şair ve yazarların dışında günümüz fikir adamları da rüya olayına değişik açılardan bakmakta, onun insan hayatındaki yerini belirlerken meseleye estetik açıdan da yeni boyutlar kazandırmaktadırlar. Meselâ Mehmet Kaplan, bir yazısında “... Göz kapanabilir, fakat kulak daima açıktır, insan ruhu daima tetiktedir. Vücudun geceyi bir dinlemesi vardır ki, rüyaların bir kısmını bununla izah edebiliriz... İnsan rüyalarında bile dünyayı görür. Sanatın büyük bir kısmı, duygu, rüya, zan, hayâl ve tefsirlerden ibarettir. Dünyanın objektif tasvirine biz ancak ilim eserlerinde rastlarız. Kaldı ki, onların da çoğu, ilim kılığına girmiş his ve hayâllerden ibarettir... Bütün insanlar gibi sanatçı da dünyanın ve toplumun içindedir. O, rüya görürken bile dış âlemden gelme his ve hayâllerin arasında dolaşır. Edebî eserlerde bir çok rüyaları tetkik ettim. Hepsinde de tarihî çevreyi, medeniyeti, günlük endişeyi Alain’in hocasının deyimi ile “dünya”yı buldum...”⁽¹²⁷⁾.

Kelimeler manevî dünyalara açılan kapılar gibidir. Onlar yüklendikleri tabîî karşılıklar ötesinde mânâlanırlar ve başka

(126) Önal, Mehmet, Peyami Safa İmzalı Romanlarda Fiktif Yapı, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bil. Enst. Konya 1989, s. 499; Hacıeminoğlu, Necmeddin. “Yalnızız I, II, III, IV”, Türk Yurdu, C. 3, nu. 297 (3-4), Haziran-Temmuz 1961; nu. 299(5), Ağustos 1961; nu. 300(6), Temmuz 1961; nu. 301(7), Aralık 1961.

(127) Kaplan Mehmet. **Nesillerin Ruhu**. Hareket yay., İstanbul 1967, s. 145-147.

dünyalarla bu yönüyle ilişki kurarlar. Suut Kemal Yetkin, bir yazısında rüya ve hatıra dünyası ile şiir dünyası arasındaki ilişkiye temas ederken rüya üzerine şunları söylüyor: “... Bu dünyada her şey gerçek hayattan uzaklaştığı oranda bir şiir değeri kazanmıyor mu? Bu dünyada bütün yüzler ve biçimler gerçek hayatla olan ilişkisini kesmiyorlar mı? Rüya da gerçek hayatın bütün şeylerini elbet görüyoruz. Fakat bu şeyler, derin duyarlılığımızın değişikliklerine göre görünüyorlar, değişik bir yeni düzene giriyorlar... Gerçek şiirlerde, bütün bir rüya ve hatıra dünyası bulmamaya imkân yoktur.”⁽¹²⁸⁾.

(128) Yetkin, Suut Kemal, **Denemeler**, T. İş Bankası yay., Ankara 1978, s. 16.

İKİNCİ BÖLÜM
RÜYA VE TÂBİR İLMİ

A- RÜYA İLMİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ

Rüyanın yorumlanması, onun mahiyetinin araştırılmasından önce gelmektedir. Bu konuda yazılmış olan eserlerin evveliyatı M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanmaktadır.

Sümerlere ait tabletler arasında 40'tan fazla rüya tâbirine rastlanmıştır. Asur Kralı Assur Banipal'ın kütüphanesinde tabletler halinde Asur ve Babil rüya kitapları koleksiyonu bulunmaktadır. Bu tabletlerde rüyaların tâbirleri yanında kötü rüyalardan nasıl korunulacağı, nasıl iyi rüyalar görüleceği hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

M.Ö. 2000-1790 yılları arasında hüküm sürmüş olan 12. sülâleye ait olan bir Mısır papirusunda 200 çeşit rüya tâbiri bulunmaktadır. Burada her rüyanın ifade ettiği mânâ iyi ve kötü olarak nitelendirilmiştir.

Eski Yunan, Roma ve Yahudi medeniyetleri Asur ve Mısırlıların rüyalar hakkındaki değerlendirmelerini biliyorlardı. Eski Yunan'da Aristo, Hipokrat, Eflatun ve Demokritus'un rüyalarla ilgili ciddî çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan Hipokrat, bazı rüyaların ilâhî olduklarını kabul etmekle birlikte daha çok bedenî hastalıklarla ilgisi üzerinde durur.

Aristo, rüyaların ilâhî kaynağını reddederek rüyalarla vücudun durumu arasında ilişki kurar ve teorisini üç kitapta toplar.

Eflatun, daha çok rüya-duygu ilişkisini ele alır ve muhakeme kabiliyetinin uykuda zayıflamasından dolayı olumsuz duygu ve davranışların rüyada ortaya çıktıklarını belirtir.

Demokritus, rüyaların dış dünyadaki diğer ruhların açık deliklerinden bedene girmesi ile meydana geldiğini söyler.

Plutrach, “Symposiac VIII” isimli eserinde “niçin sonbahar rüyaları gelecekte az haber verir” sorusunu tartışır ve bunun için üç sebep ileri sürer⁽¹²⁹⁾.

Kâtip Çelebi, görmüş olduğu tâbirnâmeleri sıralarken Yunanlılara ait başka isimler de zikretmektedir. Romalıların rüya konusunda Yunanlılardan faydalandıkları ve Romalı meşhurların çoğunun rüyalarının M.Ö. 2. asırda yazıya geçirildiği bilinmektedir. Romalı meşhur hatip Çiçero, rüya hakkında yazmış olduğu bir kitapta rüyaların insan hayatındaki yerini göstererek rüyalara atfedilen kâhinliği şiddetle reddeder.

Musevilerin ilk dönemlerinde rüya tâbirlerine oldukça fazla önem verilirdi. Talmud’a göre İsa devrinde Kudüs’te 24 tane rüya tâbircisi bulunmaktadır. İncil’de de rüyaya yer verilmiş ve rüya kelimesi 12 değişik şekilde ifade edilmiştir.

Yahudilik ve Hristiyanlığın mahiyeti, ahlâkî sorumluluk anlayışı zamanla rüya tâbirine karşı tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Leo Oppenheim, “Eski Ortadoğu’da Rüya Yorumları” adlı eserinde gösterdiği gibi İncil, Tanrı’nın emirlerinin insanların tahminlerinin ve kehanetlerinin çok üstünde olduğunu belirtmiş ve rüya tâbircilerini suçlamıştır.

Aslen İtalyan olan Antimedorus, Yunanistan, İtalya ve Anadolu’dan derlemiş olduğu yazıları beş kitap halinde yayınlamıştır. Kitapların ilk üçü rüya tâbirlerini, dört ve beşincisi ise nasıl rüya tâbircisi olunacağını izah eder.

(129) Bu üç sebep şudur: 1- Sonbaharda yenilen meyveler, sindirimi öyle bozar ki, ruhun gelecekte haber verme kudreti bozulur. 2- Sonbaharda dökülen yapraklar havayı bozar ve ruhları rahatsız eder. 3- Sonbahar biten yılı temsil etmesi bakımından vücudun unsurlarında bir vazife bozukluğu tevliid eder (Ruh ve Macde, “Rüya Bilimi Tarihi”, C. 8. nu. 92 Eylül 1967).

Daha sonra görüleceği üzere batıda rüya hakkındaki çalışmalar giderek değişik ilimlerin ilgi alanları içine girmiş ve 19. yüzyıldan itibaren psikolojinin hakimiyeti kabullenilmiştir.

Diğer din ve medeniyetlerde olduğu gibi İslâm ve Türk dünyasında da rüya tâbiri ile ilgili bir çok eser meydana getirilmiştir. Muhyiddin-i Arabî'ye ait olduğu söylenen rüya tâbirnâmesi bu konuda yazılmış kitapların en eskisi olarak bilinmektedir. Ancak bu kitabın muhtevası itibariyle M. Arabî'ye ait olduğu şüphelidir. Esere birtakım ilâvelerin yapıldığı, o devirde olmaması gereken şeylerin kitapta yer aldığı, dolayısıyla orjinal olmadığı görüşü hakimdir.

İslâm dünyasında konuya verilen önemi göstermesi bakımından rüya tâbir kitaplarından bazılarını burada zikretmeyi faydalı göstermekteyiz:

Arap edebiyatının en tanınmış tâbirnâmesi İbn-i Sîrîn'e ⁽¹³⁰⁾ ait olan "Kitabü'l Tâbirü'l Rüya" adlı eserdir. Eserin çeşitli baskıları yapılmış, daha sonra meydana getirilen eserlerin çoğu ondan istifade etmiştir. Nablûsî (Abdülğani b. İsmail en-Nablûsî)' nin "Tâ'tiru'l-enam, fi tâ'biri'l menâm" adlı eseri 1096 (1684) senesinde tasnif edilmiş ve daha sonraki eserlere kaynaklık etmiştir. Eser latin harfleriyle Türkçe olarak da yayınlanmış olup günümüzde de en güvenilir rüya tâbir kitabı olarak kabul edilmektedir⁽¹³¹⁾.

(130) İbn-i Sîrîn Muhammed(?-727): Babasının aslen Carcaraya'lı bir kazancı olduğu ve 'Ayn el-Tamr'de bulunduğu sırada Halid b. Velid tarafından esir olarak götürüldüğü rivayet edilir.... İ. Sîrîn tâbi'nden olup Ebû Hurayya, Abdullah b. Omar, Enas b. Mâlik v.b. den hadis rivayet etmiştir. Oldukça sofu ve rüya tâbirinde büyük bir iktidar sahibi idi. Kendisinden sonra gelen müellifler tarafından, onun ismi altında benzeri bir çok eser yazılmışsa da bunlara sahte gözüyle bakılmaktadır.

(131) İmam Nablûsî, **İslâmî Rüya Tâbirleri Ansiklopedisi**. (Terc. Ali Bayram-M. Sadi Çöğenli), Cümle Neşriyat, İstanbul 1983.

İbrahim ed-Dineverî'nin kitabı, Abbasi oğullarından Melikü'l Kadirî Billah'ın adına yazılmıştır (Ettâ' bir el-Kadirî).

İbnü'd Dakkak el-Mukrî (Şeyhülislâm Muhammed b. Ebî Bekr b. Mahmud b. İbrahim)'nin "El- Hükmü ve'l-Gâyât fî tâbirü'l menâmât" adlı eseri;

Şeyh Ebî Ali el-Hüseyn b. Hasan b. İbrahim el-Halilî ed-Darî'nin "En-Müntehâb" adlı eseri;

Şeyhülislâm Celâlüddin Abdullah b. Hazm b. Süleyman el-Müzenî eş Şaafiî'nin "El-İşâre fî ilmi'l-İbâre"si;

Şeyh Ebî Abdillâh Muhammed b. Ömer es-Selîmî'nin "Kitabü'l- İşâre fî ilmi'l-İbâre" adlı eseri;

Şeyhü'l-İmami'l-Umda Şihabüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. eş-Şeyh Cemâlüddîn ebi'l-Ferec Abdurrahman el-Makdîsi el-Hanbelî'nin "El-Bedrü'l-Münîr fî İlmi't-Ta'bîr" adlı eseri;

Şeyhülislâm Ebî Tahir Burhâniddîn İbrahim b. Yahya b. Gânim el-Makdisî el-Hanbelî'nin alfabetik sıraya göre dizilmiş olan "El-Mu'lem" adlı eseri;

İbn-i Dakkak'ın "Fevâidü'l Fevâid"i; Seyyid Süleyman el-Hüseyn'in "Kenzül-Menâm adlı eseri⁽¹³²⁾;

Demirî'nin "Hayâtü'l-Hayvan" adlı ansiklopedik eseri de rüya tâbiri konusunda oldukça zengindir.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin "Mevzûatü'l Ulûm"unda "İlm-i tâ'bir-i ru'yâ" ya geniş bir yer ayrılmıştır;

Kâtip Çelebi, "Keşfüzzünûn" adlı eserinde; "Rüya tâbir ilmi ise kendisinden nefsânî tahayyülât ile bilinmeyen olaylar

(132) Günümüzde de aktüalitesini koruyan bu eser, en son 1969'da "Kenzül-Menâm, Mükemmel ve Mufasssal Rüya Tâbirnâmesi" adıyla tekrar neşredilmiştir.

hakkında bilgi edinilen bir ilimdir...” diyerek rüya hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra tâbir ile ilgili tasnif edilmiş kitapların çokluğunu belirtir ve bunların bir kısmının ismini verirken bazıları hakkında açıklamalarda bulunur. Kâtip Çelebi’nin burada rüya ile ilgili zikrettiği eser sayısı 23’tür⁽¹³³⁾.

Örnek olarak verdiğimiz bu kitaplardan başka kütüphanelerimizde yazma ve basma çok sayıda tâbirnâme bulunmaktadır. Biz çalışmamız sırasında bilhassa Ankara kütüphanelerindeki tâbirnâmeleri yakından inceleme fırsatını bulduk. Ancak bu tâbirnâmelerin hacimleri dışında muhteva itibariyle birbirlerinden pek farklı olmadıklarını belirtmek isteriz.

Müstakil tâbirnâmeler yanında bazı cönk ve mecmualarla çeşitli kitaplarda bazan baş kısımlarında, bazan kenarlarında bazan da bölümler halinde tâbirnâmelere rastlanmaktadır. Bunların haricinde dinî ve tasavvufî kitapların çoğunda rüyanın mahiyeti ve tâbiri ile ilgili değerli bilgiler yer almaktadır. Günümüzde ise rüyanın mahiyeti ve rüya tâbiri ile ilgili neşriyatın çokluğu konunun aktüalitesi açısından dikkat çekicidir.

(133) Kâtip Çelebi, **Keşfü’z-Zünûn**, Maarif Matb., İstanbul 1360/1941, C. I.

B- RÜYANIN MAHİYETİ VE BATIDA RÜYA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

İnsan hayatının en ilginç yönlerinden biri olan rüya, tarih boyunca her toplumu yakından ilgilendirmiştir. Geleceği rüya yoluyla keşfetmeğe çalışan dünün insanı bugün de ondan birşeyler beklemekte ve onunla ilgili çalışmalarını daha değişik boyutlarda sürdürmeye devam etmektedir.

Pozitif ilimlerin gelişmesi rüya gerçeğinin gözardı edilmesini değil, aksine onun ilmî yollardan ele alınması gereğini ortaya koymuştur. Freud ve kurmuş olduğu psikolojik ekolün insan kişiliğinin bilinmeyen yanlarının belirlenmesinde yeni görüşler ortaya koymasıyla ilim dünyasının rüya olayına verdiği önem daha da artmış ve bu konudaki çalışmalar hızlanarak küçümsenmeyecek mesafeler kat edilmiştir.

Batı dünyasını daha çok ilgilendirmiş olan rüyalar islâm dünyasının bilhassa şeytânî rüya, rüya-yı âdiye diye nitelendirdiği günlük ihtiyaçlardan, problemlerden ve bedenî olaylardan kaynaklanan, tâbire bile gerek duyulmayan rüyalaradır.

İslâm dünyasının dışındaki topluluklarda uyku ve rüya hakkındaki çalışmaların başlangıcı oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu Epicurus'un M.Ö. 44'de yazdığı şiiri "De Reum Natura"dan Flourens'in 18. yüzyılda ortaya koyduğu uyku teorisine ve Kleitman ile Bremer'in 20. yüzyıl teorilerine kadar yaklaşık 200 yıl kadar sürmüştür.

Rüyaların gece boyunca duygulara ulaşan hareketlerden meydana geldiğine inanan Demokritus ve Aristo zamanından Henri Bergson'a kadar(1914) rüyaların uyuyan beyin üzerine çarpan dış uyaranlar sebebiyle meydana geldiği görüşü benimsenmekteydi.

Hipokrat'tan Platon ve Aristo'ya kadar uzanan görüşler meseleyi daha çok psikolojik açıdan ele almaktaydı ki(134). 19. asra kadar rüya hakkında söylenenler metafizik ve metapsişik

mahiyetten ileri gidememiştir. 19. asrın sonlarında ortaya konan yeni görüşlerin bir kısmı psikolojik izahlara dayanırken diğer bir kısmı da başta Rus fizyolojisti Pavlov'un hayvanlardaki denemelerini esas alan fizyolojik olaylara dayanmaktaydı. 1815'de Maine de Bran'ın "Uyku, Rüya ve Somnambulizm Hakkında Yeni Mülâhazalar" adlı eseri ile rüya hakkındaki izahlar yeni bir ilmî boyut kazanmıştır. Buna göre rüya muhayyilenin pasif bir şeklidir. Bunlar organik kaynaklı rüyalardır. Ancak M. de Bran, bu organik kaynaklı rüyalardan başka duyguların ürünü olan üç çeşit rüya kabul etmektedir. Bunlar, temas ve işitmeğe, görmeğe, koklama ve tatmaya ait rüyalardır.

Uyumayı "dış dünyadan ilgiyi kesmek" olarak niteleyen Bergson'a göre "rüya hayâllerinin şuurda yer almaları için şuurun dış dünyadan ilgisini kesmesi, kendine dönmesi, hayâl teşekküllerinin kontrolsüz kalması, ihsaslarla dizginlenmemesi" gerekir. Bu takdirde dimağ ancak ağırlaşmış bir faaliyet gösterir. Ruh ve vücut arasındaki objektif bağlantı çözülür ve ameli faaliyet durur. Bergson'a göre "realite hayatını yaşamak demek birtakım gereksiz şeyleri atmak suretiyle faydalı olanlarını kullanmak ve bu şekilde bir seçme yaparak adaptasyonlarda bulunmaktır. Halbuki rüyada aksine bütün faydasız şeyler uyuklayan şuurun eşiğine çıkarlar."⁽¹³⁵⁾.

Bugün rüyayı kendiliğinden olan ve orjinal bir ruh faaliyeti şeklinde değerlendiren görüşler pek kabul görmemektedir. Freud'un ilk defa ortaya koyduğu ve sonradan talebeleri ve diğerlerinin bazı düzenlemeler yaparak geliştirdiği görüşler günümüzde daha çok benimsenmektedir.

Rüya incelemelerinin gelişmesine ve rüya teorilerine daha bir açıklık getirmek için konuya biraz daha yaklaşmakta fayda görmekteyiz.

(134) Hipokrat, rüya hakkında şunları söylemektedir: "Vücut uykuda olduğu zaman ruh uyanır ve vücudun gidebileceği her yere gider ve insan uyanıklık halinde tanıyabildiği bütün şeyleri tanır."

(135) Adasal, Rasim, a.g.e., s. 220-225.

a- RÜYA HAKKINDA ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER

Rüya konusunda çalışanların birleştikleri noktaların başında onun hissî hayatla bağının olduğu hususudur. Rüyaların hemen hepsinde görme ve işitme ile ilgili hayâller birlikte bulunur. İşitme ile ilgili olanların nisbeti görme ile ilgili olan hayâllerin yarısından azdır. Bu konularda genellikle görüş birliği içinde olan araştırmacılar olaya değişik açılardan, değişik metodlarla baktıklarından birtakım rüya teorileri ortaya çıkmıştır. Bunları ana hatları ile dört grupta toplamak mümkündür:

1- Biyolojik Açıdan Rüya:

Rüya, fizik kanunlarının dışında canlı, hareketli ses ve şekillerin (imajların) karışımıdır. Bu ses ve şekiller hafızadan irade dışı bir uyandırıcı etkisi ile şuura dökülmeye başlar⁽¹³⁶⁾ Hafızadaki şekil ve sesleri harekete geçiren bu uyandırıcı organizmamızın herhangi bir noktasındaki biyolojik değişikliktir.

2- Psikolojik Açıdan Rüya:

Beş duyumuzla dış âlemden aldığımız idraklerdir. Rüyalarımız psikosinyaller, ruhumuzdaki ârızaları, değişiklikleri ve karakterlerimizi belirten bir çeşit mesajlardır. Bu mesajların sistematik tahlili, ruhumuzdaki değişen derin ârızalarla aynı zamanda da değişmeyen karakterlerimizi ortaya çıkarmaktadır.

(136) Baymur, Feriha. **Genel Psikoloji**, s. 201-203. (Anadan doğma körlerde şekil hafızası olmadığından sadece ses hafızası bulunur. Rüya sadece sesler olur. Beş yaşından önce kör olanların rüyalarında görme ile ilgili unsurların bulunmadığı, ancak yedi yaşından sonra kör olanlarda bunlara rastlandığı yapılan araştırmalar neticesi ortaya çıkmıştır.)

Rüya muhayyilenin en pasif yönünü yansıtır. Rüyadaki her çeşit hayâl bir organın etkisiyle meydana gelen hissî bir algının etrafında birleşir ve gruplaşır. Rüya gördüğümüz anda bunun genellikle gerçek duyumlar olduğunu sanırız. Bununla birlikte rüyadayken de gerçek olup olmadığını kendimize sordüğümüz olur. Bu hâl uykuda iken de insanda yargı yeteneğinin ve uyanıklık hatıralarının devam ettiğini gösterir. Düşüncenin rüya içindeki müdahalesi belirsiz ve geçici olmakla birlikte devamlı olursa uyanılır⁽¹³⁷⁾.

Rüyalar insanları hangi yönlerden etkiler, bu hususu da dört ana başlıkta toplayabiliriz:

- 1- Rüyalar insan karakterinin ve ruhunun içyüzünü açığa vurur. Gizli arzular, hisler ve temâyüller rüyalarda sembollerle ifade edilir.
- 2- İnsan rüyasında, hayatında karşılaştığı en önemli meseleleri halletmeye çalışır. Bu mücadele, insan uyanırken böyle bir meselenin varlığını hissetmediği halde mevcuttur.
- 3- İfşa edilen hakikatler kolayca kabul edilmedikleri için rüyaların anlatılmasında güçlük çekilir. Bunun sebeplerinden birisi de insan zekâsının rüya sembollerinin mânâsını kolayca kavrayamamasıdır.
- 4- Yeterli derecede sabır, zekâ ve cesaret sahibi olduğunda rüyaları anlamakta fazla bir güçlük çekilmez.

3- Metafizik Açıdan Rüya:

Metafizik, fizik idrak ve bilgilerimizin ötesini oluşturmaktadır. Aklın kâinatın sırlarına cevap arama çabasıdır.

(137) MEYDAN Larousse, C. 10. s. 783.

Bu esasa göre düşünöldüğünde rüya da metafizik konular içersindedir.

Dinlere göre insan ruhunun “ebedî varlık” ile bir bağlantısı vardır. Dolayısıyla rüyanın da böyle bir bağlantısının olduğı kabul edilmektedir ve ona göre de gruplandırılmaktadır. Rüyaları metafizik açıdan izah ederken kişinin hareket noktası önsezidir. Rüyalarda zaman, mekân, kitle ve sürat gibi fizik unsurlar sözkonusu değildir. Bize göre olan fizikî unsurlar ortadan kalkmakta, izafîleşmektedirler. Bu hâl, gerçek varlığın fizikî unsurların dışında olduğunu kabul demektir ki, varlığın gerçeğı ile ancak fizik ötesinde ilişki kurulabilir. Bu ilişki ise ancak önsezi ile mümkün olmaktadır. Biz bunların işaretlerini canlı ve hareketli şekillerde sembolleşmiş olarak görmekteyiz.

4– Dinler ve Güzel Sanatlar Açısından Rüya:

Rüya olayı tek şekli olan, mahiyeti ve meydana gelişini kesin bir şekilde ortaya konmuş ruhî bir olay olmadığından dinlerin ve güzel sanatların meseleyi ele alışında, onu kullanışında bir bütünlük, beraberlik görülmez. Değişik yerlerde çeşitli vesilelerle bu konuya temas ettiğimiz ve ilerde de tekrar ele alacağımız için burada ayrıca izahına girmiyoruz.

Rüyaların oluşumu ve tâbirleri ile ilgili en yaygın teori Freud tarafından ortaya konarak geliştirilmiştir. Freud’a göre rüyalar baskı altına alınmış ve tatmin edilmemiş duygular, arzular ve düşüncelerin uyku anında üst şuurun baskısından kurtulmasından meydana gelmektedir⁽¹³⁸⁾.

Uykuda insanın benliği, baskı altına alınmış duygu ve istekleri kontrol altına alamadığı, sansür gücü azaldığı için

(138) Günay. Umay, a.g.e., s. 101-103.

bunlar olduğu gibi veya az çok değişerek sembolik hayâller halinde şuur (bilinç) alanına çıkmaktadır. Bu bakımdan rüyayı meydana getiren hayâllerin açık (manifest) ve kapalı (latent) mânâları bulunmaktadır. Bu açık ve kapalı mânâları çözmek ancak tâbir ile olur. Freud, rüyaları tâbir etmek için deneysel metodu kullanmıştır. Ona göre rüyanın iki türlü muhtevası vardır: 1- Rüya gören tarafından hatırlanan, yaşanan rüya (yani şuur). 2- Serbest ortam metodu ile keşfedilen rüya (belirti göstermeyen, yani şuur altı muhteva)

Rüya tâbiri, belirti göstermeyen muhteva ile ortada olanın yer değiştirmesini ihtiva eder. Belirti göstermeyen muhtevanın çekirdeği daha sonraki tecrübelerle karıştırılmış çocukluk dönemine ait şuur altı dileklerdir. Tâbirde yapılan en son iş, çocukluk dönemine ait dileği serbest ortam yolu ile ortaya çıkarmaktır. Belirti göstermeyen muhtevanın çoğu kişinin rüyayı gördüğü gün yaşadıkları, düşünceleri, yani o günün artığıdır. Gün artığı tek başına bir rüyayı oluşturmaya yetmez, çocukluk dönemine ait bir dilekle yüklü olması gerekir.

Freud'a göre şuur ve şuur altını birbiriyle ters çeviren operasyonlardan meydana gelen bir rüya çalışması iki amaçlıdır: Temsil edilebilirlik ve gizlenme. Temsil edilebilirlik mücerret rüya düşüncelerinin müşahhas rüya haline dönüşmesidir. Gizlemenin gayesi korumadır. Bunun sebebi; gizlenmiş düşünceler endişe yaratıp uyuyanı uyandıracaktır. Birçok rüya sırf yeterli derecede gizlenmediği için uyuyanı uyandırır. Rüya ne gördüğümüzü değil, neden rüya gördüğümüzü açıkladığı için uyku-koruma hipotezi biyolojik bir hipotezdir. Freud'a göre rüyalar şuur altı muhtevayı kurmakta yararlıdır. Şuur altı hayatın ilk yıllarında 5-6 yaşından önce kurulduğu ve piskoseksüel durumlarda baskı altında rüya analizleri ilk psikolojik gelişmeleri araştıran metotlardan birini oluşturur⁽¹³⁹⁾.

(139) İ. Encyclopedia of Social Scial Sciences, v.4.

Rüyaların istek ve ihtiyaçlara doyum sağlayıcı bir fonksiyonu vardır. Açlık, susuzluk, özgürlük gibi ihtiyaçlar rüyalarda değişik şekillerde doyurulur. Korku, ümit ve kaygılar rüyalarda değişik şekillerde belirir⁽¹⁴⁰⁾.

Freud'a göre yukarda belirttiğimiz gibi cinsellik ile ilgili ihtiyaçlar çoğu zaman şekil değiştirmiş olarak ortaya çıkar. Ona göre değişmez cinsellik sembolleri vardır⁽¹⁴¹⁾. Meselâ, ev insan bedenini; deynek, ağaç, her türlü alet, balon, uçak gibi şeylerin erkek cinsellik organını; tencere, kap, mağara, oda gibi şeylerin de kadın cinsellik organını sembolize ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre iyi bir rüya analizi için bunlar yeterli değildir. Rüya görenin kişiliği, yaşama şartaları hakkında birçok bilgiye de ihtiyaç bulunduğunu belirtir⁽¹⁴²⁾.

Freud, önceleri rüya yolu ile gelecek hakkında bilgi edinmenin mümkün olmadığını ve bunun ilmîlikten uzak bulunduğunu söylerken daha sonra rüya yolu ile gelecek hakkında bilgi edinmenin mümkün olduğunu söylemiş ve psikiyatri bilimini rüyaların yorumuna dayandırmıştır.

Rüya teorileri üzerindeki tartışmaların başlangıcı olarak Freud'un çalışmaları kabul edilir. Onun çalışmalarında yeni araştırmalara kaynaklık eden birçok ipuçları bulunmakla birlikte gözardı edilmiş yönler de vardır. Meselâ rüya görmenin endojen(organizmanın içinde gelişen) bir beyin hareketi olduğu

(140)Fielding, W.J., "Rüyaların Psikolojisi", Ruh ve Madde, Ocak 1968, C. 8, nu. 96.

(141) Onun "değişmez semboller" nazariyesine bazı psikanalistler karşı çıkmaktadırlar.

(142) İslâmî tâbir geleneğinde tâbircinin davranışları ile Freud'un metodu arasında birtakım benzerlikler bulunduğu daha evvel işaret edilmişti.

fikrini savunan bazı 18. ve 19. yüzyıl okulları gözardı edilmiştir ve rüya oluşumu teorileri ile rüya fonksiyon teorileri birbirinden ayrılmamıştır⁽¹⁴³⁾.

Batıda ilmî çerçeve içersinde rüyanın mânâ ve mahiyeti ile ilgilenen isimlerin önde gelenlerinden birisi de İsveçli psikolog C.G.Jung (1875-1961)'dur. Jung'a göre rüya diğer psikolojik olaylardan farklı değildir. Onu psikolojik bakımdan anlamak için önce onu meydana getiren yaşanmış olayların, hatıraların araştırılması, geçmişine inilmesi gerekir. Ona göre rüyalar şahsın günlük dürtüleri ve düşünceleri dolayısıyla plânları ile ilgilidir. Rüyalar kişinin gelişmesi bakımından faydalı izler taşırlar.

Jung, klâsik psikanaliz ekolünün düşündüğü gibi bunların yalnız refule unsurları ifade etmedikleri, aynı zamanda ilham verici unsurlara delâlet ettikleri görüşündedir. Rüyaların tefsirleri itibariyle Freud geçmişe, Adler geleceğe, Jung ise aynı zamanda ve bilhassa hâle dönüktür. Ona göre rüyalar, şuur altının kendini sembolizm ve diğer teknikler altında belirtmesi hususunda bir çabasıdır. Hatta daha uzaklara gitmek suretiyle rüyaların kollektif şuur altını canlandırdıklarını ve buna göre kâinat sırrını taşıdıklarını ifade eder. Freud'da rüyaların cinsî

(143) Pertez Lavie-J. Allan Hobson, Origin of Dreams: Anticipation of Modern Theories in the philosophy and Physiology of the Eighteenth and Nineteenth Centuries; Baymur, Feriha, a.g.e., 201-204; Freud S. **Rüya Yorum Metodu** (Terc. A. Günkut), Ataç Kitabevi, İstanbul 1964; Freud, S., **Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi** (Terc. Ali Seden), Altın Kitaplar yay., İstanbul 1978; Freud, S., **Rüyalar ve Yorumları** (Terc. Ş. Üstün-G. Üstün), Varlık yay., İstanbul 1972; Freud, S., **Rüyalar Üzerine Bir İnceleme** (Terc. I. Türek) Varlık yay., 1965; Freud, S., **psikanalize Dair Beş Ders (Froydizm)** (Terc. M. Şekip), Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

sembolizmini, Adler, iktidar isteğini esas olarak alırken Jung, bunları yeterli görmez. Bu görüşlerin insan ruhunun derinliklerini dikkate almadığını belirtir. Eski çağlara ait ve ortak içgüdü, düşünce ile duygu kalıntılarından oluşmuş malzemenin rolüne işaret eder; “... düşte tâ eski çağlardan beri insanlığın hayatında rol oynamış olan birçok unsurlarla karşılaşma”nın mümkün olabileceğini belirtir.

Jung’a göre bir rüyanın doğru olarak tahlili ona tekabül eden şuurlu durumu çok iyi bilmekle mümkündür. Şuurlu veriler bilinmezse rüyayı gereğince tahlil etmek mümkün değildir⁽¹⁴⁴⁾.

Rüyalar kişinin kendisini yeniden kurma görevinde en etkili yardımcılardır. Hayatına çekidüzen vermek isteyen, geleceğini tayine çalışan kişiler rüyalarını dikkate almak zorundadırlar.

Önceleri Freudcu iken sonradan 1912’de kendi ekolünü kuran tanınmış Alman psikoloğu Alfred Adler (1870-1937), Freud’un aksine cinsiyetin rolünü azaltıp ego’nun rolünü artırmıştır. Ona göre “bütün rüyaların temelinde hayata karşı takınılmış olan genel bir tavır” mevcuttur. Uyku anında insan düşüncesini işgal eden rüya dün ile yarın arasındaki bir köprüden başka birşey değildir. Bir ferдин, genellikle hayata karşı takındığı tavır bilmek, hâl ile gelecek arasında ne şekilde köprü kurduğundan haberdar olmakla rüyalarında kurduğu köprülerin özelliklerini anlamak mümkündür ve buradan geçerli bazı sonuçlar çıkarılabilir.

(144) Günay, Umay, a.g.e., s. 104; Adasal, Rasim, a.g.e., s. 369; Gürol, Ender, **Carl Gustave Jung**, Cem yay., İstanbul 1977, s. 66, 69, 85; Freud-Jung-Adler, **Psikanaliz Açısından Edebiyat** (Terc. Selâhattin Hilav) Dost Kitabevi yay., İstanbul 1981; Spiegelman, J. Marvin-İnayet Han. Fernandez, **Jung Psikolojisi ve Tasavvuf** (Terc. Kemal Yazıcı, R. Kutlu), İnsan yay., İstanbul 1994.

Adler, rüyaların çok azını anlamanın mümkün olduğunu, o rüyanın kişi üzerinde belli bir izlenim bıraktıktan sonra çabucak unutulacağını söyler ve rüya tâbirinde usta olmayan bir kişinin onun arkasında gizlenen şeyi kolayca anlamasının mümkün olmadığını belirtir. Rüyaları bir ferдин faaliyet ve davranış kalıbının sembolik ve mecâzî bir yankısı olarak görür. Adler'e göre rüya "bir heyecanı şiddetlendirmeye veya belli bir durumun (problemin) çözümlenebilmesi için gerekli olan şevki yaratmağa" çok uygundur. Rüyayı gören şahsın aradaki bağlantıyı anlamış olması hiçbir şeyi değiştirmez. Gereken materyali ve bir itici kuvveti bulması yeterlidir... Rüya, o şahsın davranış kalıbını dile getirdiği için düşünce süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyacağından bir psikiyatr o şahsın tabiatı ile ilgili sonuçlar çıkabilir. (Bu, tecrübeli bir oduncunun gördüğü dumandan yanan odunun ne çeşit olduğunu tespit edebilmesi gibidir.) Adler'e göre rüyalarda kudret dürtüsü, yani iktidar isteği esatır ve geleceğe yöneliktir. Rüyalar kişilerin hayat problemlerinden birine çözüm yolu aradığı gibi bu problemleri ne şekilde ele aldıklarını da gösterir. "Sosyal duygu ve güçlü olmak için gösterilen çaba" rüyalarda açık bir şekilde ortaya çıkar ⁽¹⁴⁵⁾.

(145) Adler, A., **İnsan Tabiatını Tanıma** (Terc. Ayda Yörükân), Tur yay., Ankara 1973, s. 114-125.

b- İLMÎ ARAŞTIRMALARDA RÜYA

Bizde ve batı toplumlarında rüyanın ilmî araştırmalara konu oluşunun uzak bir geçmişi yoktur. Psikiyatride rüyadan hareketle varılan sonuçların olumlu oluşu, ilim adamlarını görülen rüyadan öte nasıl ve ne şekilde görüldüğü sorusuna cevap aramaya yöneltmiştir. Bugün bir kişinin rüya görüp görmediğini tespit eden ilim adamları rüyanın doğrudan doğruya ilmî araştırmalara esas olması yolunda onun görüldüğü an incelemeye aktarılması safhasına gelmişlerdir. Rüya üzerine yapılan çalışmalar, getirilen yorumlar bugün de tasavvufta olduğu gibi anlatılan rüyalar üzerine yapılmaktadır. Görülen rüya ile rüya görenin anlattığı arasında ne derece uygunluk vardır tespit edilememektedir. Kişi uykusunda mutlaka bir veya birkaç rüya görmektedir, ama bazan bunları hatırlayamadığı için rüya görmediğini sanmaktadır. Yapılan tespitlere göre normalde kişi bir gecede 4 ile 6 arasında değişik rüya görebilmektedir ve bir rüyanın süresinin 20 ile 90 saniye arasında değiştiği deneylerle tespit edilmiştir.

Rüya görmenin ilk objektif göstergesi göz hareketleridir. Uyuyan bir kişinin göz hareketleri onun rüya gördüğünün ilk ciddî işaretleri kabul edilmiştir. 1953 yılında Chicago Üniversitesi uzmanlarından Dr. N. Kleitman ve talebesi E. Aserinsky, denekler üzerinde yaptıkları çalışmalarda onların rüya gördükleri anda gözlerinin düzenli hareket ettiklerini farketmişlerdir⁽¹⁴⁶⁾. Bu yolla hiç rüya görmediğini söyleyen

(146) İnsanlar, uykunun "REM" diye adlandırılan bölümünde rüya görmektedirler. Rem, İngilizce bir terim olup "Rapid Eye Movement" (Hızlı göz hareketleri) anlamına gelmektedir. Bu olay esnasında iskelet, çene ve ense bölgesi felçli gibidir. Tansiyon ve nabız sürekli değişir. Hatta solunum bile 20 saniye kadar kesilebilmektedir.

kişilerin de rüya gördüklerini tespit etmişlerdir. Buradan Dr. Kleitman, aslında herkesin rüya gördüğünü, ama bazılarının gördüğü rüyaları hatırlayamadıkları neticesini ortaya koymuştur. Rüya gören kişinin gözlerinin hareket etmesi uyanık bir kişinin gözlerinin hareket etmesinden farksızdır. Göz hareketleri görülen rüyanın mahiyetine göre yön değiştirmektedir. Meselâ rüyasında yukarıya ve aşağıya bakan bir kişinin göz hareketlerinin yukarı ve aşağı doğrultuda olduğu tespit edilmiştir.

Dr. Kleitman, elektronik cihazlardan faydalanarak deneklerinin EEG ve EKG'lerini tespiti başlanmış ve neticede rüyanın varlığına ilk objektif delilden olan göz hareketlerinin yanına bir de kalp atışlarını ilâve etmiştir.

Rüya farklı bir davranış şeklidir ve uykunun belirli bir devresinde oluşur. Diğer devrelerden farklı olarak rüyanın meydana geldiği devrede vücutta bazı farklılıklar görülür; nefes alma ve kalp hızı düzensizleşir, bazı organlar sertleşirken gırtlak bitişiğindeki boğaz kasları gevşer, vücudun elektriksel ısısı yükselir.

Rüya, normalde uykunun % 20'lik bir bölümünü teşkil etmektedir. Buna göre 8 saat uyuyan bir kişinin ilk saati ağır ve rüyasız geçmektedir. Bundan sonraki 10 dakika içinde rüya görülmekte ve sonra yine birbuçuk saat ağır bir uyku devresi, arkasından 20 dakikalık bir rüya ve yine birbuçuk saatlik ağır bir uyku devresi gelmektedir. Son devredeki rüya bölümü otuz dakika sürmektedir.

Dr. Kleitman'ın talebelerinden Dement, "rüyadan mahrum etme" deneylerine devam ederek EEG cihazını kullanmış ve rüya esnasında uyandırma işini hızlandırdıkça deneklerin rüya görmelerinin daha da arttığını müşahade etmiştir. Deneyin son safhasında denekler rüyadan tamamen mahrum edilince

deneklerde hırçınlaşma, hafıza kaybı, dağınıklık ve tutarsızlık görülmeye başlanmıştır. Bu deneyler sonucunda da ilmen rüyanın insanın ruhî hayatını düzene sokan, hayat için elzem olan bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Deneylerle derin uykudan uyanmanın rüya esnasında uyanmadan daha kolay olduğu, rüya esnasında uyanmanın ise çok zor olduğunun tespiti de insanın uykudan çok rüyaya ihtiyacı olduğu hususunu ortaya koymuştur. Yine bu deneylerle rüyaların psikolojik, fizyolojik, solunum ve beslenme gibi hayatın devamını mümkün kılan ihtiyaçlardan olduğu ilmen tespit edilmiştir⁽¹⁴⁷⁾.

Günümüzde, hekimlikte psikiyatrinin yanında pikopatolojide de rüya analizleri tedavide kullanılmaktadır. Bu analizler daha çok saplantılı ve bunalımlı nevrozda, psikopatik dengesizlikte ve bazı toksikomanilerde tavsiye edilmektedir⁽¹⁴⁸⁾. Ayrıca deneysel psikozlar yaratmak ve bu psikozlara hastaların getirdiği değişiklikleri incelemek için de uygulanır⁽¹⁴⁹⁾.

Kaliforniya Salh Üniversitesi öğretim üyelerinden ünlü İngiliz biyokimyacı ve gen araştırmacısı Sir Francis Crick'e

(147) Aserinsky, Eugene and Kleitman, Nathaniel, 1953, Regularly Occurring Periods of Eye Motility and Concomitant Phenomena During sleep, Science 118: 273-274. pp93-94;

Peretz Lavie-J. Allan Hobson, Origin of Dreams: "Anticipation of Modern Theories in the Philosophy and Physiology of the Eighteenth and Nineteenth Centuries;

Robert O Brien, "Rüyalar Âleminde Yeni Buluşlar", Ruh ve Madde. Ağustos 1967, C. 8, nu. 91(Life'den)

Clifford. T. Morgan, Psikolojiye Giriş, İstanbul 1986. s. 352.

(148) Psikopatoloji: Akıl ve ruh hastalıklarını inceleyen bilim.

Psikoz: Nevrozların dışında kalan akıl hastalıkları.

Nevroz: Sinir hastalıkları.

(149) Meydan Larousse. C. 10, s. 783.

göre rüyaların kendi başlarına çok önemli anlamları yoktur, fakat fonksiyonları önemlidir. Beyin rüyada gerçek olayları tekrarlamakta ve bunları yaşanmış, bazan da çılgın fikirlerle süslemektedir. Bu da büyük bir ihtimalle sınırlardan hızla geçen içtepilerin yanlış devreye girmesiyle oluşmaktadır. Beyin rüya görürken hafızamızı çılgın bir dengeden kurtarmaktadır. Bu mekanizma bahsedilen şekilde işlemese insanlar önemli ruh bozukluklarına uğrayabilirler.

Almanya’da rüya ile ilgilenen bir enstitü yapmış olduğu çalışmalarda rüyaların beynimizi uyuşturmadığı, aksine en yüksek düzeyde çalıştırdığını ortaya koymuştur. Uyuyanlar üzerinde yapılan beyin araştırmalarında, derin fakat rüya görmeden uyuyanların beyinlerinin uyanık haldekinden % 12 daha az enerji harcadıkları; rüya görürken gerekli enerji ihtiyacının % 12 oranında arttığı; beyinde en fazla enerjiyi konuşma, düşünme ve plânlama merkezlerinin bulunduğu kısmın harcadığı ortaya çıkmıştır⁽¹⁵⁰⁾.

Rüyanın mahiyeti hakkındaki görüş ve düşünceleri birkaç örnekle sınırlamak mümkün değildir. Bununla birlikte ortaya konan her görüş meseleye yeni boyutlar kazandırmaktadır. Meselâ ünlü nazariyatçılardan Crick ve Mitchison’a göre rüya hafızadan sahte bilgiyi uzaklaştıran bir “ters öğrenme” mekanizmasıdır.

Hartley, “İnsan Üzerine Gözlemler”inde rüya görmenin mide ile ilgili durumunu ele alarak “rüyalar sadece uyuyan bir insanın tasavvurları, faziletleri veya hayâlleridir” der ve bunların şu üç sebeple anlaşılacağını belirtir; a- Bir önceki günde

(150) “Gazete” gazetesi haber, 2 Aralık 1988, s. 5.

edinilen intibalar ve fikirler, b- Özellikle mide ve beyin olmak üzere vücudun durumu, c-bileşimler.

Hartley, mide veya vücudun herhangi bir bölümünde oluşarak beyne nakledilen titreşimlerin rüyaya sebep olduğunu söyler. Uyku anında beyin normal bileşimlerin oluşturduğu durumdan çok farklı durumdadır. Bunların uyanıklık esnasındaki gibi olmaması rüyalardaki tutarsızlığın sebebidir. Yani uyku, birleşimlerdeki gevşemenin rüyaya gariplik ve mânâsızlık verdiği özel bir durumdur. Rüyaların canlılığı beynin yükselmiş ısısı ile açıklanmaktadır.

Hartman'a göre rüyaların unutulması beynin durumu ile ilgilidir. Gecenin son rüyaları ilk rüyalara göre daha az karışık, daha düzenlidir ve daha net hatırlanır. Çünkü beyin yavaş yavaş görüş bileşimlerinin ilk olduğu ve bütünleştiği uyanıklık durumuna yaklaşmaktadır.

Dugald Stevart(1811), “İnsan Zihninin Felsefesinin Unsurları” adlı eserinde uyku ve rüya konusunu birtakım sorular yönelterek cevaplandırmağa çalışmakta ve şunları söylemektedir: “Uykuda iradeden bağımsız zihnî operasyonlar da devam etmektedir ve rüya görmekten sorumludurlar. Düşüncelerin uyku sırasındaki otomatik akışı çağrışımlar tarafından düzenlenmektedir ve uyanık olma durumu sırasındaki düşünce akışı olarak görülmektedir fakat, iradenin uykuda askıya alınması yüzünden uykudaki düşünceler dizisi yalnızca çağrışım yasalarına boyun eğmektedir. Bu, rüyaların bedenî duyumlardan ve zihnin üstün gelme mizacından, uyanikken üstünlük özelliği olan sosyal alışkanlıklardan etkilenmesi sebebiyle olmaktadır⁽¹⁵¹⁾.”

(151) Peretz Lavie-J. Allan Hobson. a.g.m.

C- TÂBİR İLMİ VE TÂBİRCİLER

Çok eski dönemlerden beri rüya ve rüya tâbirleri yanında tâbircilik üzerinde de durulmuş, onların ne gibi özelliklere sahip olmaları gerektiği, hangi yollardan geçerek rüya tâbircisi olunabileceği, bilginin yanında başka nelerin bulunması gerektiği belirtilmiştir. Meselâ Antimedorus'un meydana getirmiş olduğu beş kitaptan ikisi nasıl rüya tâbircisi olunacağına dairdir. Bu eser Arapçaya da çevrilmiştir.

Rüya tâbiri İslâmî gelenekte “nurânî” ilimlerden sayılmakta ve en eski rüya tâbircisi olarak Hz. Yakub kabul edilmektedir⁽¹⁵²⁾. Ondan sonra gelen Hz. Yusuf ise rüya tâbirciliği konusunda pîr kabul edilmiştir.

Rüya tâbir ilminin nurânî ilimlerden kabul edilmesi, Yusuf kelimesindeki nurânî hikmetin bulunuşu, onun misâl âleminde görülen şekillerin ne demek istendiğini anlayıp yorumlanmasındandır.

İsmail-i Ankaravî'ye göre ⁽¹⁵³⁾ tâbir ilmi “uykuda görülen hayâlî biçimleri duyulara ait şekillerle yorumlamaya” denmektedir⁽¹⁵⁴⁾.

(152) Yusuf, rüyasında on bir yıldızla ayın ve güneşin kendisine secde ettiklerini görmüş ve bunu babası Yakub'a anlatmıştı. O da Yusuf'un gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını, aksi halde kendisine zarar verebileceklerini söylemişti...

(153) İsmail rûsuhî (Ankaravî) (?-1632). Mesnevî şairi ve mevlevî şeyhidir. Ankara'da doğmuş, Ankara medresesinde okuduktan sonra Bayramiye tarikatına intisab etmiştir. Gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'a gelerek Galata Mevlevihânesi'nde mesnevî okutmuş ve daha sonra buranın şeyhi olmuştur. 17. y. yılın önde gelen isimlerinden birdir. Arapça, Farsça çok sayıda eseri bulunmaktadır.

(154) İsmail-i Ankaravî. **Muhyiddin İbn-el-Arabî Nakşel-Fûsus Şerhi** (Haz. İlhan Kutluer). Ribat yay., s. 77-80.

İslâm Ansiklopedisinde tâbir ve tâbir ilmi üzerinde tatmin edici bilgiler verilerek “tâbir” için; “Geçmek, geçirmek, rüyayı tefsir ve onun için en uygun izahı yapmak mânâsına gelir..» denmektedir. Bu hususta “ta’ bir al-ru’yâ” sözü yaygın olmakla birlikte “ubûr al-ru’yâ” veya “ibârat al-ru’yâ” denilmesinin Arapça gramere daha uygun olduğu belirtilmektedir. Kur’ân’da ise “li’l ru’yâ ta’burûn” şekilde ifade edilmektedir.

Terim olarak “tâbir”, uyku anında görülen hayâlî şekillerin enfüsî ve âfâkî taraflarını ayırdedip, bir karîne ile onların ötesindeki hakikate, vakiya mutabık olana geçmektir⁽¹⁵⁵⁾.

İbni Haldun, tâbir ilminin şariat ilimlerinden olduğunu, ilimlerin bir meslek ve sanat haline geldikten sonra müslümanlar arasında ortaya çıktığını belirtmektedir. Rüya tâbirinin İslâmiyetten önce de mevcut olduğunu, ancak müslüman rüya tâbircilerinin onlardan bahsetmemesi sebebiyle bilimizin olmadığını söylemektedir⁽¹⁵⁶⁾.

Zaman içersinde bu ilmin gelişip serpilmesi, peygamberlikle rüya görme arasındaki ilişki ve peygamberliğin yüceliği sebebiyledir⁽¹⁵⁷⁾. Nablusî’nin⁽¹⁵⁸⁾ naklettiğine göre, Hasan b. Hüseyin el-Hilâl, “Tabakatü’l-Muabbirîn” adlı eserinde

(155) İSLAM Ansiklopedisi, C. 2, s. 602-603.

(156) İbni Haldun, **Mukaddime**, MEGSB yay., İstanbul 1988, C. 2, s. 560.

(157) Bir hadiste “Ey insanlar! Peygamberliğin belirtilerinden yalnız güzel rüya kaldı. O rüyayı müslüman kişi görür veya onun için (başkası tarafından görülür) buyurdu” (Sünen-i İbn-i Mâce, C. 10, s. 94).

(158) Nablusî (Abdülganî b. İsmail en-Nablusî) (1641-1731), Sofî ve çok eser veren bir yazardır. Şam’da doğmuş ve yine aynı yerde ölmüştür. Kadirî ve Nakşî tarikatlarına intisabı olan Nablusî, tasavvufta şöhet kazanmış. birçok seyahatlerde bulunmuş ve bu konuda önemli eserler vermiştir. Rüya tâbiri hakkında yazmış olduğu “Tâ’tiru’l enâm-fî Tâ’biri’l-Menâm” adlı eseri devrinde olduğu gibi günümüzde de oldukça ünlüdür. İki cilt olan bu eserin değişik ülkelerde çeşitli baskıları vardır (İslâm Ansiklopedisi, 5. bsk., C. 1, s. 66)

7500 tâbircinin ismini yazmakta ve bunlardan 600 tâbirciyi eserleri ile birlikte tanıtmaktadır. Daha sonra bunların meşhurlarından ve ilm-i tâbire kemal derecesinde varmış bulunanlardan yüz muabbir seçerek bunları on beş tabakaya ayırmaktadır:

“1 - Birinci tabakada bulunan tâbirciler, peygamberlerden; İbrahim(A.S), Yakub (A.S), Yusuf(A.S), Danyal (A.S), Zülkarneyn (A.S) ve Hz. Muhammed (A.S) dır.

2 - İkinci tabakada bulunan tâbirciler, Sahabe-i Kirâm’dan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer. Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Selâm, Ebuzer-i Gıfarî, Enes b. Malik, Selmân-ı Farisî, Huzeyfe b. Yemânî ve Hz. Âişe ile onun kız kardeşi Esmâ’dır.

3 - Üçüncü tabakada bulunanlar, tâbiinden Said İbn Musayyap, Hasan-ı Basrî, Ata İbn Ebî Rebah, Şa’bî, Zührî, İbrahim en-Naha’î, Amr b. Hanbel, İshak b. Rahveyh, Buveytî, Mansur b. el-Mutemir, Abdallah b. el-Mubârek’tir.

4 - Dördüncü tabakada bulunan tâbirciler, fakihlerden, Ebu Sevr, Evzaî, Süfyân-Sevrî, Şâfiî, Ebu Yusuf-ı Kadî, İbn Ebi Leylâ, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahveyh, Buveytî, Mansur b. el-Mutemir, Abdullah b. el-Mubarek’tir.

5 - Beşinci tabakada bulunan tâbirciler, zâhid kişilerden Muhammed b. Vasî, Temimü’d-Darî, Şakik-i Belhî, Mâlik b. Dinar, Süleyman et-Teymî, Mansur b. Muhammed b. Semmak, Yahya b. Muâz, Ahmed b. Hanbel’dır.

6 - Altıncı tabakada bulunan tâbirciler, tâbir ilminde kitap telif edenlerden, Muhammed b. Sîrîn, İbrahim İbn Abdullah el-Kirâmânî, Abdullah b. Müslim el-Kutaybî, Ebu Ahmed Halef b. Ahmed, Muhammed b. Hammad er-Razî el-Habbaz, Hasan b. el-Hüseyin el-Hilâl, Yunanlı Artemidors.

7 - Yedinci tabakada bulunan tâbirciler, filozoflardan Eflatun, Muhradiris, Aristoteles, Batlamyus, Yakub b. İshak el-Kindî, Ebu Zeyd el-Belhî.

8 - Sekizinci tabakada bulunan tâbirciler, doktorlardan Calinus, Bokrat, Bahtisor, Ahron, Muhammed b. Zekeriya er-Razî.

9 - Dokuzuncu tabakada bulunan tâbirciler, Yahudilerden Payha b. Ahdap, Kâ'b b. Eşref b. Musa b. Yakub.

10 - Onuncu tabakada bulunan tâbirciler, Hıristiyanlardan Mütercim Hüneyin b. İshak, Ebu Mihled, Zeynü't Taberî.

11 - On birinci tabakada bulunan tâbirciler, Mecusîlerden Hürmüz b. Erdişyîr, Büzürc-mihr b. Bahdikân, Âdil Melik Nuşrivân, Heşmûr, Camasîp.

12 - On ikinci tabakada bulunan tâbirciler, Arap müşriklerinden, Ebu Cehil İbn Hişâm, Abdullah b. Ubey, Nevfel b. Abdullah, Ömer b. Abd-i Vüd, İbn Zeb'arî, Ebu Talib, Ebu Asi'.

13 - On üçüncü tabakada bulunan tâbirciler, kâhinlerden Satih, Şak, Hazreci, Evsece, Katami, Ebu Zürrare.

14 - Ondördüncü tabakada bulunan tâbirciler, sihirbazlardan Abdullah b. Hilâl, Kırat b. Zeydü'l-İblî, Abbas b. Şems er-Razî.

15 - On beşinci tabakada bulunan tâbirciler, ferâset sahibi olanlardan, Said İbn Sinan, İlyâh b. Muaviye, Cenbel b. el-Hakem, Muaviye b. Gülsüm."⁽¹⁵⁹⁾

Gazalî'de "ilm-i mükâşefe" diye isimlendirilen rüya tâbiri, vehbî ve keşfî ilimlerden olduğu için akıl ve mantıkla hallolunmaz⁽¹⁶⁰⁾. Örtülü bir ilimdir. Çünkü bunun gizli tutulması vacibdir.⁽¹⁶¹⁾ Öğretimle elde edilemez, çünkü bu hususta rüyayı

(159) Nablusî, **İslâmî Rüya Tâbirleri Ansiklopedisi** (Tâ'tiru'l-enam-fî Tâ'biri'l - Menâm), (Terc. A. Bayram-M. Sadi-ı Çöğenli). Cümle Neşriyat, İstanbul 1983, s. 60-63.

(160) Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**. C. 4, s. 2869.

(161) Abdülaziz Debbağ, **El-İbrîz** (Şeriat-Tarîkat-Marifet-Hakikat), (Terc. C. Yıldırım), Demir Kitabevi yay., İstanbul 1979, C. I, s. 318.

görenin zatının dışındaki hallerini bilmeye ihtiyaç vardır⁽¹⁶²⁾. (Batıda aynı şeyi Freud, Jung ve diğerleri çeşitli seans ve sorularla tespitiye çalışmaktadırlar.) Ancak bu görüşün aksini savunarak, çalışmakla da elde edilebileceğini savunan ve bu konuda eser verenlere de rastlamaktayız.

Tâbir ilmi, din, ahlâk ve tıp ilimleri kadar üstün ve şerefli kabul edilmekle birlikte ilham gibi peygamberlerin gördüğü ve tâbir ettiğı rüyaların dışındaki bütün rüya ve tâbirleri kesin ilim sayılmamaktadır. Yani bu ilimle bir İslâmî hüküm isbat ve nakzedilemez, onunla amel edilemez. Bilhassa şariat ehli İslâm âlimleri, amel etme derecesinde rüya ve rüya ilmine verilen öneme karşıdırlar⁽¹⁶³⁾. (Bunun dışında Vahhabilere göre rüya tâbircilerinin tabiat üstü bilgi sahibi olduklarını kabullenmek şirk sayılmaktadır. Mu'tezîle ve eş'arîler de, uyuyan insanda idrak olmadığını ileri sürerek rüya olayına sıcak bakmazlar).

Tasavvuf ehline ve diğer İslâm rüya tâbircilerine göre rüya, insanın ruhu ile gördüğü, aklı ile idrak ettiğı bir şeydir ve tâbir edilmesi gerekeni de sadece gerçek olanıdır. Zira Hz. Muhammed, hem kendisinin gördüğü rüyaları, hem de arkadaşlarınıninkilerden doğru olanlarını tâbir etmiş ve ettirmiştir.

(162) "İnsanın mir'at-ı hayâlinde musavver olan sûretler, eğer cihet-i ulvî'den yani âlem-i "misâl-i mutlak"tan nazil olmuş ise, ya tâbire muhtaç olur veyahut olmaz. Ve tâbir için dahi "ilm-i tâ'bîr" lâzımdır. Ve bu ilim, taraf-ı ilâhîden mev'hûb bir ilimdir. Çünkü bir kaidesi ve kanunu yoktur. Binâenâleyh tahsil ile elde etmek mümkün değildir. Muabbir, rüyayı gören kimsenin selâhına, fîskına, san'atına ve zamanın ve mekânın icabâtına göre, o sûver-i hayâliyyenin münasibi olan ma'nâyâ intikal edip sûret-i hissiyyesini ta'yin eder..." (Ahmed Avni Konuk, **Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, M. Ü. İlâhiyat Fak. Vakfı yay., İstanbul 1989, C. 2, s. 107-112.)

(163) Said Havva, **Ruh Terbiyemiz** (İslâm Tasavvufu), (Terc. İ. Ateş-M. Sait Şimsek), Kayıhan yay., 2. bsk., İstanbul 1986, s. 311-314.

“Rüya tâbir edilmedikçe kuşun ayağına takılı” bir şey gibidir. istikrarsızdır. Nasıl tâbir edilirse öyle vuku bulur. Yani bir rüya birden fazla şekilde tâbir edilebildiği takdirde bu işten anlayan bir kimse onu nasıl tâbir ederse o şekilde gerçekleşir ve artık diğer ihtimallere göre gerçekleşmesi beklenemez⁽¹⁶⁴⁾. Bunun için bir kimse gördüğü rüyayı rastgele insanlara anlatıp tâbir ettirmemeli, işi ehline danışmalıdır. Bu konuyu Hz. Muhammed’den nakledeceğimiz şu olayla daha belirli hale getirmek istiyoruz: Kocası ticaret maksadıyla uzak ülkelerde seyahatta bulunan bir kadın gördüğü rüyayı Hz. Peygambere anlatır ve O, kadına; “Kocan yakında dönecektir inşallah ve sen de sâlih bir evlat doğuracaksın” der⁽¹⁶⁵⁾. Kadın daha sonra aynı rüyayı tekrar görür, Hz. Muhammed’i bulamayınca Hz. Âişe’ye anlatır. o da; “Eğer rüyan doğru ise seyahatte olan kocan ölecektir ve sen de ahlâksız bir evlat doğuracaksın”der. Biraz sonra Hz. Muhammed içeri girer. Hz. Âişe, kadının gördüğü rüyayı ve kendi tâbirini anlatınca Hz. Muhammed üzülür. Hem rüyayı, hem de tâbirini hoş karşılamaz. Hz. Âişe’ye; “Bırak bu çeşit tâbirleri, sana bir müslüman rüyasını tâbir ettirmek için gelirse hayır ile onu tâbir et. Çünkü rüya tâbir edildiği gibi olur.”der⁽¹⁶⁶⁾.

İlerde de anlatılacağı üzere, rüyanın tâbiri için rüya sahibinin mektupla veya başkasını tayin ederek rüyayı tâbirciye anlattırması meşrûdur⁽¹⁶⁷⁾. Ancak bunu benimsemeyen görüşler

(164) Meselâ II. Osman’ın rüyası iki kere tâbir edilmiş ancak daha sonra yapılan Aziz M. Hüdayî’nin tâbiri gerçekleşmiştir.

(165) Kadın rüyasında evinin direğinin düştüğünü ve şaşı bir çocuk doğurduğunu görmüştür.

(166) Abdülaziz Decbağ, a.g.e., s. 272.

(167) Sünen-i İbni Mâce, s. 108.

de mevcuttur. Meselâ Kutadgu Bilig’de “Rüyayı kim görmüşse tâbirini de o sormalıdır.” ifadeleri bulunmaktadır⁽¹⁶⁸⁾. Aynı rüyayı iki kişi görse bile usta bir tâbirci bunu farklı şekillerde açıklayabilir. Meselâ rüyada ezan okuyan birinin rüyası hacca gitmek ile, diğerininki ise hırsızlık ile tâbir edilebilir. Buradaki tâbir farklılığı rüyayı görenin yeteneğinden, karakterinden, içinde bulunduğu durumdan v.s. kaynaklanmaktadır⁽¹⁶⁹⁾.

Önce de belirtildiği gibi, rüya tâbiri özel bir ilim işi olduğundan herkes rüyayı doğru tâbir edemez. Ancak bu ilme sahip olanlar rüyaları doğru olarak tâbir edebilirler. Bu kişiler ise gerçekten keşif ehli olan mutasavvıflar ve peygamberlerdir.

Tarîkatlarda bir müntesib, zaman içersinde çeşitli kademelerden, eğitimden geçtikten sonra hilâfet makamına geldiğinde şeyhinden rüya tâbir ilmini de öğrenir. Meselâ ünlü mutasavvıflardan Aziz Mahmud Hüdayî’nin şeyhi Üftâde, rüya tâbir ilmini kendi şeyhi Hızır Dede’den öğrenmiştir. Bir taraftan Hüdayî’nin rüyalarını tâbir ederken bir taraftan da rüya tâbir ilmini Hüdayî’ye öğretmiştir. Hüdayî de daha sonra sultanların ve diğer müntesiplerinin rüyalarını tâbir etmiştir. Onun şöhretini sağlayan unsurlardan birisi de rüya tâbirindeki ustalığıdır.⁽¹⁷⁰⁾

Esas olarak rüya peygamberler için vahiydir. Bu bakımdan rüya üzerine hüküm verebilmektedirler. Peygamberler dışındakiler için rüya vahiy değildir⁽¹⁷¹⁾. Hâl böyle olunca rüya tâbir eden kişilerin her şeyden önce çok iyi bir din bilgisinin

(168) Kutadgu Bilig, beyit nu. 6020.

(169) İsmail Ankaravî, a.g.e., s. 78.

(170) Yılmaz, H. Kâmil, **Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı**, Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı yay.. İstanbul 1980, s. 114.

(171) Said Havva, a.g.e., s. 311-314.

olması, tâbir ilminin bütün inceliklerini bîlmesi, ruhânî kelimelerle cismânî kelimeleri birbirinden ayırabilmesi gerekmektedir. Kendisine güvenilir, temiz huylu, özü sözü doğru olmalıdır. Bu hususu Nablusîden hareketle biraz daha açmakta fayda görmekteyiz⁽¹⁷²⁾:

Rüya anlatımıyla ilgili davranış kalıplarının başında gelen “hayırdır inşallah, hayrola” gibi ifadeler tâbircinin rüya anlatana söyleyeceği ilk sözlerdir. “Gördüğün hayırdır. Hayra erişmeyi, şerden kaçmayı arzu ederiz. Hayır bizim, şer de düşmanlarımız içindir. Hamd âlemlerin Rabbına mahsustur” gibi sözlerden sonra rüya anlatılır.

Tâbirci, rüya sahiplerinin ayıp ve utanacakları şeyleri insanlara söylememelidir. Rüyanın hepsini dinleyerek iyi ile kötü arasını iyice ayırmalıdır. Cevap vermekte acele etmemeli; rüyanın kimin için olduğunu bilmeli, rüyayı görenin cinsini ve ona lâıyk olan şeyleri tefrik etmediği müddetçe de tâbir etmemelidir. Tâbircinin akıllı, müttekî, kötülüklerden sakınan Allah’ın kitabını, Resûlüllâh’ın hadislerini bilmesi yanında Arapçayı, atasözlerini, halkın dilinde dolaşan tâbirleri de bilmesi gerekir. Ayrıca başka ilimlere âşinâ olması, çeşitli din, mezhep ve topluluklar arasında yaşayan âdet ve gelenekler hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

Rüyada görülen şeylerin bir kısmı açık olup tâbiri gerektirmez. Bu tip rüyalar Tanrı’dandır. Melekten olan rüyalar her ne kadar doğru olursa da tâbiri gerekir. Şeytandan olan rüyalar ise karışıktır. “Bundan başka ruh idrak ettiğini hayâle teslim ettiğinde hayâl bu idraki ancak duygulardan biri ile duyulmuş bir şey şeklinde tasvir eder. Duygulardan biri o şeyi

(172) Nablusî, a.g.e., s. 51-54.

hiçbir vakit idrak etmemiş ise hayâl onu tasvir edemez. Nitekim anadan doğma kör olan bir kimsenin sultanı deniz, düşmanı yılan ve kadınları kap şeklinde tasvir ve tasavvur etmesi mümkün değildir. Çünkü anadan doğma kör olan bunlardan hiçbirini görmüş değildir. Onun hayâlî bu gibi şeyleri kendilerinin benzerlerine ve duygularından biri ile bilindiğini kendi cinsinden olan şeylere benzetir ki, anadan doğma körün idrak ettiği işitme ve koklama gibi kuvvelerle bilinen şeylerdir.”⁽¹⁷³⁾. Bu bakımdan tâbircinin bunları dikkate alması gerekir. Aksi halde tâbir karışır ve tâbir kanun ve kaideleri altüst olur.

Rüya tâbiri ile uğraşan bir kimse rüya tâbir ilminin ortaya koymuş olduğu kaide ve kanunları bilmek durumundadır. Gerçi tâbir inhisar altına alınmamıştır. Tâbirciler için birçok yollar vardır ama onun ilmi, takvâsı ve dindarlığı ile tâbir ilminin artacağı muhakkaktır⁽¹⁷⁴⁾.

Rüyayı bütünüyle kavramak ve sahibinin sözünden bir ipucu elde edebilmek için rüyanın cinsinin, sınıfının ve tabiatının bilinmesinin yanında bunların birbirleriyle telif edilebilmesi doğruluğuna hükmedilen rüyanın nerede, ne zaman, nasıl ve kim tarafından görüldüğü, kime ait olduğunun da tespiti gereklidir.

“Bazı rüyaların tâbiri göreni değil başkasını ilgilendirir⁽¹⁷⁵⁾. Gece ve gündüz görülen rüyaların tâbiri, avâmın ve havassın gördüğü rüyaların tâbiri, şehirli ile köylünün gördüğü rüyaların tâbiri hep farklı farklıdır. Kişinin mesleği, zengin veya fakir oluşunun bilinmesi görülen rüyanın tâbiri için önemlidir. Yine

(173) İbni Haldun, **Mukaddime**. C. 2, s. 564-565.

(174) Nablusî, a.g.e., s. 54; Kutadgu Bilig, beyit nu. 5994.

(175) Nablusî, a.g.e., s. 51.

tâbircinin rüya görenin “batınî ahvâlini de bilmesi gerekir. Meselâ, bu ilmi bilen bir âlime aynı rüyayı gören yüz kişinin başvurduğunu farzedelim; hepsi de rüyalarında bal şerbeti içtiğini söylüyor. Muabbir, her birinin rüyasını onun ahvâline göre yorumlar ki, biri diğerinden başka ölçüde olur. Çünkü tâbir zahirî ve batınî ahvâli bilmeye bağlıdır. İki kişinin bu iki ahvalde birleşmesi ise mümkün değildir...”⁽¹⁷⁶⁾:

Tâbirciler, Peygamberlerin ve peygamber zatları gibi günah ve kötülüklerden arınmış bulunanların rüyalarını genellikle tâbir etmezler. Çünkü tâbirin sebepleri yoktur. Halbuki tâbiri gerektiren sebeplerdir. Bununla birlikte Hz. Yusuf’un, Hz. İbrahim’in rüyalarında olduğu gibi çoğu peygamberlerin rüyalarının da tâbir edildiği bilinmektedir.

Görülen rüya başkasına gece anlatılmamalı, anlatıldığı zaman ise “gündüz niyetine” diye başlanmalıdır. Güneşin doğup battığı zamanla zeval vaktinde rüya tâbir edilmemelidir. Birisinin kasıtlı olarak ya da görmediği halde tevilini istediği rüyayı tâbirci cevapsız bırakmamalıdır. Zira cevabı hayır olursa tâbirciye, şer olursa kasıtlı sorana aittir. Çünkü o kimse âdi, tâbirci ise şerefli bir insandır Yusuf sûresi, âyet 36-41’de olduğu gibi⁽¹⁷⁷⁾.

(176) El-İbrîz, C. I, s. 318.

(177) Yusuf Sûresi, âyet 36-41: “Yusufla beraber zindana iki genç daha girmişti. Onlardan biri, “Rüyamda şarap (için üzüm) sıkığımı gördüm” dedi. Diğeri ise, “Ben de kendimi, başımın üstünde ekmek taşıyorum, kuşlar ondan yiyor şeklinde gördüm” (dediler). (Yusuf onlara) dedi ki: “Sizin yiyeceğiniz yemek size henüz gelmeden rüyanızın yorumunu yapıp size bildireceğim. Bu Rabbımın bana öğrettiği hususlardandır. Şüphesiz ki ben, Allah’a imân etmeyen ve âhireti inkâr edip duran bir topluluğun dinini bıraktım. Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yakışmaz. Bu da Allah’ın bize ve insanlara olan iyilik ve ihsanıdır. Ne var ki, insanların

Rüya tâbiri için en uygun zaman şafağın sökmesinden güneşin doğmasına kadar olan süredir. Çünkü tâbirci daha kavrayışlı olduğu gibi rüyayı gören de rüyasını daha iyi hatırlar. Bir hadiste: “Allah’ım ümmetimin sabahını onlar için mübarek et” denmektedir.

“Tâbirci bir rüyada şüpheye düşüp onun tâbirini bilmediği zaman, rüya sahibine, cumartesi günü sabahleyin evinden çıktığında hangi şahısla karşılaşırsa o şahsın ismini sormasını söylesin. Eğer o şahsın ismi peygamber ve sâlih kimselerin isimleri gibi güzel bir isim olursa onun rüyası güzeldir. Güzolmazsa o rüya da çirkin ve yaramazdır. Rüyasını anlatan da yalandan sakınmalıdır.”

Yukarda da bir vesileyle belirtildiği gibi tâbirci, kendisine rüya soran kişinin dinî, sosyal ve ekonomik durumunu bilmeli tâbirinde zamanı ve mevsimleri de dikkate almalıdır. Çünkü rüya zaman değişmesiyle de değişebilmektedir. Meselâ soğuk bir zamanda ve soğuk sebebiyle hasta olan bir kimsenin rüyada ateşte veya güneşte ısınması, kışlık elbise giymesi ve sıcak su kullanması hayır, ferahlık ve rahatlığa delâlet eder. Yaz mevsiminde ince kumaş veya soğuk su kullanılması rahatlık ve faydadır. Kışın ise bunun aksine tâbir edilir⁽¹⁷⁸⁾.

çoğu şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım! (Ayrı ayrı isimler altında bir sürü) dağınık tanrılar mı hayırlıdır, yoksa Bir ve Kâhâr olan Allah mı! Allah’ı bırakıp taptığınız şeyler, sizin ve atalarınızın işi uydurdukları birtakım (putlardır)ki, Allah onların (haklılığı) hakkında hiçbir belge ve delil indirmemiştir. Hüküm Allah’a aittir; O, ancak kendisine tapmamızı emretmiştir. İşte en sağlam ve doğru din de budur! Ama İnsanların çoğu bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Size gelince, biriniz efendisine şarap sunacak. Diğeriniz ise asılacak da kuşlar başının etini yiyecek. İşte hakkında fetva (tâbir) istediğiniz şey olup bitmiştir: (ilâhî kaza ve hüküm yerini mutlaka bulacaktır.”)

Tâbirci, İslâm dışındaki dinlerin mahiyetine de vakıf olacağından rüyasını tâbir edeceği kişinin inancını da önceden tespit etmelidir. Çünkü rüya, dinlerin değişmesiyle de değişebilmektedir. Şöyle ki; ölmüş bir şeyin yenmesini inançlardan biri haram sayarken diğeri helâl kabul edebilir. Dolayısıyla rüyasında ölmüş bir hayvanın etini yiyen birinde bu motif haram mala ve şiddete delâlet ederken diğerinde rızık ve fayda olabilmektedir. Meselâ Musevîler bütün etleri, Yahudiler deve etini, bazı Yunanlılar tavuğu, Müslümanlar içkiyi kendilerine haram bilirler⁽¹⁷⁹⁾.

Toplumların hoş karşıladıkları, yücelttikleri veya reddettikleri, aşağıladıkları şeyler, gelenek ve görenekleri farklı farklı olduğundan gördükleri rüyalarındaki motifler aynı olsa da tâbirleri haliyle farklı olacaktır. Tâbircinin başarısı bu gibi hususları bilmesiyle de yakından ilgilidir.

Önce de temas edildiği üzere rüya, bazan onu gören kimsenin benzeri ve adaşı ile, bazan görülen şeyin ismiyle veya anlamıyla, kelime türemeleriyle, bazan çokluk ve azlıklarıyla⁽¹⁸⁰⁾, bazan yaygın ve meşhur sözlerle tâbir edilir. Bazan da tâbir, görülen rüyanın aksiyle yapılır. Dolayısıyla tâbirciler ağlamayı sevinç; gülmeyi keder; vebayı harb, harbi veba; seli düşman, düşmanı sel; incir yemeyi pişmanlık, pişmanlığı incir yemek; çekirgeyi asker, askeri de çekirge ile tâbir ederler.

(179) Namuslu ve sâlih bir kimse rüyada bal yediğini görse, bu o şahıs hakkında Kur'ân'ın tadını idrak ve kalben yaptığı zikri anlamasıyla tâbir edilir. Bu rüyayı bir gayrimüslim görmüş ise dünyanın zevk ve malı ile tâbir edilir.

(180) Meselâ: Fazlı adında bir kimse görmek fazilet ile; Raşit adında bir kimse görmek rüşd ve istikamet ile; Salim adında bir kimse görmek selâmet ile tâbir edilir. Rüyada nergis ve gül çiçeği görmek tez gelip geçecek ve fâni olacak bir değere; mersin ağacı ise aksine, devam edecek, sürekli kalacak bir şeye delâlet eder...

Kur'ân ve hadislerle yapılan tâbirler en çok tercih edilenlerdir. Bu bakımdan tâbircinin Kur'ân ve hadisleri çok iyi bilmesi gerekir⁽¹⁸¹⁾. Kur'ân ve hadislerden bulunacak örnekler en makbul olanlardır. Meselâ bir kişi kendisini gemide görse; gemi, korkudan kurtulmakla tâbir edilir. Çünkü Allah:"Fakat biz onu da, gemi arkadaşlarını da selâmete erdirmiştik"⁽¹⁸²⁾ buyurmuştur. Yine kendisini bir kuyuya düşmüş gören kimsenin rüyası bir hileye düşeceği şeklinde tâbir edilir. Çünkü Hz. Muhammed; «kuyu hederdir (zarar sahibini tanzim etmez) buyurmuştur. Rüyada görülen beyaz şeyler ve elbise Kur'ân ile tâbir edildiğinde kadın olarak kabul edilir. Çünkü Kur'ân'da cennet hurilerinden bahsedilirken "Sanki onlar kapalı yumurtalardır"⁽¹⁸³⁾ ifadesi bulunmaktadır. Yine "Kadınlar sizin için libastır, siz de onlar için libassınız"⁽¹⁸⁴⁾ buyurulmaktadır. Taş görmek kuvvet ve katılık ile tâbir edilir; "Sonra onu müteakip kalpleriniz katılaştı, o kalpler taşlar gibidir, veya katılıkça daha şiddetlidir" denmekte ve kalb, katı taşa benzetilmektedir⁽¹⁸⁵⁾. Taze et görmek Kur'ân'a göre gıybet ile tâbir edilir. Gıybet eden kimse ile ilgili "Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Bilâkis onu kerih görmüş olursunuz" şeklinde ifadeler bulunmaktadır⁽¹⁸⁶⁾. Rüyada görülen anahtar Kur'ân'a göre define ile tâbir edilir, "Ona hazinelerden öylesini vermiş idik ki, onun anahtarları muhakkak kuvvetli, büyük bir cemaate ağır geliyor" buyrulmaktadır⁽¹⁸⁷⁾...

(181) Bak. "Harun Reşid'in Rüyası ve Behlül ü Dâna'nın Tâbiri". Rüya örnekleri böl.

(182) Ankebût sûresi, 15. âyet.

(183) Saffaf sûresi, 49. âyet.

(184) Bakara sûresi, 187. âyet.

(185) Bakara sûresi, 75. âyet.

(186) Hucûrat sûresi, 12. âyet.

(187) Kasas sûresi, 76. âyet.

“Tâbir bazan da şiirle yapılır. Bir kimsenin koyun otlatıldığını ve kurdun koyunlara saldırarak onlardan bir kısmını parçaladığını görmesi, o bölgede maiyyetine zulmeden bir padişahla tâbir edilir ve onların düşmanları tarafından idare edilmelerine de delâlet eder. Zira bazı şairler:

“Aslan yatağında koyun otlatan

Uyursa eğer, aslan olur çoban”

demişlerdir”⁽¹⁸⁸⁾.

Tâbirci rüyada görülen şeyin cinsini, sınıfını, tabiatını da bilmek zorundadır. Önce cinsine bakılır Meselâ ağaç, yırtıcı hayvan ve peçeli kuşların hepsi çoğu zaman erkek adamla tâbir edilir. Sonra rüyanın sınıfına bakılır. Meselâ rüyada görülen şey ağaç ise hangi ağaçtır. Yırtıcı kuş ise nasıl bir kuştur? Eğer ağaç hurma ağacı ise Arap halkından biri ile tâbir edilir, çünkü hurma ağacı Arabistan’da yetişir. Rüyada görülen kuş tavus ise o adam Arap değildir. Kuş devekuşu ise o adam bedevî bir Araptır.

Daha sonra görülen rüyanın tabiatına bakılır. O ağacın tabiatı ile zikredilen adamın tabiatı arasında bir bağ kurulur. Meselâ ceviz ağacı, o adamın alış-verişi çetin ve tartışmalardaki düşmanlığı ile; hurma ağacı, faydalı ve hayra çalışan bir kimse olmasıyla tâbir olunur.

Görülen kuş uçuyorsa, o adamın yolculukla ilgili olduğu anlaşılır. Ayrıca o kuşun tabiatına bakılarak tâbir daha da derinleştirilebilir. Meselâ tavus kuşu ise melik ile, karga ise o adamın fâsık, gaddar ve yalancı biri oluşuyla tâbir edilir.....

(188) Nablusî. a.g.e., s. 54.

Bu hususlar rüyalarda yer alan motiflerin mahiyeti ile ilgili olduğundan fazla detaya inmeye gerek görmüyoruz. Bu birkaç örneği vermekteki maksadımız rüya tâbircisinin bu hususları teferuatlı bir şekilde bilmesi gerektiğini belirtmek içindir.

Tâbirci, rüyaların kıyafet ile olan ilişkisini, gündüz ve gece görülen rüyaların mahiyetini bilir ve rüya sahibine bu hususları açıklığa kavuşturması için çeşitli sorular yöneltir. Rüyaı uykunun başlangıcından sonuna kadar bütün safhalarıyla tespit eder. Eğer rüya düzgün ve bir mânâyâ delâlet ederse tâbirci bunları tâbir eder. Eğer mânâları birbirine uymaz, karışık olursa, uygun ve düzgün olanlarını değerlendirir, karışık olanları bırakır. Eğer rüya bütünüyle saçma sapan ise hiç tâbir etmez. Tâbirci, tâbirinde tereddüt ederse rüyanın mahiyeti ile kişinin hayatı arasında ilişki kurmaya çalışarak tatmin edici bilgiler almak için o doğrultuda sorular sorar ve ona göre tâbir eder. Tâbir ilminin önde gelen isimlerinden İbn-i Sîrîn, bir rüyanın tâbiri sorulduğunda hemen tâbir etmek için acele etmez, onun hakkında bir süre düşünür, rüya sahibinin kendisi, kavmi ve kabilesi, sanatı, hali v.s. den sorular sormak suretiyle bilgi alır ve ondan sonra tâbir etme yoluna giderdi⁽¹⁸⁹⁾. Meselâ rüya namaz hakkında ise namazıyla, yolculuk hakkında ise yolculuğuyla, nikâh hakkında ise evliliğiyle ilgili sorar. Eğer görülen rüya zina gibi fena bir şeye delâlet ederse güzel sözle tâbir ederek tâbirden çıkamı ima yoluyla bildirir.

(189) Jung'a göre de rüya tâbiri sadece belirli sembollerle ve kitaplarla öğrenilmez. Tahmin de tek başına önemli değildir. "Rüya sembolizminde rüya görenin felsefî, dinî ve ahlâkî inançları önemli olduğundan tâbircinin bunları dikkate alması gerekir. Eğer anlamı karanlık bir rüya kendi başına incelenirse tâbiri pek yapılmaz. Çünkü bu rüya, rüyalar dizisinden ancak birisidir.";

Sprengelmon. J. Marvin. Pir V.İ.Han. T. Fernantez. **Jung Psikolojisi ve Tasavvuf** (Ter. K. Yazıcı-B. Kutlu), İnsan Yayınları, İstanbul 1994.

Rüyada sezîş, görüşten daha kuvvetlidir. Çoğu zaman kalbe gelen şey alınır ve tâbir ona göre yapılır. Meselâ bir kimse rüyasında kurbağa gördüğü halde onun kurbağa değil de yılan olduğunu düşünse veya bunun tersi olsa tâbirde düşünülen şey tercih edilir.

Rüya tâbiri ve tâbircileriyle ilgili sıralamış olduğumuz bu hususların bir kısmı modern psikiyatrinin kullandığı metodlara oldukça benzemektedir. İslâm-Türk kültüründe rüya tâbir etme geleneği modern psikiyatri tedavi metodlarına öncülük etmiştir veya batının ulaştığı merhaleye İslâm dünyası yüzyıllar evvelinden ulaşmıştır dersek hiç de mübalâğa etmiş sayılmayız⁽¹⁹⁰⁾.

(190) Freud, Sigmund, **Rüyalar ve Yorumları**; Rüya Yorum Metodu; Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi;
 From, Erich, **Bilimsel Rüya Tâbirleri**, (Yazar, burada kişinin kendi rüyasını tâbir edebileceğini söyleyerek bunu yedi ilkeye bağlamaktadır.)

D- GÖRÜLEN RÜYA ETRAFINDA OLUŞAN DAVRANIŞ ŞEKİLLERİ

İslâm -Türk hayatında rüya, tâbir ve tâbirci kadar rüyayı görenin tutumu ve çevresinde oluşan davranış kalıpları da önemlidir⁽¹⁹¹⁾.

Bir müslümanın görmüş olduğu iyi veya kötü rüya karşısında yapması gereken şeyleri daha çok hadislerle dayalı olarak özetle şu şekilde sıralayabiliriz: Kişi güzel bir rüya gördüğünde Allah'a şükreder ve isterse o rüyayı tâbir ettirir. Âdi rüyalar, karışık ve iş ile ilgili rüyalar genellikle tâbir ettirilmez ve edilmez. Bilhassa şeytânî rüyalar anlatılmaz. Bu tip rüyalar görüldüğünde aşağıda sıralayacağımız hususlar yanında kalkıp gusl etmek gerekir. Rüyanın doğru çıkmasını arzu eden bir kişinin onu doğru anlatması, yalan, gıybet ve koğuculuktan kaçınması ve bu tip davranışlarda bulunanları hoş karşılamaması gerekir. İffetsiz kişi gördüğü rüyayı genellikle hatırlayamaz. Ölünen, binek ve diğer hayvanların, kuşların, ufak çocuğun rüyada söyledikleri sözler haktır. Münecim, kâhin gibi uyanırken yalan söyleyenlerin sözleri rüyada da yalandır.

Rüya sahibi rüyasını kendisini çekemeyen, kıskanan birine anlatmamalıdır. Çünkü Hz. Yakub, oğlu Hz. Yusuf'a "Oğulcağızım, rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır" demiştir⁽¹⁹³⁾.

(191) Görülen rüya etrafında halk arasında oluşan bazı davranış şekillerinin bir kısmına "Halk İnançlarında Rüya" başlığı altında temas edilmişti.

(192) Nablusî, a.g.e., s. 51-53.

(193) Yusuf sûresi, 5. âyet.

Rüya gören kişi ehilse gördüğü rüyayı kendisi de tâbir edebilir. Ehil değilse ehil bir kişiye sorması gerekir. Bir kimse bulunduğu yerde bilgili bir tâbirci bulunduğu sürece ondan daha aşağı olanlara rüyasını anlatmamalıdır. Eğer bir kişi rüyasını bulunduğu yerdeki tâbircilere anlatır onlardan da karmaşık ve yalan cevap alırsa rüyasını daha ehil birine tâbir ettirebilir. İslâm dünyasında ve başka topluluklarda bu tarz rüya tâbirlerine çokça rastlanmaktadır. Meselâ Büyük İskender'in babası Philip, karısı Olympia'nın edep yerini aslan resimli bir mühürle mühürlediğini rüyasında görmüştür. Bazı tâbirciler karısının sadık kalmasından şüphe ile bahsetmişler ve krala daha uyanık bulunmasını tavsiye etmişlerdir. Başka bir rüya tâbircisi ise bunun bütünüyle aksine olarak kraliçenin gebe olduğunu ve aslan cesaretli bir erkek çocuk doğuracağını müjdelemek suretiyle kralın lütfuna mazhar olmuştur⁽¹⁹⁴⁾.

Kutadgu Bilig'de rüya tâbircileri ile münasebet anlatılırken Odgurmuş'ın rüyası ve Ögdülmiş'in bu rüyayı tâbirinden söz edilir⁽¹⁹⁵⁾. Odgurmuş, rüyasında bir merdiven görür. Bu merdivenin elli basamağı vardır. Bunlar yüksek ve enlidir. Bunlara birer birer basarak çıkar ve bunları sayar. Son basamakta bir atlı ona su uzatır, o da bu suyu alıp içer. Ondan sonra havaya yükselerek gözden kaybolur. Ögdülmiş, bunun güzel bir rüya olduğunu, fena yorulmamasını, çünkü rüyanın tâbire göre çıkacağını belirterek şöyle izah eder: "... Bütün rüyalarda yükselme itibâra delâlet eder, insan yükseldiği nisbette şeref bulur. Rüyada insan ne kadar yükselirse, onun bahtı ve hâli de o kadar yükselir. Merdivenden çıkar gibi, onun

(194) Adasal. Rasim, a.g.e., s. 215-238.

(195) Yusuf Has Hacib, a.g.e., s. 432-434.

saadeti yükselir ve adı büyüklük ile şöhret bulur. İşte bu söz buna delildir, rüya tâbircisi bunu öyle yorup bırakmıştır. Rüyada merdiven izzettir, insan yükseldiği nisbette ve her basamak için ayrı bir itibar görür. Ne kadar yükselirse o kadar hürmet görür; saâdet, talih ve dünya malından nasîbini alır. Kaptaki suyu alıp içmek kendinin ve neslinin uzun hayata nâil olacağına delâlettir. Kalkıp göklere uçarak, en yükseklerle çıkmak ise Tanrının senin bütün arzularını yerine getireceğine delâlet eder.”

Odgurmuş, bu tâbiri beğenmez, kendisinin gönlünü hoş etmek için böyle tâbir ettiğini Ögdülmüş’e söyler ve rüyasını kendisi tâbir eder: “... Eğer uykuda bu rüyayı sen görmüş olsâ idin, bunun tâbiri de senin güzelce yordüğün gibi olurdu. Senin gayretin hep bu dünya içindir. Bu dünyayı isteyen bu dünyayı bulur. Ben ise bu dünyayı bırakıp kaçtım; zahmetlere katlanarak burada yaşıyorum. Sen benim rüyamı tam olarak yormadın; dinle, bu rüyayı ben sana tâbir edeyim. Gördüğüm basamaklı yüksek merdiveni, ey kardeş, ben hayat olarak yoruyorum. Merdivenin başına kadar yükseldim ve o atlının gelerek bana verdiği suyu alıp içtim. Evlâtları babasız bırakan bu atlıdır, ey temiz kalpli insan. Tanzim edilenleri bozan ve hayattaki canlıları hareketsiz bırakan bu atlıdır. Benim kaptaki suyu alıp içmiş olmamı sen hayata yordun ve ömrümü uzattın. Su, eğer yarısı içilir ve yarısı bırakılırsa senin dediğin gibi hayata delâlet eder. Ben de suyun yarısını içip, yarısını bırakmış olsa idim, ömrümün yarısı kalmış olurdu. Kaptaki suyun tamamını içtim ve hayatımı tamamladım, sen sağ ve hoşça kal. Akıllı hakîm insan ne der, dinle; hakîmlerin sözünü sözlerin temeli ve esası olarak kabul etmelidir. Rüyada bir kaptaki suyun yarısı içilirse hayatın yarısı tükendi ve yarısı borç olarak kaldı; eğer suyun tamamı sonuna kadar içilirse, hayat sonuna erdi ve mezar kazılı demektir. Benim yukarı uçup, kaybolmam ve mavi göğe çıkıp boşluğa karışmam, temiz canın bu kalıbından çıkarak bir daha

yerine dönmek üzere uçmuş olmasına delâlet eder. Tanrı bana şimdi bunu rüyada mâlûm etti; ey kahraman, artık ölüme hazırlanmam lâzımdır. Bu rüyanın tâbiri böyle olur; ey kudretli insan, sen bunu başka yoruyorsun. Sen benim gönlümü teselli etmek istiyorsun; fakat ölüm karşıma geldi, bunun çâresi ve devası yoktur...”

Dikkat edilirse anlatılan rüya teferruatlı olmadığından Ögdülmüş’in tâbiri de ona göre ve kısadır. Rüya sahibi Odgurmış, kendi rüyasını bütünüyle hatırlamakta ve içinde bulunduğu ruh halini de dikkate alarak tâbirini yapmaktadır.

Daha sonraları çeşitli vesilelerle tekrar temas edeceğimiz II. Osman’ın rüyası da birden fazla kişiye tâbir ettirilen rüyalardandır: Çeşitli telkinler neticesi II. Osman hacca gitmeye karar verir. Bu gidişte başka masatlar da vardır. Ancak vezir-i âzam Dilâver Paşa, padişahın hacca gitmesine karşıdır. Hacca gitmesine karşı olanların çokluğu padişahı tereddüte düşürür. Bu sırada padişah bir rüya görür. Bu rüya da onun mâneviyatını oldukça sarsmıştır. Rüya şöyledir: “... Ocakların toplanmasından birkaç gün evvel Sultan Osman rüyasında taht üzerinde oturup Kur’ân-ı Kerîm okurken Hz. Peygamberi görür. Peygamber padişahın elinden Kur’ân’ı ve arkasından cübbesini alıp, bir sille vurup tahtından aşağı düşürür. Sultan Osman, Peygamberin ayağına kapanmak isterse de muvaffak olamıyarak uyanır. Sultan Osman, kendisini heyecana düşüren bu rüyayı hocası Ömer Efendi’ye tâbir ettirir. O da, “Hacca gitmekte tereddüt etmeniz dolayısıyla tokat yemeniz tevbihtir. Rüyada yüz sürmek müyesser olmadıysa inşallah merkad-i münevverelerine yüz sürersiniz” diye tâbir eder. Padişah bu tâbirden memnun olursa da tereddütü gitmez. Bir gün namazdan sonra kendi imamını davet ederek rüyasını anlatır; imam efendi, mürşid-i kâmil Üsküdarî Aziz Mahmud Efendi’ye tâbir ettirilmesini tavsiye eder. Sultan Osman, rüyayı inceden inceye

Aziz Mahmud Efendi'ye bildirir. Şeyh Efendi de rüyayı şu şekilde tâbir edip padişaha arz eder: "A- Okuduğunuz Kelâm-ı izzet hükm-i rabbânîdir (hükm-i şer-i şeriftir) ve ona imtisâl lâzımdır. B- Oturdıkları taht vücut cübbesidir, yani, âlem-i vücuttur. Bu rüya ziyâde korkulu ve muhataralıdır. Allah bilir bu korkulu vak'a yakın günlerde olur." diyerek tövbe ve istiğfar ile ehlullahı ziyareti tavsiye eder. Bunun üzerine Sultan Osman, Eyyüb türbesini ziyaret eder ve bu tâbirden dolayı son derece müteessir olur."

Padişah, şeyhin tâbir ile yaptığı tavsiyeleri uygular ama tarihlerin kaydettiği acı âkıbetten de kurtulamaz⁽¹⁹⁶⁾.

Rüyalarda kesinlik sözkonusu olmadığından mahiyetine yönelik yemin yapılmaz. Görülen rüya karışık ve kötü işe fakirlere sadaka verilerek onun şerrinden korunmağa çalışılır⁽¹⁹⁷⁾. Bu ve benzeri davranışlara Türk destanlarında da rastlanmaktadır; Görülen rüyanın tâbir edilmesi için tören düzenlenir ve sonra tâbirci (kâhin) ortaya çıkıp tâbirini yapar⁽¹⁹⁸⁾. Kâhinin söyledikleri dikkatle dinlenerek gereği yerine getirilir. Manas Destanında Er Manas, gördüğü rüya sebebiyle dünyanın dört tarafını saran Oyrat Han'ın, Kara Han'ın oğlu Alman

(196) Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, TTK, yay., Ankara 1973, C. 3, I. kısım, s. 135 (Tuğî ve Nâimâtarihlerinden); Öztuna, Yılmaz, **Türkiye Tarihi**, Hayat yay., İstanbul 1965, C. 8, s. 252; Yılmaz, H. Kâmil, **Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı**, Marmara Ün. İ. Fak. Vakfı yay., nu. 10, İstanbul 1980, s. 66-68.

(197) **Kutadgu Bilig**, s. 429.

(198) Ögel, Bahaeddin, a.g.e., s. 7-8 ("... Düşleri yordurmak için düğün, ziyafet yapmak gerektiğini söyler. Çakıp, gördüğü rüyayı tâbir ettirmek için ziyafet hazırlatır. Atlar, develer, koyunlar kestirir. Ulu toy kılar...")

Bet'le tanışır ve kan kardeşi olur. Bu rüya şöyledir: “Manas, bir gece rüyasında bir keskin kılıç bulduğunu, bununla taş parçaladığını, sonra kılıcı beline bağlarken onun bir arslan olduğunu, ona parsların boyun eğip hizmet ettiklerini, birden arslanın ejder olduğunu, sonra bir kuş olup Manas'ın eline konduğunu gördü. Sabah uyanır uyanmaz bütün kavmini, bütün argın ve Nogay boylarını çağırıp ulu toy yaptı ve gördüğü rüyayı anlatıp tâbir etmelerini istedi. Acıbay adlı bir Kırgız, “düşünü ben tâbir edeceğim” diye söze başladı. Onun tâbirine göre; “Tanrı, Manas'a büyük bir iyilik ihsan edecektir. Essen Han ile kavga edip mücadele yapan Alman Bet, Manas'a gelip yardımda bulunacaktır. Bugüne kadar o, Aydar Han oğlu Er Gökçe'nin yanında bulunduğunu duyurduk. Herhalde bu günlerde Manas'ı arayıp bulacaktır” dedi.” (199).

Görmediği rüyayı anlatarak yalan söyleyen kişi Allah indinde suçludur. İbn-i Abbas'dan rivayetle, Sünen-i İbn-i Mâce'de şöyle denmektedir; “Kim görmediği bir rüyayı gördüğünü iddia ederek yalan söylerse kıyamet günü ona iki arpa tanesini birbirine düğümlemesi teklif edilir ve bunu yapamamasından dolayı tazîb edilir”. Böyle bir yalanın diğer yalanlardan farkı, doğru ve ekseriyetle hoşlanılan rüyaların peygamberlikten bir parça olmasıyla ilgilidir. Peygamberlik de vahye dayalı olduğundan rüya konusunda yalan söyleyen bir kişi Allah'ın göstermediği bir şeyi gösterdiğini söylemekle O'na iftira etmiş olmaktadır. Allah'a iftira ise en büyük yalandır ve büyük cezayı gerektirir.

Ebû Said Hudrî, Ebû Katâde ve Câbir b. Abdillâh'dan rivayet edildiğine göre bir müslüman hoşlanmadığı bir rüya

gördüğünde uyanınca hemen sol tarafa dönmeli ve üç defa hafif nefesle tükürerek üç defa şeytandan Allah'a sığınmalı ve üzerinde olduğu taraftan diğer tarafa dönmelidir. Rüyanın hayrı için Allah'a dua etmelidir. Görmüş olduğu kötü rüyayı hiç kimseye anlatmamalıdır. Bu hususlara riayet eden bir kimsenin gördüğü korkulu rüyadan hiçbir zarar gelmeyeceği çeşitli hadislerde belirtilmiştir (Buharî, Ebû Katâde v.b.). Bazılarına göre hoşlanılmayan, karışık, korkulu rüyaların başkalarına tâbir ettirilmesi doğru değildir. Çünkü tâbircinin yapacağı açıklamalar rüya sahibini daha da üzüntüye sokabilir. Ayrıca kötü rüyalar kötü sonuçlar da doğurabilir⁽²⁰⁰⁾.

Rüya gören bir kişinin her zaman gördüğü rüya doğrultusunda hareket etmesi sözkonusu değildir. Hatta Peygamberi rüyada görmek doğru olduğu halde, rüyada bir kimseye bir şeyi yapmasını söylese de onunla amel edilmesi uygun görülmemektedir⁽²⁰¹⁾.

Netice itibariyle, İslâmî hayatta rüya tâbirinde ortaya konan esaslar, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed ve ashâbının gördükleri rüyalarla Hz. Muhammed'in bu rüyaları tâbirine dayanmaktadır. Sonraları bu tâbirlerle ilgili genel kurallar ortaya konmuştur. İslâm düşünürlerinin rüya ile ilgili meydana getirmiş oldukları eserlerde esas aldıkları ölçü bu kurallar ile keşif ve aklî delillerdir. Bilhassa halk arasında İslâm öncesi hayatın ve başka kültürlerin izleri de bulunmakla beraber esas olan yukarda zikredilenlerdir.

(200) Ebulley Semerkandî, **Tenbihü'l Gâfilîn**,

(201) Şeyh M. Ziyaüddin, **S.A. el-Haznevî**, a.g.e., s. 445.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMDA RÜYA

A- KUR'ÂN'DA RÜYA

İslâm öncesi inanç kalıntıları ile başka toplumların ortaya koymuş oldukları rüya telâkkileri de sözkonusu olmakla birlikte İslâm-Türk hayatında rüya kabullerinin temeli İslâma dayanmaktadır. İslâm'da rüya konusunu işlerken başvurduğumuz temel kaynakların başında Kur'ân gelmektedir.

Kur'ân, ilk altı ay Hz. Muhammed'e rüya yoluyla vahyolunmuştur. Dolayısıyla rüya peygamberliğin kırk altıda biri olarak kabul edilir. İndirilişinde bu derece önemli olan rüya, Kur'ân'da doğrudan veya dolaylı olarak değişik sûre ve âyetlerde yer almaktadır. İsrâ sûresi 60. âyetinde “Hani biz sana, herhalde Rabbin bütün insanları (ilmiyle, kudretiyle, saltanatıyla, tedbir ve tasarrufuyla) kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz görüntüyü (ya da rüyayı) ve Kur'ân'da lânetlenmiş ağacı sadece insanlara bir fitne (imtihan) kıldık ve onları (böylece) korkuturuz; bu da onlarda büyük bir taşkınlık ve azgınlıktan başka bir şey artırmaz”⁽²⁰²⁾ buyurulmaktadır. Bu sûrenin 59. âyetinde rüya kelimesi geçmektedir. Bu “görmek, bakmak” demek olan “rü'yet” ile aynı mânâda kullanılmıştır. Mi'rac olayından bahseden bu âyetinde çeşitli olaylara işaret edilmekte ve gösterilenler gece meydana geldiği için rüya ile ifade edilmektedir⁽²⁰³⁾. Bunun uykuda görülen rüya ile alâkası yoktur.

İsrâ sûresinin dışında Kur'ân'da açık bir şekilde ifade edilen rüya ile ilgili âyetlerden birisi de Saffât sûresindedir: “Çocuk onun yanında yürüyüp konuşabilme çağına gelince, İbrahim

(202) Yıldırım, Celâl, **Kur'ân-ı Kerîm, Meâl ve Tefsiri**. İstanbul 1982.

(203) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. **Hak Dini Kur'ân Dili** (Yeni Meallî Türkçe Tefsir), Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1936.

ona şöyle dedi: Oğulcağızım! doğrusu ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bir bak, bu hususta görüşün ne? O da: Babacığım, sen emredildiğini yap. Beni -İnşallah-sabredenlerden bulacaksın” (204).

“Biz ona şöyle seslendik: Ey İbrahim! Rüveyı cidden gerçekleştirdin. Şüphesiz biz iyiliği, güzelliği, yararlı işleri huy edinenleri mükâfatlandırırız.” (205).

Fetih sûresinde de açık bir şekilde görülen rüya ile ilgili âyet bulunmaktadır: “Andolsun ki Allah, peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey imân edenler! Siz, Allah dilerse, güven içinde, başlarınızı traş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bilir. Size bundan başka, yakın zamanda bir zafer verecektir.” (206).

(204) Saffât sûresi. 102. âyet.

(205) Saffât sûresi, 104-105. âyetler.

Müfessirlerin rivayetine göre, Hz. İbrahim, Allah’ın kendisine bir evlat ihsan etmesi halinde onu Rabbının yolunda kurban edeceğini vadetmişti. Görülen rüyada bu söz hatırlatılmış, o da görmüş olduğu ikinci bir rüyada da aynı şey hatırlatılınca oğlunu kurban etmeyi kararlaştırmış, yatırap emri yerine getirirken “Ya İbrahim, rüveyı gerçekleştirdin” diye Allah tarafından kendisine vahiy gelmiş ve o adağın yerine gelmesi için bir koç kurban etmiştir. Peygamberlerin sâlih rüyaları vahiy anlamını taşıdığından Hz. İbrahim bunu ilâhî bir buyruk kabul etmiştir.

(206) Fetih sûresi, 27. âyet (Bu âyetteki hususu Hz. Peygamber rüyasında aynen görmüştür: Henüz umre için hiçbir hazırlık ve yolculuk düşünmezken bir gece rüyasında kendisiyle ashabının başları traş olduğu halde korkmadan, güven içinde Mekke’ye girdiklerini Mescid-i Harâm’ı ziyaret ettiklerini görmüş ve bunu bir müjde olarak arkadaşlarına haber vermişti. .. Umre için gittiklerinde hepsinde bu ümit hakimdi, ama buna muvaffak olamadan geri dönmek zorunda kalmışlardı. Münafıkların bunu istismar etmeleri üzerine bu âyet inmişti.

Yusuf sûresinin çeşitli âyetlerinde rüyaya gerek açık bir şekilde gerekse ima yoluyla geniş bir şekilde yer verilmiştir:

“Hani bir vakitler Yusuf, babasına; “Babacığım, doğrusu ben rüyamda on bir yıldızla güneş ve ay’ı gördüm, gördüm ki, bana secde ediyorlar.” dedi”(207), “(Yakub onu) oğulcuğum, dedi. Rüyanı kardeşlerine anlatma, yoksa sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana herhalde açık bir düşmandır”(208), “İşte bunun gibi Rabbin seni seçecek; sana rüyaları yorumlamayı öğretecek; hem sana, hem de Yakub hanedanına nimetini tamamlayacak, nasıl ki, daha önce ataların İbrahim ve İshak üzerine nimetini tamamlamıştı. Şüphesiz ki, Rabbin (her şeyi gereği gibi) bilendir ve yegâne hikmet sahibidir.”(209).

Yusuf sûresinin akışı içerisinde rüya olayına diğer âyetlerde de devam edilmektedir(210).

Yazıcıoğlu, Muhammediye’de bu durumu manzum olarak şu şekilde anlatmaktadır: “Râviler etti rivayet kim Resûlullah meger/Gördü bir gece menâmında kim eder intikâl/ Mekke’ye girer varır ashâb ile olur emin/ Bu düşü ashâbına muştuladı ol hoş-hisâl/ Çün işitdiler sahâbe bu düşü şâd oldular/ Dediler rüyâsı onun vahydir bî-ihimâl...” (Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye (Haz. Â. Çelebioğlu), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1975, C. 2, s. 312-322).

(207) Yusuf sûresi, 4. âyet.

(208) Yusuf sûresi, 5. âyet.

(209) Yusuf sûresi, 6. âyet, (On bir yıldız, Yusuf Peygamberin on bir kardeşine, güneş ile ay onun baba ile annesine (veya annesi öldüğü için teyzesine) işaretir. Burada secde etmek saygı anlamında kullanılmıştır. Yakub Peygamber, Yusuf’un rüyasının Allah’tan olduğunu bilmiş ve ona göre ilerde doğabilecek muhtemel bir kıskançlığı hatırlatmak istemişti. (Konyalı Mehmed Vehbi, **Hülâsatü’l-Beyân**, 4. bsk., Üçdal Neşriyat, C. 5, s. 2459)

(210) Bak s. 91, 177 numaralı dipnotu.

Yusuf, zindan arkadaşlarından kurtulacağını zannettiğine, çıktığı zaman efendisine kendisini söylemesini tembihlemiş ancak şeytan ona Rabbinin ismini unutturduğu için zindanda yedi veya dokuz yıl daha kalmıştı.

Mısır meliki bir rüya görmüş, rüyasını tâbir ettirmek için topladığı cemaat tâbirden âciz kalınca Yusuf'un zindan arkadaşı o zaman Yusuf'u hatırlamış ve Mısır melikine rüyayı tâbir için Yusuf'u haber vermişti;

“(Mısır) kralı dedi ki: “Ben rüyamda yedi semiz ineği yedi arık ineğin yediğini ve yedi yeşil başak ve diğer yedi kurubaşak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumlamayı biliyorsanız, rüyamı yorumlayıp bana bilgi verin”. Onlar, bu birbirine karışmış neyin nesi olduğu bilinmeyen rüyalardır. Biz böyle karışık rüyaların yorumunu bilen kimseler değiliz, dediler. Zindandaki o ikisinden kurtulan adam, hayli zaman sonra Yusuf'u hatırladı da “ben size bunun yorumunu haber vereyim, beni hemen (zindana) gönderin” dedi. (Zindana gönderilince) “Ey Yusuf, ey doğru sözlü arkadaş, bize, yedi semiz ineği yedi arık inek yiyor ve yedi yeşil başak diğeri de bir o kadar kuru başak... şeklinde bir rüyanın yorumunu yap ki, insanlara döneyim de ola ki (senin değerini) bilirler” dedi. (Yusuf ona) dedi ki: “Yedi yıl âdetiniz üzere devamlı ekersiniz; yiyeceğiniz için az bir şey ayırmanız dışında biçtiklerinizi başağında bırakın, sonra onun ardından yedi yıl sıkıntı ve kuraklık meydana gelecek. (Tohum için) sakladığınız az şeyin dışında, önce biriktirdiklerinizi yiyip götüreceksin. Sonra onun ardından bir yıl gelecek ki, halk yağmura kavuşacak ve o yıl içinde sıkıp sağacaklar.”⁽²¹¹⁾).

(211) Yusuf sûresi, 43-49. âyetler.

Bu tâbir neticesinde Yusuf, zindandan kurtulur. Zaman içerisinde Mısır'da ikinci adam mertebesine yükselir. Kıtık sebebiyle sıkıntı içinde bulunan Hz. Yakub'un oğulları zahire almak üzere Mısır'a gelirler ve olaylar birbiri ardınca devam eder.

“Ve ana-babasını tutup taht üzerine çıkardı. Onlar da eğilip Yusuf'a saygı gösterdiler. Yusuf: “Babacığım, dedi, işte daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur bu! Rabbim onu gerçekleştirdi, cidden bana büyük iyiliklerde bulundu. Beni zindandan çıkardı, şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden (veya Bedâ adlı yöreden buraya) getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediği hususlarda çok lütuf sahibidir. Hem doğrusu Rabbim bilendir ve hikmet sahibidir. Rabim! Gerçekten bana mülk verdin, rüyaları yorumlamayı bana öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de, işlerimi düzene koyan, bana sahip çıkan sensin. Ruhumu müslüman olduğum (Hakka teslimiyet gösterdiğim) halde al ve beni iyi kişilere kat.”⁽²¹²⁾.

Kur'ân'da gerek açıkça gerekse ima yolu ile kullanılan rüya kelimesinden başka adgâs ü ahlâm⁽²¹³⁾ ve rüya tâbiri ifadelerine de yer verilmiştir⁽²¹⁴⁾. Ayrıca “Allah, bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki o çok yücedir ve Hakîmdir.”⁽²¹⁵⁾ şeklindeki âyette geçen “perde arkasında konuşur” ifadesinden rüyadaki konuşma kastedilmektedir.

(212) Yusuf sûresi. 100.-101. âyetler.

(213) Yusuf sûresi, 44. âyet, (adgâs ü ahlâm: birbirine karışmış, neyin nesi olduğu bilinmeyen rüyalar)

(214) Yusuf sûresi, 6. âyet

(215) Şûra sûresi, 51. âyet.

B- HADİSLERDE RÜYA

İslâmda rüya gerçeği birinci derecede Kur'ân'a ikinci derecede ise hadislere dayanmaktadır.

Hadis, Hz. Peygambere nisbet edilen söz, fiil ve takrirlerdir. Bu bakımdan İslâmda hadislerin yeri ve önemi tartışılmaz. Rüya motifine bu hadislerin hemen her çeşidinde rastlanması da rüya gerçeğinin İslâmda gördüğü yüksek kabulün sebepleri arasındadır⁽²¹⁶⁾.

Dün olduğu gibi bugün de rüya konusundaki kabullerimiz esas itibariyle İslâmın temel kaynaklarına dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in söz ve davranışları, tasvipleri daha sonra oluşacak olan tâbir ilimine de temel dayanak olacaktır. Hz. Muhammed'in ölümü ile vahiy sona ermiştir. Gelecekteki bir şeyden haberdar olabilmenin yolu O'na göre takvâ sahibi müslümanların güzel rüyalarıdır.

İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Peygamberliğin belirtilerinden yalnız güzel rüya kaldı. O rüyayı müslüman kişi görür veya onun için (başkası tarafından) görülür.”⁽²¹⁷⁾.

Takvâ sahibi müslümanların gördükleri doğru rüyaların çoğu sevindirici olduğundan mübeşşirat ismi verilmektedir.

(216) “Müminin rüyası nübüvvetin kırk altıda biridir.” (Riyazü's Salihîn, C. 2, s. 221, hadis nu. 842; Buharî, C. 12, s. 28, 272, hadis nu. 2101, 2107.)

(217) **Sünen-i İbn-i Mâce Terceme ve Şerhi**, C. 10, s. 94; Riyazü's Salihîn ve Tercemesi, C. 2, s. 221 'Ebu Hüreyre'den: “-Nübüvvetden sonra bâkî kalan ancak mübeşşirattır.” buyurmuştur. Ashâb: “Mübeşşirat nedir yâ Resûlallah?” dediler. “-İyi rüyadır” cevabını verdiler); Buharî, C. 12, s. 275, hadis nu. 2103.

Burada bazan uyandırıcı ve sakındırıcı rüya da görülebilmektedir. Hak ile bâtılın birbirine karışmaması hususunda Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen bir hadiste şu şekilde belirtilmektedir: “Kim beni rüyasında görürse o kimse uyanık iken beni görür (gibidir, rüyası doğrudur). Çünkü şeytan bana benzer bir sûrete giremez.”⁽²¹⁸⁾. Müslim'in bir rivayetinde: “Sizden hanginiz en doğru sözlü ise onun rüyası da en doğrudur.” buyurulmuştur⁽²¹⁹⁾. Hz. Peygamber, ashâbına hitaben: “Sizden birinizin rüyasında gördüğü şeylerin en hayırlısı o kimsenin Allah'ını, peygamberini, ya da müslüman ana ve babasını görmesidir” şeklinde buyurdularında ashâb-ı kiram: “Ya Resûlullah, bir kimse rüyasında rabbını görür mü?” dediler. Bu sorularına cevaben: “Sultanı görür. Sultan da Allah Taâlâdır” buyurdular.

“Sizden biriniz sevdiği bir rüyayı görürse bilsin ki o, Allah tarafından (telkin)dir. Rüya sahibi bu rüyası üzerine Allah'a hamd etsin ve başkasına da söylesin. Buna aykırı hoşlanmadığı bir rüya gördüğünde de muhakkak ki, bu rüya da şeytandandır. Bu halde de rüya sahibi rüyasının şerrinden Allah'a sığınsın ve rüyasını kimseye söylemesin, bu suretle o rüya sahibine zarar vermez⁽²²⁰⁾).

Ebû Katâde'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber: “İyi rüya (güzel rüya) Allah'dandır. Fena rüya şeytandandır. Bir

(218) **Sünen-i İbn-i Mâce Terceme** ve Şerhi, s. 100. Aynı hadis, Ebû Hüreyre, Câbir, Ebû Said, Ebû Cuhayfe, Müslim, Buharî, İBn-i Abbas gibi tanınmış hadisçilerde de yer almaktadır.

(219) **Riyazü's Salihîn ve Tercemesi**; Müslim (Tirmizî'den rivayet).

(220) **Buharî**, C. 12, s. 274, hadis nu. 2102 (Ebû Said Hudrî'den rivayet edilmiştir); Ebulleye Semerkandî, Tenbihü'l Gâfilîn.

kimse hoşuna gitmeyecek bir rüya görürse sol tarafına üç defa nefes etsin ve şeytandan Allah'a sığınsın. Bu takdirde o rüya zarar vermez.” buyurmuştur⁽²²¹⁾.

Başka bir hadiste şöyle buyurulduğu rivayet edilmektedir: “Rüyasına yalan katarak anlatan kimseye kıyamet gününde bir arpa danesinin iki ucunu bir araya getirip düğüm vurması teklif edilir. Bir kimse gözleri üzerine yalan söylerse cennet kokularını alamaz. İftiranın en büyüğü, adamın kendi gözlerine yaptığı iftiradır ki, ben gördüm der, halbuki birşey görmemiştir.” İbn-i Ömer ise bunu şöyle rivayet etmektedir: “Yalandan en büyük yalan rüyasında görmediği şeyi iki gözüyle görmek iddiasıdır.”⁽²²²⁾. İbn-i Eska'da ise şöyle rivayet edilmektedir: “İftiranın en büyüğü, bir kimsenin babasından başkasına intisab etmesi veya görmediği rüyayı gördüm demesi ve Hz. Peygamberin söylemediği sözü O'na isnâdetmesidir.”⁽²²³⁾.

Muhammed b. Aclan'dan rivayet edilen bir hadis: “Hz. Ömer, bir gün Hz. Ali ile karşılaştı: “-Ey Hasan'ın babası! dedi, adam rüya görür, bir kısmı tasdik olunur, bir kısmı yalanlanır. Buna ne dersin?” Hz. Ali, onun bu sorusuna şu cevabı verdi: “-Evet, Resûlullah Efendimizden duydum, şöyle buyurdu: “Herhangi bir erkek ya da kadın uyumaya görsün, mutlaka uykuya dalınca ruhu arşa doğru yükselir. Ruh henüz arşa varmadan uyanırsa bu rüya kâzib bir rüya olur. Arşa ulalştıktan sonra uyanırsa bu rüya sâdık bir rüya olur”⁽²²⁴⁾.

(221) **Riyazü's Salihîn ve Tercemesi**, C. 2, s. 223, 224, hadis nu. 845, 846 (Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Câbir ise bunu Müslim'çen rivayetle şu şekilde nakletmektedir: “Sizden biriniz hoşuna gitmeyen bir rüya görürse, üç defa sol tarafına tükürsün; taşlanmış şeytandan üç defa istiaza etsin ve yattığı taraftan öte tarafa dönsün.”)

(222) Buharî, C. 12, s. 285, hadis nu. 2110.

(223) Buharî, C. 12, s. 284, hadis nu. 2109 (İbn-i Abbas'dan rivayet)

(224) Bu hadisin sahih olmadığı görüşü hakimdir.

Hadis kitaplarında Hz. Muhammed'in kendi görmüş olduğu rüyalara da rastlamaktayız. Bu rüyalar ya kendi ağzından veya onu dinleyenin ağzından anlatılmaktadır. Semüre İbn-i Cündeb'den rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed, sabah namazından sonra etrafındakilere dönerek kimlerin rüya gördüğünü sorar, rüya gören varsa onları tâbir eder⁽²²⁵⁾, eğer yoksa kendi rüyasını anlatır ve tâbir edermiş. Bu rüyaların mahiyetinde ve tâbirinde insanlığa bir haber, bir mesaj ve öğüt bulunmakta veya bir mesele açıklığa kavuşturulmaktadır. Vereceğimiz şu hadislerde bu hususlar açıkça görülmektedir:

“... Yine bir gün bize sordu ve; “-Sizden rüya gören var mı?” buyurdu. Biz; “-Hayır, yoktur” dedik, Resûl-i Ekrem; “-Lâkin bu gece ben bir rüya gördüm” buyurdu. “Gördüm ki, iki melek bana geldi. Bunlar iki elimi tutup beni düz bir fezâya çıkardılar. Orada bir kimse oturuyordu, diğer bir adam da ayakta duruyordu. Elinde demirden bir çatal kanca vardı. Ayaktaki adam bu çatal kancayı oturanın ağzının sağ tarafına, tâ kafasına kadar sokuyor ve ağzın bu kısmını parçalıyordu. Sonra bu adam ağzın diğer tarafını da bu suretle tahrib ediyordu. Bu sırada ağzın sağ kısmı iyi olmuş bulunuyordu. Bu defa da buraya dönüyor, yine kancayı sokup parçalıyordu. Bu meleklere ben: “Bu adam kimdir ve bu hâl nedir?” dedim. Melekler: “-Hiç sorma ileri yürü” dediler. birlikte ileri gittik. Nihayet ayak üstü yatmış bir adamın yanına geldik. Bunun baş ucunda da bir adam oturmuş elinde yumruk cesametinde bir taş. Bununla yatan adamın başını kırıyordu. Taşı başına her vurduğunda taş yuvarlanıp gidiyordu. O adam da arkasından taşı almağa koşuyordu. O dönüp gelmeden bunun başı iyi oluyor, eski haline

(225) Buharî. C. 4, s. 29, hadis nu. 576.

avdet ediyordu. O adam avdet edince yine başına vurup eziyordu. Bu meleklere ben: “Bu adam kimdir?” diye sordum. Melekler: “-Hiç sorma ileri yürü” dediler. İleri gittik. Fırın gibi altı geniş, üstü dar bir deliğe eriştik. Bu deliğin altında ateş yanıyordu. Alev ateşlenip yükseldikçe içindeki insanlar da yükseliyor, hattâ (delikten) çıkmağa yaklaşıyorlardı. Ateşin alevi sakinleştikçe de aşağı dönüyorlardı. Burada çıplak erkekler, çıplak kadınlar vardı. Bu iki meleğe ben: “Bunlar kimdir?” diye sordum. Melekler bana: “-Hiç sorma ileri git.” dediler. yürüdük, tâ ki kandan bir nehrin içinde ayakta bir adam dikiliyordu. Bu nehrin kenarında da bir adam duruyordu. Önünde nar gibi (yuvarlak) taşlar bulunuyordu. Nehirdeki adam yüzerek sahile doğru gelip çıkmak isteyince sahildeki adam çenesine bir taş atıyor, nehirdekini eski yerine iade ediyordu. Çıkmak için sahile doğru gelmeğe her teşebbüs ettikçe, sahildeki hemen çenesine bir taş fırlatıyor, onu eski yerine reddediyordu. Bu iki meleğe ben: “Bu nedir?” diye sordum. Melekler: “-Sorma ileri yürü” dediler. Birlikte yürüdük. Yeşil bir bahçeye vardık. Bu bahçede büyük bir ağaç vardı. Bunun dibinde ihtiyar bir adamla birtakım çocuklar bulunuyordu. Bu ağaca yakın bir tarafta da, birisi önünde ateş yakmakla meşguldü. Melekler benimle bu ağaca çıktılar Beni bir eve koydular ki, ben bundan güzel bir ev görmedim. Burada ihtiyar, genç birtakım erkekler, kadınlarla çocuklar vardı. Sonra melekler beni buradan çıkardılar. Benimle ağaca yukarı çıktılar ve beni eskisinden daha güzel ve daha kıymetli bir eve koydular. Burada da ihtiyarlar, gençler vardı. Meleklerle: “Beni bu gece iyi gezdirdiniz. Şimdi bana gördüğüm şeyleri bildiriniz” dedim. Melekler: “- Evet (anlatalım) dediler. Hani şu ağzı parçalandığını gördüğün kimse yok mu? Bu bir yalancı idi, o, dünyada daima yalan söylerdi. Bunun neşrettiği yalan âfâka yayılırdı. İşte bu yalancı kıyamet gününe kadar bu suretle azâb olunacaktır.

Hani şu başı ezildiğini gördüğün adam da yok mu? Cenâb-ı Hak, bunun Kur'ân öğrenmesine hidâyet etmiş de (bu nimetin kadrini bilmeyerek) bütün gece (Kur'ân okumayıp) uyku uyumuştur, gündüz de Kur'ân ile amel etmemiştir. Bu da yevm-i kıyamete kadar bu suretle azâb edilecektir.

Hani o delik içinde gördüğün çıblak yok mu? Bunlar da bir alay zânîlerdir. Nehirde gördüğün de faiz yiyen haramkârlardır. Ağacın dibindeki ihtiyar, İbrahim(A.S.) dır. İbrahim'in etrafındaki çocuklar da insan evlâdıdır. O ateş yakan da cehennemin bekçisi olan "Mâlik"tir. Girdiğin birinci ev, bütün mü'minlerin(müşterek) köşküdür. İkinci gördüğün muhteşem saray da şühedâ sarayıdır. Ben Cibrîl'im, bu da (kardeşim) Mikâil'dir. Yâ Muhammed(S.A.V), başını yukarı kaldırdı(dedi). Başımı yukarı kaldırdım, ne göreyim? Yukarda beyaz bayrak misali bir bulut. Melekler: "İşte burası senin mekânındır." dediler. Ben: "Beni bırakınız, şu makamıma gideyim" dedim. Melekler: "Hayır, daha senin tamamlamadığın bâkî ömrün vardır, onu ne vakit tamamlarsan, o zaman menziline gelirsin." dediler."⁽²²⁶⁾.

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamberden şöyle işittiğini söyler: "Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. Okadar içtim ki, kanıklık (âsârinin) tâ tırnaklarımdan sızdığını (hâlâ) duyuyorum. (İçtikten sonra) artığımı Ömer b. el-Hattab'a verdim" buyruyordu." Yâ Resûlallah! Bunu ne ile tevil ettin" diye sordular, "ilim ile" cevabını verdi."⁽²²⁷⁾.

(226) Buharî, C. 4, s. 595-600, hadis nu. 681. (Şemure İbn-i Cündeb'den rivayet edilmiştir); İ. Gazalî. İhya-yı Ulûmî'ddin, C. 3, s. 328 (Buharî'den naklen aynı hadise temas eder.)

(227) Buharî, C. 1, s. 84-85, hadis nu. 73.

İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: “Rüyamda gördüm ki, gûyâ (Sudan'lı) siyah ve başı(nın saç)ı dağınık bir kadın Medine'den çıkarak tâ Mehyea'ya -ki Cufedir- varıp karar kıldı. Ben bu rüyamı (Müstevlî olan) Medine vebâsının Mehyea'ya naklolanmasıyla tâbir ettim.”⁽²²⁸⁾.

Enes İbn-i Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, her zaman olduğu gibi süt teyzesi olan Milhan kızı Ümm-i Harâm'ın ziyaretine gitmiş ve orada yemek yedikten sonra bir müddet uyumuştur. Gülümseyerek uyandığında Ümm-i Harâm şöyle der: “Yâ Resûlallah! Seni ne güldürüyor, diye sordum. “Rüyamda bana ümmetimden bir kısım mücahitlerin şu (gök) deniz ortasında -padişahların tahtlarına kuruldukları gibi- gemilere (kemâl-i ihtişamlı) binerek Allah yolunda deniz harbine gittikleri gösterildi de ona gülüyorum”, buyurdu. Ümm-i Harâm dedi ki: “Yâ Resûlallah! Beni de o (deniz) gâzilerinden kılması için Allah'a dua buyursanız, diye rica ettim. Resûlallah da dua buyurdu. Sonra Resûlallah başını yastığa koy(ub bir müddet daha uyu)du. Sonra yine gülümseyerek uyandı. Bunun üzerine yine ben: “Yâ Resûlallah! seni ne güldürüyor, diye sordum. Resûlallah “(Bu defa da) önce dediği gibi (ümmetimden bir kısım mücahitlerin, padişahların tahtlarına kuruldukları gibi kara nakliyelerine kurulup debdebeli bir kuvve-i külliye) Allah uğrunda (Kayser'in şehri Kostantiniyye'ye gazâyâ gittikleri gösterildi, buyurdu. Ümm-i Harâm der ki: Yâ Resûlallah! Beni o (Kostantiniyye) gazilerinden kılması için Allah'a dua buyursanız, diye rica ettim. Resûlallah: “Hayır, sen önceki (deniz gazilerinden)sin, buyurdu.”

Enes İbn-i Mâlik, Umm-i Harâm'ın, Muaviye İbn-i Ebî Süfyanın Şam valiliği zamanında yapılan bir deniz savaşında bulunduğunu, fakat Kıbrıs adasına denizden çıkıldığı sırada katırdan düşerek şehid olduğunu bildirir(229).

Bu hadiste Hz. Peygamber, Kıbrıs ve İstanbul'un fethedileceğini müslümanlara önceden bildirmektedir. Yine Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste de daha sonra gerçekleşen bir durumun önce görülen bir rüyayı doğruladığı hususu mevcuttur. Bu hadiste Resûlallah, Hz. Aişe'ye şöyle demiştir: “Ey Aişe, sen iki kere rüyamda bana gösterildin. Öyle sanıyorum ki, ben bir ipekli kumaş parçasında senin sûretini görmüştüm de (Cibril tarafından) bu resmin sahibi senin müstakbel zevcendir, o sûret sendin. Cibril'in o sözü üzerine ben: Eğer şu rüyam Allah tarafından gösterilmiş ise Allah'ın takdiri infaz buyrulur, diyordum.”⁽²³⁰⁾.

İbn-i Abbas'ın şu rivayeti de Hz. Peygamberin ve etrafındakilerin rüyayı ve tâbirini ele alışları bakımından önemlidir: “Bir kişi Resûlallah'a gelerek şöyle dedi: “Yâ Resûlallah! Bir gece rüyamda (yerle gök arasında) bir bulut gördüm ki (ondan yere) yağ, bal yağıyordu. Halkın da bu yağdan, baldan avuç avuç aldıklarını gördüm. Kimi çok, kimi az topladı. Bu sıra yerden göğsü bir ip uzandığını gördüm. Ardısıra da gördüm ki, Yâ Resûlallah! Sen o ipi tutup yukarı (göğsü doğru) yükseldin. Sonra o ipi bir başka kimse tuttu. Fakat bu defa ip koptu. Sonra ip bağlanıp bitti. Bunun üzerine Ebû Bekir: “Yâ Resûlallah! Babam, anam sana kurban olsun, vallahi beni bırakıp her halde musâade ediniz de bu rüyayı ben tâbir edeyim” dedi. Resûl-i Ekrem de: “Haydi tâbir et!” diye izin

(229) Buharî. C. 12, s. 279, hadis nu. 2106.

(230) Buharî, C. 10, s. 79, hadis nu. 1554.

vermekle Ebû Bekir şöyle yordu: “Bu zâtın gördüğü bulut İslâmdır. Ondan yağan yağ, bal Kur’ân’dır. Onun halâvetinden çok veya az (derece-i istidatlarına göre müslümanlar) müstefîd olacaklardır. Gökten yere erişen ip de üzerinde bulunduğu hak ve adâlet ipidir. Sen onu tutuyorsun. Allah da seni yükseltiyor. Senden sonra o hak ve adâlet ipini başka birisi tutacak ve o iple yükselecek. Sonra başka birisi daha tutacak, o da yükselecek. sonra başka birisi daha tutacak, o da yükselecek. Sonra bir kimse daha tutacak, fakat ip kopacak, sonra onun için bağlanıp o da yükselecek.

Bu tâbirin sonunda Ebû Bekir: “Yâ Resûlallah! Babam, anam sana kurban olsun. Bana haber versen, bu tâbirimde isabet mi ettim, yoksa hata mı?” diye sordu. Resûl-i Ekrem de: “Bazısında isabet, bazısında hata ettin”, buyurdu. Ebû Bekir: “Yâ Resûlallah! Hata ettiğim ciheti Allah rızası için bana haber versen” dedi. Resûl-i Ekrem: “Allah adına and vererek ısrar etme” buyurdu.”⁽²³¹⁾.

Bu hadisten Ebû Bekir’in, Hz. Peygamberden sonra en güzel ve isabetli rüya tâbir ettiği hususu da çıkmaktadır. Burada Hz. Peygamberin görüş beyan edip Ebû Bekir’in tâbirinin bir kısmında hata gördüğü halde söylememesi gelecekteki şeyleri şimdiden ifşa ederek gönüllerde endişeler doğurmamak için olabilir.

Hız. Peygamberin tâbir ettiği rüyalardan birisi de Abdullah İbn-i Selâm’a aittir: “Nebî (S.A.V.) zamanında bir rüya görmüştüm ve onu Resûlallah’a arzetmiştim. (Şöyle ki:) Rüyamda kendimi sanki bir bahçede gördüm, o bahçenin bir tarafında demir bir direk vardı. Bu direğin alt tarafı yerde, yukarısı

(231) Buharî, C. 12, s. 287-289, hadis nu. 2111.

gökte idi. Yukarısında da tutunacak bir kulp, bir çember vardı. Bana: Hadi bu direğe çık! denildi. Ben: Gücüm yetmez, dedim. Bunun üzerine yanıma bir hizmetçi geldi ve arkamdan elbisemi çıkardı. Bunun üzerine direğin tâ tepesine kadar çıktım ve kulpu yakaladım. Bana, halkayı iyi tut, bırakma, diye tembih edildi. Bunun üzerine direğin kulpu elimde olarak uyandım ve rüyamı Nebî (S.A.V.)'e arzettim. Resûlallah (tâbir ederek): Gördüğün bahçe İslâm dinidir. Direkt de İslâm dininin direği (Tevhid)dir. O kulp da çok sağlam (olan îman)dır. Sen ölünceye kadar İslâm dini üzerine yaşayacaksın, buyurdu.⁽²³²⁾

İbn-i Ömer'den rivayet edilen hadisteki ⁽²³³⁾ gibi Ümmü'l Fazlın şu rüyasını da Hz. Peygamber tâbir etmiştir: “Ümmü'l Fazl, Resûlullah'ın huzuruna gelip: Yâ Resûlallah! Korkunç bir rüya gördüm, deyince, Resûlallah, “gördüğün hayırdır” diye karşılık verir. Ümmü'l Fazl: Yâ Resûlallah! Mübarek vücudunuzdan bir parça kesilip benim kucağıma bırakılmış, diyerek rüyasını tamamen anlattıktan sonra Hz. Peygamber gülerek: Ey Ümmü'l Fazl, yakında Hz. Fâtıma bir çocuk doğurur da sen onu kucağına alırsın, diye karşılık verir. Gerçekten Hz. Fâtıma, Hz. Hasan'ı dünyaya getirir ve Ümmü'l Fazl, Hz. Hasan'ı kucağına alır.

Rüya ile ilgili verilmiş olan bu hadislerden başkaları da mevcuttur. Hz. Peygamber, rüyanın mahiyeti ve çeşitleri hakkında bilgi verdikleri gibi kendi rüyalarını ve başkalarının rüyalarını tâbir etmiş, bazan da kendi rüyasını Hz. Ebûbekir'e tâbir ettirmiştir. Rüya ile ilgili hadislerin hepsinde bir mesaj bulunmaktadır. Bunlar uyarıcı, kötülüklerden sakındırıcı ve gelecekle ilgilidir. Örnek olarak seçmiş olduğumuz rüya ile ilgili hadislerle birlikte rüyaların fonksiyonlarını şöyle sıralayabiliriz:

(232) Buharî. C. 10, s. 27-28, hadis nu. 1535.

(233) Buharî, C. 4, s. 131, hadis nu. 597.

- 1– Rüyada şeytanın Hz. Peygamberin suretine giremeyeceği. Dolayısıyla hak ile bâtılın rüyada Hz. Muhammed'i, görmek suretiyle ayırdedilebileceği,
- 2– Vahyin sonunun olduğu ama sâlih rüyaların devamlı olduğu,
- 3– Sâlih rüyaların uyarıcılık, yönlendiricilik ve haber fonksiyonlarının bulunduğu,
- 4– Rüya tâbirinin ciddî bir iş olduğu, kimlerin, nasıl rüya tâbir edebilecekleri hususu,
- 5– Rüyalarda yer alan motiflerin ne anlamlara geldikleri,
- 6– Rüyanın mahiyeti ve çeşitleri,
- 7– Yalan rüyanın kötülüğü, yalancılığın men edilmesi,
- 8– Rüyanın peygamberliğin kırk altıda biri olduğu,
- 9– Bir rüya görüldüğünde nasıl davranılması gerektiği, ne zaman ve kimlere anlatılabileceği hususları.

C- İSLÂM ÂLİMLERİNİN RÜYA HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kur'ân ve hadislerden sonra rüya konusunda başvurulacak kaynaklardan bir diğeri de İslâm âlimlerinin görüşleridir. Bazılarına daha önce çeşitli vesilelerle temas etmiş bulunmakla birlikte bu bölümde belli başlılarını ele almak istiyoruz.

a- İBN-İ HALDUN (1334-1406)

İbn-i Haldun'a göre rüya; "ruhanî bir şey olup, uykuda iken insanî olan ruhun mânâlar âlemine dalması sonunda, gayipten kendisine akseden varlıkların şekil ve suretini bir anda görmesinden ibaretti."⁽²³⁴⁾

Rüyayı ruhanî bir olay olarak gören İbn-i Haldun, insanın uyanırken dünyevî hallerle meşgul olduğundan ruhanî hallerini düşünmediğini, gayipten kendisine akseden bilgileri unuttuğunu belirtir. Ona göre insan ancak uyku halinde ten ve maddî kaygılardan uzak olur, onlarla ilişkisini keser. Diğer ruhanî âleme yöneldiğinde, melekleri ve diğer lâtif cisimleri müşahade eder. Bu hâl uykuda iken bir anda meydana gelir. Kişi bu halde meydana gelecek olan haller hakkında edinmek istediği bilgileri elde eder. Bundan sonra insan, eskisi gibi cismanî haline döner. Ruhun rüyadaki bu iktibası zayıf, karışık ve benzer bir halde

(234) İbn-i Haldun, **Mukaddime** (Terc. Zakir Kadirî Ugan), MEGSB yay., Şark-İslâm Klâsikleri: 54, İstanbul 1988, C.I, s. 251-285. (Benzer ifadeleri Hz. Ali'de de görmekteyiz; "... İnsan uyuduğu zaman ruh çıkar gider. Ruhun şuâî ışık okları yerinde kalır. Rüya görmesi bundan dolaydır. İnsan uyanınca ruh tekrar cesedine gelir." -Ahmed Bîcan, **Envârü'l Âşıkîn**, C. 2, s. 547)

olup hayâldeki misâli açık değilse bu benzeyiş ve karışıklıktan dolayı rüyanın tâbiri gerekir. Eğer rüyada iktibas edilen bilgiler kuvvetli ise hayâl ve misâlden hâli olduğu için tâbire muhtaç değildir. Nasıl görülmüş ise o şekilde meydana gelir. Rüyada iken bu bilgi ve iktibasların ruhta bir anda meydana gelmesi nefis ile ten kuvvetinin birbirini tamamlamasındandır. Nefsin tene bağılılığı ancak bir taalûktan ibaret olup, bilfiil vücudu mükemmelleştirir. Nefis bu tekâmülden sonra ruhanî bir varlık haline gelerek tenin ve onun âletlerinin yardımı olmadan idrak eder. Nefsin ruhaniyyeti meleklerden aşağı derecededir. Nefsin istidadı tende bulunduğu sürece mevcuttur. Bu istidat özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılır. Özel olanı velîlerdeki istidattır. Genel olanı, rüya görmektir ve bütün insanlarda vardır.

Peygamber nefisleri beşerîlikten çıkmış melekûtî olmuştur. Bu hâl ise ruhânîliğin en yüksek derecesidir.

İ. Haldun, peygamber nefislerinin melekûtî oluşlarının vahiylerde kendini gösterdiğini belirtir ve Hz. Muhammed'in "Rüya peygamberliğin 46 parçasından birini teşkil eder" şeklindeki hadisine temas eder. Bu hususa fazla iltifat etmeyerek çeşitli rivayetlerden de hareketle konuya değişik bir açıdan bakar. Ona göre insan, uyku halinde iken gerçek âlemde bilmek istediği nesneleri bilmeye çalışır. Çünkü Tanrı zahirî perdeleri ortadan kaldırmak için uykuyu insanlar için tabîî ve yaradılışlarından gelen bir hâlet ve özellik kılmıştır⁽²³⁵⁾.

Zahirî duygulardan ibaret olup da insanların gaybî âlemlere ulaşmasına engel olan perdenin uyku vasıtasıyla kaldırılmasının sebebi nefis-i natîka denilen kuvvetin tende olan hayvanî ruh ile

(235) İbn-i Haldun, a.g.e., C. I, s. 251-254.

münasebetiyle ilgilidir. Hayvanî ruh, lâtif bir buhar olup kalbin sol tarafındaki içinin boş bir yerindedir. Bu buhar kan ile beraber şıryanlara ve damarlara yayılır. Duygu verir, harekete getirir, tenin diğer faaliyetlerini temin eder. Lâtif olan kısmı dimağa yükselir. Nefs-i natika bu hayvanî ruh vasıtasıyla idrak eder ve düşünür⁽²³⁶⁾. Nefs-i natıkanın idraki zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye bölünmüştür. Zâhirî olan idrak beş duyu vasıtasıyladır. Bâtinî olan idrak vasıtası ise beynin kuvvetleriyle. Bunlar ruhun kendi üstündeki ruhanî olan şeyleri idrak etmesine engel olmaktadır. Çünkü zâhirî duygular cismanîdirler ve nefis-i natika bunları çok kullandığı için yorulur ve uykuya yönelir. Yorulan bu duygular nefis-i natıkayı örter. Bu durum hayvanî olan ruhun zahirî duygulardan sıyrılarak bâtinî duygulara dönmesi ile hasıl olur. Nefs-i natıkanın ulvî âlemlere ulaşması için bir vasıta olan ruh, hayvanî ruhu da tenin içersine sevkeder. Ruh-ı hayvanî zâhirî duygulardan sıyrılıp bâtinî kuvvetlere döndükten sonra nefis-i natıkanın duygusu olan iş ve görevleri hafifler, istidadın yükselmesini önleyen engeller azalır. Bundan sonra hissî olan suretlere döner. Muhayyile o suretleri terkip ve tahlil ederek hayâlî suretler meydana getirir⁽²³⁷⁾.

İbn-i Haldun, Hz. Peygamber'in "Rüya görmek üç türlü olur: Biri Tanrı'dan, yani uykuda iken Tanrı'nın bildirdiği rüyadır. İkinci türüsü melek vasıtasıyla bildirilen rüya, üçüncüsü şeytan tarafından telkin edilen rüyadır."⁽²³⁸⁾ şeklindeki hadisini hatırlatarak kendi açıklamalarının bu hadis doğrultusunda olduğunu belirtir. Rüyada görülen şeylerin şekil ve suretlerinin birbirine benzemesiyle tâbire muhtaç olan

(236) İbn-i Haldun, a.g.e., C. I, s. 255.

(237) İbn-i Haldun, a.g.e., C. I, s. 256.

(238) İbn-i Haldun, a.g.e., C. I, s. 257.

rüyaların melekten, karışık rüyaların ise şeytandan olup yalan ve bâtil olduğunu söyler.

Rüya görmenin sebebi ve insanı rüya görmeye sevk eden âmillerin nefs-i insanî’de mevcut olan özelliklerle ilgili olduğunu söyleyen İbn-i Haldun, bu özelliklerin her insanda bulunduğunu, bunun uyku halinde olduğu gibi uyku dışında da mümkün olabileceğini hatırlatır.

İnsanın uykuda iken gördüğü şeyler kendi arzusu doğrultusunda değildir. Ancak birtakım istihare metodlarıyla arzu edilen şeyleri görmek mümkündür. Bu ise istenilen rüyayı görmek için nefiste bir istidat yaratmaktan öteye gidemez.

İbn-i Haldun, Mukaddime’sinde rüya tâbirinin şeriat ilimlerinden olduğunu belirterek İslâmiyetten önce de olduğunu, ancak müslüman tâbircilerin sözleri ile yetinildiğinden eskiler hakkında fazla bir bilginin bulunmadığını söyler.

Rüya mevcut olduğuna göre onu tâbir edenlerin bulunması da tabîîdir. Hz. Yusuf, Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir’in rüya tâbir ettiklerini önceki konularda belirtmiştik.

İbn-i Haldun, eserinde hangi rüyaların niçin ve nasıl tâbir edilmesi gerektiğini örneklerle açıklar. Tâbircide bulunması gereken özelliklerin neler olduğunu belirttikten sonra tanınmış tâbirciler hakkında bilgi verir⁽²³⁹⁾.

b– MUHYİDDİN-İ ARABÎ (1165-1240)

İslâm dünyasının önde gelen âlim ve mutasavvıflarından olan Muhyiddin-i Arabî, rüya konusuyla en fazla ilgilenenlerden biridir. Rüya ilmini “Musa (A.S.)ın ruhaniyyetinden perşembe

(239) İbn-i Haldun. a.g.e.. C. 2, s. 560-566.

günü verilen bir ilim” olarak niteleyen M. Arabî’nin⁽²⁴⁰⁾ bir rüya tâbirnâmesi bulunmaktadır. Fütûhât-ı Mekkiye’de eserini gördüğü rüyalardan faydalanarak yazdığını söylemektedir⁽²⁴¹⁾.

Ona göre “Rüya, Allah u Taalâ’nın melek vasıtasıyla hakîkat veya kinâye olarak, kulun şuurunda uyandırdığı enfüsî idrakler ve vicdanî duygulardır. Yahut da şeytanî telkinlerden, rabt ü yâbis karışık hayâllerden ibarettir. Rüyanın uyanıklıkta benzeri nefsimizden geçen hatıralardır. Bu hatıralar bazan bir maksada matuf olarak bir siyakta ve bir silsile-i nizam üzere nefse tevarüd eder. Bazı defa da karma karışık bir surette tasavvur olunur. Bu itibarla rüya enfüsî ve kalbî bir görüştür.”⁽²⁴²⁾.

Rüya üç türdür: Tebşîr (müjdelemek), tahzîr (uyarmak) ve ilham. Allah, rüya için bir melek yaratmıştır. Bunun adı rüya meleğidir. İnsanoğlunun dünya ve âhîret işlerinde hayır veya şer ne nazil olacaksa o melek Rabbın izniyle onları insanlara gösterir. Bu rüya müjdeleyicidir. Böyle rüya görenin Allah’a şükretmesi, sadaka verip hayır işlemesi gerekmektedir. Daima günah işleyen ve ibadetten uzak olanlara gelecek olan ağır ve çetin vak’aları Allah’ın izniyle uykuda göstermesi tahzîr rüyasıdır. Namaz kılmak, oruç tutmak, Kur’ân okumak, sadaka, zekât vermek, hacca gitmek, gaza etmek gibi şeyleri görmek de ilhamî rüyasıdır. Bu rüya iyilik yapmak, hayır işlemek ve ibadetle meşgul olup günahlardan sakınmak için Tanrı tarafından bir ilhamdır. Bunlar doğru rüyalardır.

Bu konuya ayrıca “Tasavvufî Açından Rüya” bahsinde de temas edilecektir.

(240) M. Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (Terc. S. Alpay), Şakir Hoca Kitabevi, İstanbul 1977, s. 53.

(241) Bak, s. 5, dipnotu 8.

(242) *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı-Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, C. 12, s. 271.

c- İMÂM-I GAZALÎ (1058-1111) VE DİĞERLERİ

İmâm-ı Gazalî, rüya konusunu hadislerden hareketle ele alarak, rüya âleminde olan müşâhedenin peygamberlik nurlarından olduğunu belirtir. “Sâlih ve sâdık bir kimsenin rüyasına güvenir. Yalanı çoğalan bir kimsenin rüyası doğru olmaz. Fesad ve günahı çoğalan bir kimsenin kalbi kararır. Binaenaleyh onun gördüğü “adgas u ahlâm” (karışık rüyalar)dır.”

“... Rüya ve uyku âleminde gaybı bilmek Cenâb-ı Hakk’ın sanatının acâibliklerinden, âdem oğlunun fitratının garâibliklerindendir. Bu melekût âleminin varlığına delâlet eden delillerin en açığındandır... Rüyanın hakikatinde söz söylemek mükâşefe ilminin inceliklerindendir.”⁽²⁴³⁾.

İ. Gazalî, konularını işlerken çeşitli konuşmaları duymuş gibi naklederek bunu nereden bildiğini, duyduğunu şöyle açıklar: “... Eğer, “Bu hikâyeyi anlatan şeytanı ne gördü, ne de şeytan ile konuştu. O halde bu hikâyeyi nereden bildi?” dersin: Bilmiş ol ki, mâneviyat sahipleri görülmeyen gizlilikleri keşfedebilirler. Bu keşf, bazan vahyin bir kolu olan ilham, bazan da ayân, yani rüya ile olduğu gibi açık göz ile keşf yoluyla olur. İnsan mânên bir âleme yükselir, orada eşyanın hakikatini görür ve mânâlarını anlar. Doğru rüya nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzü olduğu gibi, bu da en yüksek olan nübüvvetin derecelerindendir.”⁽²⁴⁴⁾.

Kerametın ispatında reddedilmez iki delil vardır ki, bunlardan biri sâdık rüyanın acayip halidir. Rüya halinde gayb

(243) İ. Gazalî, *İhyâ u Ulûmî'd-Dîn* (Terc. A. Serdaroğlu), İstanbul 1975, C. 4. s. 1066.

(244) İ. Gazalî, a.g.e., C. 1, s. 206.

tecellî etmektedir. Rüyada olan kişi duyu işleri ile meşgul olmamaktadır, tıpkı uyanık olduğu halde dalgınlık sebebiyle duyularından haberi olmayan kişiler gibi. Rüyada bir şeyin keşfolmasının sebebi kalbin acayip sırları ile ilgilidir ki, bunlar ancak mükâşefe ilmi ile açıklanabilir⁽²⁴⁵⁾.

İ. Gazalî, çeşitli konuları açıklarken o konuyu örneklemek bakımından bazan görülen rüyalardan da nakiller yapmaktadır. Meselâ cömertlik konusunu anlatmış olduğu rüya buna bir örnektir⁽²⁴⁶⁾

Büyük İslâm müfessirlerinden İbn-i Kesîr, Kur'ân tefsirinde rüya ve ahlâm kelimelerini değerlendirirken bunların birbirlerine benzerliğinden dolayı karıştırıldığını, halbuki Kur'ân'da bile bunların farklı olduğuna dair ifadeler bulunduğunu söyler.

Rüya mücerred, enfüsî bir olay değildir. Onun içinde hakikî bir mânâ ve meâl gizlidir. Hulm ise meâli olmayan boş bir vehm ve hayâlden ibarettir, âfâkî bir hakikat ifade etmez.

Hakikat dilinde rüya, sâdık olanların ismidir. Yalan olanlara rüya değil ahlâm denir⁽²⁴⁷⁾

“Rüya, rüyet mânâsından alınma olduğu için bunda hayâlin ötesinde bir hakikat görölmüş bulunur ki, rüyanın asıl müteallakı odur. Hayâl, o hakikatin nefiste bir temessülü olur ve bunun içindir ki, rüyanın aslında bir meâl ve tâbiri vardır. Rüya

(245) İ. Gazalî, a.g.e., C. 3, s. 57.

(246) İ. Gazalî, a.g.e., C. 1, s. 606.

(247) İbn-i Kesîr. **Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri** (Terc. B. Karlığa-B. Çetiner), Çağrı yay., İstanbul 1983, C. 8, s. 4076.

tâbiri veya te'vilî demek de o hay'âlî sûretlerden bir delâlet ciheti bularak mâverasındaki hakikata geçebilmek demektir. Burada en önemli nokta o hay'âlî hadislerin enfüsî olan yönüyle âfâkî olan yönünü temyiz edebilmektir..."⁽²⁴⁸⁾.

İbn-i Kesîr, rüyaların genel örf ile değil, ferдин nefsindeki gizli şuur özelliklerine göre söyleyen bir muamma, bir lugaz, bir bilmece gibi karışık bir hay'âlleştirme, garip bir temsil olduğu, ledünnî bir remiz olduğu görüşündedir. Bunun tevilinin de kesbî ilimle değil vehbî ilimle bilineceğini belirtir ve en aşağı derecesinin firâset ve ilham, en yüksek derecesinin de vahiy olduğunu söyler. Bu bakımdan enbiyadan başkasının rüyasını ve tâbirinin pek değer taşımadığını söyledikten sonra görüşün ve gören kimsenin özelliklerine göre vehimden kesinliğe kadar varabilecek mertebelerin bulunduğunu izah eder. "... Bazı rüyalar, gören kimsenin vicdanında tâbir olunmakla beraber sâdık bir rüya olduğuna dair mücmel ve fakat zarûrî bir kanaat ile birlikte olur." ⁽²⁴⁹⁾ diyerek Mısır melikesinin rüyasının da böyle olduğunu hatırlatır.

İbn-i Kesîr de, rüya konusunda diğer İslâm âlimlerinden farklı düşünmemektedir. O da rüyayı rabbânî, şeytânî ve nefsânî diye üç ana başlık altında toplamaktadır. Bunların ne çeşit olursa olsun hem ilmiliğinin hem de hissiliğinin mevcut olduğu görüşündedir. İlmiliği "rüya nübüvvetin kırk altıda biridir" hadis-i şerifine, hissiliği de "nübüvvetler münkati oldu, mübeşşirat kaldı" hadis-i şerifine bağlanmaktadır⁽²⁵⁰⁾.

(248) Abdülaziz Debbağ, **El-İbriz** (Terc. C. Yıldırım), Demir Kitabevi, İstanbul 1979, C. I, s. 290; C. 8, s. 4076.

(249) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., C. 8, s. 4077.

(250) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., C. 8, s. 4078.

Rüya üzerine görüş beyan eden ilim ve tasavvuf ehli kişilerden birisi de İbrahim Hakkı Hazretleridir. Rüyanın tarifi ve mahiyeti konusunda daha çok Gazalî'nin tesirindedir. Gazalî'de olduğu gibi o da rüyayı yalancı rüya (rüya-yı kâzibe) ve gerçek rüya (rüya-yı sâdıka) diye bölümlere ayırır.

İ. Hakkı, yalancı rüyanın kaynağını şuur altında arar. Yaşanmış olayların ve gerçekleşmesi istenen şeylerin uykuda hayvanî ruh tarafından yeniden hatırlanması yalancı rüyayı oluşturur. Uyku bedene âriz olduğu zaman, iç duyu organları olan kalb ve ruh, beden hapisanesinden kurtularak ve tabiatları icabı uyumadıklarından daha da faalleşirler. Hatta ruh, kendi dünyası olan ruhlar âlemine döner. İşte rüya uyanık iken beden ve nefsin istekleriyle ruha yapmış oldukları baskıyı üzerinden atarken onların yeniden hatırlanmasıdır⁽²⁵¹⁾. İ. Hakkı'nın yalancı rüya hakkındaki görüşleri ile Freud'un görüşleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. İ. Hakkı, bu tip rüyaların bir değeri olmadığı, sadece kişiyi psikolojik yönden rahatlattığı düşüncesindedir. Genelde insanların gördükleri rüyalar bu çeşittendir⁽²⁵²⁾.

İ. Hakkı, gerçek rüyaları birtakım bilgi edinme yolu olarak görür. Kalbin meleklerinden biri olarak gördüğü rüya, kalb ve ruhun bir fonksiyonudur. Gerçek rüyaları ancak kalbi temiz olanlar görürler. İnsan gerçek rüya yoluyla dünya ve ahiret ile ilgili bilgiler alabilir.

(251) Bayraktar M., "Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya Göre Rüya Yoluyla Dünya ve Ölüm Ötesi Olayları Hakkında Bilgi Edinilmesi", Millî Eğitim ve Kültür, Ankara 1984, C. 6, nu. 25, s. 26-31.

(252) Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, Kit-San yay., İstanbul 1984, s. 99-101.

“... Kalb ve ruh temizliği içinde uykuya dalan bir kimsenin ruhu bedenini terkederek “âlem-i melekût”a kadar yükselebildiğinde “akl-ı evvel” ile karşılaşır ve ruhlar âleminin idrak melekesi ve vasıtası olan bu akl-ı evvel ile maddî olaylar dünyası ile sırf ruhlar dünyası arasında ara bir dünya olan ve bütün varlık ve olayların kendisinde yaşadığı “Berzah” âlemini idrak edebilir ve bu şekildeki bir idrakle insan ruhu idrakinin konusu olan varlık veya olay hakkında bilgi sahibi olabilir...”

“... İnsan rüya gördüğü zaman kalb pencereleri açılır ve melekler âleminde bulunan levh-i mahfuzdaki olayları idrak eder.”

“... Rüyalar şekiller altında ortaya çıkarlar. Bundan dolayı da ancak tâbir edildikleri zaman anlaşılırlar.

İ. Hakkı, Mârifetnâme’de insan ahlâkı ile hayvanların mahiyetleri hakkında ilişki kurulabileceğini ve rüyada görülen hayvan suretlerinin değişik özelliklere misal teşkil edeceğini söyler: “Meselâ, kibir sureti kaplana benzerdir. Tasallut sureti aslana benzerdir. Haset sureti kurda benzerdir...”⁽²⁵³⁾. Hayvan suretleri ve kâinatın şekillerinin insanın içinde ve dışında suret bulup şekillendiğini belirten İ. Hakkı, rüyada görülen şeylerin Arapça harflerden hareketle tâbir edilebileceğini, her harfin neye delâlet ettiğini manzum olarak açıklamaktadır⁽²⁵⁴⁾.

(253) İ. Hakkı, a.g.e., s. 99-100.

(254) İ. Hakkı, a.g.e., s. 100.

D- RÜYALARIN ŞER'Î HÜKÜMLERLE İLGİSİ

İslâm âlimlerinin bir kısmı rüya olayının amel derecesinde değerlendirilmesine taraftar olmamaktadırlar. Rüyalar ilâhî ilhamla tâbir edilse bile yine de tâbirde zan unsuru vardır. Bu bakımdan “peygamberler dışında insanların görmüş olduğu rüyalar müslümanların bütünü ile teşrî kaynağı (şer’î bir hükme mesned) olmaz⁽²⁵⁵⁾. Bazı din âlimleri şeytanın, suretine giremediği Hz. Peygamberi rüyada görenin vehm içinde olduğu ve rüyasından hükümler çıkarılamıyacağı görüşündedirler. Bu bakımdan rahmanî olmayan rüyalarla mutasavvıfların rüyalarına şer’î bir değer vermek insanı yanılgıya götürebilir. Çünkü kişinin gördüğü rüyanın ne derece doğru olduğu, yalan söyleyip söylemediğini tespit etmek de tam olarak mümkün değildir. Bir kişinin bir defa doğru rüya görmesi onun her zaman doğru rüya göreceği anlamına da gelmez⁽²⁵⁶⁾. Rüya hem ferdî hem de ihtiyârî bir delildir.

Ayrıca rüyadan şeriata aykırı hükümler çıkarmak İslâmî esaslara aykırı görülmektedir. Yanlış yapılan bir tâbir insanı hatalara sürükleyebilir.

Kısacası, şer’î âlimler, bilhassa tasavvuf ehlinin rüyaya verdikleri aşırı değeri doğru bulmamaktadırlar ve bu durumun İslâmın doğrulardan uzaklaşmasına sebep olduğunu belirtmektedirler. İslâm akıl ve mantık dinidir, halbuki rüya ilmi vehbî ve keşfî ilimlerdenidir. Bu bakımdan akıl ve mantıkla halli güçtür⁽²⁵⁷⁾.

(255) Said Havva, **Ruh Terbiyemiz** (İslâm Tasavvufu) (Terc. İ. Sarmış M. Sait Şimşek), Kayıhan yay., 2. bsk., İstanbul 1986, s. 331.

(256) Uludağ, Süleyman, **Kuşeyri Risalesi**, Dergâh yay., İstanbul 1981, s. 571-586.

(257) Elmalî Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili (Yeni Meallî Türkçe Tefsir)**, İstanbul 1936, C. 4, s. 2865.

E- DEĞERLENDİRME

İslâm âlimlerinin rüyanın mahiyeti, çeşitleri ve rüya tâbiri konusundaki görüşleri arasında fazla bir fark görülmemektedir. Rüya konusunda ilk iki sırayı alan İslâmî kaynakların hemen hemen aynı olması İslâm âlimlerini belirli noktalarda birleştirmektedir. Bu kısımda rüya ile ilgilenen İslâm âlimlerinin görüşlerinden hareketle rüyanın mahiyeti, çeşitleri ve rüya tâbirini toplu olarak değerlendirmek istiyoruz:

En açık ve kısa ifadesiyle rüya, uyku halindeki görüş veya görülen şey demektir. Rüya üç kısımdır:

1- Rahmanî rüya: Allah tarafından uykuda iken doğrudan doğruya veya bir melek vasıtasıyla gerçekleşen rüyadır. Asıl olan rüya bu olup nübüvvetin kırk altıda biri olarak kabul edilir. “Rüya-yı sâdika” veya “Rüya-yı sâliha” adı da verilen bu rüyalar peygamberler ve sözü özü doğru, temiz itikadlı kişiler tarafından görülür⁽²⁵⁸⁾. En makbul olan bu rüyaların müjdecilik yanında korkutucu, uyarıcı ve haber verici fonksiyonları da vardır. İnsan hayatının yönlendirilmesinde tesiri büyüktür⁽²⁵⁹⁾.

Bu rüyalar kendi içinde beş kısıma ayrılmaktadır⁽²⁶⁰⁾:

A- ap açık sâdik rüyalar: Bu rüyalar nübüvvetten bir parçadır. Bunlar açık bir şekilde görülen rüyalardır. Bu rüyalar doğrudan doğruya Allah tarafından gösterilir. Rüya ile görevli

(258) Elmalî Hamdi Yazır, a.g.e., C. 4, s. 2841-2881; Bilmen, Ömer N., “Rüyanın Mahiyeti ve Çeşitleri” (Nabluî’nin eserinin giriş kısmı); İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 4078; Bilmen, Ömer N., **Kur’ân-ı Kerîm’in Meâli Âlisi ve Tefsiri**, C. 3, s. 1535-1620.

(259) Said Havva, a.g.e., s. 291-292, 331.

(260) Nabluî, a.g.e., s. 47-54.

melek bu tip rüyalarda devrede değildir. (Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa ile ilgili rüyası, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi ile ilgili gördüğü rüya gibi).

B– Sâlih rüya: Allah tarafından müjdedir. Onunla, rüya sahibi yaptığı veya yapacağı bir şeyle müjdelendir. Men edicidir⁽²⁶¹⁾.

C– Rüya meleği vasıtasıyla görülen rüyalar: Allah'ın kendisine öğretip bildirdiklerinin ve ibretli darb-ı mesellerden ona ilham edilen şeylerin rüyada gösterilmesidir.

D– Maksada gizlice işaret edilmiş rüyalar: Rüyanın herhangi bir şeye delâlet etmesi durumudur. (Meleğin bir kimseye “hanımın sana dostun olan filan kişinin eliyle zehir içirmek istiyor” demesinin rüya görenin aklına hanımının zina etmiş olabileceğinin gelmesi gibi)

E– Gördüğü yerin delâletiyle sâlih olan rüyalar: Rüyada görülen yerin, gördüğü şeye galip gelerek şerrin hayır, hayrın da şer olması halidir (Hamamda Kur'ân okuduğunu veya oynadığını gören kimsenin edepsiz, akıl ve şeirata uymayan bir işte şöhret bulması gibi). Dindar olmayanlarla hayız ve cünub bir kimsenin, çocukların gördükleri rüyalar da sahih olabilmektedir⁽²⁶²⁾.

2- Nefsanî rüya: Nefsin telkinleri ve fikirlerin çağrışımı neticesi olan rüyadır. Bu rüyalar kişinin bizzat kendisinin meydana

(261) Hz. Muhammed'in eşi Safiyye'nin rüyası gibi (M. Hamidullah, **İslâm Peygamberi, Hayatı ve Faaliyeti**, İstanbul 1980, C. 2, s. 740).

(262) Hz. Yusuf, yedi yaşında rüya görmüş ve rüyası doğru çıkmıştı (Yusuf sûresi, 4. âyet). Mecûsîler gusûl yapmazlar ama Hz. Yusuf'un tâbirini yaptığı Mısır kralının rüyası doğru çıkmıştı.

getirdiği rüyalarıdır. Yani kişi uyanıkken ne ile meşgul ise rüyasında da onunla ilgili şeyler görebilmektedir. Bunlar karışık rüyalarıdır, fazla bir değeri yoktur.

3- Şeytânî rüya: Uykuda iken şeytanın telkini ile görülen rüyadır. Bu tip rüyalar korkunç, çirkin ve İslâmî esaslara ters rüyalarıdır. Burada yalan bir çağrışım ve tahayyül sözkonusudur. Bu “ahlâm” veya “adgâs ü ahlâm”dır. Bunlar nefiste ilmî olmasa da hissî bir heyecan uyandırabilmektedirler. Bâtıl olan bu rüyalara itibar edilmez. Bu rüyalar da kendi arasında yedi guruba ayrılmaktadır:

A- Üzüntü ve istekten kaynaklanan karmakarışık rüyalar.

B- İhtilâm olma ile ilgili rüyalar.

C- Şeytan tarafından sakındırmak ve korkutmak için gösterilen rüyalar (Bunların rüyayı görene zararı yoktur)

D- Cin ve ins sihribazlarının gösterdiği şeyler (Şeytanın gösterdiği rüyalarda olduğu gibi bu rüyaları görenler de sıkıntı çeker)

E- Şeytanın gösterdiği bâtil rüya.

F- Bünyenin anormal ve kederli zamanında tabiatının gösterdiği rüyalar.

G- Acıların meydana getirdiği rüyalar (Rüya sahibi o anda yıllar önce olmuş bir şeyi görür).

Rüya tasnifleri temelde aynı olmakla birlikte şekilde farklılıklar gösterebilmektedir. Meselâ Sünen-i İbn-i Mâce’de rüyalar iki ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi doğru olan rüyalar, ikincisi “adgâs” denilen karmakarışık ve anlamsız rüyalarıdır. Burada “adgâs” ifadesiyle zikredilen rüyalar üç grupta ele alınmaktadır⁽²⁶³⁾. İ. Hakkı Hazretleri ise

(263) Doğru rüyalar uyanıklık âleminde doğru çıkan rüyalarıdır. Peygamberlerin, salih kişilerin gördükleri rüyalarıdır. Bazan dindar olmayanlar da bu çeşit rüya görebilmektedirler. Adgâs denilen rüyalardan ilki, şeytanın uyuyan kişiyle oynaması ve onu üzmesine dair

rüyayı yalancı rüya (rüya-yı kâzibe), gerçek rüya (rüya-yı sâdika) diye iki kısma ayırır. Gerçek rüyayı da kendi arasında gerçek rüya ve uyanıklık halde rüya(yakaza) diye iki alt başlık altında değerlendirir.

Başka bir tasnife göre rüya, hakiki rüyalar (sadık rüyalar) ve yalan rüyalar diye iki ana başlık altında toplandıktan sonra sadık rüyalar, teysîr, tahrîr ve ilham rüyaları olmak üzere üç kısma ve yine yalan rüyalar da rüya-yı himmet, rüya-yı illet ve rüya-yı şeytan diye üçe ayrılmaktadır. Bu ve daha önce bahsettiğimiz rüya çeşitleri arasında isimlendirme farklılığından başka muhteva yönünden bir değişiklik görülmemektedir⁽²⁶⁴⁾.

rüyalar (Meselâ, kişi rüyasında başının koparıldığını ya da çok tehlikeli duruma düştüğünü görür.). İkincisi, meleklerin haram bir şeyi uyuyan kişi için helâl kıldığına veya haram bir işi teklif ettiklerine dair aklen imkânsız olan rüyalar. Üçüncüsü ise kişinin uyanık iken üzerinde durduğu bir şeyi rüyasında görmesidir.

(264) Çantay, H. Basri. **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, 13. bsk., Milsan Basım San. yay., İstanbul 1985, C. 3, s. 1252.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TEKKE EDEBİYATINDA RÜYA

A- TEKKE EDEBİYATINDA RÜYA

Tekke ve tarîkatların Türk toplum hayatında önemli bir yeri vardır. Buralarda toplanan insanlar Anadolu'nun maddî ve manevî fethinde önemli rol oynamışlar ve medreseler yanında halka ve devlet büyüklerinin hareketlerine yön vermişlerdir.

Konuyu sağlam bir temele oturtabilmek bakımından tekke ve tarîkat kavramları ile tekke edebiyatı üzerinde durmak gerekir. Bilindiği gibi “tekke”, Farsça “tekye” kelimesinden bozma olup sözlük karşılığı olarak güvenmek, itimat etmek, dayanmaktır. Yani dayanılacak, güvenilecek yer demektir. Tarîkat mensuplarının bulundukları, zikir, mukabele ve çile ile uğraştıkları yer olan tekkeye “tekyegâh” da denmektedir. Ufak farklılıklarla dergâh, hankâh, zâviye⁽²⁶⁵⁾, savmaa ve ribat da denmektedir⁽²⁶⁶⁾.

Şeyhlerin mutluluk ve ümit vadeden telkinleri ruhî huzur ve sükûn arayan halkı tekkelere yöneltti ve hükümdarların da ilgi ve yardımlarıyla giderek gelişen tarîkatlar kendi müesseselerini de meydana getirdi.

(265) Pakalın, M. Zeki, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB yay., 2. bsk., İstanbul 1971, C. 1, 2, 3; Ergin Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Eser yay., C. 1, 2; Ş. Sami, **Kamus-ı Türkî**.

(266) Zaviye: Tekkelerin küçüğüne denir ve genellikle bir şehrin, bir kasabanın kenarında, ıssız yerlerde bulunur. Camiye nisbetle mescid gibidir.

Hankâh: (Hanikâh), Farsça olan ve tekke yerine kullanılan bu kelime dergâh, âsitâne, pîr evi, pîr makamı adlarıyla da anılmaktadır. Tekke ve zaviyeler hankâhlara bağlı bulunurlar. Hankâh postuna oturan şeyh, tarîkatın en üst makamı sayılmaktadır.

Savmaa: Daha çok nasara sahiplerinin inkıta ve inzivası için yapılmış olan hücrelere verilen addır. Tepelerde ve ıssız yerlerde bulunur.

İslâmiyeti kabul eden Türkler, giderek bu dini diğer Türk topluluklarına da yaymaya başladılar. Türk dervişleri din ve tarîkat aşkıyla göçebe Türkler arasında onların anlayabilecekleri bir dil ve tarzda büyük gayretler gösterdiler. Bu şekilde tasavvuf edebiyatının temelleri atıldı. İlk önceleri “kuru ve basit” eserler veren bu hareket zamanla incelişip gelişerek çok değerli ürünler vermiştir⁽²⁶⁷⁾. Genel bir ifadeyle tarîkat mensuplarının veya onu benimseyenlerin meydana getirdikleri edebiyata “Tekke Edebiyatı” denmektedir⁽²⁶⁸⁾. Şiirde bu edebiyatın öncüsü Ahmed Yesevî olarak kabul edilmektedir. Giderek bu edebiyatın iki ayrı kolda geliştiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi Bektaşîlik ve onun etrafında gelişen Halk Tekke edebiyatıdır. Mensupları halk içindendir ve dil açık Türkçe, vezin hecedir. İkincisi ise Divan Tekke edebiyatı adı verilen guruptur ki, bunların dilleri işlenmiş, ıstılahlı bir dildir.. Aslında bu iki gurubu gerek şekil olarak gerekse muhteva olarak birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Böyle bir tasnif sadece alınan ölçülere göre bizlere kavramada kolaylıklar sağlamaktadır.

Halk Tekke Edebiyatının en önemli ismi Yunus’tur. Daha sonrakiler onun takipçileri durumundadırlar. Bunlar içinde H. Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu, İsmail Maşukî, Gaybî ve Ahmed Sarban en fazla dikkati çekenlerdendir. Kaygusuz Abdal, Kul Himmet, Said Emre gibi mutasavvıflar da Yunus’u biraz daha farklı devam ettirenlerdendir.

Aruz veznini ve klâsik edebiyat şekillerini kullanan ve o devir aydınlarının dili ile eser veren Divan Tekke Edebiyatına örnek olarak Âşık Paşa gösterilebilir. Mevlânâ’nın tespit ettiği esasları “Garipnâme”sinde işlemeye çalışan Âşık Paşa’dan

(267) Köprülü, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**.

(268) Pakalın. M. Zeki. a.g.e., C. 3, s. 245-248.

başka bu gurupta zikredebileceğimiz diğer bir şahsiyet ise Nesimî'dir. Bu tarzı devam ettirenler daha önce gelen Ahmed Fakih, Şeyyat Hamza ve Sultan Veled gibi ahlakî, tasavvufî eserler veren şairlerden konu ve dil yönünden ayrılmışlar, maksatlarını ya doğrudan doğruya veya duygu unsuru ile yuğrulmuş bir şekilde vermişlerdir.

Tarîkat şairleri, şiirlerinde işledikleri islâmîyet ve tasavvuf temel fikirlerinden hareketle hoşgörü ve ilâhî sevgiyle insanlara daha rahat yaklaşabilmışler ve onları kendi etraflarında daha kolay toplayabilmışlerdir.

Tarîkat şairlerinin çoğu bilgili kişilerdir. Bunlar şeyhtir, pîrdir, dervîştir veya tanınmış bir âlimdir. Etraflarına toplanan ve onlardan manevî alanda gıdalanmak isteyen, problemlerine çare arayan insanların bir bakıma manevî hekimleridir. Bunun içindirki, onların şiirleri ilahî bir coşkunklukla okunmuş, dilden dile yayılmış ve yüzyıllar ötesine ulaşabilmiştir. Yine bu insanların adları etrafında efsaneler ve menkıbeler oluşmuştur.

Halkın irşadında şiir bir vasıtaadır. Aslolan dergâhta şeyhin dizi dibinde eğitilmektir, söylediklerini dinlemek veya yazdıklarını okumaktır.

Edebî alanda Tekke edebiyatını daha çok şiir çerçevesi içersinde değerlendirmek konuyu sadece bir yönüyle ele almaktan öteye gitmez. Şiir, bu alanda en dikkati çeken tür olmakla birlikte tarîkatlarda esas eğitim vasıtası sohbetler, mektuplar ve tasavvufî konuları işleyen diğer eserlerdir. Menâkıbnâmeler ise meseleyi daha başka bir açıdan ele alan türlerdir.

Dinî ağırlıklı olması sebebiyle mensur ürünlerin edebî çalışmalardan uzak tutulması onların bugüne kadar ilahiyat

malzemesi olarak görülmesine yol açmıştır. Biz, çalışmamızın mahiyeti sebebiyle ağırlığı şiirden çok nesir alanına kaydırmak ihtiyacını duyduk. Çünkü rüya konusu şiirde bir motif, bir sembol olmaktan öteye gitmemektedir. Rüya konusuna geniş anlamıyla mensur-manzum menâkıbnâmelerde^(x), mektubatlarda ve değişik muhtevalı tasavvufî eserlerde rastlandığı daha önce de belirtilmişti. Tâbirnâmeler^(xx) ise sadece rüya tâbirlerini ele aldığından aslında müstakil bir çalışmayı gerektirecek niteliktedir. Tarihî eserler, seyahatnâmeler, hatıralar ise konuya malzeme sağlayan diğer türler içersinde sayılabilir.

(x) Ocak, A. Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, TTK. yay., Ankara 1992.

(xx) **Tâbirnâme**: Görülen rüyaları ve onların tâbirlerini ihtiva eden eserlerdir. İslâm dünyasında oldukça yaygındır. Çeşitli kaynaklar, yüzlerce muabbir ve eserinden bahsetmekte ve tâbir ilmini İslâmî ilimlerden saymaktadırlar (bak s. 73, 91). Tâbirnâmelerin mevcudiyeti İslâmın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bunlar dinî kaynaklı olup tezkireler gibi devamlılık arz etmemektedirler. Bu ilkler içinde M. Arabî ve İbn-i Sîrîn en fazla dikkati çekmekte ve çoğu tâbirnâmeyle esas teşkil etmektedirler. Tasavvufî nitelikli olanların yanında halk için yazılmış olanlar da önemli bir yer tutar. Bunlardan başka siyasî nitelikli rüyalar da ayrı bir grubu oluşturur (bak s. 57). Tâbirnâmeler müstakil oldukları gibi daha çok mecmua ve cönkler içinde ayrı bir bölüm oluştururlar. Tâbirnâmelerde şekil bakımından fazla bir değişiklik görülmez. Tasavvufî karakterli olanlarda öncelikle rüyanın dinî dayanakları meşruiyeti ve önemi üzerinde durulur. Daha sonra nefis mertebeleri ele alınıp her mertebede görülen rüyalar ve motifler verilerek tâbir edilir. Avâmî tâbirnâmeler batınî karakter taşımadıklarından ve mürşit-mürît ilişkisi sözkonusu olmadığından tasavvuf ehline pek makbul sayılmaz. Bunların tekmiil olanlarında da rüya, clinî temele oturtuluktan sonra rüyada görülen şeyler alfabetik olarak sıralanıp tâbir edilir. Mecmua ve az da olsa cönklerde bulunan tabirnâmelerde ise genellikle hemen rüya ve tâbirine geçilir. Bu tâbirnâmlerde yazılış tarihlerine göre farklı motifler bulunur. Bazıları süslü ve resimlidir. Tarikat bağlantılı olanlarında şekillerle ifadelere de rastlanır. Söz başları ve cetveller genellikle kırmızı mürekkeple yazılır.

a- TEKKE ŞİİRİNDE RÜYA

Daha önceki konularda çeşitli sebeplerle temas edildiği üzere tekke şiirinde rüya, maksada göre farklı görevler yüklenebilmekte ve bu bazan bir sembol, bazan da bir benzetme unsuru olabilmektedir. Muhtevaları farklı bazı manzum eserlerde sade motif olmanın yanında rüya doğrudan doğruya bir olaydır. Uykuda görülür, detaylı bir şekilde anlatılır ve ona göre tâbir edilerek davranış tarzı tespit edilir.

Bir sâlikin gördüğü rüya onun nefis mertebesini tayin edeceği gibi tâbirinde de farklılık gösterecektir.

“Sâlike Hak’dan ki ola bir nazar

Düşleri Ahvâlini isbât ider

’Âlem-i rü’yâ ile irşâd olur

Hâdise-i gussadan âzâd olur

Hâ gibi gözünü açar zâhidün

’Aynını pür-nûr ider ’âbidün

Sâlih olanlar iyi düşler görür

Gökteki seyyâreler ile yürür”

Tetkik edebildiğimiz tâbirnâmeler niteliklerine göre ya nefis mertebelerine, ya alfabetik sıraya ya da ayın günlerine göre tertip edilmiştir. Bunların genel ismi tâbirnâme olmakla birlikte özel başlık veya isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Kütüphanelerimizdeki tâbirnâmelerin ekserisi yazma olmakla birlikte matbu olanlar da vardır (son devirlere ait olanlar). Bunlar Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alınmışlardır. Bazılarının müellifi, müstensihi ve yazılış tarihleri belli değildir. Mensur olanların yanında manzum, manzum-mensur karışık olanları da mevcuttur. Kütüphanelerimizde oldukça fazla yazma tâbirnâme bulunmaktadır. Meselâ sadece Ankara-Millî Kütüphane’de 40 civarında yazma tâbirname mevcuttur. Türkçe olanlardan bir kısmı bibliyografyada gösterilmiştir.

Taşlıcalı Yahya, Gülşen-i Envâr'ında bu ifadelerle sâlikin gördüğü rüyanın fonksiyonunu belirtmeye çalışır⁽²⁶⁹⁾.

Kâmil insan rüya yolu ile gelecek hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. “Olanlar Şeyhi” lâkabı ile tanınan İbrahim Efendi(Öl. 1066), “insân-ı kâmil” nazariyesi ile “dem” telâkkisini anlatmak isterken rüyayı şu şekilde kullanmaktadır:

“.....

Bu ilmin beyânını bir kâmil insandan sor

Canım can haberini can içinde candan sor

Yarın ne olacağın bugün bilmek istersen

Uykuya vardığında gördüğün seyrandan sor”⁽²⁷⁰⁾.

Şiirlerinde rüya motifini farklı şekillerde kullananlardan birisi de Yunus Emre'dir. Rüya tâbirinin lâıykıyla her muabbir tarafından yapılmasının kolay olmadığını belirttiği gibi tâbir yollarına da temas ettiği olmaktadır. Bir beytinde rüya tâbir yollarından birisinin de kişinin burcuyla yapıldığını söyler:

“Muhakkikler göredurur Yunus gözile gördüğün

Düşün değil söylediğin necm ile ta'bir eyleyem”

Ayrıca rüyayı şu şekillerde de kullanmaktadır:

“Mecnûn oluben yürürem dostu düşümde görürem

Uyanır melûl oluram gel gör beni ışk neyledi”

“Kâl ü kîlden geçenlere yolda gözün açanlara

Anlayuban seçenlere vak'a olup düşe geldim”⁽²⁷¹⁾.

(269) Levend, Agâh Sırrı, **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1962. s. 37.

(270) Köprülü, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s. 18-19.

(271) Timurtuş, F. Kadri, **Yunus Emre Divanı**. KTB yay., Ankara 1986, s. 127.

Ahmet Yesevî, hikmetlerinin birinde adı ve ilini söylerken rüyayı Türkçe karşılığı ile şöyle kullanır:

“Tüşim uzar burâk tozar kitse bâzâr
Dünya bâzâr içre kirip kullar azar
Başım bîzâr yaşıım sızar kanım tozar
Atım Ahmed Türkistandır ilim mening”⁽²⁷²⁾.

Tekke şiirinde arzu edilen şey -ki bu çoğu zaman ilâhî niteliklidir veya tarîkat ulularıyla ilgilidir- rüyada görülür veya görülmesi istenir, ya da tarîkata giriş, tarîkat âdâbı ve tarîkatlarla ilgili diğer hususlar anlatılır.

“Gece gündüz hayâline döndüğüm
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkârım günahkârdan bezerim
Özüm dâra çektim sor Hacı Bektaş”
—Kul Himmet—

x

“Dün gece seyrimde bâtın yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Veli’yi gördüm
Elif taş başında nikab yüzünde
Aslı imam nesli Ali’yi gördüm

Geçti seccâdeye oturdu kendi
Cemâli nurundan çırağ uyandı
İşret eyledi sâkiler sundu
Bize Hak’tan gelen doluyu gördüm

(272) Eraslan, Kemal, (Haz.) **Ahmet Yesevî, Divân-ı Hikmet’ten Seçmeler**, KTB yay., Ankara 1983, s. 139.

İçtim doludan aklım yetirdim
 Çıkardım kisvetim ikrar getirdim
 Menzil gösterdiler geçtim oturdum
 Kemend ile bağlı belimi gördüm

Mürşit eteğinden tutmuşum destim
 Bu idi muradım iriştı kasdım
 Bilmem sarhoş muyum neyim ben mestim
 Erenler verdiği dilimi gördüm...”

–Kalender Abdal–

“Dün gece seyrimde bir şara vardım
 Niyaz ile kapuları açılır
 Lâleli sümbüllü bağını gördüm
 Bülbül öter gonca güller açılır

.....

Bu şar Kul Himmet'im erenler şarı
 Bu şarda satarlar erenler varı
 Bu şarın adı var gönül pazarı
 Engürler ezilir meyler içilir”⁽²⁷³⁾

–Kul Himmet–

“Her kim hatıra olsun yuyalım âb gibi
 Kâinatı görelim vâkıa-i hâb gibi
 Şark u garbı gezelim mihr-i cihan-tâb gibi
 Gel kalender olalım terk-i diyar eyleyelim”⁽²⁷⁴⁾

– Yetim Ali Çelebi–

(273) Gölpınarlı, Abdülbaki. **Alevî-Bektaşî Nefesleri**, s. 33

(274) Ergun, S. Nüzhet, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, C. 12, s. 111.

“Dün gece seyrimde bir âli divan
 Kırklar oturmuş da sürerler erkân
 Tiğbendi takınıp ettiler kurban
 Dediler bu sır ezelîden gelir”⁽²⁷⁵⁾

– Esat Baba–

“.....

İki ışk deryasını içirdiler düşde bana
 Cümlesini eyledim nûş kalmadı zerre geri
 Benzemez her vech ile dünya sularına suyu
 Yâ cinânım selsebili yâ rahîk yâ kevseri”⁽²⁷⁶⁾

–Kuddusî–

Şiirlerde görülen rüyaların mahiyetlerinden başka bu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere rüya ve onun etrafında oluşan birtakım davranış şekilleri de yer alır:

“Niçün dost eylemezsün çün düşmanın bilürsün
 Katı uykuda kişi düş görmek anun işi
 Göre durduğun söyle niçe düşün söylersin
 Kimsenin yükün seşgil sen dost iline aşgıl
 Said lîk duta varup dostu bulamı sanursun.”⁽²⁷⁷⁾

–Said Emre–

(275) Ergun, S. Nüzehet, a.g.e., s. 216.

(276) Eminoglu. M. Emin. (Haz.) **Mer'aşîzâde Ahmed Kuddusî Divanı**, Ankara 1973, s. 337.

(277) Ergun, S. Nüzhet, a.g.e., s.18.

“Dedim zülfün eyle boynuma zencir

Dedi var yıkıl git hey ihtiyar pîr

Dedim tâlim edip ol sen muabbir

Bir rüya görmüşüm yor dedi bana.”⁽²⁷⁸⁾

– Tûrâbî–

Tasavvufta uyumak insanı zikirden alıkoyduğu için pek hoş karşılanmaz. Uyumayınca da rüya sözkonusu olamaz. Eğer o kâmil insan ise arzu ettiğini doğrudan da görebilir. Onun için rüyayı aldanma olarak görüp ona olumlu bakmayan mısralara da rastlanmaktadır:

“Ben uykumu fikretmezem

Düş görüp tâbir etmezem

Ben gelmezem ben gitmezem

Bekâ fenâ neme gerek.

Ben dost ile peymânımı

Elest’de ön berkitmişem

Ben dostu ıyan görmüşem

Hayâl rüya neme gerek”⁽²⁷⁹⁾

“Tâc marifet tâcıdır sanma gayrı tâc ola

Taklid ile tok olan hakikatte ac ola

Düş düşüp aldanma kendin hayrete salma

Senden özke ne vardır tâ’bire muhtaç ola”

–Gaybî–

(278) Ergun, S. Nüzhet, a.g.e., s.225.

(279) **Eşrefoğlu Divanı**(Haz. 1001 T. Eser heyeti), T. 1001 T. Eser İstanbul 1972, s. 124.

Yine, tarîkatla olan münasebet, Hz. Muhammed ve diğer din uluları ile ilgili hususların çeşitli manzum eserlerde rüya yoluyla anlatıldığı da görülmektedir:

“Yaşım yetmiş iki hem ışka cezbe artar eksilmez
Bu bir sır-ı Hudâdır kim anı bir gayrı ferd bilmez

Ki rüyamda iki derya suyun bana içirdiler
Ana kudret işi derler ki düşde dahi açılmaz

Mecazî bir deryânın hakikî ışk biri lâkin
Değil şehvet ile bu ma’nevî bir hal ki denilmez

Hakikî ışk benim gibi hakîre yaraşur mu hiç
Gurûh-ı âşıkânın defterinde ismim anılmaz...”⁽²⁸⁰⁾.

X

“Nebîler serverinin himmet-i bâlâsını aldım
Ki bir gice menâmında ricâl meydanına geldim
Hisabsız pehlivanlarla dolu meydanı göricek
Büyük olmakla kâmetleri hayrân olup kaldım

.....

Resûlü muhterem bir köşkte oturmuş bakar bize
O meydan sahibi ol olduğun fehmeyleyüb bildim
Uyanub uykudan oldem Hudâya hamd ü şükür ettim
Zelîl nâçâr kul iken kuvvet-i kudsiye buldu...”⁽²⁸¹⁾.

(280) Eminoğlu, M. Emin, (Haz.) **Mer’ aşîzâde Kuddusî Divanı**. Ankara 1973, s. 127.

(281) Eminoğlu, M. Emin, a.g.e., s. 221.

Aynı şekilde rüyada Hz. Muhammed'in görünmesiyle değişik manzum eserlerin verilmesine sıkça rastlanmaktadır. Meselâ 15. asrın önemli âlim ve mutasavvıflarından Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'yi yazması da rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi ve peygamberin ona irşad, telkin ve işaretlerde bulunması neticesinde olmuştur. Bilindiği gibi mesnevîlerin sebeb-i telif kısımlarında rüya motifine sıkça rastlanır. Burada da Yazıcıoğlu ağlamaya başlayınca Hz. Muhammed, kendisini tesellî ederek "gerçi benim evsafım denilmiş ve bilinmiş ise de sen de benim sözümü halka âşikare söyle, mucizelerimi, kemâlatımı ümmetim yer yer işitsin, yenile mevlidim cihâna çıksın" diye buyurur:

“.....

Benagâh düşüm olur bir gece ben
Görürsem kim Muhammed sırr-ı esnâ
Oturmuş nûr olub eshâb içinde
Tamâmet nûr olur şehri ü sahârâ

.....

Bu sözü işidicek ağlayuban
Yakamı eylemişim pâre pâre

.....

Bu kez çün zârlığım gördü ol şâh
Yüregim yarasına urdu yara
Götür gönlün hicabından nikaabı
Cemâlim nûrunu cânında ara
İçir hikmet şarâbın ümmetime
Sözümü söyle halka âşikâre

.....

Çü buyurdu bana sultân-ı kevneyn
 Sözünü tuttum uş cebren ve kahrâ
 Sığındım Hakk’a sığandım elimi
 Ki yazam vafını sırran ve cehrâ...(282)

Kaygusuz Abdal’ın eserlerinin bulunduğu yazmalarda da mesnevî başlığı altında üç şiir kaydedilmektedir. Bunlardan “Küçük Mesnevî” adını taşıyan Marburg nüshasında Kaygusuz “rüyasında bir şehir, şehir içinde bir padişah gördüğünü, şahâne bir meclis kurulduğunu, padişaha bu esrarı sorduğunu ve “kendini bil, sen hayvan değilsin” cevabını aldığını anlatır. Sonra uyanınca gözünden esrar perdesi açılmış Sultanı (Allah’ı) görmüş ve aşka müptelâ olmuştur(283).

b– MENÂKİBNÂME VE DİĞER ESERLERDE RÜYA

Tekke edebiyatı içersinde menâkıbnâmelerin ayrı bir yeri vardır. Tasavvuf ulularının etrafında oluşturulan birtakım menkabeler, onların hayatlarını, devrin ve mensup oldukları toplulukların özelliklerini, değer hükümlerini, hayat felsefelerini yansıtan çok renkli eserlerdir.

Diğer eserlerden pek farklı olmamakla beraber menâkıbnâmelerde de rüya motifine sıkça rastlanmaktadır. Taramış olduğumuz menâkıbnâmelerden hareketle rüya motifini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

(282) Çelebioğlu, Âmil, “Sultan İkinci Murad Devri Mesnevîleri”, Basılmamış doçentlik tezi, A.Ü.İ. Fak. Erzurum 1976; Yazıcıoğlu, **Kitâb-ı Muhammediye** (Haz. Â. Çelebioğlu), C. I, s. 53-56.

(283) Güzel, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**. KB yay., Ankara 1981. s. 116.

Rüya ya eserin yazarı tarafından veya eserinde zikrettiği şahsiyetler tarafından görülmektedir. Bu tip rüyaların başlıca karakteristiği yönlendirici ve teşvik edici olmalarıdır. Bu durum bir yere gitmek, bir şahsa, bir tarîkat ehline bağlanmak şeklindedir. Meselâ, Şâbân-ı Velî'nin İstanbul'dan Kastamonu'ya yönelmesi menâkıbnâmelerde şu şekilde verilmektedir: "... Hakikade mürşid-i hâdîleri onlar olmağla kendilere min'-indi'llah mürşid olan sultâna sevk için Hakk Te'âla anlardan 'avk idüb istifâza ve tesellî müyesser olmadı ve dahi makam-ı hayretde iken vatan-ı aslinize sılaya gidün deyu vâkı'alarında sarâhaten tenbîh vâkı' olub anlar dahi Kastamoni semtine gitmeğe azın itdiler..."⁽²⁸⁴⁾.

"... Sünbül Efendi (K.S.) Hazretleri hulefâsından olub Araç semtinde sılasında Okçılar nâm mevzi'de erkân sürerler iken vâkı'a-i sâdıkasında Hazret-i Resûlu'llahı görüb huzur-ı rûhânî ve meclis-i Rabbânîlerinde terakkî-i tecelliyât ve tahsîl-i kemâlât ziyâde olmak recâsına 'arz-ı hal itdüklerinde Hazret-i Resûlu'llah (S.A.V.)' azîzün ziyâde kemâlâta vâsıl olacaklarına haber ile muştulayub bir kâmil-i ehl-i hâl ve kutub-ı ricâl 'azîzden ziyâde terakkî ile hâl ü kemâl tahsil idersün deyu sevindirdiler..."⁽²⁸⁵⁾.

Diğer bir şekil ise rüyaların uyandırıcı ve haber verici nitelikte bulunmasıdır. Meselâ, Yunus Mukrî'nin oğullarından İdris'in karısı Fatıma'nın⁽²⁸⁶⁾ H. Bektaş Velî ile ilgili rüyası şöyledir:

(284) Yazar, L. Nihâl, **Halvetiliğin Şâbaniyye Kolu-Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme**, Kastamonu Ş. Velî Derneği yay., Ankara 1985, s. 139.

(285) Yazar, L. Nihâl, a.g.e., s. 165.

(286) A. Gölpinarlı, "Manâkıb-ı Hacı Bektaş Velî" adlı eserinde aynı rüyaya temas ederken B. Noyan'dan farklı olarak İdris'in karısının adının Kadıncık olduğunu belirtir (s. 26-27).

“.....

Zikridem dinle sana bir hoş beyân
 Pes Yunus Mukrinin oğlanlarınun
 Ulu oğlu ki dimişdik biz anın
 Monla İdris'in meğer kim ey azîz
 Vâridi bir hâtunu gâyet temiz
 K'ey ulu zâde idi aslı şerîf
 Pâk-i mısmıl idi gâyetde temîz
 Adı hem Fâtıma idi müştahîr
 Ba'zısı Fâtıma Bacı da diyir
 Bir gice yatur iken belinledi
 Durugeldi oturuban inledi
 Didi İdrîs Fâtıma'ya n'oldunuz
 Kıldığın yoğidi bunca kıldınız
 Fâtıma didi düş görüyon ki mühîb
 Gördüğüm düşdür begayette acîb
 Zikredeyin düşümü hoş dinleğil
 İlim ehlinin sözümü anlağıl
 Gördüğüm düş bu kim bir bedr-i Münîr
 Eteğimden koynun içine girür
 Girü yakamdan diledi kim aka
 Yakamı dutdum komadım ki çıka
 Pes yenimden girü çıkmak diledi
 Komadım çıkmağa andan da didi
 Eteğimden diledi çıka hemîn
 Oturu düşdüm hemân-dem her zemîn

Gördüğüm düş budürür kim söyledim
 Zikrediben külli takrîr eyledim
 Çün işitti sözünü İdrîs anun
 Dir diyeyin ta'birin şâd it canun
 Enbiyâ güneşdürür ay evliyâ
 Bildiğim bu dürür diyeyin bî-riyâ
 Gele senden bir veled kim ola ol
 Evliyâlardan ola sâhib-kabûl
 Fâtıma andan ol vakte dek veled
 Gelmemiştir her giz ondan bil ebed
 Evliyâlardan yâ bir kimse gele
 Sana andan hoş-nazar himmet ola
 Çün bunun üstine geçti bir zemân
 Nice oldu diyeyin gûş it beyân
 Durdu pes Fâtıma hatunlar bile
 Don yumaklığa gider bunlar ile
 Suyu çün kim varır ol nâzenîn
 Hazret-i Hünkâr gelir anda hemîn..."⁽²⁸⁷⁾.

Bunun devamında İdris de rüya görür. Görülen rüya menkabeye esas olan birinci rüyayı bütünleyici niteliktedir⁽²⁸⁸⁾.

Velâyetnâmede H.B.Veli'nin doğumu ile ilgili görülen rüya ise şu şekilde anlatılmaktadır:

(287) Noyan, Bedri, (Haz.). **Hacı Bektâş Veli Velâyetnâmesi**, Doğuş Matbaacılık, Aydın 1986, s. 182-183.

(288) Noyan, Bedri. a.g.e., s. 186-187; Gölpinarlı, Abdülbaki. **Menâkıb-ı Hacı Bektâş Veli** (Velâyetnâme), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958, s. 26-27.

“

.....
 Bir gece yaturken ol bedr-i hümâm
 Gördü rü'yâsında bir şîr-i jiyân
 Koynuna girdi ve görmedi ziyân
 Heybetinden ol düşün uyandı tîz
 Lerze tuttu yani kim gördü sitûz
 Gördü bir oğlan doğurmuştur özü
 Şevk verir gün gibi hem zîbâ yüzü

.....
 Muştularlar pâdişâha çün bilür
 Görmeğe oğlu yüzün sürer gelür
 Şâd ile mesrûr olup kılur neşât
 Cân u dil şâdiyle kılur inbisât
 Göricek yüzünü oğlunun o mâh
 Adını Bektaşvirdi ânın Şâh....”(289)

Nezihe Araz'dan aldığımız biri yakın zamana ait şu rüyalarda da uyarıcılık fonksiyonları bulunmaktadır:

Mevlânâ'nın babası B. Veled'in ölümünden sonra Selçuklu Sultanı Sultan Alâeddin, Harzemşah ordusunun Anadolu'ya doğru yürüdüğünü haber aldı. S. Alâeddin, B. Veled'in türbesine giderek himmet diledi. Sonra birkaç kişi ile bizzat düşman ordusunun içine kadar giderek onların gücünü öğrendi. Harzemşah bunlara önce iltifatta bulundu ama sonradan kuşkulandı, takip edilmelerini istedi. O gece Sultan Alâeddin rüyasında Baha Veled'i gördü: “Kalk, hemen atına bin, uyku uyuyacak zaman değildir.” dediğini gördü. Uyandığında kendi

(289) Noyan, Bedri, a.g.e., s. 99.

kendine “yarın bir eğlence daha yapalım da sonra gideriz” diyerek tekrar uykuya daldı. Baha Veled, tekrar rüyasına girdi. Asâsını tahtına ve tahtın üzerine çıkıp onun göğsüne vurarak “Niçin uyuyorsun” dedi. S. Alâeddin, rüyanın tesiriyle uyandı ve yanındakileri de kaldırarak gizlice oradan uzaklaştı. Sabah olduğunda onların kaçtığını görünce peşlerine düştüler ama S. Alâeddin ordusuna katılmaya muvaffak oldu. Harzemliler birşey yapamadan dönüp gittiler. Bu suretle B. Veled’in himmeti ile büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldular.⁽²⁹⁰⁾

1950 yıllarında Trabzon’dan İstanbul’a bir aile gelir ve Beşiktaş’ta bir ev satın alarak yerleşirler. Hali vakti yerinde olan ailenin beyi yanlış yola sapar ve aile sarsılır. Bey eve uğramaz olur. Kadın ağlayarak Tanrı’ya dua eder. Bir gece rüyasında bir adamın ona doğru geldiğini ve “niçin bana gelmiyorsun?” dediğini öğrenir. Bu Şeyh Yahya’dır. Uzun aramalardan sonra onun türbesini tesadüfen bulur. Ziyaret edip okuyup üfler. O gece Şeyh Yahya’yı kocası da rüyasında görür. Rüya ona bir tokat vurarak “kendine gel” der. Bu rüyadan sonra adam kendine gelir, işleri düzelir ve eski mutlu, rahat hayatlarına dönerler.⁽²⁹¹⁾

Menâkıbnâmelerdeki rüyalar bir bütünlük arzettiğinden rüya olayının safhalarını takip etmek mümkün olmaktadır. Mektûbatlar, sohbetler ve diğer dinî, tasavvufî eserlerde daha çok rüyaların tâbirine yer verildiğinden bu safhaları tespit etmek bütünüyle mümkün olmamaktadır. Bu safhalar ana hatları ile şu şekilde sıralanmaktadır:

(290) Araz, Nezihe. **Anadolu Evliyalari**, Atlas Kitabevi, 7. bsk., İstanbul 1984, s. 421-422.

(291) Araz, Nezihe. a.g.e., s. 353.

- A) Uyku
- B) Rüya görme
- C) Görülen rüya üzerine uyanmak
- D) Görülen rüya karşısında takınılan tavır:

a- Kalkıp namaz kılmak

b- Eşine, şeyhine veya ilim sahiplerinden birine doğrudan doğruya veya mektupla anlatmak ve tâbir ettirmek.

c- Rüya doğrultusunda hareket ve rüyanın gerçekleşmesi.

Verilen örnekler ve plâna göre; uykuya yatan yer ve zaman belirli değildir. Bu bakımdan görülen rüyaya olan tesiri açıkça tespit edilmemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi görülen rüya ana hatlarıyla verilmektedir. Rüyadaki motifler çok çeşitli olduğu için sıralamak mümkün değilse de insan, hayvan, bitki, eşya ve hareket diye gruplandırılabilir. Görülen insan olarak ilk sırayı peygamberler, diğer din uluları, tarîkatların önde gelen kişileri teşkil etmektedir.

Rüyadan çıkış ve uyanış her zaman açık olmamakla birlikte belirli olanlarda uyanış birden bire olmaktadır: “Yatar iken donla İdris düş görür/Ol düşün heybetinden uyanır”, “Heybetinden ol düşün uyandı tiz”, “Bir gice yatur iken belinledi/Durugeldi oturun inledi”

Uyanıldığında’ abdest alıp namaz kılınmakta, bazan da görülen rüyalar hemen yazılmaktadır:

“Düşün heybetinden uyanır/Abdest aldı ki mescide vara/İrteye değin namaz emrin göre”, “Didi İdris Fâtıma’ya n’oldunuz / İrte yoğidi bunca kıldınız”, “Fâtıma didi düş görüyon ki mühîb/Gördüğün düştür begâyetle acîb/Zikredeyin düşümü hoş dinleğil/İlim ehlinin sözümü anlağıl”⁽²⁹²⁾.

(292) Noyan, Bedri, a.g.c., s. 99. 182-183, 186-187; Gölpinarlı, Abdülbaki, a.g.e., s. 26-27.

Rüyanın anlatılması ve tâbiri doğrudan doğruya olduğu gibi mektupla da olmaktadır. Verilen rüya örneklerinde de olduğu gibi daha sonraki olaylar rüyanın gerçekleşmesi doğrultusunda gelişir. Bu örneklerde Şâban-ı Velî rüyası doğrultusunda bir mürşide bağlanır, yine rüyâsı üzerine Kastamonu'ya gider. Kadıncık Ana'nın ve İdris'in rüyalarında gördüğü zat ile (H.B.Velî) çamaşır yıkanan bir kaynak başında ve mescitte karşılaşılır ve onun duası üzerine Kadıncık'ın çocuğu olur. Şâban-ı Velî'nin ilmi gittikçe artar ve devrinin önde gelen mutasavvıflarından biri ve Halvetiyye tarîkatının Şâbaniyye kolunun kurucusu olur.

Rüyada görülen kişi ki, bu çoğu zaman bir mürşittir, neticede rüyayı görenle ya karşılaşır veya onu çağırır ve bu şekilde sâlik kendisine mürit kabul eder. Buna örnek olarak çalışmamızın çeşitli yerlerinde ve Netice kısmında yeterince rüya bulunmaktadır.

Görülen rüyalar etrafında oluşan davranış kalıpları baştan beri belirtilen hususlarla beraberlik arz etmektedir. Bunların başında rüya görünce ne yapılacağı, kime anlatılacağı, nasıl tâbir edileceği v.s. gelmektedir.

Rüyalarda görülen insan, hayvan bitki ve davranışların delâlet ettiği şeyler islâmî ve dolayısıyla tasavvufî izahlara uymaktadır. Diğer tasavvufî eserlerde görülen rüyaları da bazı yönleriyle belirlemiş olduğumuz ölçüler içersinde değerlendirmek mümkündür.

Kaygusuz Abdal'ın mensur eserlerinden biri olan Kitab-ı Miglâte'de anlatılan konular rüyada görülmüş şeyler gibi verilmektedir. Sonunda "Ben bir düş gördüm, sayıkladım, şu kitabı yazdım. Âriflere sorun bu düşün tâbirini bu söz ne demek

olur, ârifler mânâsın söylerler” diyerek eserini bitirir ⁽²⁹³⁾. Buradaki rüyalar tâbiri gerektirmemektedir, konuya geçiş için bir vesîledir. Girişi böyle bir rüyayla başlayan değişik eserlerden yer yer bahsetmiş bulunmaktayız.

Örnekler:

Mevlâna İhtiyâreddin İmam rivayet etmektedir: “Bir gün Mevlânâ hazretlerine gördüğüm rüyayı anlatıp onun tâbirini istedim. Gördüğüm rüyayı şöyle anlattım: Bu gece çok engin bir deniz, bu denizin kenarında da bir ağaç gördüm. Bu ağaç Tûba ağacı, son derece yüksek ve büyüktü. Sayısız dalları üzerine büyük büyük kuşlar konmuştu. Bu kuşların her birisi tatlı bir sesle ıslık çalıyorlar ve “süphanallah, süphanallah” diyorlardı. Ben o ululuk karşısında şaşakalmıştım.

Bu rüyamı Mevlânâ hazretleri şöyle yordu: O nihayetsiz deniz Tanrı’nın azametidir, o büyük ağaç, M. Mustafa’nın (S.A.V.) mübarek vücududur. O ağacın dalları peygamberlik dereceleri ve velîlerin makamlarıdır. O büyük kuşlar da onların ruhlarıdır. Kuşların çıkardıkları muhtelif sesler ise onların dilinin lûgatı, sırları ve mânâlarıdır⁽²⁹⁴⁾.

(293) Güzel, Abdurrahman. **Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri**, KTB yay., Ankara 1983, s. 80-130 (“... Amma ba’de bilgil ve âgâh olgıl ki bu cihân içinde bir dervîş seyâhat âleminde gezerken kendözün bir sahrâda görmüş ki hiç nihayeti yoktur. Ol sahranın ortasında bir yol var. Amma kendiinden gayrı kimesne yok. O dervîş fikr idtib bu hâli kimden sorayım dir. Bu dervîş durur, dört yana bakar görür ki hiç kimesne yok. Yalnız özidür, tek ü تنها öz haliyle danışub eyitdi...” Eser bu şekilde devam eder.); Güzel, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**, s. 130-137.

(294) A. Eflâkî. **Âriflerin Menkıbeleri**. MEGSB yay.. Şark Klasikleri, İstanbul 1986, C. 1, s. 410.

Muhammed Es'ad Erbilî, rüyasında kendi şeyhi Tâhâ'l-Harîrî'yi gören bir müridinin mektubuna şöyle cevap vermektedir:

“...Âlem-i mâ'nâda, yani rüyada büyük mürşidimiz Hazret-i Tâhâ(K.S.) Efendimizi ziyaretle feyz alıp şeref bulduğumuz yazılıyordu. Bu lütfundan dolayı hamdolsun Allah'a.

Kalp hastalıklarına devâ, mâ'nevî illetlere şifâ olan, şüphe endişesinden uzak bulunan bu gibi ziyaretlerimizi lâıyk olduğu şekilde tebrik etmek isterim. Gerçek bir mürşid olan Şeyh Tâhâ Hazretleriyle evlâd-ı mâ'nevîleri arasında tebliğ ve muhabere vâsıtası durumunda bulunan bu fakîr-i hakîri de hayır-dualarınızla son nefesde îmanla gitmek için bâtinî teveccühlerinizden mahrûm buyurmanızı bilhassa rica ve istirham ederim.

Şeyh Tâhâ Hazretlerinin şekil ve şemâili aynen müşahedenize muvâfık olduğu halde mazanneden (erdiğine ve velâyetine inanılan kimse) bir zâtın arkasından giderken mâ'nevî eli ile sizi bundan men'ederek isminizle hitap edip tam bir şefkatle âşinâlık göstermesi hüsn-i kabul ve inâyetini gösterir. Ayağında bulunan pabuçları için, “burada dursun” demeleri tekrar oraya döneceğini gösterdiğinden, bu konuda da sizi ikinci tebrîke lüzüm görüyorum”(295).

‘Utbe-i Gulâm Hazretlerinin rüyası:

“Rivâyetdür ki ‘Utbe, rü'yasında gördü ki cennetden bir kefen göndermişler, vâkı'asında kendüye geydürmüşler. Hemin vardı, gazâyâ müteveccih oldu. Allah'ın takdîri ile anda şehîd oldu. Hak tebâreke ve ta'âlâ vâkı'asına vâki've a'mâlini nâfî' eyleyüp şühedâ menâzilinde a'lâ-yı makâmatda ve siddîkîn merâtebinden esnâ-yı derecâtta mu'azzez ü mükerrem eyleye...”(296).

(295) M. Es'ad Erbilî. **Mektûbat**, Erkam yay., İstanbul 1983, s. 107.

(296) Sinan Paşa, **Tezkiretü'l-Evliyâ** (Haz. E. Gürsoy Naskali), KTB yay., Ankara 1987, s. 63.

B- TASAVVUFÎ AÇIDAN RÜYA

Gerek Kur'ân ve hadislerde yer almasından gerekse günlük hayat ve gelenekle ilgili olmasından dolayı tasavvufî hayat içerisinde rüyanın önemli bir yeri vardır. Öyle ki, rüyaya olan ilginin fazlalığı ve bunun rüya ile amel etme derecesine ulaşması bazı mutasavvıfları ve bilhassa din âlimlerini ölçülü davranmaya, rüyaya karşı tavır almaya zorlamış ve rüyaya fazla iltifat edilmemesi gerektiği hususu açıkça belirtilmiştir.⁽²⁹⁷⁾.

Tasavvuf felsefesi içerisinde rüyaya olan ilgi bütünüyle İslâm kaynaklı olup, Kur'ân, hadis ve sünnete dayandırılmaktadır. İslâm öncesi inanç sistemlerinden ve başka topluluklardan geçen rüya ile ilgili bazı inançlarla davranış kalıpları da zamanla İslâm potası içerisinde eritilmiştir. Bununla birlikte İslâma ve tasavvufa bütünüyle nüfuz edememiş ve ona samimî ama sathî bir şekilde bağlı olan halk topluluklarındaki rüya ile ilgili bazı davranış şekilleri İslâmî zannedilmekte ise de değildir. Bunların bir kısmına çalışmamızın ilk bölümünde örnekler vermiş bulunmaktayız.

(297) Ş.A. Haznevî, a.g.e., s. 455 (Bir nakşî sâlikinin rüyasını tâbir için verdiği cevapta "... Rüyada görülen şeylerle amel edilmesi vâcib değildir. Hattâ Peygamberi rüyada görmek doğru olduğu halde rüyada bir kimseye bir şeyi yapmasını emrederse de onunla amel edilmesi vacib değildir." der); Sunullah Gaybî ise bir beytinde şöyle der: "Düşe düşüp aldanma kendini hayrete salma/Senden özke ne' vardır tâ'bire muhtaç ola"; Uludağ, Süleyman, **İslâm Açısından Musiki ve Semâ**, İrfan yay., İstanbul 1976, s. 290-293; Kuşeyrî Risalesi, s. 573.

Tasavvuf ehlinin rüyaya bakışı bir bakıma İslâmda rüya bahsinde ele alınmıştır. İslâm âlimlerinin bir kısmının aynı zamanda tasavvuf ehli olması, ya da tasavvuf ehlinin önde gelenlerinin hemen hepsinin İslâma vukufiyeti her iki konuyu içiçe değerlendirmemize sebep olmuştur. Bu bakımdan biz burada meseleyi daha kısa ve değişik yönleriyle ele almak istiyoruz.

İbrahim peygamberin oğlu İsmail'i kurban etme emri kendisine rüyada verilmişti ve kendisi o rüya doğrultusunda hareket etmek istemişti. Yine Hz. Yusuf'un görmüş olduğu rüya, Mısır meliki ve hapishane arkadaşlarının rüyaları ile bunların tâbiri İslâm tarihinde olduğu gibi tasavvufta da önemli bir yer tutar. Kur'ân'daki Fetih, Saffât, İsrâ, Yusuf, Şûra sûrelerinde çeşitli vesilelerle rüyalara temas edilmektedir⁽²⁹⁸⁾.

Buharî ve Müslim başta olmak üzere hadis kitaplarının hepsinde Hz. Muhammed'in görmüş olduğu rüyalarla yapmış olduğu tâbirlerden bahsedilmektedir⁽²⁹⁹⁾. Bunların yanında diğer İslâmî eserler rüya bahsinde tasavvufun temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Tasavvuf ehlinin, sâliklerin ve halkın görmüş olduğu rüyalar ve onların tâbiri hep bu ölçüler içersinde yapılmaktadır.

Necmettin Kübra, Tasavvufî Hayat adlı eserinde uykudaki hikmetlerden bahsederken, uyanırken bedende hapsedilen ve yorulan ruhun uyuyunca aslî vatanına, ledünnî ve ilâhî kaynağına gittiğini, gayb ve mânâ âlemini tanımanın, ruhlarla mülâkî olmanın verdiği huzurla dinlendiğini söyleyerek daha

(298) Bk. "İslâmda Rüya" bahsi.

(299) Bk. "Hadislerde Rüya" bahsi.

sonra.ruhun melekût âlemine gidince orasını şehâdet âlemindeki misâlleriyle gördüğünü belirtip rüya tâbir etmenin sırrının da burada olduğunu söyler⁽³⁰⁰⁾.

Rüyanın mahiyeti ile ilgili olarak A. Ziyaeddin Gümüşhanevî, Necmettin Kübra'nın belirttiği bu durumu “vehbî ilim” olarak nitelendirmekte ve vehbî ilmin gerçekliğine şahit olarak rüyayı göstermektedir. Hz. Muhammed'in “Rüya gayb âleminin müjdecilerindendir” sözlerinden hareketle “insanın toprak ve çamura dayalı aslından sıyrıldığı, beşerî sıfatları imha edildiği zaman onun ruhunda meydana gelebilecek manevî terakkî aydınlığına” işaret etmektedir⁽³⁰¹⁾. Çünkü Hz. Muhammed'e vahy ilk defa sâdık rüya şeklinde gelmiştir. “Onlar için dünya ve âhirette müjdeler vardır” âyetindeki geçen müjde (mübeşşire) doğru ve gerçek rüyalar. Onun içindir ki tarîkatta rüyalar birer müjde olarak kabul edilir⁽³⁰²⁾.

Tarîkat ehli, rüyaya olduğu kadar rüya ilmine de geniş yer vermektedir. Meselâ, Ebulleys-i Semerkandî “Tenbihü'l-Gafilîn” adlı eserinde “Dinde fıkıh ilmini bildikten sonra rüya ilmini öğrenmekte de bir beis yoktur” diyerek bunun güzel bir ilim olduğunu, Allah'ın Hz. Yusuf'a ihsan ettiğini, ona öğrettiğini bildirip onunla ilgili âyeti verdikten sonra Hz. Ömer'in şöyle dediğini anlatmaktadır: “Dinde fıkıh ilmini öğreniniz. Arapçayı ve güzel rüya tâbir etmeyi öğreniniz. Eğer rüya tâbiri ilmine dalmak fıkıh ilmini öğrenmekten alıyorsa, o

(300) Necmettin Kübra, **Tasavvufî Hayat** (Haz. M. Kara), Dergâh yay., İstanbul 1980, s. 88-90.

(301) Gündüz, İrfan, **Gümüşhanevî Ahmed Ziyaeddin**, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 176-177.

(302) Gündüz, İrfan, a.g.e., s. 456.

zaman, onu bırakıp fıkıh ilmi ile uğraşmak daha faziletlidir. Çünkü fıkıh ilminde Allah'ın hükümlerini bilmek vardır. Rüya tâbir ilmini öğrenmek ise onunla fal-ı hayr açmak gibidir”⁽³⁰³⁾.

Büyük mutasavvıflardan Kuşeyrî, rüyayı bir keramet olarak nitelendirerek; “rüya kalbe gelen hâtır (mânevî hitap) ve muhayyile ile tasavvur edilen bir haldir” şeklinde tarif eder. “Rüya uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada görülür. İnsan uykudan uyandığı zaman gördüğü şeyin hakiki rüya olduğunu o zaman tasavvur edebilir. Rüya, insanların kalplerinde yaratılan ve karar kılan şeyin tahayyül ve tasavvur yolu ile idrak edilmesinden ibarettir. İnsan uyuduğu zaman beş duyu organı ile maddî âleme aid şeyleri his ve idrak etme kabiliyeti kendisinden zâil olur. Hissî ve zarurî bilgilerle meşgul olan muhayyile ve tasavvur melekesi kendisini bu gibi şeylerden sıyrır. Bu durumda uykuda olan kimsenin rüya görme hali kuvvetlenir. Bu adam uyandığı zaman rüya esnasında gördüğü hallerin, uyanık iken müşahede ile hissettiği duygulara ve zarurî olarak hasıl olan bilgilere nazaran o tasavvurun zayıf olduğunu görür (yani uyku halinde hakikî tasavvur, tahayyül ve idrak uyanık iken husûle gelen tasavvur, tahayyül ve idraka ve zarurî bilgilere nazaran zayıftır.”⁽³⁰⁴⁾.

(303) Ebulleys Semerkandî, **Tenbihü'l Gâfilin** (Terc. A. Akçiçek), Bedir yay., İstanbul 1977.

(304) Uludağ, Süleyman, (Haz.) **Kuşyeri Risâlesi**, **Dergâh yay.**, İstanbul 1981, s. 574 (Eserde rüya görmek, şiddetli bir karanlıkta bir lâmba ışığı altında bulunan bir kimsenin daha sonra üzerine güneş ışıkları düşünce lâmba ışıklarının sönük kalması şeklinde örneklendirilmektedir. Yani uyuyan kimse, lâmba altında bulunan, uyanık kimse ise gün ortasındaki kişi gibidir

Gerek yakaza halinde olsun, gerekse tam uyku halinde olsun bir sâlik için gördüğü rüyalarda çeşitli faydalar vardır. M. Arabî'ye göre bu faydaların başlıcaları şunlardır⁽³⁰⁵⁾:

Sâlik kendi durumunu tayin eder, kendi manevî haline vâkîf olur. Meselâ:

- a– Artık eksik, üstünlük derecesini anlar. Şevk durumunu görür.
- b– Menzil, makam ve diğer derecesini anlar.
- c– Derece kaybını, yüceldiğini, düştüğünü sezer.
- ç– Hakkı, bâtili sezer.
- d– Nefsânî, hayvanî, şeytanî işlere vâkîf olur.
- e– Duygular yönünden: Duymaya has olan ve kalbe, ruha gelen çeşitlerini de idrak eder.

Sâlikin yaşadığı duruma göre gördüğü şeylerin ifade ettiği birtakım mânâları vardır ki, bunlar farklı farklıdır. Meselâ, nefsânî olan kötü hallerden hırs, hased, cimrilik, kin, kibir, öfke, şehvet gibi durumların her biri için rüyada, o vasfı taşıyan bir hayvan hâsıl olmaktadır (karınca, yılan, eşek, maymun, v.s.) Yine onların rüyada görülüş şekilleri ve rüyayı görenin durumu onun mertebesini ve ondan sonra yapması gereken şeylerin belirlenmesini sağlar.

Sâlikin gördüğü rüyalarından kalb, ruh ve melekî âleme has olanlar daha çok zevkle gelir ve nefs bundan manevî bir kuvvet duyar. Bu durumda ise sâlikin yapması gereken hususların başında bu dünyanın geçici hazlarından uzaklaşmak gelir. İşte bundan sonra ruhanî âleme ünsiyet peyda olur. Yine, denizler,

(305) M. Arabî, *Tuhfetü's Sefere* (Terc. A. Akçiçek). Rahmet yay., İstanbul 1971, s. 82-87.

hayvanlar, bağık bahçelik yerler, ay, yıldız ve bunlarla süslü gökyüzünü v.b. şeyleri gören kimse kendi kalb âlemini görmüş olur. Eğer nurları, yücelere doğru çıkıp yükseldiğini, yeryüzünün kendisine küçüldüğünü, semaya doğru çıktığını, havada yüzdüğünü, dış duygulara ihtiyaç duymadan mânâların sırrını çözdüğünü görürse mertebesi daha da yükselmiş olur. Sâlik, zaman içerisinde rüyalarından faydalanamaz bir hale gelir, o durumda rüyanın bir hükmü kalmamaktadır. Sâlikin şuuru kaybolmuş, kendinden geçmiştir. Bu durumda ona manevî terbiye verecek bir mürşid gerekmektedir. Sâlikin bu makamdan yeni bir makama geçebilmesi için velâyet sahibi bir velî zatın tasarrufuna ihtiyaç vardır⁽³⁰⁶⁾.

Müjdeleyici rüyalarından en fazla nasibini alanlar sâliklerdir. Bu durum Hz. Muhammed'in "Benden sonra nübüvvetten sadece mübeşşirat kalacaktır. Nedir mübeşşirat? dediklerinde: Er-rü'yâ es sâlihâdır, buyurdu" şeklinde hadis kitaplarında yer alan ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sâlik, mertebesinin yüceliği nisbetinde gayb âleminde mânâlar almaktadır. Bu durum müslümanın rüyasının peygamberliğin kırk altıda biri ile de ifade edilebilir.

Tasavvuf ehlinin durumuna göre sülûkta ruhanî (târik-i ruhanî) veya nefsanî (târik-i nefsanî) yollardan birisi seçilmektedir. Ruhanî yolda görülen rüyalar sâlikin gelişim çizgisini gösterdiği için oldukça önemlidir. Burada mürşid sâlikin rüyalarını tâbir ederek ona yardımcı olmakta ve yol göstermektedir⁽³⁰⁷⁾. Kuşadalı İbrahim Halvetî, sâlik rüyalarının

(306) M. Arabî, a.g.e., s. 82-87; A. Z. Gümüşhanevî, *Câmi'ul-Usûl* (Velîler ve Tarikatlerde Usûl), (Terc. Rahmi Serin), Pamuk yay., İstanbul (b.t.y.), s. 145-147.

(307) Haîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *Tıbbîyânu Vesâilî'l-Hakâik fi Beyân-ı Selâsî'l-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, nu. 330.

tâbiri hakkında şunları söylemektedir: “... Sâlik rüyalarının tâbiri enfüsîdir. Âfâkîsi ittîfâkîdir. Tâbir-i âfâkîsi enfüsîsine virecek olursa âfâkîsi ile dahi tâbir olunur. Ve dahi rüya ile zuhûr idecek hâl mübrem değildir, muallâktır. Enfüsî dimenin mânâsı, görünen nesnelerin sıfat-ı meşkûresi önünde kendi ruhundan veya nefsinden zuhûr idecek hallere işarettir. Sâlik râbıtasında dikkat ve istikamette’azimet üzre davranur ise, önünde zuhûra işâret buyrulan hâlin ne gûne olacak olduğuna sinur(: sınır) hisseder. Eğer haseneye dâir ise, kendüsin taksîrden korur olmasıyla hâl-i hasene zuhûr ider. Eğer seyyiye dair ise tarîkat çilesi hasenesini artırmak ile seyyiye def’ider.”⁽³⁰⁸⁾. M. Tevfik Bosnavî’nin bir sâlikin rüyasına verdiği cevap da bu doğrultudadır: “... Bu defa vâsıl-ı dest-i fakîr olan mektupları mealinden âlem-i mânâda hacca gitmek üzere amucaları merhum Saîd Beyin Mısır’a kadı iken sakın oldukları hanesinde sefer namazını edasında rek’at-ı ûlâda Fâtiha ve Elem-Neşrah ve sâlide Fâtiha ve ihlas-ı şerifleri birkıraa yola revan oldukları ve yüzbaşı Said Ağa(nın) Azîz (Kuşadalı) hazretlerine müntesip olup Şam’da bu abd-i âcize dahi mülâkat ettiği ve bundan böyle tarîkçe nice hareket edeceği sualini (belirten ifadeleri) ve Harput uleması ve müderrislerinden elhac Abdülhamid Efendinin bazı hâlâtı ve melfûf arzıhal ve mesâlih-i zâtiyenizce mülâhaza ve tedbîratın ercah-i istifadeleri malûm olmuştur.

Rüya tâbiri: Asıl maksud enfüsî olup eğer enfüsîye medar olunur ise âfâkî tâbir dahi olunur. Kur’ân-ı Azîmde hacc ve zebh kıssaları olduğu gibi. Bu rüyanın tâbir-i enfüsîsi(şu): Tarîk-i Hak’da hacc “lâmaksûde illa hû”dur. “Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlığı altındakilerden sorumlusunuz”

(308) Öztürk, Yaşar Nuri, **Kuşadalı İbrahim Halvetî**, Fatih yay., İstanbul 1982; Kurt Mehmed Efendi, *Tâbirnâme-i Rü’yâ* (Yazma M. Tatçı’dan alınmıştır)

haberince vücûd-i mısırdâ yani kuva ve âzâsı râiyyeye alâ vechi'ş-şer' hükümet eden saîdlerin hâne-i kalblerinde huzura lâîk kıyam ve ahd-i mîsak üzere elpençe divanda münâcat-i hazret-i Rabb(esastır). Fâtîha ve şerhi sadr vukuunda hakîkati huzu' ve rûkû' ile secde-i fenâyâ varıldıktan sonra kıyâm-i sâni râbîta birliğinde fütûhat ve mâsiva sıfatlarından halâsa işarettir. Ve yine revân olmaklık tekrar tecellîden tenzîhtir. Amma(tâbir ettiğimiz bu rüyanın tâbir-i) âfâkîsi muktezay-i tarîk-i resmîleri üzre Mısır'da fütûhat ile inşirah ve hulûsa nâilliyetle hacca azîmetleriyle tebşîrdir, inşalla taâlâ!

“Dünya âhiretin tarlasıdır” ve hadis-i âharda “dünya bir leştir” vârid olduğundan, dünya şey'i-vâhid ise de iki vechile olup birisi memdûh ve birisi mezmûmdur. Amma cihet-i memdûhu, mezaraa şehrin hâricinde olur. Dünya dahi gönül şehrinin hâricinde istimal olunur ise mezraa-i âhiret olur. Eğer gönül şehrine alınır ise cîfe olur, tâlibi kilâbdır. Taaffûnünde şehir halkı marîz ve bîhuzur olur. Bu cihet şüphesiz mezmûmdur”(309).

Abdülhakim Arvasî, sâlik rüyalarından bahsederken, sâlikin Allah tarafından kalbine gelen müjdelerin üç kısım olduğunu belirtir. Bunlardan ilkinin yolun başında olan ve sâlik rüyada iken, ikincisinin yolun ortasında olan müjdelerin vâkıalar halinde, üçüncü kısım müjdelerin de yolun sonunda, gaye noktasına varmış olarak mûkaşefeler halinde geldiğini söyler(310).

(309) M. Tefvîk Bosnavî, a.g.e., s. 124-125.

(310) Arsavî. Abdülhakîm. **Tasavvuf Bahçeleri** (Sadeleştiren N.F. Kısakürek), B. Doğu, yay., İstanbul 1983, s. 91.

Bu ifadeler, M. Arabî'nin görüşlerinin daha açık bir şeklidir. Arvasî, ikinci kısımdakilerin doğruluk derecelerinin yarı yarıya olduğunu ve bu yarısının tâbir ve tefsire muhtaç bulunduğunu, mükâşefelerde ortaya çıkan müjdelerin ise yüzde doksanınin doğru, hatasız olanın ise ancak vahy olduğunu belirtmektedir.

a- TASAVVUFÎ AÇIDAN RÜYA ÇEŞİTLERİ

Tarîkat mensuplarının içtihad edecek derecede rüyaya önem vermeleri onu her yönüyle tanımalarını ve eğitimleri ilerledikçe ihtisas kesbetmelerini gerekli hale getirmiştir. Rüya ilmi her tarîkat şeyhinin en önemli yönlerinden biridir.

Daha sonraki dönemlerde rüya tâbirciliğinin giderek meslek haline geldiğini ve bu konularda eserler yazıldığını biliyoruz. Bu eserlerin temel dayanakları İslâm ve dolayısıyla tasavvuftaki rüyadan başka birşey değildir. Bunlara ayrıca halk inançları arasındaki kabullerin ve geçen zaman içersinde yeni motiflerin eklenerek mevcut bilgilere paralel olarak yeni tâbirlerin yapıldığını bu eserlerin devamlarından görebiliyoruz. Örnek olması bakımından çalışmamızın sonuna birkaç tâbirname metni eklemiş bulunuyoruz.

Tasavvufta rüyaların gruplandırılması İslâm'da rüya bahsinde belirtmiş olduğumuz tasnifin hemen hemen aynıdır. Faydalanmış olduğumuz kaynaklar bazan bu tasniflerde farklı sayılar vermekteyseler de muhteva itibariyle bunların hepsi de aynıdır. Biz burada konuyu daha çok örneklerle devam ettirmek istiyoruz.

Şeyh Abdülâziz Debbağ Hazretlerine göre rüya iki kısımdır. Bunlardan birisi hatıralar, diğeri de idraklerdir.

İdrakler, ruha ve zata izâfe edilmek üzere iki kısımdır. Gerçekte bakan ruhtur ve onun bakışı basiret ile dir. Zat ruhun

basiretiyle bakacak olursa işte bu bakış ruha izâfe, basirete nisbet edilir. Eğer zatın nazariyle bakacak olursa, zatın öteden beri gördüğü şeyleri görür ki, zata izâfe edilen rüya budur.

“Ruhun iki türlü nazarı vardır: Birincisi henüz zatta mahcûp olmadan önceki nazarıdır ki, onun basiretiyle gerçekleşir ve ruhun diğer cevherleriyle de olur. Ruh bununla diğer malûmatlara bir anda bakabilir. Onun için bu konuda uzaklık ve yakınlık sözkonusu değildir. Okadar ki, içinde bulunduğu zat ile arş arasında yakınlık-uzaklık bakımından onun için hiçbir fark yoktur.

İkincisi, zatta mahcûp olduktan sonraki nazarıdır. Bu sadece kalbde meydana gelir. Şahıs uyuyunca rüyasında birşeyler görür, bu bazan ruhun nazarıyla, bazan da kalbin nazarıyla görülür. Ruha nisbet edilenle zata nisbet edilen arasındaki fark, safa ve taharettir. Ruha mensup olanda safa ve taharet vardır. Zata mensup olan ise bunun hilafınadır. Bu bakımdan birinci şekilde tâ’bire ihtiyaç yoktur veya çok yakın bir tâ’bir yapılabilir. İkincide ise ruhumuz ve işaret hayli uzak ve kapalıdır, bu bakımdan tâ’bir onda derinleştirilir ve o nisbette de zor olur.”

Abdülaziz Debbağ, devamla idraki ve ruhun nazarını örneklerle anlatmaktadır. Örnek:

“....Eğer zatın nazarıyla görmüş, meselâ bir yoldan geçerken kendisine bir ağaç parçası dokunarak yaralanmış... Birinci durumda, birinci şekilde gördüğü rüyada safa ve taharet vardır. Çünkü ruhun nurlarıyla nazar etmişti. Ruhun nuru ise haktır, isabet kaydeder, eşyayı bulunduğu hâl üze görüp anlatamaz. Belki onu çevirir, değiştirir, öylece anlatabilir. Meselâ rüyasında bir deveyi kurbağa şeklinde, kuşu taş biçiminde, adamı ağaç biçiminde görür. Buna benzer birtakım değişmelerle rü’yet hâsıl olur. Zat pek az olarak karanlıktan kurtulabilir.”

Hatıralar: Rüyaların farklılığı ve çeşitliliği zâtın hatıraları ile ilgilidir. Bu ise gaybe bağlı bir durumdur. Gaybe bağlı olan husus Allah'ın kulun karşısındaki fiilidir. Ancak bu fiil, ruh cennetten çıkıncaya kadar uykuda ve uyanıkken hareket halinde bulunur⁽³¹¹⁾

Taranan eserlerde rüya tasniflerine şu başlıklarda rastlanmaktadır:

Sâdık rüyalar-kâzib rüyalar

Allah'tan olan rüyalar-Şeytandan olan rüyalar

Zarar veren rüyalar-Zarar vermeyen rüyalar

Gerçek rüyalar-Yalancı rüyalar

Enfûsî rüyalar-Âfâkî rüyalar...

Görüldüğü gibi bu gruplandırmalar ifade farklılığından öteye gitmemektedir. Bunlara farklı olmakla birlikte bir de berzah'ı ilâve edebiliriz.

Sâdık rüya, Allah'tan olan rüya veya gerçek rüya dediğimiz sâlih rüyada (rüya-yı sâliha) kişi uykuda iken kalbi Allah'ın muayene ve müşahadesi altında bulunur. Bu durum bazan uyanıkken de meydana gelebilir. Bu tip rüyalar ehlullah'ın gördüğü rüyalardır. Ancak Allah'ın muayene ve müşahadesinden mahrum, karanlıklar içersinde bulunanların da bazan rüyaları doğru çıkmaktadır. Buna dünya tarihinden ve hayattan örnekler verilebilir. Meselâ, Mısır meliki ve Hz. Yusuf ile zindan arkadaşlarının rüyaları gerçek çıkmıştır ve bu rüyalar sâdık rüya sınıfındandır⁽³¹²⁾. Rüayayı bâtil bir hayâl olarak nitelendiren kelâmcılara göre müslüman olmayanların da doğru

(311) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., s. 8, 4078.

(312) Bak "İslâmda Rüya" bahsi.

rüya görmeleri insan ruhunun bir özelliği ve niteliği olmasındandır. Ancak rüyayı İslâmî ve tasavvufî ölçüler içinde ele alanlara göre ise Mısır melikinin ve zindandakilerin rüyalarının doğru çıkması Hz. Yusuf ile ilgilidir. Yani başkası ile ilgili olduğu zaman müslüman olmayan birinin rüyası da doğru çıkabilmektedir⁽³¹³⁾.

Rüyaların zarar verip vermemesi kişinin kalbinin Allah'a olan bağlılığıyla ilgilidir. İnsanın üzücü bir rüya görmesi Allah'ın ona bir uyarısı niteliğindedir. Kişi sağlam inançlı ise görmüş olduğu üzücü rüyaya aldırış etmez. Çünkü her şeyin Allah'tan olduğunu bilir, onun için bu çeşit rüyalar zarar vermez. Ama kulun kalbi Allah'a bağlı bulunmuyor ve bu arada üzücü bir rüya görüyorsa o bununla meşgul olur ve Allah'tan daha çok kopmaya yönelir, rüyanın gerçekleşeceğini kabullenir ve neticede korktuğu başına gelir.

Sâlih rüyalar ilâhî tecellîlerin zuhuru cümlesinden olduğu için çok kıymetlidirler. Çünkü sâlih rüyalar peygamberliğin kırk altıda biridir. Ancak bu rüyanın ehil bir kişiye anlatılması gerekmektedir. Çünkü anlatılmayan rüya uçan kuşun ayağındadır. Gerçekleşmesi anlatılmasına ve tâbirine bağlıdır⁽³¹⁴⁾. Sâdık rüyalar kaderin ve ruhun varlığının delillerinden biridir. Bu tip rüyalarda görülen şeylerin aynen çıkışı "her şeyin kaderî bir plân üzere cereyan ettiğini göstermektedir⁽³¹⁵⁾.

(313) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., s. 8, 270.

(314) Abdülkadir Geylânî, **Atiyye-i Sübhaniyye** (Terc ve şerhi C. Mehmet Ârif), Uluçınar yay., İstanbul 1983, s. 56-57.

(315) Senih. Saffet, **Yaratılış ve Kader**, Nil yay., İzmir (b.t.y.), s. 39-44.

Şeyh Şahabüddîn Tebrîzî, sâdık rüya konusunda şunları söylemektedir: “... Sâdık rüyası olmayan bir kişi mevtâ hükmündedir. Zira tebşîr edilen kişinin rüyası, zâhirî âlemde enbiyanın rüyası gibidir. Bunlar vahdetin aynasıdır. Sâdık rüya nübüvvetten bir hazdır. Sâdık rüyası olmayan kişilerle biirlikte oturmamak gerekir. Zira “mevtâyâ tecellî olmaz” hükmünce sâlih kişinin âmil olması gerekir”⁽³¹⁶⁾.

Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî ise sâdık rüyayı bir nevi keramet olarak nitelendirmekte ve “rüyanın hakikati kalbe gelen duyguların hayâlidir”⁽³¹⁷⁾ demektedir.

Sâdık rüyalar iki kısımdır. Bunların bir kısmı açık, bir kısmı da kapalı ve rumuzludur. İçinde rumuz ve işaretler bulunduğu için tâbire ihtiyaç göstermektedirler⁽³¹⁸⁾. Açık, te’vil ve tâbire ihtiyaç göstermeyen rüyalara Hz. İbrahim’in rüyası örnek gösterilebilir. Az da olsa te’vil ve tâbire ihtiyaç gösteren rüyalara ise Hz. Yusuf’un rüyasını örnek gösterebiliriz. Tamamen te’vil ve tâbire ihtiyaç gösteren rüyalara ise Mısır melikinin, Osman Bey’in rüyaları örnek gösterilebilir.

Sâdık rüyaların doğruluğunu gösteren deliller şunlardır:

- 1- Rüya gören şahıs derhal uyanır.
- 2- İdrak devamlı ve sabittir. Çünkü rüya bütün teferruatıyla onun hafızasına nakşedilmiştir. Görülen rüya uyanıldığı zaman da aynı tazeliğini, canlılığını korur.
- 3- Vahyin alâmetleri aynı zamanda sâdık rüyanın da alâmetleridir⁽³¹⁹⁾.

(316) Cemâleddin Mahmud Hulvî, **Lemezât** (Haz. M. Serhan Tayşı), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1980, C. 2, s. 362.

(317) Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî, *Cami’ul Usûl*, s. 456.

(318) Abclulkerim Kuşeyrî. **Kuşeyrî Risâlesi**. s. 572.

(319) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., s. 4086.

Örnek: Hz. İmam Şâfi'nin rüyası:

“Yemen’de bulunduğum bir gece rüyamda Hz. Resûl ve İmam-ı Ali’yi birlikte Kâbe’yi tavâf ederlerken gördüm. Ben de Beyt’i (Kâbe’yi) tavâf edip Makam-ı İbrahim’de durmuştum. Hz. İmam yanıma geldiler. Ayağa kalkarak karşıladım. Sevgi gösterdiler. Hilâfet mührünü parmağıma taktılar. Bu sevinç ile kendimden geçerek uyandım. Rüyamı tâbir edecek ehil bir zata gidip tâbirini yapmasını rica ettim. Tâbiri yapan kişi; “Kâbe ve civarı kurtuluş ve bağışlanma yeridir. Hz. İmamla musafâha (kucaklaşma) ise kişinin izzetinin derecesine işarettir. Hz. İmam-ı Ali’nin yüzüğünü sana takması ise, mezhebini yayacağına ve İslâm âleminde büyük nüfûz kazanacağına işarettir” diye cevap verdi⁽³²⁰⁾.

Kâzib rüya, şeytanî rüya veya zarar veren, yalancı rüya isimleriyle zikredilen rüyalar sâlih rüyaların tersidir. Bu tip rüyayı görenin kalbi evhamlıdır. Aralarında kesif perdeler bulunmaktadır. Bu insanlar uyanıkken de aynı mahcubiyet içersindedirler. (Böyle olmakla birlikte görmüş oldukları bazı rüyalar doğru çıkabilmektedir.)

Nefsten ve şeytandan olan rüyalar oldukça karışıktır. Mânâları yoktur. Biyolojik ve psikolojik bir hadiseden öte bir şey değildir. Bu tip rüya görenlerin sol taraflarına dönerek üç defa besmele çekmeleri ve şeytana “tu” demeleri gerekmektedir⁽³²¹⁾. Sol tarafa dönünce kişi tekrar uykuya başlamış

(320) Cemâleddin Mahmud Hulvî, a.g.e., C. 1, s. 68-69.

(321) Sol tarafa dönüp besmele çekerek üç defa “tu” demenin sebebi, görülen rüya ile kişi arasında bir perde oluşmasıdır. Şeytan insana sol tarafından sokulmaktadır. Üç defa “tu” ile birincisi zattan, ikincisi ruhtan, üçüncüsü de kulun Allah’tan yardım dilemesindendir (El-İbriz, s. 27)

gibi olur ve ilk uykusundaki rüyasının hükmü boşa çıkar. Buharî, böyle bir durumda şahsın isterse namaz kılabilceğini, isterse bulunduğu halde kalabileceğini söylemektedir. Çünkü namaz insanı şeytanın şerrinden korumaktadır.

Başka bir görüşe göre rüyanın çeşidinin şeytanın arzusu ve isteklerini kesip atmakla ilgisi olduğu doğrutusundadır. Allah kimden şeytanın arzu ve isteklerini kesip koparırsa, onun bütün düşünceleri hayra ve iyiliğe yönelmiş olur. Uyuduğu zaman da hayır ve iyilik görür, çünkü düşüncesi hayra yöneliktir ve rüyası sâlihe olur. Ama şeytanın arzu ve istekleri kişiden koparıp atılmamış ise, onun düşünceleri sâlihenin tersidir ve göreceği rüya da kâzıbdır. “Kendi küfrüne rıza gösterdiğine delâlet eden bir rüya sâlih rüya olamaz, çünkü sâlih olanı doğru olandır”⁽³²²⁾.

Tarîkatlarda seyr-i sülûkla ilgili olmayan rüyalar makbul görülmemekte ve rüya-yı âdiye’den sayılmaktadır. Bu konuda Nakşî şeyhlerinden M. Ziyaüddin, bir müridinin tâbir için yazıp göndermiş olduğu rüyaya cevap verirken şunları söylemektedir: “Pîr veya pîrine tâbi olanları veya bulundukları yere iştiyakı ile ilgili gördüğü rüyalarından başka sâlikin rüyası makbul değildir...”⁽³²³⁾.

Yukarda da belirtildiği gibi rüyaların bir kısmı fikir ve zikirle ilgilidir. Kişi neyi düşünüyorsa onun rüyasına girmesi muhtemeldir. Mürşit tarafından bir psikiyatris gibi çeşitli sorularla kişinin durumu tespit edilince görülen rüyanın izahı da kolayca yapılabilir. Bu durum sadece metod açısından seyr-i sülûk ile ilgili rüyalar için de sözkonusudur. Ancak sâlih rüyalarla adî ve şeytanî rüyaların birbirinden ayırdedilmesi gerekir.

(322) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., s. 257.

(323) Ş. M. Ziyaüddin Ş.A.El Haznevî, a.g.e., s. 50.

Adî rüyalar, bedenî ihtiyaç ve sıkıntılardan, arzu ve isteklerden, yenen yiyeceklerden, bulunulan yerden ve benzerî durumlardan kaynaklandıkları için pek kıymet arzetmeler. Mürşit veya ehil bir tâbirci onlarda ilâhî bir yön bulmadığı için tâbire ihtiyaç duymazlar. Vereceğimiz şu örnekler bu hükümleri doğrular niteliktedir:

M. Şemseddin Hazretleri, Mevlânâ'yı Baha Veled'in sözlerini okumamak için uyarır. Mevlânâ da onun hatırı için okumayı bırakır ama içinde de onu okumak için bir iştiaak vardır. Mevlânâ, bir gece rüyasında Karatay medresesinde bir toplulukla onu okuduğunu görür. Uyandığında M. Şemseddin'in kapıdan girerek "Niçin yine o kitabı okumaya başladın?" dediğini, kendisinin de: "Hâşâ! Onu okumakla meşgul olmayalı hayli zaman oldu." diye karşılık verdiğini nakleder. Bunun üzerine o, "dün Karatayı medresesinde bir toplulukla oturmuş o kitabı okuyordun. Çünkü rüyaların çoğu bir fikir ve zikirdir. Eğer (bu okumak) senin fikrinde olmasaydı rüyana girmezdi." der⁽³²⁴⁾.

Gençliğinde rüyaya inanmayan Şeyh Hüseyin-i Sa'dad Hazretleri bir gece tuhaf bir rüya görür ve tâbir için şeyhin huzuruna çıkar. Şeyh ona "–Ey Seyyîd, bu isme üç gün meşgûl ol, sonra ne zuhur edeceğini görürsün." diyerek bir isim tâlim ettirir. Seyyîd, o ismi zikredip üç gün sonra tekrar rüya görür. Rüyasında ona "Şeyhin şefaati ile seni affettik" denilir. Seyyid, sabahleyin şeyhin huzuruna gelip ona biat ederek kendisine verilen tâc ve hırkayı kabul eder⁽³²⁵⁾.

(324) Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri** (Terc. T. Yazıcı), MEGSB yay., İstanbul 1986. C. 2, s. 70.

(325) Cemâleddin Mahmud Hulvî, a.g.e., C. 2, s. 371.

Tasavvufta geçen fakat mahiyet itibariyle diğerlerinden farklı olan bir rüya çeşidi de berzah ile ilgilidir. Ancak bu rüya dünyevî rüyalardan farklıdır.

Berzah, kelime olarak iki şeyin arasını ayıran nesne demektir. Dinde “ölüm sonrası hayatımızdan bir kısmının geçeceği âleme” verilen isimdir⁽³²⁶⁾. Ayrıca ölümlerin ruhlarının kıyamete kadar bulunacakları yer olarak da tarif edilmektedir. Yine, âhiret hayatı ile dünya hayatının arasını ayıran kabir hayatı şeklinde de tanımlanmaktadır.

Kur’ân’da zikredilmekle beraber dünya ile kıyamet arasında ölümle ayak atılan bu âlemin mahiyetinden bahsedilmemektedir. Berzah, mutasavvıflara göre bir rüya âlemidir. “Bu öyle bir rüyadır ki, müstesnâ insanlar bir yana, âhirette hak edeceği karşılığa uygun bir seyr içinde geçer. Dünya hayatları cennet ehline has davranışlar içinde geçenler berzahata da iyi rüya görürler. Aksi davranış içinde olanlar ise azap dolu rüyalar görürler.”⁽³²⁷⁾.

Berzadaki rüya hayatı dünyadaki rüyalar ile kıyaslanmamalıdır. Çünkü onlar kendi nevişahsına has rüyalarlardır. Onun rüyalığı dünyaya göre değil âhirete göredir. “Bu rüya her ferдин, âhirette hak edeceği karşılığa uygun bir seyr içinde” geçmektedir. Yani insanlar orada amellerine uygun rüyalar içindedirler⁽³²⁸⁾.

(326) “Tekrar diriltilecekleri güne kadar arkalarında geriye dönmekten onları alıkoyan bir engel vardır” (Kur’ân, Mü’minün suresi, 100. âyet)

(327) Öztürk, Y. Nuri. **Tasavvufa Giriş-Varlık ve İnsan**, s. 16-23.

(328) Öztürk, Y. Nuri, **Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf**, s. 367-369.

b- NEFSİN MERTEBELERİ VE RÜYA

Tekke Edebiyatı ürünlerinin şekil ve muhteva yönünden değerlendirilmesinde genellikle manzum eserlere ağırlık verilmesi mektûbatların değerini uzun süre dikkatten uzak tutmuştur. Halbuki bu ürünler tarîkat hayatını değişik bir açıdan ortaya koyduğu gibi devrinin sosyal olaylarını da aksettirmektedir. Mektuplar uzaktan müridin eğitilmesinde kullanılan çok önemli bir vasıtaadır. Bunlar doğrudan pîr tarafından kaleme alındığı gibi sonradan etrafındakiler tarafından da derlenip toparlanmaktadır. Belki edebî yönden değerleri tartışılabilir ama o dönem nesrinin önemli örneklerinden sayılmalıdır. Ayrıca pîr, tarîkat âdâbını, din ve tasavvuf ile ilgili bilgileri mektuplar halinde dile getirmekte, dolayısıyla diğer eserlerden mahiyet itibariyle değişik bir tarz ortaya koymaktadır.

Şekil ve muhteva farklılığı bu edebiyattaki motiflerin de farklı şekillerde karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır. Meselâ, Bektaşîlerde görülen rüya ile Nakşî, Kadirî ve benzerî, daha çok divan tarzı Tekke Edebiyatı mahsûllerinde rüyanın zikrinde farklılıklar görülmektedir. Yine aynı edebiyat içersinde olsa da şiirlerde kullanılan rüya ile menkabe ve mektuplardaki rüya motifinde de farklılıklar dikkati çekmektedir.

Tarîkatlarda, bilhassa Divan-Tekke edebiyatında önemli bir yeri olan mektûbatlarda dinî alanda olduğu gibi edebî alanda da çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Çalışmamız sebebiyle müracaat ettiğimiz eserlerin başında sohbetler ve mektûbatlar gelmektedir. Yukarda da temas ettiğimiz vechile bunların bir kısmı doğrudan sâlike verilen cevapların toplanmasından, hatıralardan veya soru-cevap şeklinde teşekkül etmiştir. Müridin seyr-i sülûkta ilerlemesi nefsin katettiği mertebelerle anlaşılır. Bunun yolu ise her mertebede görülen

rüyaların bilinip, tâbiri ile olmaktadır. Mürşidin müritlerinin rüyalarını tâbir edebilmesi için onların rüyalarının hangi dereceden olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu mürid ile ya doğrudan doğruya veya mektuplar yolu ile öğrenilir ve cevaplandırılır. En ehveni, müridi ile doğrudan doğruya temassa da mektupla veya başka biri vasıtası ile de olmaktadır. Doğrudan olmasının faydaları müride sorulacak sorularla rüyanın teferruatını ortaya koymak içindir. Karanlık kalan noktalar tâbirin sıhhatine tesir edebilmektedir. Ancak tasavvufta pîr, müridinin evveliyatını bildiği için ona fazla soru sormayabilir. Aynı zamanda sâlik de rüyaları iyi bilmekle nefsanî, hayvanî ve şeytanî sıfatlardan hangisinin kendisinde bulunduğunu bunlardan ruhî, aklî, kalbî ve bedenî olanların miktar ve ilgisini iyice ayırt etme imkânı bulur⁽³²⁹⁾.

Nefsin mahiyeti ve dereceleri hemen her tasavvufî eserde yer alır. Her sâlikin bilmesi gereken bu mertebeler esasta yedi tanedir:

- 1 – Nefs-i emmâre
- 2 – Nefs-i levvâme
- 3 – Nefs-i mülhîme
- 4 – Nefs-i mutmainne
- 5 – Nefs-i raziyye
- 6 – Nefs-i marziyye
- 7 – Nefs-i kâmile(şâfiyye, samîme)

(329) A.Z, Gümüşhanevî, **Câmi'ul-Usûl**, s. 145-147.

NEFS-İ EMMÂRE:

Bu mertebe insan için en düşük olanıdır ve hayvanîdir. Yani bu daire kötülüklerin meydana geldiği yerdir. Burada küfrün sıfatları ve inadin nitelikleri vardır. Görülen şeyler nefs-i emmârenin sıfatlarıdır. «Uyanık halde uğraştığı kötü fiillerin manevî bir sureti olup uyku halinde kalb aynası zâhirden alâkayı kestiğinden dolayı hafızasının levhasında nakşolunan zahirî iştigallerin manevî sıfatlarını görmekle sâlikin nefs-i natıkası, nefs-i emmârenin hükmü altında olduğunu ve hangi sıfatıyla muttasıf bulunduğunu göstermektedir.» Meselâ, kişinin aşağıdaki hayvanlardan birini rüyasında görmesi kendisinin nefs-i emmârede ve nefs-i emmârenin o hayvanın sıfatıyla uygun bir durumda olduğunu gösterir: Fil, domuz, köpek, kedi, yılan, akrep, bit, pire, eşek, katır, kaplan, kurt, ayı, maymun, pars, tilki, sansar, tavşancıl kuşu, deve, azgın öküz, eşek arısı, sarıca arı, büyük-küçük sinekler, ölmüş şeyler, haşeratin bütünü, evcil ve vahşi hayvanlardan ve kuşlardan ve eti yenmeyen bütün hayvanlar. Bunlardan başka cehennemde yanmak, çamura düşmek, meyhane, mezbele, bozahane, kahvehane, kahve, tütün, nargile içmek, esrar, afyon, enfiye ve bunlara benzer şeyler kullanmak, ekşimiş şeyler ve levh aletleri, oyun ve benzerleri, aşırı sıcak ve soğuk, çiğ et, keşf-i avret, ana-babaya isyan, haram ve yasak olan şeylerden birini görmek ve yapmak, nefsi ve şehvî şeylere kapıldığını ve dünya süslerine dair şeyleri görmek, döşemesiz ev, alevsiz ateş közü, duman, dar yollar, taşlı dağlar ve ormanlar, dikenler, ağır şeyler, uçurumlar, yüksek, korkulu ve karanlık yerler, v.b.⁽³³⁰⁾.

(330) A.Z, Gümüşhanevî, a.g.e., s. 145-147; M. Nuri Şemsüddin-el Nakşî-bendi, **Tasavvuf Âlemi (Risale-i Murakabe)**, Çağlayan yay., İstanbul 1974, s. 14-21; Serin. Rahmi. **İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**. Petek yay., İstanbul 1984, s. 49; M. Arabî, **Tuhfe tü's-Sefere** c. 82-87; A. Geylânî, **Füyûzât-ı Rabbâniye** (Terc. C. Yıldırım)

Nefs-i emmârenin en önemli sıfatları; şîrk, küfür, cehil, gaflet, büyük günah, kibir, hırs, cimrilik, şehvet, gazap, hased ve kindir. Meselâ, kişinin hırs, nefsanî heves ve kötü zanlarla ilgili sıfatı üstün gelirse rüyasında fare, karınca gibi hayvanlar görür. Kişinin kindarlık, azab, fitne fesat, eza ve cefa sıfatı üstün gelirse rüyasında akreb, yılan gibi hayvanlar görür. Kibirlilik sıfatı üstün gelirse rüyasında fil, aygır, at ve bunlara benzer şeyler söz konusu olunca kişi rüyasında eşek görür. Kırıcılık, yırtıcılık, parçalayıcılık gibi sıfatlar üstün gelirse kişi rüyasında yırtıcı, parçalayıcı hayvanlar görür. Bunlar içersinde ayrıca kurt haram ve hased, kaplan kibir, ayı ve pars gazap sıfatlarını ifade eder. Kişide hile, tezvîr ve düzenbazlık sıfatları üstün gelirse rüyasında tilki, tavşan gibi hayvanlar görür. Ayrıca tavşan, sansar gibi hayvanlar gaflet sıfatını ifade ederler. Cimrilik, koğuculuk, ikiyüzlülük duygularının üstün gelmesi halinde kişi rüyasında köpek, maymun gibi hayvanlar görür. Köpek ayrıca gazap, şüphe, dünyaya meyl ve şer sıfatıdır. Domuz haram sıfatıdır, haramın helâl gibi sunulmasını ifade eder. Eşek arısı ve sarıca arı fesat fikirler ve faydasız şeylerle uğraşmayı; kedi, şeytanın kendisine vesvese verdiğini; bit, pire, mekruh şeyleri irtikab ettiğini; katır, emre uymadığını ve amelde ihlâs olmadığını ifade eder. Deve, şehvet, hırs ve kin sahibi olduğunu; tavşancıl, cehil, hırs sahibi olduğunu ifade eder. Eti yenmeyen bütün diğer büyük ve küçük hayvanların görülmesi kişinin o

Bedir yay., İstanbul 1982, s. 29-30; A. Geylânî *Sırr'ül-Esrâr* (Terc. A. Akçiçek), Bahar Yay. İstanbul 1986, s. 113-122; Risâle-i Ta'birâtü'l-Vâkı'ât-ı Şeyh Mısrî, Millî Kütph., yazma nu: FB. 503/8. a. 1796/5, M.S.Or. Oct. 2814, Stoctsbibliothek. Berlin, Derviş Hüseyin Akhisari Tâbirnâmesi: Mecmua-i Akhisari, Tâbirât-ı Rüyâ Risalesi: Tâbirnâme. M. Kütph. yazma nu: A. 2511/2, v.d.

hayvanların durumlarına göre nefs-i emmâredeki sıfatlardan birinde olduğunu gösterir. Rüyada sarhoşluk veren şeylerin içilmesi, haram olan bir işin yapıldığına; görüp de içmese harama başlamaya niyet ettiğine; tütün, nargile, enfiye ve benzerlerini kullandığını görse hallerine göre kötü bir işi yaptığına; meyhane, bozahane, kahve ve benzerî yerler görse veya içine girse kalbini kötü fikirlere sarfettiğine; çöplük ve her türlü pis yerler görse, dünyaya ve nefis şehvetlerine yöneldiğine; korkulu, yüklü, sıkıntılı yerler ve zahmetli rüyalar görse ruhunun zahmetli yerlere düşerek nefesine uyduğuna; levhiyyat ve lu'biyyattan bir şey ile uğraştığını görse nefesine uyup haram işlediğine; levh ve lu'biyyat âletlerini görse nefis ve heveslerine uyduğuna ve bunları düşündüğüne; ölü veya ölmüş bir şey görse nefsinin cehl ve galebesine; döşemesiz ev, meyvesiz ağaç ve bulanık sular veya alevsiz ateş veya ateş dumanı, aşırı sıcaklık-soğukluk, karanlık, siyah renk, çıplaklık, hastalık, çiğ et, çamura batmak, nefsânî şehvetlere aşırı istekli olduğuna delâlet eder.

Kişi, rüyasında yukarda sıraladığımız havanlardan biri veya birkaçına alt olmuş görürse onların taşıdığı vasıflar kendisini alt etmiş demektir. Eğer onları kendi emri altına almış görürse onların taşıdığı vasıfları özünde zararsız hale getirmiş demektir.

Nefs-i emmâre için vermiş olduğumuz bu tâbirler genel nitelikli olup herkes için geçerli değildir. Herkesin rüyadaki hâli, içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik durumun rüyaya tesir edeceği sözkonusu olduğundan rüyada görülen aynı şey şahıslar için farklı anlamlar taşıyabilecektir.

Bu mertebenin zikri “lâilâheillallâh”, seyri “seyr-i ilallâh”, hâli havf ve recâ, yeri kalb, âlemi “âlem-i şehâdet”, vâridi şariat, rengi mavimsi, dairesi “daire-i su” dur, yani kötülüklerin meydana geldiği dairedir.*

Hız. Muhammed'i rüyada görene kadar istiğfar ve salât ü selâm ile meşgul olmak suretiyle yukarda zikredilen sıfatlardan kurtulmak mümkündür.

Tarîkatta bir sâlikin nefis terbiyesine başlarken yapacağı ilk iş, mürşidine karşı on şeye kıyacağına dair kesin söz vermesidir. Bunun üzerine mürşid, müridine istiğfar ettirir, salât ve selâm ile elini tutar. Mürid daha sonra Hız. Muhammed'i rüyasında görünceye kadar istiğfar, salât ve selâma devam eder. Beklenen rüya görülünce mürşidin huzuruna tekrar çıkar, bu sefer kendisine kelime-i tevhîd telkin edilir. Mürid önceleri bu kelime-i tevhîde "lâma'bûde illallâh" mânâsını verir. Müridin bu süre içindeki makamı nefsi emmâredir. Bu yüzden işlenen günahların farkında olunmaz.

Bu mertebede görülen rüyalar ve tâbirlerine örnekler:

1- İ. Rabbanî, Hâce Eşref Kâbilî'ye yazmış olduğu şu mektupla onun rüyasını tâbir etmektedir. Burada görülen rüya verilmemektedir. Tâbirden rüyayı görenin nefs-i emmârede olduğu anlaşılmaktadır.

"... Yazmış olduğun rüya şeytanın bir çıkarması ve bâtıl tasarrufudur. Onun bu çeşit çıkarma ve tasarrufu talibler arasında çok vukua gelir; hiçbir sakınca yoktur. Şeytan için bir âyet-i kerîmede şöyle buyuruldu: "Şeytanın hilesi zayıftır."(4/76)*.

İkinci sefere bir daha çıkışı olursa... kelime-i temcîd ile o müfsidi def' etmelisin. Kelime-i temcîd şudur: "Güç ve kuvvet ancak yüce azîm Allah'ındır (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahî'l aliyî'l-azim).

(*) Nisâ Süresi, 76. âyet.

Selâm hidayete tâbi olanlara. Mustafa'ya bağlılık ve uygunluğu bırakmayanlara. O'na ve âline salâtların en tamamı, selâmların ekmeli.”⁽³³¹⁾).

2- Muhammed Tevfik Bosnavî, müderris ve nâib Ahmed Hamdi Efendiye yazdığı mektupta onun rüyasını şöyle tâbir etmektedir:

“Hamdolsun, rüyalarında havfden recâ'ya ve kabz'dan basta ve tenezzül'den terakki'ye işaretler vardır. Ve Azîz (Kuşadalı) buyururlardır: “Kir kiri yıkar, kör körü yider; kire bakma, yol doğru gider.”

Resûle uyanı Allah sever ve Allah bir kulu sevince onun duyusu, görüşü ve bütün idrak edici kuvvetleri olur. Ve kul Hakk'a îman eder. Hak'dan öte, delâletten başka ne varki? Allah böyle bir kulun günahlarını, yeni mevhûm varlığını affeder. Mevhûm varlık hakkında şöyle denmiştir. “Senin vücudun bir günahdır. Öyle bir günah ki, başka hiçbir günah onunla kıyaslanamaz.”

Hazret-i Şeyh-i Ekber ve emsâl-i kümmelin mürid ve muhiblerinde avamın nevm halinde görmeye mütehasşir bulunduğu (fevkalâdelikleri) yakazada görmek vakidir. Kanda kaldı akl-i meaş ile mahpus-i esbâb olan, Rab taâlâ hazretlerine tevekkül-i tam edemez iken evliyâullahın makâmât-i ulûmuna muttali' olalar. Büyüklerden meşâhiy-i ızâmı süal edenlere demişler ki: “onlara itikad edeni gördüğünüzde dua talep ediniz, zira duası müstecabdır...”⁽³³²⁾.

(331) Ahmed Fârûkî Serhendî, **Mektubât-ı Rabbânî** (Terc. A. Akçiçek), Cümle yay., İstanbul 1986, C. 2, s. 590.

(332) Muhammed Tevfik Bosnavî, a.g.e., s. 136-137.

NEFS-İ LEVVÂME

Nefs mertebelerinden ikincisi olup sâlikin bu mertebeye geçebilmesi için nefs-i emmârenin gereklerini yerine getirmiş olması lâzımdır.

“Levm”, heves, ‘ucub, ğaşş, temennî, kahr, günahlardan dolayı pişmanlık duymaktadır. Levmedici nefs sahipleri rahmanî nurlar ile şeytanî duygular arasında bocalayıp dururlar. Başlıca sıfatları ahlâk dışı arzu ve hevesler, hile, kibir, körükörüne tevekkül, üstün gelip ezme arzusudur.

Bu mertebede sâlik artık yeşil çimenler, sahralar, ağaçlar ve akar çeşmeler görmeğe başlar. Hayvanlardan koyun, keçi, sığır, at, beygir, geyik, deve, eti yenilir hayvanlardan azgın olmayanların hepsi, kurbağa, balık, güvercin, kaz, tavuk ve benzerî hayvanlar, bal arısı, pişmiş yemekler, etler, meyveler ve meyveli ağaçlar, giyilecek elbiseler, döşemelik şeyler, yanmadık mum, fırınlar, ekmekler, dükkânlar, saraylar, döşenmiş evler, gemiler ve bunların benzeri şeyler, şekerler, bal ve helâl şerbetler ve benzerlerini görür. Ayrıca ana-baba ile sarılmak, karısı veya mahrem ile sarmaşmak, üzerine bulaşan pisliği temizlemek, kan almak, traş olmak, dış çekmek, ehli sünnet mezhebinden olmayanları, şüpheli ve yasak şeyleri kutsal yerlerde görmek.

Bir sâlikin rüyasında gördüğü yüklü deve nefs-i levvâmede olduğunu ve ruhuna sıkıntı verdiğini, deveyi yüksüz görürse helâl ve faydalı işlere çalıştığını ifade eder. Balık helâl şeyleri kazandığına; tavuk, güvercin, kaz, ördek vb. helâle istekli olduğuna.. azgın olmayan at ve beygir, sâlikin sadakatine; azgın ise nefs-i levvâmenin galebe ettiğine; arılan dinde salâbetine; bal arısı övgüye değer ahlâk sıfatına; kurbağa, ruhun nefisten nefret ettiğine; vahşî olup da etleri yenen hayvanlardan birinin ele geçirilmesi. sâlih amelin ele geçirildiğine, ele geçiremezse bu yolda çalışmasına delâlet eder. Pişmiş et ve yemekler, nefsin ruha tâbi olmasına; elbise giymek

veya döşemek, sâlih amel işlediğine; yanmamış mumlar, fırınlar, nefsin gaflette bulunduğu; meyveli ağaçlar, yeşil çayırar ve olmuş meyvalar, sâlih amel işlediğine ve ihlâs sahibi olduğuna; döşemeli evler, saraylar, ekmek, dükkânlar, pazarlar ve gemiler, nefsin biraz sükûnet eylediğine; bağlar, ballar, süt, ruha kuvvet verildiğine ve safa bahşedildiğine; bazı yerlerin harap bazı yerlerin mamur görülmesi, nefsin ruha itaat ettiğine; baba ve anneyle sarmaşmak, onlara itaatkâr olup rızalarını kazandığına ve iyi geçindiğine; karısına sarılmak, ruha tâbi olduğuna; mâmahremleri kucaklamak nefsin ruha itaatsizliğine delâlettir. Sarı renk nefs-i emmârenin tekrar üstün gelmesine; üzerinden veya başka yerlerden pisliği temizlemek, haramı terk ettiğine; kan aldirmek, nefsi ıslaha çalıştığına; dış çektirmek ruha ağırlık veren bir şeyden kurtulmaya; traş olmak ve benzerî şeyleri görmek, ruhun nurunu artırdığına; hayvanlardan helâl olan şeyleri yemek, nâfilelerle uğraştığına delâlettir. Ehl-i sünnet vel cemaat mezhebi dışındaki insanları kitap dolu dolaplar yanında, mescid ve medreselerde, tekkelerde, ziyaretgâh ve benzerî kutsal yerlerde görmek, mezhebinin ve tarikatının dışındaki işlerle uğraştığına; bu adamları oralardan çıkarır halde görmek akaidini düzelttiğine ve nefsin terbiye ettiğine işarettir. Eğer rüyada bu adamları çıkarmak için gayret göstermiyorsa nefsi ve hevesleri üstün geldiğinden o kişinin kalbinin temizliğine itina göstermesi gerekmektedir. Çünkü kutsal yerler kalb ile tâbir edilir.

Nefs-i levvâmenin hâli muhabbet, lafzı Allah, nurunun rengi sarıdır. Yeri kalb, âlemi berzah, vâridi ise tarîkattır. Buradan kurtulmanın yolu ikinci isim olan Allah lafzıdır.

Bu mertebede görülen rüya ve tâbirlerine ait örnekler:

Tanınmış âlim ve Nakşî şeyhlerinden İmam Rabbânî'nin Hâce Cemâleddin Hüseyin'e yazdığı bir mektup:

“... Tâbirini taleb ederek yazdığın rüya şöyle: Bir gün ben abdest alıyordum. Bana baygınlık geldi, düşmüşüm. Ruh bedenimden çıkmış gibi bir hale geldim. Ayıldığım zaman, güneş gibi parlayan bir nur gördüm. Gayet lâtif olarak beni kapladı. Tıpkı bir şahıs sevdiğini görünce, onun cemâli şualarında kaybolduğu gibi. Bu durumda ondan yana ne bir nam kalır, ne de nişan.

Oğluma açık bir şekilde malûm olsun ki, insan meşhur olan yedi latifeden mürekkeptir. Her latifenin de kendine has bir muamelesi vardır. Ona mahsus olan haller ve vecidler vardır. Oğlumun ve zevkleri şu anda kalb latifesine taallûk etmektedir; kalb latifesi telvinatı ile mütelevvin bulunmaktadır. Şu anda da kuvvetli varidat ruhunun latifesine gelmiş ve onu tasarrufu altına almıştır. Zira: “bir karyeye melikler girince orayı ifsad edip, aziz ehlini zelil ederler”(27/34)* âyet-i kerimesindeki mânâ sarihtir. İdrakin ve şuurun menşei olan ruh mağlûp olunca, o zamanın hasılatı baygınlık olur. Bu vakitte sana muamele dahi, ruh latifesine taalluk eder. Bugünkü halkada bir nevi imdad ve muavenet vaki oldu. Yani bu nisbetin tekmili hakkında. Bunun tesiri dahi müşahade edildi. Şu anda malûm oldu ki, o tesir için bir vüs’at hâsıl oldu. Amma henüz o, sirayet sadedindedir. Allahü Taâlâ, onun itmamım nasip eylesin.

Yazdığın ikinci rüyaya gelelim. Yazmışsın ki: Gördüm ki, süreyya yıldızı ile benat-ı na’ş evimde karşılaştı. Bu rüyanın tâbiri de birinci rüyanın tâbirine uyar. Şunun için ki; kalb nisbeti ile ruh nisbeti bir araya gelmiştir. Yani yıldızlardan anlatılan iki kısmın karşılaşması ile... Şöyle ki: Süreyya yıldızında yıldızların

(*) Neml Süresi 34-35. âyetler

intizamı vardır; bunun için de kalbe uygun düşer. Benat-ı na'şda dahi intişar vardır. Bu da ruha münasıptır. İkinci rüyanın birinci rüyadan sonra zuhura gelmesi sahihtir ve iki nisbetin içtimaina delildir. Önce zuhur etmiş olsa dahi yine sahihtir. Zira, nisbet hasıl olur amma zuhur olmaz. Bu durumda, sana önce o nisbetin husulü gösterilmiş, sonra da ikinci rüya ile zuhura gelmiş.

Doğruyu en iyi bilen Sübhan Allah'tır. Bir âyet-i kerime meali: "Sübhansın (Allah'ım) senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur"(2/32)**(333).

NEFS-İ MÜLHÎME

Bu mertebenin başlıca sıfatları; kanaat, cömertlik, ilim, tevazu', tevbe, sabır ve ağır şeylere katlanmadır. Burada sâlik riyâzet ve nefisle mücadelede muhtaçtır.

Sâlikin rüyasında şeytan ve cahil adamlar, kadınlar ve çıplak adamlar, şakîler ehl-i sünnetten olmayanlar, mülhidler ve gayr-i müslimlerin görünmesi onun daha nefis-i levvâmeden bütünüyle kurtulamadığına delâlet eder.

Bu mertebede görülenlerin başlıcaları şunlardır: Sakalı kırpıklar ve traş edilmiş olanlar, topal, kötürüm, şaşlı, a'ma, sağır, dilsiz, arab, köse, zenci hademe, sarhoş, güzel ses, hırsız, soytarı, canbaz, hokkabaz, oyunbaz, ve bînevâlar, avcı, tellâl, tellâk, fahişe, kasap, ayıcı, maymuncu, hamamcı, tuzcu, kavun ve karpuzcu, sabuncu, çoban, hayırdan dönülmek, yere tohum saçmak, ağaç dikmek ve çeşitli mübah şeyleri yapmak, şer işi yaparken terketmek, tamamlamadan vazgeçmek, mahbuplar, kız ve oğlan çocuğu. gusledenler, abdest alanlar, namaz kılanlar,

(**) Bakara Süresi 32. âyetler

(333) Ahmed Fârûkî Serhendî, a.g.e.,s. 590.

ve kibleye yönelip sapanlar, hayır işte bulunanlar, balcı ve diğer tatlı şeyler, kavga, gürültü, gürlemek, bağırarak, çağırmak gibi şeyler.

Nefs-i emmârede de belirtmiş olduğumuz gibi her mertebe için örnek verdiğimiz şeyler genel niteliklidir. Bunların tâbiri şahısların durumuna göre değişik olabilmektedir. Bu dairede olanların gördükleri rüyalara göre halleri özetle şu şekildedir:

Kadın, tedbirde noksanlığa ve dünyaya meyle; çıplak, amelsizliğe; eşkiya, nefsin azgınlığına, ehl-i sünnet harici olan inançlara meylettiğine ve gösteriş için yapılan ibadete; mülhit, nasihatı kabul etmemeğe; gayr-i müslim, dünyaya meyle ve dinde tembellik ettiğine; ehl-i sünnetten olmayanların kutsal yerlerde görünmesi, bozuk niyete ve bu niyeti düzetmesi gerektiğine; kırılmış veya traş edilmiş sakal, şeriatte noksanlığa; topallık, hak yolda az gayret edildiğine ve hak yola davet edildiği halde ona uyulmamaya; kötürüm, hak olan şeylere varılmadığına; a'ma, hakkı gördüğü halde görmemezlikten gelmeye; sağır, hakkı işitip amel etmemeye; dilsiz, hak ile konuşmamaya. yani hakkı bildiği halde susmaya; köse, sünneti terketmeye; zenci ve arab, başkasının ayıbını yüze vurmaya ve maksadına süratle erişmeye; hizmetçi, taate devam etmeye; sarhoş ve güzel sesliler, mecazî aşktan geçilmediğine ve noksanlığa; canbaz, hokkabaz, soytarı gibi kimseler, ibadeti tekke dip harama başlamağa; tellâl, yalancılık etmeğe; tellâk, gözle nâmahremlere bakmaya ve hayırlı amelden dönmeye; şaşı, hakkı bırakıp bâtil yola gitmeye ve nefsin arzu ettiği şeyi görüp istediğine, dünyaya talip olmaya delâlet eder. Eğer bunları görüp de kabul etmezse dünyadan meyli kesmeye; kasap, merhametsizliğe, kalp katılığına; ayıcı, nefsin hırs ve gazapta kuvvetli olduğuna; tuzcu, nefsin sâlih olmasına; kavun ve karpuzcu, ilim ve maarif kesbetmeye; ağaç dikmek, tohum ekmek, hayra başlamağa; avcı, acımasızlığa, şefkatsizliğe

delâlet eder. Mahbûp, ruhun safasına; kız çocuğu, dünyaya meyle; erkek çocuğu, amel-i sâlihe; abdest almak ve gusl etmek, günahlardan temizlenmeye; namaz kılmak ve ibadet etmek, takvâyâ; kıbleye dönmek doğru istikamete; kibleden dönmek hayırdan şerre yönelmeye delâlet eder.

Hayır ve hasenat, ruhun nefse üstün geldiğine; şer ve zulüm, nefsin ruha üstün geldiğine; balcı, ledünnî ilimler ve tatlı sözler işitmeye; kavga ve çekişme, ruh ile nefsin mücadelesine; kötü işleri tamamlamadan bırakmak, bâtilı bırakıp hayra dönmeye delâlet eder.

Sâlikin burada oldukça ilerlediğinin ve nefs-i mülhîmenin makam ve meleke halinde yerleştiğinin işareti rüyasında bağlar, bahçeler, denizler görmesi, denizleri yürüyerek geçmesi, havada kuşlar gibi uçuşması ve istediği yerlere engelsiz gittiğini görmesi ve meleklerle konuşmaya başlamasıdır. Artık bu durumda mürşidi onu bir üst makama geçirir.

Nefs-i mülhîmenin nurunun rengi kırmızı, yeri ruh, âlemi hıyâc'tır (heyecan ve hayrettir). Kurtulmanın yolu üçüncü isim olan Huve'dir.

NEFS-İ MUTAMAINNE

Bu mertebeye gelmiş bir kişinin artık dünya ve masiva ile ilgili gönül bağları kopmuştur. Varlığını dost yoluna adayacak derecede kalbî rikkat sahibi olmuştur. Kendisinde iyi huylar hâsıl olmaya ve meleklerin sıfatına bürünmeye başlamıştır. Ancak beden ve anâsır-ı erbaa'nın yoğunluğundan bütünüyle kurtulamadığı için bu yüce arzusu gerçekleşmemektedir.

Bu mertebenin başlıca sıfatları cömertlik, tevekkül, tahammül, hakikat, rıza ve şükürdür. Burada kişi rüyasında göklere yükselir, bazan göklerde meleklerle sohbet eder, yeryüzünü bir baştan bir başa dolaşır, bütün yaratıklarla

konusur. Kâmil sıfatı olan bu dairede görülen şeylerin ifade ettiği mânâların başlıcaları şöyledir: Rüyada görülen veya okunan Kur'ân, kalbin temizliğine ve matlûba başarı ile kavuşmağa delâlet eder. Ancak okunan sûreye göre tâbiri farklılık gösterir. Rüyanın teferruatı, görülen yer ve zaman tâbire etki eden hususlardandır.

Rüyada görülen peygamberler İslâmda kuvvete ve bunlara dosdoğru îman etmeye delâlet eder. Evliyaların görülmesi korktuğundan emin olup umduğuna nail olmaya; şeyhler, nefsin irşadına delâlet eder. Padişahlar, vücut iklimine tasarruf eylediğine; müftüler, nefsin hayra döndüğüne; vezirler, vekiller ve yüksek mevkide olanlar akılda kemâl bulduğuna ve maksuduna yaklaştığına; kadılar ve hakimler, kalbine ve uzuvlarına Allah'ın hükmünü tenfiz eylediğine; doktorlar, nefsin isyan hastalıklarını amel-i sâlih ilâciyle tedavi ettiğine; imamlar, hatipler, âlimler, şehitler, sâlihler ve ziyaret yerleri, uzuvlarının ilâhî emirlere tâbi kılınmağa başladığına delâlet eder.

Mekke, Medine, Kudüs camiler, mescidler, medreseler, tekkeler, mektepler ve sâihlere mahsus ibadethaneler, türbeler, kütüphaneler, dershaneler, ziyaret yerleri ve benzerî kutsal yerler, kalbin temizliğine ve vesveseden arınmaya delâlet eder.

Sancak, bayrak, ok, yay, kılıç, kama, bıçak, top, tüfek benzerî şeyler, şeytanî vesvesenin zayıflamasına ve sâlikin şeytanî vesveselere galip gelmesine delâlet eder. Tesbih, matlûba kavuşmağa; dinî kitaplar, amelde kemâle delâlet eder. Hattatlık, amelin çoğaltılmasına çalışıldığına; mevsiminin dışında bir meyva koparmak, ahlâksızlığı terkedip ihlâsa meyletmeğe; mevsiminde olmamış meyva koparmak, amelinde ihlâssızlık olduğuna delâlet eder.

Bunlardan başka görülen diğer mübarek şeyler, vasıflarına, hallerine, durumlarına göre tâbir edilerek nefs-i mutmainnenin ne derecede tasfiye olunduğunu gösterir.

Bu mertebenin hali vuslat, seyrî ma'allah, nurunun rengi beyaz⁽³³⁴⁾, âlemi Hakikat-i Muhammediye, yeri sır(gönüldeki gizlilik), vâridi hakikat, kurtulmanın yolu dördüncü isim olan Hakk'dır.

Bu mertebe ile ilgili rüya örnekleri:

Muhammed Esad Erbilî, nefs-i mutmainnede olduğu anlaşılan iki müridinin rüyasını yazmış olduğu mektuplarda şöyle tâbir ediliyor:

“...Birinci, ikinci ve üçüncü semada, secdede, rükû'da ve ayakta bulunan kurulan münasebet ve ruhânî görüşme ve bilhassa arş'a kadar vuku' bulan yükselişe zuhûr eden cezbe cidden tebrike şâyandır. Hak Teâlâ Hazretleri, bu gibi lütuf ve ihsanlarını peş peşe ve devamlı ihsan buyursun. “İnsan için çalışmaktan başka bir şey yoktur(53/39)*” âyet-i celîlesini biliyorsunuzdur. “Kardeşin kardeşe gıyaben duası reddolunmaz” hadis-i şerîfine bakarak yukarıdaki âyet-i celîlenin neshedildiği hatırina gelmesin. Bendeniz bu şekilde ayrı gibi görülen ma'nâların birleştirilmesini çokça arzu etmekte olduğumdan arzedeabilirim ki, başkasının hayır duasını almak birtakım hizmet, ihlâs ve muhabbete bağlı bulunduğundan, o da kişinin kendi çalışmasının semeresi demektir. Binâenaleyh nâil olduğumuz bu gibi lütûflar hep kendi ihlâs ve muhabbetinizden ve bizler gibi değersiz bir dervişe sırf Allah rızası için olan lütuf ve şefkâtinizden dolayıdır...”⁽³³⁵⁾.

(334) Nurunun rengi, İ.T. Halvetilik ve Halvetiler'de siyah, F. Rabaniye'de beyaz olarak zikredilmektedir.

(335) Muhammed Esad Erbilî, a.g.e., s. 104-105.

(*) Necm Sûresi 39. âyet

“...Görmüş olduğunuz rüyaların mânâsı anlaşıldı. Önceki rüyanızda, evinizin merdivenlerinden yavaş yavaş yukarı doğru selâmet içersinde tırmanıp ulaşmanız, tebrike değer bir husustur. İnşallah Teâlâ, kalb evinizde de ma’nevî yükselişe vesile olan derecelere yükselir, orada bulunan yabancı misafirlere el çekip yüz çevirmeye muvaffak olursunuz.

İkinci rüyada, açıktan ve Mekke-i Mükerrerme usûlü üzere kâmet getirmeye başlamış olmanız, İslâm toplumuna mensûb fertlerin bazılarını Allah’ı zikretmeye çağıracağına işarettir.”⁽³³⁶⁾.

Vermiş olduğumuz bu örneklerde müridin rüyası açıkça zikredilmediği için sadece tâbirde verilen bilgi ve muhtevadan hareket etmek durumunda kalınmaktadır.

NEFS-İ RÂZİYYE

Sâlikin mertebesi yükseldikçe görülen rüyaların da nitelik ve nicelikleri değişmektedir. Rüyaların nitelikleri artarken niceliklerinde azalma görülmektedir.

Sâlik bu mertebede bütün nefsanî istek ve arzularını bırakarak ilâhî iradeye teslim olur ki, onun bu tavrına nefs-i râziyye adı verilir. Burada artık sâlik her türlü nefsanî tehlikelerden uzaklaşmış, ebedî felâha ermiş ve bir bakıma melekleşmiştir. Bütün mevcûdât yok olmuş görülür. Bu mertebenin sıfatlarının başında kerametler, zühd, zıkr, aşk ve sevgi gelir. Rüyada görülenlerin başında melekler, vildan, hûriler, cennet, hulle, burak ve benzerî kutsal şeyler, kemâlât-ı akl ve kudret sıfatlarıdır.

(336) Muhammed Esad Erbilî, a.g.e., s. 213.

Bu mertebede görülen melekler, vildan, hûriler, burak, cennet, hulle, kevser, suları geçmek, havada uçmak, gemiye binmek. İslâm askerlerini görmek melâike ile tâbir olunmaktadır. Ateşte yanarken zarar görmemek ve yanmaktan hoşlanmak, dünyaya ve uhrâya ait yüksek dereceleri görmek nefs-i râziyyeye delâlet etmektedir. Bunlardan melekler ve İslâm askerleri, hûriler, berraklık; burak, cennet, hulle, kevser, aklın kemâline, Allah'a yaklaşmaya ve maarif tahsil etmeye delalettir.

Suları yüzüp geçmek, havada uçmak, gemiye binip geçmek, ateşte yandığı halde bir şey olmaması, hatta bundan hoşlanmak, dünya ve uhrânın yüksek derecelerine ermek, nuraniyet gibi çeşitli ışık ve benzerî şeyler nefs-i râziyyenin galebesine delâlettir.

Kalbin maarif tahsili, kesafeti izale edip letâfet kesbelediğine delâlettir. Rüyada görülen ay ve güneşten çoğu zaman ilâhî maarif hâsıl olmakta ve müritte rıza mekleşmiş bir huy haline gelmektedir. Bütün mevcudatın yok olduğunu, çevresini beyaz, kırmızı veya başka renkte bir nur hâlesinin kuşattığını görür. Bu durumda sâlik mürşidine başvurur ve kendisine telkin edilen “ya hayy”⁽³³⁷⁾ zikrine devam eder. Kelime-i tevhid’e de “Allah’tan gayrı varlık ve gerçek dost yoktur” şeklinde mânâ vererek, zâhir ve bâtınını, duygu, düşünce ve davranışlarını bu şuur içersinde şekillendirerek Huzûr-ı fillah’da bulunduğunun idraki içersinde yaşamaya çalışır⁽³³⁸⁾.

(337) A. Geylânî, a.g.e., s. 34 (M. N. Ş. Nakşibendî s. 91-102 ve Gümüşhanevî’de bu zikir “Hakk” olarak geçmektedir.)

(338) Gündüz. İrfan, a.g.e., s. 226; M. N. Ş. Nakşibendî, a.g.e., s. 91-102.

Nefs-i râziyyenin seyri fi'llah, nurunun rengi yeşil, âlemi lâhut'tur. Vâridi marifet, yeri sırrın sırrıdır. Bundan kurtulmanın yolu beşinci isim olan "hayy" dir.

NEFS-İ MARZİYYE

Bu mertebenin sıfatlarının başında güzel ahlâk, lütuf, yakınlık ve Resûlullah'ın sünnetlerinin hepsi gelir. Burada görülenlerin bazıları; yedi kat gök, ay ve yıldızlar, yıldırım, ateş ve yanar mumlar, kandiller, gök gürültüsü gibi şeylerdir. Kişi artık akıl makamındadır ve bütünüyle melekiyyatın sıfatına büründüğü için güzel sıfatların sahibidir.

Bu mertebede meydana gelen nesnelerin rüyada görülmesi "cânib-i Hakk'a" daima nazar sıfatıdır. Meselâ güneş, ruhun nurlarının sıfatıdır. Ay, kalp parlaklığına; yıldızlar, mânevî yapısının nurlarına; ateş, nefsin fenâ bulmasına; yıldırım, gafletten uyarıya delâlet eder. Yedi kat gök görünce artık müridin varlık âlemine bakışları hep Allah ile ilgili olur, düşüncesi bu hususta berraklaşır.

Bu dairenin rengi siyah⁽³³⁹⁾, âlemi şehâdetir. Yeri hafâ(gizlilik), seyri âni'llah, hâli hayret, vâridi şeriattir. Buradan kurtulmanın yolu altıncı isim olan kaysyum'dur.

Rüya örnekleri:

Nürşinli Şeyh Muhammed Ziyâuddîn'in halifesi ve kâtibi Bitlisli Molla Mustafa'ya yazmış olduğu mektupta sorulan soruların cevapları:

(339) Rengi Füyuzât-ı Rabbâniye'de siyah; İ. T. Halvetilik ve Halvetiler'de beyaz olarak gösterilmektedir.

“Mektubda yazdığınız üzere, cevabınıza tecellî eden göğse yükselip birbiri ardınca başınızla onları delip geçmenizin vâkıası ana sırrınızın bilhassa toprak unsurunuzun manevî makamlara doğru seyrine alâmettir. Zîrâ Nakşibendî tarikatın sâdâtının nezdinde sabit olduğuna ve te’lif ettikleri kitablarda beyan ettiklerine göre bilhassa İmam-ı Rabbânî (r.a.) da kendi kitabında beyân eylediğine göre tasavvuftaki yüksek makamlara, manevî seyr, âlem-i emirden (kümfeyekünden) âlemü’lhalka (kâinata) gelen beş letâiften münhasır olmayıp, ancak latifelerin manevî seyrleri tamam olup makamlarına vâsıl olduktan sonra, sıra unsurların seyrine gelir. Vilâyet makamının kemâlâtı, letâifin seyrine terettüb eylediği nübüvvet makamının kemâlâtı da, unsurların seyrine terettüb eder. Velîliğin kemâlâtı, ilâhî aşktan gelen tedrîcî bir şuursuzluk, nübüvvetin kemâlâtı ise o aşkın şuursuzluğundan tedrîcen bir ayılma hâletidir. Allah, size ve perverdeye ulvî makamların manevî seyrini hâsıl eylesin.

Vâkıada, ulvî makamdan yükseldiğiniz yere dönmeniz, yükseldiğiniz manevî makamdan dönmeye ve ayrılmaya kabiliyetinizin olduğuna işarettir. Öyle ise o kabiliyetin zâhir olabilmesi için taat ve ibadete çok çalışmanız gerekir. Vâkıada karnınızın büyüyüp, onun kâtiplerle dolu bir çarşı olduğunu ve bazıları mushaf şerhi ve bazıları da evliyaların eserlerini yazdıklarını gördüğünüzü demişsiniz. Bu hâletiniz geçmiş zamanda, üstâd-ı a’zamın başkalarına, size yazdırmış olduğu mektûbların ve size yazdırıp da bitirmesine Allah’ın iradesi olmadığı ve onu tamamlamasına yakınıp çok heves ettiğinizdendir. Demekki bu vâkıa, mezkûr hâletlere tam bir bağlılığınız ve size kâtib ismi verilmesine bir alâmettir. Hem de mezkur vâkıada mushafların yazıldığından anlaşıldığına göre, şeriatle amelin terk edilmemesine, hatta Kur’ân’ın nisbeti hâsıl

olduğuna ve evliyanın eserlerinin yazılmasından da anlaşıldığı üzere, evliyanın izlerinin takip edilmesine işaretler. Yine onda, geçmiş zamanda işlediğiniz iyi ameller unutulmayıp terk edilmesine, hatta onlara çalışmak için günden güne hasretinizin artmasına işaret vardır.”⁽³⁴⁰⁾.

Şeyh Muhammed Ziyâuddîn'in halifelerinden Şeyh Alâuddîn'e yazmış olduğu mektupta, onun görmüş olduğu iki rüyasını şöyle tâbir etmektedir:

“... Hatme etmek için mescidde oturduğunu, gördüğün rüyan, mütâba'at ve ibadete olan isteğine işaretler. Rüya da birçok engellerden dolayı hatmeyi tamamlamadığınız ise, hayatınızın artmasına işaretler.”

“... Gördüğün karanlık, dünya hayatına köprü, o hayata iltifat edilmeksizin kısa olarak sayılmasına, yolda geri kalmanız sende firak (ayrılık) huyu, vuslat huyuna galebe edeceğine işaretler. Firakin galebiyyeti, vuslat arzusu huyundan sâlik için daha üstün ve daha kâmindir. Aynı rüyada yolda yürümek için ateş yakığının tâbiri ise muhabbet ateşini yakmana işaretler. Çünkü sâlikte muhabbet ateşi parlamazsa, manevî yüce makamlara giden yolları geçmesi mümkün olamaz.”⁽³⁴¹⁾.

Kuşadalı, sâliklerinden Kâmil Efendinin rüyasını şu şekilde tâbir etmektedir:

“Tâbir: Cadde, sokak şeriat-i mutahharadır. Müridler, şeriat-i mutahhara üzre olanlardır... Cami avlusu gibi mahalle gitmeniz, bir miktar kalbiniz vüs'at peydâ idüp salâha mahabbet

(340) Şeyh Muhammed Ziyâuddîn-Şeyh Ahmed El Haznevî, **Mektûbât** (Terc. Hasib Seven, derl. Şeyh Alâuddîn) Yaylacık Matb., İstanbul 1977, s. 29-30.

(341) Şeyh Muhammed Ziyâuddîn-Şeyh Ahmed El Haznevî, a.g.e., s. 43.

itmenizdir. Ardlarından seğırtmeniz eyü kimseler içine katılmağa meyl ve mahabbetiniz ve anları gâib itmeniz nefsinizde olan yeis hâlinizdir. Ol mahalde vâlideniz ve bir kimse zuhûru Allah taâlânın rahmeti ve inâyeti zuhûruna işarettir. “Onlar şimdi görünmez, vakti var” dimesi eyülerle bâtın gözü ile görmeniz vakti var dimektir. Sol cânıpte, açıklıkta servi gibi ağaç, sol memenizin altında olan kalbinizdir. Anda mızrak gibi nesne saplanmış olması, ruhunuzun kalbinize tasarrufudur. Vâlidenizin “işte güneş bu meyle gelirse ol vakit zâhir olur” demesi; güneş bu fakirin ruhudur, sizin ruhunuz bizim ruhumuz birbirine mukabil gelür ise ol vakit eyüler zâhir olur deyü rahmet-i Hakk sizlere telkîn itmişler...”⁽³⁴²⁾.

Kuşadalı’nın Hacı Hüseyin Efendinin kerîmesi Cemîle Hanımın rüyasını tâbiridir:

“Tâbir: Mukaddem ki, hânenizde bulunmanız, çileniz sebebiyle âlem-i ervâha hâliniz yaklaşmasına işarettir. Süpürge ile odayı sürüpmeniz hiç kimseden medet olmadığını fehm idüp ancak medet Hak teâlâdan olduğun fehm ile kalbiniz pâketmesine işarettir. Pederiniz sofadan ve fakîrin gelmesi ve sofada bir mum yanması pederinizin râbıtası olup pederinize mahabbet itmeniz ile şimdiki halde fakîre teveccüh itmiş olsanız râbıtayı kalbinizden taşra karşunuzda bulmağa isti’dâdınıza işarettir.

Vâlidenizin mumu “dinlendir” deyü-işaret itmesi, nefsiniz râbıta itmeği inkâr itmesidir. Pederinizin “mum dinlenmez” dimesi, ruhunuzun râbıta itmeniz istemesidir. Fakîrin elinde fener gâyet zıyalı olması, râbıta itmiş olsanız ruhunuzun safâsı

(342) Öztürk, Y.N., Kuşadalı, s. 259.

günden güne artmasıdır. Fakîr, odaya girip “es-selâmu ‘aleykum” dimeniz, râbîta itmiş olsanız az vakitte fakîri kalbinizde bulup ruh sıkıntılarından selâmet bulmanızdır. Üç kerre fakîrın yedin bûs itmeniz, az vakitte sırr-i bey’atı bulmanıza işarettir. Feneri dinlendirmek irade itmeniz, ba’de’s-sirr çileyi hoş görmemenize işarettir. Pederiniz “dinlenmez” dimesi, ruhunuz “ba’de’s-sirr çileyi hoş gör râbîtadan ayrılma” dimeğe işarettir.”(343).

NEFS-İ KÂMİLE

Sâlikin ruhunun gelişmesiyle gizliden de gizli nurları, ilâhî sıfatların keşfini, ilham, işaret, vahiy gibi halleri rûbubiyet sıfatının bazı sırlarını ve tecellilerini daha iyi görmeğe başlar. Bunlar sâlikin artık Rahmân sıfatının tecellisine ulaşmış olduğunu gösterir. Başlıca sıfatları; yalnızlığın tercihi, susmak, doğruluk, yardım, vefa ve ilâhî emirlere sıkı sıkıya bağlılıktır.

“.... Kalbî, ruhî ve melekî rüyalar sâlike manevî bir zevk ve neşe verir. Bunların zuhuru ile sâlikin varlığına kuvvet, zevk ve şevk gelir. Bu durumdaki kişiler kalabalıklardan, dünyalık şeylerden nefret ederler. Bunların ünsiyetleri mânâ âleminden gelen belirtiler ve ruhanî zevkler iledir.”(344). Bu mertebede görülenlerden bazıları şunlardır: Yağmur, kar, dolu, ırmak, çeşmeler, kuyular, deryalar... Meselâ, kar görse, rahmetin fazlalığına; yağmur görse, rahmetullah’a; ırmak ve çeşmeler görse Allah’ı bilmek konusunda ihlâsa ve tasdike delâlet eder.

(343) Öztürk, Y.N., a.g.e., s. 258.

(344) A.Z. Gümüşhanevî, a.g.e., s. 147.

Bu mertebenin seyri bi'llah (Allah ile ebedîleşme), hâli bekaa, âlemi hayret'tir. Yeri hafâ(gizlilik), vâridi şeyhin anlattıklarının hepsidir. Nurunun rengi yoktur (bütün renkler)⁽³⁴⁵⁾. Bundan kurtulmanın yolu yedinci isim olan kahhar ile mümkündür.

Bu yedi mertebeyi de aşan kişi artık kemâl mertebesine yükselmiş has kullardan olur. Kâmil mertebesinde olup da "mürşid-i sakaleyn" (insan ve cinlerin mürşidi) olan tasavvuf ehli, insanlardan başka cinlerin de rüyalarını tâbir edebilmektedir. Meselâ Şabân-ı Velî, aynı zamanda cinnîlerin de mürşididir. Bu konuda menâkıbnâmesinde şöyle bir olay anlatılmaktadır:

"...Osman Efendi(K.S.), zemân-ı hayatlarında sultanı Tokat'dan sılaya gelüb safâlanurken bir gün yine savma'alarında تنها buluşub esrâr-ı ilâhîden musâhabet murâd idüb savma'a kapusına varduklarında bir zaman turub ve yine dönüb içeri girmediğin görenler niçün girmedinüz didüklerinde hazret-i sultâna cinnîler gelmiş, vâkı'a söyleyüb gayr-ı musâbahat-i 'ilmiyye ideyorlar, girmeye edeb itdüm, deyü cevâb virdükleri meşhurdur..."⁽³⁴⁶⁾.

Özetle vermiş olduğumuz nefsin mertebeleri ve her bir mertebede görülen rüyalar tarîkatların hemen hepsinde teferruattaki farklar hariç temelde ortaktır. (Kadirî, Nakşî, Halvetî, Bayrâmî ve bunların kollarında). Bu bakımdan birinden diğerine kolayca geçilebilmekte veya birden fazla tarîkata intisâb edilebilmektedir.

(345) A. Geylânî, a.g.e., s. 35-36.

(346) Yazar, L.N. a.g.e., s. 204.

c- RUHA AİT OLAN TAHARETİN DERECELERİNDE RÜYANIN DURUMU

Uyku halinde rüyayı gören ruhtur. Ruhun durumu hangi hâl üzereyse göreceği şey de o hâl üzeredir. Ruhun sâfiyyet derecesi nefsin katettiği mertebe ile ilgilidir. Nefsin dereceleri anlatılırken ruhun durumuna da temas edilmişti. Rüyada görülen şeylerin ruhun durumu açısından da ele alınması tasavvufta rüya konusuna daha bir açıklık getirmektedir.

Ruhun rüya ile olan ilişkisi şu şekildedir: Ruh rüyaya kendi basiretiyle bakar. Ruhun bakışı, yani durumu safiyyet ölçüsünde ise onu bulunduğu şekilde görür. Bu durumda değiştirme ve çevirme sözkonusu değildir. Sonra ruh, bu gördüğünü aktarmak istediğinde zata bakar. Eğer o zat karanlıktan, yani her türlü dünyevî, nefsanî şeylerden arınmış durumda ise, ruh gördüğünü ona olduğu gibi aktarır, bir değiştirme ve çevirme yapmaz. Eğer zatta karanlık bir yön bulunuyorsa rüyanın çevrilmesi ve tâbiri de ona göre olur. Yani ruh gördüğü rüyayı zatın temiz olup olmamasına göre iki şekilde nakletmektedir. Zat temiz ise değiştirilme olmuyor; ruh temiz ama zat temiz değilse rüya ona göre çevrilip değiştiriliyor.

Ruha ait temizliğin, arınmışlığın derecesi on'dur. Bunlar en alttan en yükseğe yani en saf oluşa göre örneklerle şu şekildedir:

1 – Yanılarak, gaflet ederek günah işlemenin yokluğu: Meselâ, rüyada şeytanların dostu, yakını ve gönüldaşı olduğunu görmek onun ilişkide bulunduğu insanlarda hayır olmadığını gösterir. Çünkü kişi dostunun sevdiği dini üzeredir. İlişki kurduğu, oturup kalktığı insanlarda hayır yoksa, kendisinde de hayır yoktur.

2 – Yanılarak, gaflet ederek haram işlemenin yokluğu: Bir kimse rüyasında kıyametin koptuğunu görse bu o yerin durumunun ilerde değişeceği şeklinde tâbir edilir. Yani orada

adalet varsa zulme, zulüm varsa adalete dönüşecek demektir. Bunun tâbiri şu şekilde yapılmaktadır: Ruh, bu görmüş olduğu şeyi zata verirken karanlık meydana gelmiştir. Belirtilen yerdeki durumla kıyamet arasında bir uzaklık vardır. Bununla birlikte adaletten zulme geçiş de kıyametin kopmasındaki gayeden oldukça uzaktır. Çünkü kıyamette hiç kimseye zulüm olmayacaktır.

3 – Mekruh olan şeyi işlemeye kasdetmemesi: Bunun örnekle izahı şu şekildedir: Kişinin rüyasında kendisini şeytanların kuşattığını görmesi, hırsızların, yol kesicilerin saldırısına uğrayacağına ve elindekileri alacaklarına veya bazı insanların onu haksız yere çekiştireceklerine işarettir. Böyle izah edilmesinin sebebi ise ruhun bunu zata iletirken meydana gelen karanlıktandır. Çünkü bu durum hile ve düzenbazlıkla ilgilidir.

4 – Haramı kasten işlememek: Rüyasında kişi İsrail (A.S.) herhangi bir yerde görmüş ise orada ilerde büyük bir fitne meydana gelecektir veya aksine orada büyük bir sevinç ya da ferahlık olacaktır. Çünkü İsrail (A.S.), fitne ve ferahlıkla görevlidir. Ruh bunu zata iletirken meydana gelen karanlık oldukça kuvvetlidir.

5 – Hafif akidede cehl-i basit'in yokluğu: Kişinin rüyasında melekleri herhangi bir yerde görmesi, ilerde o yerin Allah'a ibadet edilecek, tesbih ve takdiste bulunulacak bir mescid yapılacağına delâlet eder. Çünkü buradaki karanlık te'diyede meydana gelmiştir; o da nurlar âlemindeki meleklerin başka âlemde olan mescid ile tâbir olunmasıdır.

6 – Hafif akidede cehl-i mürekkeb'in yokluğu: Kişinin rüyasında Hz. Ebubekir'i görmesi, o kişinin Hz. Muhammed'i çok sevdiğini gösterir.

7 – Ağır akidede cehl-i basit'in yokluğu: Kişinin rüyasında Azrail'i kendisine bakıp gülerek ve eğlenerek görmesi, o kişinin

uzun ömürlü olacağını gösterir. Çünkü o kişinin Azrail ile ömür dışında ferahlık duyacağı hiçbir şey yoktur. Ruh bu rüyayı kişiye aktarırken tâbirinde karanlık meydana gelmektedir. Buradaki işaret ve remiz oldukça kapalıdır. Çünkü meleğin o kişiye gülmesi onun uzun ömürlü olmasına bir işarettir. Bu işaret hem incelik hem de kapalılık arz etmektedir.

8 – Ağır akidede cehl-i mürekkeb'in yokluğu: Kişinin rüyasında kendisini korkar ve titrer bir şekilde Allah'ın huzurunda görmesi, onun ilerde bir belâyâ uğrayacağını gösterir. Ancak Allah, onu bu belâdan kurtarıp düzlüğe çıkaracaktır. Bu belâda onun için büyük bir ecir de bulunmaktadır.

Bu rüyanın yukardaki şekilde tâbir edilmesinin sebebi, kişinin ancak Allah huzurunda âhirette bulunabileceği içindir. Bu ise müminlere has bir durumdur. Bilindiği gibi rüyayı gören ruhtur. Tâbiri ise görülen rüya kişiye yöneltildikten sonradır. Yani bu ruhun nazarındaki karanlıktan dolayı değildir. Bu rüyayı gören kişi evliya ve âriflerden veya nebî ve resûllerden ise rüya başka şekilde tâbir edilir.

9 – Hz. Peygamber hakkında cehl-i basit'in yokluğu: Bu hal ruhun bütünüyle olmasa da oldukça aydınlık olduğunu gösterir ama görülen rüyalar az da olsa bir tâbir gerektirir. Meselâ, rüyasında meleklerle sürtüşüp tartıştığını gören bir kimsenin vücudunda yakın gelecekte çibanlar çıkacağı ve organlarında kırılmalar meydana geleceği şeklinde tâbir edilir. Bunun izahı şu şekilde yapılmaktadır: Ruhun gördüğü melekler onu korumakta yeterince özen göstermediklerini ima eder. Yani bu rüya bir çeşit içinden hazfolunan söze benzemektedir. Hazfolunan şeyleri takdire muktedir olursa söz ölçüsünü bulmuş olur ve maksat iyice açıklanır. İşte bu rüyadaki durum da bunun gibidir. Yani ruhun meleklerle tartışmasının sebebi söylenirse rüyanın durumu açıklanmış olur ve herhangi bir tâbire gerek kalmaz.

10 – Hz. Peygamber hakkında cehl-i mürekkeb'in yokluğu: Buradaki safâ en üst seviyededir. Ruh ve zat temizdir, engel olan hiçbir karanlık bulunmamaktadır. Bu halde görülen rüyalar tâbire ihtiyaç göstermez. Meselâ bir kimse rüyasında Allah'ı kendisinden memnun olarak görürse, bu Allah'ın ona ferahlık verdiği ve tebessüm ettiği şeklinde tâbir edilir. Yani o kişinin yaptıkları Allah katında tertemizdir ve Allah ondan razı olmuştur. ⁽³⁴⁷⁾.

d- RÜYA İLE İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

İSTİHARE

İstihare, Arapça olup “hayır dilemek” anlamına gelmektedir. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alarak dua edip uykuya yatmak⁽³⁴⁸⁾ şeklinde özetlenebilen istihare hakkında Hz. Muhammed, “İstihare eden yoksulluğa düşmez” buyurmuştur. İstihare konusunda çeşitli hadis kitapları müttefiktirler. S. Buharî’de Şahâbetin Câbir’den naklen Hz. Muhammed’in Kur’ân’dan sure belletir gibi istihareyi de bellettiği, bir işte sıkıntıya düşenin karara varamayanın iki rekat namaz kılarak dua etmesini söylediği ifade edilmektedir⁽³⁴⁹⁾. S. Buharî’de istihare ile ilgili başka rivayetler de bulunmaktadır.

(347) Abdülaziz Debbağ, a.g.e., s. 304-308.

(348) **Türk Ansiklopedisi**, C. 20, s. 370-371; Devellioğlu, F, O. **Türkçe Lûgat**; K. Türkî’de istihare “girişilecek bir işin hayırlı çıkıp çıkmayacağını anlamak için abdest alıp dua okuyarak yatmak” şeklinde yer almakta ve “istihare etti”, “istihareye yattı”, “istiharesi çıkmadı” gibi sözler örnek olarak verilmektedir.

(349) S. Buharî, C. 4, s. 133-143, C. 6, s. 544.

İbn Haldun, ruhun istediği zaman bilmek istediği şeyleri uykusunda göremeyeceğini belirterek istihare konusunda şunları söylemektedir: “... İnsanın ruhu kendisinin veyahut başka nesnelerin hallerini bilmek için gaybî âlemlere yönelerek bilinmesini beklediği çağlarda, bir anda bilmek istediği nesnenin gerçeği gaipten onun nefsine akseder ve bilmek istediği o nesne ona belli olur.” İ. Haldun, bu konuda bazı riyazet kitaplarında birtakım isimlerin söylenmesiyle insanın istediğini görebileceğine dair ifadelerin bulunduğunu zikrettikten sonra “... bu adları okumak ancak istediği rüyayı görmek için nefiste bir istidat yaratmaya yarar. İstidat kuvvetlenirse her ne için hazırlanmış ise onun husûlünü temine yardım eder. İstidat kudreti ise bir nesneye muktedir olmak demek değildir...” der⁽³⁵⁰⁾.

İstihare ehl-i sünnette rüya yoluyla olmaktadır. Görülen rüyalar sâdık rüya niteliğindedir. Şîâ-i imâmiyye’de istiharenin çok değişik şekillerine rastlanmaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- 1- Yazılı kâğıtlarla istihare
- 2- Tespih ile istihare
- 3- Yuvarlaklarla istihare
- 4- Dua ile istihare
- 6- Danışma yolu ile istihare

Bu istihareler için belirli zamanlar tespit edilmiştir. İstihareden doğru netice alınması zamanının doğru tespiti, yapılış şekli ve dualarıyla ilgilidir. İstihare bir başkasına da yaptırılırsa da bu husus tam belirli değildir. Anadolu’da âlim, dindar,

(350) İ. Haldun, **Mukaddime**, C. 1, s. 258-259.

bazan da dürüst ve saf insanlara istihare yaptırıldığı da bilinmektedir⁽³⁵¹⁾.

Geçmişte olduğu gibi bugün de istihare toplumda manevî dünyamız içersindeki yerini korumaktadır. Bununla ilgili anlatılanlar ve yazılanlar oldukça fazladır. Bu ya bir şairin mısralarına motif olmuş, ya bir devlet yöneticisine, bir tasavvuf ehline yol göstermiştir:

“Yarın ne olacağını bugün bilmek istersen

Uykuya vardığında gördüğün seyrandan sor”⁽³⁵²⁾.

Nakşî şeyhlerinden Seyyid Abdülkerim El Hüseyinî (Gavs-ı Bilvânîsî)nin Şeyh Hazne’ye intisabı da bir istihare ile ilgilidir: Abdülhakim El Hüseyinî, Şeyh Muhammed Selim El Hizanî’ye intisab etmeden önce istihare yapar. Gördüğü rüyada daha önceki şeyhi Şah-ı Hazne’ye “Şeyh Ahmed, Seyyid Abdülhakim’in babasının bizde çok emeği vardır, onun için sen ona gözüün gibi bak...” der. Bunu Şah-ı Hazne’ye intisab için işaret sayan Gavs, Hazne’ye gidip şeyhe durumu anlatırsa da şeyh, “senin tarîkat almana lüzum yoktur” diye tövbe verip tarîkat tazelemek ister. Şeyh yine daha önce söylediklerini tekrarlar. Gavs, tekrar istihareye yatar ve gördüğü rüya nitecesinde tarîkata girer⁽³⁵³⁾. Vermiş olduğumuz bu örnekte

(351) Ehl-i sünnette istihareye gece yatsı namazından sonra yatılır. İki rekât istihare namazı kılınır ve birinci rekatta “Kâfirûn” sûresi, ikinci rekatta “ihlâs” sûresi okunur. Namaz bittikten sonra da istihare ile ilgili dua okunur. Abdestli bir şekilde sağ yana yatılır. Bazılarına göre sağ el başın altında, sol el göğse konur. Görülen rüya tâbir edilerek ona göre hareket edilir.

(352) Köprülü, Fuat, **T.E.İ. Mutasavvıflar**, s. 18-19.

(353) İldır, Mehmet-Ahmet Çağıl, (Haz.), **Seyyid Abdülhakim El Hüseyinî (Gavs-ı Bilvanisi) ve Nakşibendî Tarikatı**. Rehber yay., İstanbul 1986, s. 24-25.

olduğu gibi birçok tarîkat ehlinin intisabı istihare yoluyla o muştur. Meselâ Sarı Saltuk'un mezarı bu yolla bulunmuştur. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Sultan Beyazıt, Akkırman ve Kili kalelerinin, fethi niyetiyle sefere çıktığında Babadağı'nda bir rivayet işitir. Bu rivayete göre Sarı Saltuk'un kaybolan mezarı velî bir sultan tarafından bulunacaktır. O gece padişah iki rekat namaz kılarak istihareye yatar, hocası Sivaslı Kara Şemseddin de aynı şekilde istihareye yatar. Neticede istihare yoluyla ikisinin de gördüğü rüya aynıdır ve Sarı Saltuk'un makamı bu yolla ortaya çıkmıştır.

İSTİHARE-HİPNOZ MÜNASEBETİ

Hipnoz yoluyla rüya görmek eski medeniyetlerde de mevcuttur. Eski Yunan ve Mısır'da bir çeşit kışkırtma metoduyla insanların rüya görmeleri sağlanırdı. Kişilerin istihare ile rüya görmek istemeleri bir bakıma kendi kendilerini hipnotize etmek olarak nitelendirilmektedir. Yani istihare bir çeşit hipnotizma olarak görülmektedir. İbn Haldun, bunu istidadın kuvvetlendirilmesi olarak nitelemektedir. Ancak medikal psikoloji hipnoz yoluyla normalde rüya görülmediğini söylemektedir: “Derin transtaki bir süjeye herhangi bir telkin yapılırsa, o zaman süje düşünmeye, hayâl etmeye veya rüya görmeye başlar. Süjenin bu fonksiyonları hipnozun devrelerine göre değişmektedir. Süje şâyet henüz letarjik devreyi aşmamış ise ancak hayâl edebilme gücüne sahiptir. Bazı süjeler bunu bile yapamamaktadırlar. Süjenin transı derinleştirilirse o zaman süjeye rüya gördürülebilir. Bu rüyanın görülmesi de iki türlü olmaktadır. Süjeye ya rüyanın konusu verilir, o konu ile ilgili rüya görmesi istenir veya kendiliğinden herhangi bir konuda rüya görmesi söylenir.”⁽³⁵⁴⁾.

(354) Özakkaş. **Tahir, Gerçeğin Dirilişine Kapı-Hipnoz**, Seda yay., İstanbul 1985, s.

MİSÂL ÂLEMİ

Tasavvufî görüşe göre kâinatın yaratılışı başlıca yedi merhaleden geçmek suretiyle meydana gelmektedir. İşte bu mertebelerden birisi de âlem-i misâl'dir, yani rüya âlemidir. Bu âlemde mânâlar kendilerine has maddelerle temsil edilmekte ve bunlar yeryüzünde vücut bulmadan önce orada gerçekleşmektedirler.

Misâl âlemi, bu âlemin bizler tarafından farkedilmeyen yönlerinden meydana gelmektedir. Bunun ayrı âlem oluşlu bize göredir, izafîdir⁽³⁵⁵⁾. “Hayâl, varlığın hayatı, ruhu, esasıdır... Misâl ve hayâl, varlıkların duyularımız tarafından farkedilecek hale gelmeden önce mukadder durumlarını ifade etmektedir. Birazdan yemek yiyecek insanın sofrayı, uyuyacak insanın yatağı hayâl etmesi ve az sonra onları gözüyle görmesi gibi. İnsandaki bu kabiliyeti kâinatta misâl denen bir güç karşılamaktadır.”⁽³⁵⁶⁾.

Tanınmış mutasavvıflardan Ahmed Avni Konuk, yukardaki ifadelere paralel olarak misâl âlemini ruhlar âleminden (âlem-i ervâh) bu âleme (âlem-i ecsâm) geçişte bir berzah olarak ifade etmektedir. Geçiş olduğu için de her iki âlemin hükümlerini üzerinde toplamaktadır ki, bunlar da zâhir ve bâtındır. Yani mertebe-i ervâhın zâhiri, mertebe-i ecsâmın bâtındır. İkisine de benzerliği vardır. Ecsâmın boyu, genişliği olduğu gibi sûret-i misâliyyenin de aynı şeyleri vardır ve onu ölçmek göz ile mümkündür. Bu aynaya akseden cisim gibidir. A.A. Konuk, ruhlara benzerliğini de şöyle izah etmektedir:

(355) Öztürk, Y.N., **Kur'ân-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf**, s. 356.

(356) Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin, **Vâridat Şerhi** (Haz. M. Sadettin Bilginer), İstanbul 1979, s. 24-25; Öztürk, Y.N., a.g.e. s. 371-372; Öztürk, Y. N., **Tasavvufa Giriş-Varlık ve İnsan**, s. 21-22.

“Ervâh nasıl nurânî ve lâtif ise sûver-i misâliyye de lâtif ve nurânîdir. El ile tutulmaz, bıçakla kesilmez ve parçalara ayrılmaz. Rüyada görülen sûver(sûretler) bu âlemdendir.”⁽³⁵⁷⁾.

A.A. Konuk, misâl’i iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan birincisi “kuvve-i hayâliyye-i insâniyye” idrakinde mümkün olup rüya ile tahayyülde zâhir olmaktadır. Buna “misâl-i mukayyed” ve “hayâl-i mutassıl” denir. İkincisi ise “misâl-i mutlak” ve “hayâl-i munfasıl’dır. Bunun idrakinde “kuvve-i Hayâliyye” şart görülmemektedir. Bu aynada veya parlak bir şeyde görünen sûretler gibidir. Gerçek rüya, misâl âlemine ait bir tecellî olduğu için hakikati tâbir ilmiyle anlaşılır⁽³⁵⁸⁾.

Âdem’den kıyametin sonuna kadar olacak olayların o âlemde birer misâli vardır. Ruhumuz bütünüyle serbest olmadığı, bedenimizin kaydı altında bulunduğu için sadece olacak olayların bir kısmını, daha çok kendisiyle ilgili olanını temsilî şekilde görmektedir. Yani görünenler her zaman net bir şekilde aksetmediği için bu tip rüyaların tâbiri gerekmektedir. Tabî burada şuur altından çıkıp rüyaya girenler bunun dışındadır⁽³⁵⁹⁾.

Bu konuyu büyük mutasavvıflardan Kuşadalı da çeşitli vesilelerle ele alıp sâlik rüyaları ile geniş bir şekilde izah etmektedir. O da misâl’i ikiye, misâl âlemini de dörde ayırmaktadır. Misâlden ilki “misâlül’l hakâik”, ikincisi “misâl’ül-evhâm” dır. Misâl âleminin birincisi rüyada, ikincisi

(357) Konuk, A. Avni, **Füsusü'l Hikem Tercüme ve Şerhi**. Dergâh yay., İstanbul 1987, s. 111 (Yani bunun idraki ancak hayâl kuvvetiyle olup rüya yoluyla tahayyülde zuhur etmektedir. s.33).

(358) Konuk, A. Avni, a.g.e., s. 33.

(359) Yıldırım, Celâl, **K.Kerim Mcâl ve Tefsîri**.

beyne'n-nevm ve'l-yakaza'da (yani uyuklarken), üçüncüsü göz yumulu ama uyanık iken, dördüncüsü de göz açıkken olanıdır. İlk ikisinde irade yoktur. Son ikisinde ise irade tam sözkonusu değildir. Bu mertebelerde görülen rüyaların hepsinin de tâbiri gerekmektedir.⁽³⁶⁰⁾ Kuşadalı'nın bir müridinin mektubuna verdiği cevap buna örnek olarak gösterilebilir: "...Bu dört aksamdan biri ile Resûlüllah(A.S.)'ı görmek hakâiktendir. Temessülü's-şeytan mümtena'dır. Velâkin kendü makamları ile görünmesine kimesne tahammül idemediğiçün râînin hâline tenezzül buyururlar, hasbe takvâhu ve nakâvetehû ol dahi tâbire muhtaçtır. Maksûdı sülûk ve ihlâs ise enfüsî tâbir olunur. Âfâkî maksûd değildir.

Bu dördün biri ile vech-i enveri görmek fenâfî'r-resûl ve fenâfî'l-lâh ile tebşîrdir, bîşarti'l ihlâs. Gerek dünyada meczûb-ı ilâhî olur ise, yahut mürşîde râbita ider ise, gerek âhirette bu ikiden biri olmazsa irfansız cennete kimesne giremez.

Nâşir Efendiyi bütün içerken görmek, halleriniz arasında tezat olmağla birbiriniz ile müsahebette nev'an-mâ kerâhiyet olmasıdır. Kible den su akar görme, Nâşir Efendiye mahabbet ve ânın râbitası olmağla râbita-i beytullâh ve sirr-i Resûlüllâh 'aleyhi's-selâm gönül kıblesinden feyzinizdir. Uçurum yerler görmek Nâşir'in kelâmından gayret zuhûra gelüp başlu başına Hak taâlâ ve Resûlüllâh 'aleyhi's-selâma teveccüh idüp kedünizi sıkışmışsınız. Meczûb-ı ilâhî değilsiniz. "Allah'ın nimetleri hakkında tefekküre dalın, fakat O'nun zâtı hakkında fikir istemeyin" buyurulmuş. Mantıkça, Allah taâlâ ve Resûlüllâh 'aleyhis-selâm cüz'-i hakikîdir."⁽³⁶¹⁾

(360) Öztürk, Y. N., Kuşadalı, s. 201, 202, 211, 244.

(361) Öztürk, Y. N., Kuşadalı, s. 141-143.

M. Tevfik Bosnavî de bir sâlik rüyasını tâbir ederken misâl âlemi ile ilgili benzer bilgiler vermektedir⁽³⁶²⁾.

Örnek: Şeyh Osman Harrâz Hazretlerinin rüyası:

“Haleb’de kendi işi ile meşgul iken bir gece misâl âleminde bir rüya görüp, müşahede ve mükâşefe öna nasîb oldu. Rüyasında parlak bir şehre girip, etrafına ışıklar ve nurlar saçarak, âlemi güneş gibi ışığa boğar. O sırada kendisi de dükkânında oturup, sanatını icra etmekte imiş. Bu ışığın ferahlığı ve bu halin heyecanı ile uykudan uyanıp, sabahleyin dükkânını açmak için çarşıya gelip dükkânını açarak işine başlar. Allah’ın hidayeti kendisine nasîb olduğundan o sırada hacdan dönmekte olan Şeyh Vecîhiddîn Kâdî Hazretleri, Şam üzerine gelip, Bağdad’a gitmek dileğiyle Haleb’e uğrar. Dervişleri ile birlikte o zamanın âdeti üzere o gece tevhîd âyini icra ederek şehre girerler. Şeyhin yolu Harrâz’ın dükkânının önünden geçer. Şeyhin müridlerinden bir grup nûrânî zat, dükkânın önünde durup: “–Ey Osman, gece gördüğün rüyadaki nur saçan meş’ale tevhîd ehlidir. Bu hal tevhîd ehlinin sanatıdır. Bunca mihnet ve meşâkkatlere katlanıp senin hidayetini için ayağına geldiler. Hemen kalkıp derdine deva ara” deyip onun rüyasını tâbir ettiler.”⁽³⁶³⁾.

YAKAZA

Yakaza’nın sözlük karşılığı uyanıklıktır. Ayrıca dalgın anlamına da gelmektedir. Uyku ile uyanıklık arasındaki hale “beyne’n nevm ve’l-yakaza” adı verilmektedir. Bazı mutasavvıflar

(362) Öztürk, Y. N., **Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnavî Hayatı, Mektupları, Halifeleri**, Fatih yay., İstanbul 1981, s. 107-108.

(363) Cemâleddin Mahmud Hulvî, a.g.e., C. 2, s. 314.

yakazayı uyanık iken anî bir dalgınlık hali olarak da nitelendirmektedirler.

İnsan bazan rüyada gördüğü şeyin aynını rüya haline benzeyen bir hali uyku ile uyanıklık arasında (beyne'n-nevm ve'l-yakaza) veya bütünüyle uyanıkken de görebilir. Tasavvufta buna vâkıa ve vekâi denmektedir. M. Arabî, yakazayı daha kısa olarak “Allah’ın gizlediğini anlamaktır” şeklinde özetlemektedir⁽³⁶⁴⁾.

Başka bir ifade ile yakaza, peygamberler ve yüce velîlerin yarı uyku yarı uyanıklık halinde ve dış duyularının henüz normal fonksiyonlarını sürdürdükleri durumda iken, Allah’ın onlara açık ve seçik olarak gösterdiği bir rüya veya daha doğrusu bir çeşit ilhamdır. Bu rüya sembolsüz ve çok açıktır. Bundan dolayı tâbire ihtiyaç yoktur. Yakaza ile edinilen bilgi kendisinden şüphe edilmeyen mutlak doğruluk ifade eder.”

Yakazanın halüsinasyon ile şeklen bir yakınlığı görülse de temelde farklı şeylerdir. Sözlük karşılığı olarak halüsinasyon hayâl görme, uyanıkken rüya görmedir.

Psikoloji kitapları halüsinasyonu zihnin icadı olan hayâller olarak nitelemektedir. Meselâ, çok yüksek ateşle sayıklayan birinin mevcut olmayan sesleri işittiğini, şekiller gördüğünü söylemesi gibi. Halüsinasyona en yaygın bir örnek olarak Lady Macbeth’in cinayet işledikten sonra devamlı bir şekilde elini kanlı görmesi ve sürekli yıkadığı halde ondan kurtulamaması gösterilmektedir⁽³⁶⁵⁾.

Yakazayı Türk-İslâm tarihinden ve tasavvuftan seçtiğimiz birkaç rüya ile örneklemek istiyoruz:

(364) M. Arabî, F. Mekkiyye, s. 329.

(365) Baymur, Feriha. **Genel Psikoloji**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 142-143.

Ebû Atâ İbn Adî Ertan isimli bir çöl şairi her sene hazırladığı kasideyi getirip Harun Reşid'in veziri Cafer Bermekî'ye vererek onun nimet ve ihsanlarına nail olurdu. Son gelişinde Bermekî'nin H. Reşit tarafından öldürüldüğünü öğrenince çok üzülür ve günlerce mezarının başından kalkmaz. Derin üzüntüler içinde kendinden geçtiğinde bir rüya görür. Rüyasında Cafer Bermekî'yi cennet bahçelerinde görmüş ve yanına giderek ayağına yüzünü sürmüştür. Bermekî ona üzülmemesini, Allah katında günahsız olduğunu söyleyerek bu rüyanın rastgele bir şey olmadığını, Allah'ın lütfuna tevekkül ederek Basra'ya gitmesini, orada ahabplarından Musul'lu Ebul Fazl Mecdettin adındaki bir zatı bularak kendi selâmını söyleyip "beni sana bir nişan, bir iz ve eser sahibi dostun gönderdi. Onun isteği ile bana üç bin altın vereceksin" demesini, onun da "ne biçim bir nişan" diye sorduğunda cevap olarak "o bir tane füldür" diye karşılık vermesini tembihler ve gözlerinin önünden kaybolur. Şair daha sonra şöyle anlatmaktadır: "... Bu gördüğüm ve duyduğum şeyler uyku ile uyanıklık arasında bir ruh hali idi. Vaktaki birmüddet sonra ayılıp kendime geldim. "Acaba bu ne haldir?" diye derin derin düşüncelere daldım. Nihayet Allah'a tevekkül etmeye ve rüyamın gösterdiği şekle göre harekete karar verdim. İçimden onun bu işareti hiç şüphe yokki, bir doğruluk ve müjde işaretidir, diye geçiriyordum..." Bu rüyayı gören şair daha sonra rüyada kendisine anlatılanlar doğrultusunda hareket eder ve gerçekten o şahsı bulup onun iltifat ve ihsanına mazhar olur ⁽³⁶⁶⁾.

"Yine bir gece ibadetle meşgul iken parlaklığı ile gözleri kamaştıran bir nur çevremi kapladı, kendimi kaybettim. Anladım ki, bu nurla mukayyed bulunuyorum. Bana birtakım ilâhî sırlar, gözlere görünmeyen şeyler, ızdırap ve lezzetler hâsıl

(366) Ahmed bin Hemdem (Süheylî), *Nevâdir-i Süheylî*, C. 1. s. 191-193.

oldu ve bunlardan tad duydum. Ben bu manevî zevkte iken şu beyitleri söyledim:

“Ya nefsî sebbihî ebeden
Ya nefsî mûtî hemeden
Ve lâ tehinnî ehaden
İllâ celîden sameden”⁽³⁶⁷⁾.

Bu beyitleri söylediğim gecede yanımda fıkıhçılardan bir topluluk da vardı...”⁽³⁶⁸⁾

Kuşadalı, Âişe isimli birinin yakazasını şöyle tâbir etmektedir: “... İftitah tekbîrinden sonra yeşil sahrâda fakîri esb üzerinde, maiyyetimde Âişe ve etrafımda teber ve zülfikarlı âdemler karşumuza gelmek üzre görmeniz, elden geldikçe râbitanda dikkat ve istikametinde ‘azimet üzre davranmanız ile işbu cesedin “Kâlubelâ”da ‘azîmet’ ahdini alan rûh-i insânînize cesedin münâsebet peydâ itmesiyle firâset-i ruhâniyye uç göstermiş.

Yatsı namazın edâ ider iken Ebû Eyyûbe’l-Esârî râziye’llâhu taalâ anı hazretlerinin türbe-i âlileri civarında, kadem-i şerîfe önünde fakîri görmeniz dikkatin ve ‘azimetin rûh-i sultânîne münasebet peydâ itmesiyle sırr-i ashâb rızvânı’llâhi taalâ ‘aleyhim ecmâ’in zuhûruna isti’dâdınıza işâret.”⁽³⁶⁹⁾.

(367) Dörtlüğün mânâsı: “Ey nefsim, sonsuz olarak Allah’ı zikreyle. Ey nefsim, benim ölümüm uzun zamanla eskiyen bir elbisenin rengine ârız olan değişikliğe benzer. Beni yücelik ve samâdâniyyetle sıfatlanan Allah’tan başka hiç kimse kavrayıp idrak edemez.”

(368) Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin, a.g.e., s. 58-59.

(369) Öztürk, Y.N., Kuşadalı, s. 273.

M.E.Erbilî'nin bir müridine verdiği cevaptan: "... Tarafınızdan görülen rüya, bu fakîr tarafından bilinmişti. Sakalımızın öpülmesi ve sizin sağ tarafımda oturtulmanız ma'nevî yakınlığa ve maddî karşılaşmaya işarettir... Diğer bir rüyada üzerinize hücûm eden şeytanın Kur'ân-ı Kerîm'den okunan âyetlerle def'edildiği bildiriliyordu. Bunun da yakaza halinde iken karşılaştığınız kötü bir arkadaştan dolayı görüldüğü ihtimal dahilindedir. Zira kötü arkadaş dâima şeytandan uzak değildir."⁽³⁷⁰⁾.

Hayrettin Paşa'nın Yakazası: "O gece, "Allah'ım İslâmı kâfirler üzerine kuvvetli kıl! İslâma nusret ihsân eyle!" diye sabaha kadar tazarru ve niyaz eyledim. Seher vaktinde uyku ile uyanıklık arasında şunu gördüm: "Yattığımız limanın yalı kenarında sanki karada bir çok ufacık serdin balığı çıkmış. Amma ol ufacık serdin balıklarının içinde iki tane karnı yarık balık vardı. Bunları seyrederek dururken, bir şahıs bir al ata binmiş dolu dizgin yanıma geldi, atın başını çekip durdu. Bir peştemal dolusu ufacık balığı elime verip, "Al bunu ya Hayreddin! Halife-i ruy-ı zemîn olan şevketlü Sultan Süleyman'a peşkeş ver" dedi. Sonra çıkarıp elime bir rik'a vererek kayboldu. Ben de rik'ayı açıp baktım. Gördüm ki, beyaz kâğıt üzerine yeşil hat ile -Nasrun min Allahi ve fethun karîb ve beşiril mü'minîne yâ Muhammed- deyu yazılmış. Bunu okuyup yüzüme gözüme sürdüm. "Sana hamd olsun yâ Rabbi!" diyerek uykudan uyandım. Rüveyı kendim tâbir ettim: "-İnşallah ol ufacık balıklar kâfir donanmasının firkatleri ve sandallarıdır. Erzak ve ganimetlerle İslâm askerinin tok doyum olacağına işarettir. Karnı yarık balıklar ise kâfirlerin kadirgalarıdır. Gâib bilinmez amma, içinde olan kâfirleri firar etmiş olmalı. Padişah-ı âlem-penah

(370) Muhammed Esad Erbilî Mektûbat, s. 227.

hazretlerine peşkeş ver dediği peştemal dolusu ufacık balık, inşallah yakında Boğdan'ın fetih haberi geleceğine işaretler. Çünkü şimdilerde Pâdişah-ı âlem-penah Boğdan üzerine gitmiştir. İçinde nusret âyetleri yazılı olan rik'a ise, inşallah, Allah'ın yardımı, Peygamberin mucizesi, enbiyaların himmeti ile düşmana mansur ve muzaffer olmamıza işarettir" diyerek hamd ü senâlar ettim."⁽³⁷¹⁾.

AHLÂM

Ahlâm, hulm kelimesinin çoğuludur. Kelime karşılığı rüya ile aynı ise de hoşlanılmayan, çirkin, korkulu rüya yerine kullanılmaktadır. Buharî, uyku ânında görülen şeylerin Allah'tan olanlarını rüya, şeytandan olanlarını da hulm olarak nitelendirmektedir. Bu kendi arasında kemiyet ve keyfiyet bakımından beş veya yediye ayrılmaktadır⁽³⁷²⁾. Kur'ân rüyanın ahlâmdan başka olduğunu söylemektedir. "Rüya mücerred enfûsî bir hadise değildir. Onun zımnında geçilip intikal olunabilecek hakikî bir mânâ ve meâl gizlidir. Hulm ise vâki'de hiç meâlî olmayan boş bir vehm ve hayâlden ibarettir⁽³⁷³⁾. Dış tesirlerden meydana gelmiş olsa bile hiçbir gerçeği ifade etmez. Bu bakımdan tâbir ve te'vili olmayan bir ihtilam gibi sırf nefsî hadise ve şeytanî bir yalandan öteye gitmemektedir. Bu şekilde çeşitli ahlâmın birbirine karışmasına da 'adgâs-ı ahlâm" denmektedir.

(371) Düздаğ, Ertuğrul, (Haz.) **Gazavât-ı Hayreddin Paşa (Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları)**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, C. 2, s. 188-189.

(372) Buharî, Müslim, M. Arabî ve Nablusî.

(373) İbn Kesir, a.g.e., C. s. 4076.

RÜYA – FAL

Fal, gerçek bir temele dayanmasa da insanların geleceği önden bilme arzularından doğmuştur. Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olup hemen her medeniyetin bilhassa ilkel dönemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Birçok çeşidi ve onun etrafında teşekkül etmiş davranış kalıpları bulunmaktadır.

Rüya da bir yönüyle insanların geleceği bilme ve ona hakim olma duygularıyla ilgilidir. İlk bakışta hareket noktaları bakımından ve bazı davranış şekillerinden dolayı rüya ile fal birbiri ile yakından ilgili görünse de esasta farklı şeylerdir.

İslâm-Türk toplumunda rüyanın mahiyeti ve kabulleri temelde İslâm inancından kaynaklanmaktadır. Fal ve buna benzer müneccimlik, kehanet gibi şeyler İslâm'da gerek âyetlerle gerekse hadislerle açık bir şekilde yasaklanmıştır. Rüya tâbiri ile falcılık arasında bir benzerlik görülmekteyse de yukarda belirtildiği gibi bu sadece davranış şekli bakımındandır. Bu durumu İslâm öncesi Türk hayatında, şamanlıkta da açık bir şekilde görmek mümkündür. Meselâ, Manas Destanında bu müstereklik açıktır. Şaman rüya tâbirini de, falcılığı da beraber yürütmektedir. :Şooruk Han'ın Akılay adındaki kızı babasını Kırgızlarla yapacağı savaştan vazgeçirmek için gördüğü bir rüyayı anlatarak tâbir eder. Bunun üzerine Şooruk Han, kızını dinledikten sonra ona şöyle söyler: “Kızım, evlâdım, gençsin, daha çocuksun. Bana akıl öğretme. Falcı mı oldun? Şaman mı oldun? Düşündeki tufan gibi sel Kırgız ilidir. Senin tepesine çıktığın çınar benim tahtımdır. Tanrı o tahtı benim için koruyacaktır. Zafer tahtına çıkacağım.”⁽³⁷⁴⁾. Neticede babasının tâbiri değil kızının tâbiri gerçek çıkar.

(374) İnan, A., a.g.e., s. 31-32.

Başka bir örnek: “Hıtay sülâlesinin kurucusu olan imparator T’ai-tsung, günün birinde rüyasında, başında çiçek ve yapraklardan yapılmış bir çelenk taşıyan, dış görünüşü çok güzel ve yakışıklı, bir tören alayına da başkanlık eden bir Tanrı gördü. Tanrı birden bire gökten yere indi. Üzerinde altın kemerli beyaz bir elbise ve elinde de bir âsa vardı. Peşinden de onu garip görünüşlü 12 hayvan takip ediyordu. Hepsisi de böyle alay halinde giderlerken içlerinde bulunan kara bir tavşan, âni olarak imparatorun göğsünden içeri fırladı ve orada kayboldu. Bu sırada Tanrı imparatora: “–Sonraki Chin Sülâlesinin kurucusu olan imparator, sizi çağırmak için elçi göndermiştir. Ona muhakkak gitmelisin.” dedi ve kayboldu. Bunun üzerine imparator uyanınca hemen annesine gitti ve gördüğü rüyayı anlattı. Önce annesi gördüğü rüyaya fazla önem vermedi. Fakat ertesi gün imparator aynı rüyayı görüp, aynı sözleri işitince bu defa annesi şamana gitmesini tavsiye etti. Şaman rüyayı tâbir için fala baktı ve kutsal bir imparatorun kendisine ihtiyacı olduğunu ve onun yardımına koşmağa mecbur olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hıtay imparatoru, Chin hükümdarına sonraki T’ang Sülâlesine karşı açtığı seferde yardıma gitti ve bunu Tanrının bir emri olarak kabul etti.”⁽³⁷⁵⁾.

Bilhassa cahiliye devrinden kalan ezlâm, tecim, remil gibi fal çeşitleri İslâmiyetle yasaklanmıştır. Hz. Muhammed, cahiliye devrinin ve bütün devirlerin münker ve müstekreh falcılığına karşı çıkmış ve iyi sözlerle tefe’ül edilmeyele istihareyi kabul ve tavsiye etmiştir. İslâmiyet tarafından reddedilmeyen ve İslâmî esaslara ters düşmeyen fal çeşidi sadece “fal-ı hayr” dır. Bununla kastedilen güzel bir kelimeyi

(375) Ögel, B., a.g.e., s. 559.

hayra yormak, uğurlu sayarak onunla tefe'ül etmek mânâsına gelmektedir. Önceleri buna “yom tutmak”- tersine de “şom tutmak” denirdi⁽³⁷⁶⁾. Yani, bu söylenilecek kelimenin iyiye yorulması ve niyete uygunluğu ile ilgilidir. Meselâ, bir hastaya “salim” diye hitabedilmesinden onun hastalıktan kurtulup sağlığına kavuşacağını yorumlamak tefe'ül etmektir⁽³⁷⁷⁾. Hz. Muhammed hayırlı alâmetler için fal tâbirini kullanır ve yanındakilere hayra yönelik alâmetlere dikkat etmelerini söylermiş⁽³⁷⁸⁾. Aslında güzel sözlerin hayra yorulması ve onlardan kendisi için pay çıkarılması her insanın tabiatında vardır, bu psikolojik bir durumdur⁽³⁷⁹⁾.

S. Buharî'de Ebû Hureyre'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir: “Resûlullah (S.A.V.), “İslâm'da teşe'üm yoktur, en hayırlısı tefe'üldür” buyurduğunu işittim, dediği rivayet olunmuştur. Mecliste bulunanlar: Tefe'ül nedir yâ Resûlallah, diye sordular. Resûl-i Ekrem: Sizden birinizin duyduğu güzel sözdür, buyurdu⁽³⁸⁰⁾.

Örnek: Hz. Muhammed, Hudeybiye seferinde Süheyl İbn-i Amr'ın adıyla tefe'ül yapmıştır. Hudeybiye'de Kureyş, müslümanları güç duruma soktuğu sırada, Kureyş tarafından mu'ahede akdine görevli bir heyetin Süheyl-ibn-i Amr'ın

(376) “Yom” yümün kelimesinin tahrif edilmiş şeklidir ve uğur dileme mânâsına gelmektedir.

(377) Yozgat çevresinde gelecekle ilgili bir meselenin hayırlı olup olmayacağını anlamak için cuma namazından çıkanların ağızlarından çıkan ilk sözlerine bakılır. Kelimeler veya cümle olumlu ise niyet doğrultusunda hareket edilir.

(378) **İslâm ansiklopedisi**, C. 4, s. 449 (fal maddesi)

(379) S. Buharî, C. 4. s. 139-141; C. 6, s. 544.

(380) S. Buharî, C. 12, s. 92.

başkanlığında gelmekte olduğu duyulunca Peygamber, uysallık ve yumuşaklık ifade eden (Süheyl) adı ile tefe'ül ederek ashabına “artık işiniz kolaylaştı” buyurmuştur⁽³⁸¹⁾.

Ebulleys Semerkandî Hz. Ömer'den nakille onun söylediğini nakletmektedir: “... rüya tâbiri ilmini öğrenmek ise onunla fal-ı hayr açmak gibidir.”⁽³⁸²⁾.

Sultan Mehmet, Uzun Hasan ile savaşa girmeden evvel bir rüya görür. Rüyasını kendi kendine işin sonunda başarıya ulaşacağı şeklinde tâbir etmekle birlikte yenilgi ihtimali de akla geldiği için keyfi kaçır. Rüyasını etrafındakilere açıklayarak tâbirini ister. İçlerinden biri rüyayı tâbir ederek savaşın zaferle neticeleneceğini söyler ve bunu şu şekilde açıklar: “Bugün Kur’ân-ı Kerîm’i okumakta iken bu zaferi rehber edinen seferin nice olacağı ve sonunun nereye varacağı konusunda düşünürken mushaftan tâbir etmek istedim. “Böylece sana kimsenin yapamayacağı bir destek bulunur.” âyet-i kerîmesi rast geldi. Değerli harflerini saydım, bu bereketli, uğurlu yıl ki 878’e denk düştü...”⁽³⁸³⁾.

(381) S. Buharî, C. 12, s. 92.

(382) Ebulleys Semerkandî, **Tenbihü'l Gâfilin** (Terc. A. Akçiçek), Bedir yay., İstanbul 1977.

(383) Hoca Sadettin Efendi. **Tacüt-Tevârih**, KB. yay., Ankara 1979. C. 3. s. 124-126.

e- TASAVVUFLA DOĞRUDAN VEYA DOLAYLI İLGİSİ OLAN RÜYALARIN BAŞLICA VASIFLARI VE DEĞERLENDİRME

Kişilerin tarîkatlardan, pîrlerden bekledikleri, istedikleri şeyler farklı farklıdır. Bunlar uhrevî olduğu kadar dünyevî de olmaktadır. Tekkeler halk nazarında çok yönlü birer şifa ocağıdır. Bu bakımdan müşşidler kendilerinden medet uman herkesin derdine deva bulacak, ona yol gösterecek tarzda cihazlanmışlardır. Meselenin ehli olan için tarîkatların fonksiyonu bellidir. İbrahim Tennurî'ye ait şu olay bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

İbrahim Tennurî, tıp ve tasavvuf alanında büyük şöhret sahibi olan Şeyh Akşemseddin'e intisâb etmek için Beypazarı'na gider. Herkes hastalıklarından şikâyet ederek devasını ister. Sonunda Akşemseddin, herkes dağılıp da İbrahim Tennurî ile başbaşa kaldıklarında: “– Şaşılacak şey! Her gelen beden hastalıklarından şikâyet eder. İçlerinde bir tane” gönlüm hasta diyen yok, aşkın devâsını isteyen yok” diye şikâyetle bulunarak İ. Tennurî'ye bakıp “Senin hastalığın nedir?” diye sorduğunda İ. Tennurî: “–Kayseri'de müderris idim. İçimde bir ateş peydâ oldu. Bu gizli derde derman aramağâ geldim.” der. Şeyh Hazretleri: “–Ehlen ve sehlen! Hoş geldin, safa geldin, fakat bize ne armağan getirdin?” diye sorar. İ. Tennurî, bunu dünyevî armağan sanıp elinin boşluğundan utanarak armağanı olmadığını söyler. Şeyh onun utandığını görünce: “–Armağan dediğim dünya armağanı değildir. Senin bize armağanın doğru rüyadır.” der. Tennurî, huzura arzolacak bir rüya görmediğini söyler. O gece dört yüz civarında rüya görür ve sabah olunca hemen bu rüyaları yazar⁽³⁸⁴⁾.

(384) İbrahim Tennurî. **Gülzâr-ı Ma'nevî** (Haz. A.R. Karabulut-R. Yıldız). Elif Mtb. Kayseri 1978, s. 8.

Bu örnek bize tekke kapısına başvuranların isteklerinin farklı olduğunu göstermenin yanında bir tarikata girmede görülen rüyanın rolünü de ortaya koymaktadır.

Tarîkatlarda rüyanın en önemli fonksiyonlarından birisi tarîkatlara girişte, bir mürşide bağlanmada veya bağlılığın kuvvetlenmesinde, doğrudan doğruya veya sembollerle yol gösterici olmasıdır. Rabîta ile ilgili olan bu durumu meşhur bir çok mutasavvıfta görmekteyiz. Bu çalışmada yer alan mürşit rüyalarının hemen hepsinde bu durum sözkonusudur. Meselâ Makamât-ı Nakşibendiyye adlı eserde Şeyh Bahaüddîn Hazretlerinin gördüğü rüya da bu hususa örnek teşkil etmektedir: “... Yine o günlerde rüya âleminde Türk meşâyihinin büyüklerinden Hakim Atâ et-Tirmizî'nin beni bir dervişe havale buyurduğunu gördüm. Uykudan uyandığımda o dervişin sûreti hatırımda idi. Sâliha bir büyükannem var idi. Gördüğüm bu rüyayı ona anlattım. Buyurdu ki; “Ey oğlum! Senin bir Türk şeyhinden nasîbin olsa gerek”. Rüyamı bu şekilde tâbir etti. Ben de o derviş ile görüşmeye daima talib idim. Günün birinde Buhara pazarında dolaşırken o dervişle karşılaştım. İsmi Halil idi. Ben onu tanıdım. Fakat o zaman kendisi ile sohbet müyesser olmadı. Keyifsiz olarak evime geldim. Akşam olduğunda bir haberci geldi ve; “O derviş Halil seni talep ediyor” dedi. Derhal niyaz ve şevkle onun meclisine vardım. Sohbetiyle müşerref olduğunda gördüğüm rüyayı ona anlatmak istedim. Fakat o, bana Türkçe olarak “Senin hatırında olan benim gözümün önündedir. Anlatmana hacet yoktur” diye bir açıklamada bulununca benim durumum değişti ve gönlüm daha çok ona meyletti. Onun sohbetinden hoşlandığımı müşahade eyledim.”⁽³⁸⁵⁾.

(385) Selâhüddin b. Mübârek el-Buharî, **Enisü't-Tâlibîn ve Uddetü's-Salihîn, Makamât-ı Nakşibendiyye** (Terc. S. İzzî) Buhara yay., İstanbul, 1982, s. 37-38; Köprülü, F., T.E. İlk Mutasavvıflar, s. 92; Tarikat ve şeyhe itisap ile ilgili görülen rüyalardan birisi de N. Mısri'nin Mısır'da iken gördüğü rüyadır. N. Mısri, “Mevâidü'l-İrfan” adlı eserinde tarikata girişi ile ilgili rüyasını teferruatlıca anlatmaktadır.

Rüya yoluyla bir mürşide bağlanmanın başka bir yolu da mürşidin onu doğrudan rüyada kabul edebilmesidir. Yine mürşit, o şahsın rüyasına vâkıf olabilmektedir. Bu tip rüyalarda üçüncü bir şahıs varsa, o da salih biri ise görülen rüyaya o da vâkıf olabilmektedir.

Bir derviş Mevlânâ'yı rüyasında görür ve mürid olur. Mevlânâ onun saçını keser. Derviş sabahleyin erkenden rüyasını arkadaşlarına anlatır. Arkadaşları onu, yeniden mürid olsun ve "işte evvelce gördüğün rüyanın bu tâbiridir. Rabbim onu haketti" âyetini okusun diye Mevlânâ'ya götürürler. Mevlânâ, dervîşi görünce "Onun saçını daha dün kesmiş ve müritliğe kabul etmişim. Bu kâfidir" der⁽³⁸⁶⁾.

"Mevlânâ Hazretleri, Şemseddin'e mülâki olduğu ilk zamanlarda geceleri Mütenebbî divanını okurdu. Mevlânâ Şemseddin; "Bu, okumağa değmez. Bunu bir daha okuma" diye bir iki defa söylediyse de Mevlânâ, dalgınlığından onu yine okuyordu. Bir gece yine böyle hararetli divanı okuduktan sonra uykuya daldı. Rüyasında, medresede bilginler ve fakihlerle bir tartışmada bulundu ve hepsini mağlûp etti. Sonra: "Bunu niçin yaptım, buna ne lüzum vardı" diyerek medreseden çıkıp gitmek istedi ve tam bu sırada uykudan uyandı ve Mevlânâ Şemseddin'in kapıdan içeri girdiğini gördü ve: "Bu bîcâre fakihlere yaptığını gördün mü, işte bunların hepsi Mütenebbî divanını okumanın uğursuzluğundandır" dediğini duydu."⁽³⁸⁷⁾.

(386) A.Eflakî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C. I, s. 423.

(387) A. Eflâkî. **Âriflerin Menkıbeleri**, C. 2, s. 43-44 (Eserde buna benzer bir rüya daha bulunmaktadır. Orada da Baha Veled'in kitabı yasaklandığı halde Mevlânâ tekrar okuyunca bu Şems'e malûm oluyor ve Mevlânâ'yı bir daha uyarıyor. C. 2, s. 70)

Emir Sultan'ın Ece Sultan adında bir dervişi vardı. Bu derviş delikanlılığında bir rüya görür. Rüyada birkaç kişi kendi aralarında "Bursa'da" derler, "keramet sahibi bir velî var. Gidip onu ziyaret edelim, feyz alalım." Ece Sultan da onlara katılır. Böylece etrafı duvarlarla çevrili avlu içindeki odanın kapısına gelip dururlar. Emir Sultan, odada ibadetle meşgulmüş. Hepsisi tek tek girip saygı göstermişler. Fakat Ece Sultan, kapıdan bakarken kendinden geçmiş ve yere düşmüş. Bir süre sonra kalkıp emekleye emekleye Emir Sultan'ın huzuruna gitmiş. Alnını dizine koymuş: "–Ey âriflerin ulusu, bu âcizi de dervişleriniz arasına katınız. O halkaya bu kulu da ekleyiniz" diye yalvarmış. Emir Sultan: "–Kabul ettik babam" diyerek arkasını sıvazlar. Daha sonra Ece Sultan uykudan heyecanla uyanır ve gördüğü rüyayı annesine anlatır. Annesi de: "Oğlum sen Emir Sultan'dan mânevî feyz alacaksın, rüyan hayırlı olsun" der. Yıllar sonra Ece Sultan, Bursa'ya gider ve Emir Sultan'ın kapısından içeri bakar. Onun kapıdan merakla içeri baktığını gören Emir Sultan: "–Gel babam gel, seni çoktan kabul etmiştik" der. ⁽³⁸⁸⁾.

"Bazı sofiler Akşemseddin'e H. Bayram'ı tergîb ederler idi. Meşrebin ana muvafık anlarıydı. Lâkin H. Bayram nefsi için ve bazı mühimmat-ı meşrua için dervişlere derveze ve cerr ittirirdi. Ol sebepten Akşemseddin ibâ edüp H. Bayram'a varmazdı. Sekiz yüz kırk tarihinde diyar-ı Arab'da Şeyh Muhammed bin-el Hüseyin el mülakkab bi-sadr-il Horasanî'nin ve Şeyh Zeynüddin-il Haffâfî'nin iştiharı etraf-ı âleme dolmuşdu. Akşemseddin diyar-ı Arab'a müteveccih oldu. Haleb'e vardı. Ol tarafda düşünde gördü ki; boynuna bir zincir takarlar cebren Ankara şehrinde Hacı Bayram eşiğine birağurlar. Nazar eder;

(388) Çoruh, Şinasi, a.g.e., s. 167.

zincirin ucu Hacı Bayram'ın elinde görür.” Hemen bu vâkıayı gördü, hali tebdîl oldu. Döndü Ankara şehrine geldi. İttifak Hacı Bayram-ı Velî'nin amucası varımış sofular tarlada burçak yolarlar imiş. Akşemseddin ol esnâda geldi. Hacı Bayram iltifat etmedi. Akşemseddin hizmete başladı. Taam vakti geldi. Teknelerle yoğurd ve buğday şurbası getürdiler. Bölük bölük üleştirdiler. Ol cemaati kelblerine dahi aş ve etmek verdiler. Akşemseddin'e iltifat eylemediler. Akşemseddin dahi vardı ol kelblere verilen taamin yanında oturdu ve yemeğe başladı. Bayram bîihtiyar oldu.

– Hay köse beni yakdın!... dedi, kendi sofrasına çağırdı;

– Zencîr ile cebren gelen konuğu bu vechile konuklarlar! dedi. Bu sözden Akşemseddin'e irade-i sâdika hâsıl oldu...”⁽³⁸⁹⁾.

Muzaffer Ozak, Şaḥaflar Şeyhi ünvanıyla tanınır. Son devrin arif, âlim zatlarından biridir (1916-1984). Çeşitli camilerde imamlık yapmıştır. Devrin önemli zatlarından ders almıştır. Kendisini çok etkileyen iki gençlik rüyasını şöyle anlatır:

“Gençliğimde, Ayasofya'da tefsir dersleri alırken, bir gece gördüğüm rüyada, Peygamberimiz (S.A.V.) Hz. Ali'nin (K.V.) tuttuğu bir deve üzerindeydi. Hz. Ali'nin bir elinde de meşhur kılıcı Zülfikar vardı. Peygamberimiz bana sordu:

– Müslüman mısın?

– Evet, dedim.

– İslâm için başını verebilir misin? buyurdular. Ben yine “evet” dedim. Peygamberimiz S.A.V.) Hz. Ali'ye başımı kesmesini

(389) Yurd, Ali İhsan, **Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin**– Hayatı ve Eserleri. Emir Hüseyin Enisî, Menâkıb-ı Akşemseddin.

emir buyurdular. Hz. Ali de başımı gövdemden ayırdı.... Korku içinde uyandım. Bu rüyayı Kur’ân-ı Kerîm hocama anlattım. Hocam, rüyayı tefsir etti ve dedi ki: “Sen Hz. Ali’nin yoluna gireceksin ve bir tarîkin şeyhi olacaksın”

Yıllar sonra bir rüya daha gördüm. İstanbul Boğazının ortasında, Üsküdar ile Topkapı arasındaydım. Bir yelkenlideydim. Ancak yelkeni yırtık ve direği kırık. Kuvvetli bir fırtına vardı. Bu sırada birisi bana doğru bir kâğıt uzattı ve okumamı istedi. Eğer okursam felâketten kurtulacağımı da söyledi. Ertesi sabah, dükkânımı açtığımda, rüyamda gördüğüm zat, kapının önünden geçti. Fakat cesaret edip de ona seslenemedim. ertesi gün, yine aynı zatı ma’nâda gördüm. Sabahleyin de aynı şahsın dükkânımın önünden geçtiğini şaşkınlıkla müşahade ettim. Bunların manevî bir mânâsı olduğunu hissediyordum. Ama buna rağmen bir şey yapamadım.

Bir müddet sonra, aynı zatı yine rüyamda gördüm. Beni kucaklayıp öyle bir sıktı ki, kemiklerim kırılıyor sandım. Sonra da Halvetî tarîkatının tacını tuttu ve benim başıma koydu.

Sabahleyin dükkânımı açar açmaz, aynı şahsı elinde aynasıyla gördüm. Bu defa dükkânımın önünde durdu ve başını içeriye uzatarak: “–Beni üç kere gördün. Ne zaman inanacaksın?” dedi. “–Şimdi” dedim ve ellerini öptüm. Bu zat, Seyyid Ahmed Tahirü’l-Mer’âşî idi. Onun dervîşi oldum. O tarihten itibaren tam yedi yıl hergün dükkânıma geldi.”⁽³⁹⁰⁾.

(390) Vakkasoğlu, Vehbi, **Mâneviyat Dünyamızda İz Bırakanlar**, Cihan yay., İstanbul 1987, s. 160-161.

Benzerî rüyalar tasâvvufî, dinî ve tarihî hayatımızda oldukça fazla yer almaktadır. Meselâ Şeyh ‘Alî Lala’nın gördüğü rüya neticesi Necmeddin Kübra’ya bağlanması (F. Köprülü, T. E. İ. **Mutasavvıflar**, s. 59); Merkez Efendi’nin gördüğü rüya üzerine Halvetîliğe girişi ve

Velînin rüya yoluyla şahsı yönlendirmesi, kontrol altında bulundurması hayatta olduğu gibi velînin ölümünden sonra da mümkün olabilmektedir. Tasavvufî hayatta veya tarihte bunun örneklerini sıkça görmek mümkündür:

Bir gün Mevlânâ'nın haremî Kira Hatun'u (R.A.) Hüsameddin Çelebi evine dâvet etmişti. O sırada Sultan Veled de Çelebi'yi ziyarete geldi. Tesadüf eseri olarak Tanrı'nın güzel adlarının sırlarının nuru olan o güzel topluluğun sohbetinin güzelliği müyesser oldu. Birçok sırlar ve bilgiler saçtıktan sonra Kira Hatun: "Bu gece rüyamda Mevlânâ'yı gördüm. Bir anka-yı Muğrib gibi doğu ve batıdan doğarak kanatlarını Bahaeddin üzerine açtı ve onu kurtarıcı kanatlarının altına aldı. Bahaeddin nereye gittiyse Mevlânâ da onunla beraber gidiyordu." buyurdu. Çelebi Hüsameddin'in içinden de hemen: "Kira Hatun beni niçin rüyada görmedi" diye geçti ve mübarek yüzünde bir imrenme eseri peyda oldu. Nitekim kıskanç erlerin kıskançlığı meşhurdur... Derhal bu mânâ Veled Hazretlerine ferâsetle malûm olup buyurdu ki: "Bu mübarek rüyanın tâbiri şöyledir: Bir kuş yumurtadan çıkan zayıf civcivi yetiştirmek istediği vakit

Sünbül Efendi'ye intisabı (Mehmet Demirci, "Merkez Efendi'nin Tasavvufî Yönü", Kubbealtı Akademi Mec. yıl: 17, sayı: 3, Temmuz 1988, s. 21-28); Şeyh Mübarekşâh'ın rüyasında gördüğü şeyhe bağlanarak sûfîler arasında büyük takvâ ehli olup tanınması (C.M.Hulvî, **Lemezât**, C. 2, s. 336-337) ; Kemâlî Efendinin rüyasında Abdülkadirü'l-Belhî Hazretlerini görerek tarîkata girişi (Baha Doğramacı, **Kemâlî Divanı'ndan Aşk Sızıntıları**, Divan Matb. İstanbul 1977, s. 20); İbrahim Hakkı Hazretlerinin şeyhinin yerine posta oturacağını kendisinin ve başkalarının rüyada görmesi (N. Araz. A. **Evliyalari**, s. 224-226); Bir sâlikin Ârif Çelebi ile ilgili gördüğü rüya (A. Eflâkî, **A. Menkıbeleri**, C. 2, s. 296) ve benzerî rüyalar.

daima onu kendi kanatları altında sıcak tutar, tam bir ihtimamla ona bakar ve daima onun etrafında dolaşır, yerden tane toplamasını ona gösterir. Nihayet tüylenip kanatlandıktan sonra onu yuvasından çıkarıp havaya uçurur. Fakat piliçlerini kemale erdirip uçurunca, etrafında daha az dolaşır ve nihayet hiç onunla meşgul olmaz. Şimdi bizim Çelebi hazretlerimiz de o doğan kuşunun yetişmiş bir yavrusudur ve daima kanatları açık olarak uçmaktadır. Biz ise bu ten yumurtası içinde kalmış zayıf yavrularız. Tabii Hüdavendigârımız, bizim ruhumuzu terbiye etmekle meşguldür. Bizi olgunluğa ve menzile erdirmek için etrafımızda dolaşıyor.”

Bunun üzerine Çelebi hazretleri bu mânâların nurunun tayız ve bereketi ile açılıp neşelendi. Kalkıp Veled hazretlerini kucakladı, alnından ve yanaklarından öptü, aferinlerde bulundu.”⁽³⁹¹⁾.

Sultan Veled’in müridlerinden Muhammed Sakürçî’nin naklettiğine göre; Keygatu Han, Konya emirlerine elçi göndererek şehri kendisine teslim etmelerini söyler. Ayak takımından bazıları küstahlık ederek elçiyi öldürürler. Buna kızan Keygatu Han, hemen şehri kuşatır. Konya halkı korkularından Mevlânâ’nın türbesine sığınıp ağlayıp sızlarlar. O gece Keygatu Han, rüyasında Mevlânâ’yı görür; “Mevlânâ büyük bir heybetle kendi kubbesinden dışarı çıktı ve mübarek sarığını başından çözüp onunla şehrin kalelerini kuşattı. Sonra hiddet ve gazapla Keygatu’nun otağına girip parmaklarıyla boğazına sarılarak Keygatu’yu boğmak istedi. O da feryat edip Mevlânâ’dan aman diledi. Mevlânâ da ona “Ey habersiz Türk, bu düşünceyi bırak, bu işten vazgeç, bu getirdiğin Türkleri mümkün mertebe süratle geri çekip arkadaşlarının yanına götür,

(391) Ahmed Eflâkî, a.g.e., C. 2, s. 199-200.

yoksa canını kurtaramazsın” der. Bu rüya üzerine Keygâtu, bütün emir ve yakın adamlarını çağırarak gördüğü rüyayı anlatıp kuşkıtmadan vazgeçtiğini söyler. Türbeyi ziyaret edip Sultan Veled’e mürid olur⁽³⁹²⁾.

Rüyalarda dikkati çeken diğer bir husus; mürşidlerin hayatta olduğu gibi öldükten sonra da keramet göstermeleridir. Meselâ Ahmet Yesevî’nin kerametleri öldükten sonra da devam etmiştir. Timur’un onun mezarı üzerine bir türbe ve cami yaptırması gördüğü rüya neticesindedir. Risâle-i Tevârih-i Bulgârîye isimli eserde nakledilen rivayet şöyledir: “Nihayet Hazret-i Emir Timur, Hızır Aleyhi’s-selâm ile beraber Buhara’ya gitmeye niyyet etti. Yolda Türkistan’a uğradı. Türkistanlı Hoca Ahmet Yesevî Emir Timur’un rüyasına girdi: “Ay yiğit! Çabuk Buhara’ya git, inşallah oradaki şahın ölümü senin elindendir. Senin başından çok şeyler geçse gerektir, bütün Buhara halkı zaten seni bekliyorlar.” dedi. Emir Timur bu rüyayı görüp uyandı. Allah’a şükretti. Ertesi gün Türkistan hakimi Nogaybek Han’ı çağırttı. A. Yesevî kabrine bir âstâne yaptırması için ona birçok para verdi. Türkistan hakimi öyle zînetli bir âsitâne yaptırdı ki, hâlâ bütün güzellikleriyle durur.”⁽³⁹³⁾.

Velî ve velî mertebesinde olan kişiler öldükten sonra da darda kalanların yardımına koşmada vasıta olabilmektedirler. Yavuz Sultan Selim ile ilgili şu rüya bunu açıkça göstermektedir:

(392) Ahmed Eflâkî, a.g.e., C. 1, s. 365-366 (2. cilt 32. sayfada aynı olaya değişik bir şekilde tekrar temas edilmektedir. Orada Mevlânâ, Âhî Ahmed Şah, Keygatu Han’ın huzuruna gittiğinde yanındaki şahsın kim olduğunu sorar. Aslında Âhî Ahmed Şah yalnızdır. Keygatu Han, bu şahsın gece rüyasına giren kişi olduğunu söyleyip şeklini tarif edince onun Mevlânâ olduğu anlaşılır.)

(393) Köprülü, F., a.g.e., s. 33.

Muzaffer Ozak, gençliğinin ilk döneminde Yavuz Sultan Selim Camiinin medresesinde okumaktadır. Sesi güzel olduğu için de sabah ezanlarını okumaktadır. Bir gün ilk defa ihtilam olur. Ancak o vakte kadar ihtilamın ne olduğunu bilmemektedir. O vaziyette ezan okumağa minareye yönelir(rüyada). Birden karşısında, minarenin kapısında Y.S.Selim’i görür. Yavuz ona: “–Evlât, önce bir gusül abdesti al, sonra gel ezanı oku. Bu halde iken ezan okuman caiz değildir”der.

M. Ozak, bu rüyasını o zaman Y.S.Selim’in türbedarı olan zata anlattığında adam çok heyecanlanır ve ağlar. “Şimdi Y.S.Selim’in velî olduğu iyice anlaşıldı” diyerek bir hadiseyi anlatır. Hadise şudur: Kendinden önce türbedar olan babası, kendisine hamile olan annesi, mevsimi olmadığı bir zamanda iki okka kiraz ister. Kiraz turfandadır ve alacak parası yoktur. Üzüntü içersinde türbeyi temizlerken infiale kapılır ve elindeki süpürgenin sapı ile Yavuz’un sandukasına vurarak şöyle seslenir: “– Hey koca sultan! Bunca yıl sana hizmet ettim. Hiç himmetin yok mudur? İki okka kirazını da mı görmeyeceğim? Ben şimdi evime ne yüzle gideceğim...”

Bir gün sonra sabah erken saatte zamanın padişahı Sultan Abdülhamid Han, türbedarı saraya çağırır ve bir gün önce neler olduğunu sorar. Türbedar korku ile esas meseleyi söylemez. Padişahın ısrarı üzerine olayı bir bir anlatır. Bunun üzerine padişah, hayretle karışık bir sevinç içinde der ki; “–Bak şimdi oldu. Sen dün iki okka kiraz yüzünden dedem Yavuz Selim Han’ın sandukasına vurdun. O da bu gece benim kulağımı çekti.”

Sultan, türbedara yüklüce bir para verip maaşını iki kat artırarak iltifat eder ve şakayla şöyle söyler: “– Bir daha böyle basit ihtiyaçların için ecdad-ı izamım Yavuz Selim Han’ı rahatsız etme de bizden iste.”

Türbedar binbir teşekkürle saraydan çıkar ve korkusu sevince döner⁽³⁹⁴⁾.

Bazı rüyaların bilinmeyen kutsal yerlerin, yeni menzillerin tesbitinde yol gösterici olduğu bilinmektedir. Hakim Ata'nın mezarının bulunuşu görülen bir rüya neticesindedir. A. Yesevî'nin halifelerinden Hakim Ata, oğlu Hubbî Hoca'nın kendisinden daha güçlü olduğunu görünce içine kıskançlık düşer. Oğlunu çağırarak ikisinin bir yerde bulunamayacağını söyler. Hubbî Hoca, "siz kalın" diyerek anasına veda edip oradan uzaklaşır. Hakim Ata'nın bu hareketi Allah katında hoş karşılanmaz ve cezaya mucip olur. Bunun kefareti olarak mezarı üstünden kırk yıl su akacak ve günahı ancak bu şekilde temizlenecekti. Gerçekten de öyle olur ve vefatından sonra Amuderyâ Bakırgan şehrini bastı ve Hakîm Ata'nın türbesi üstünden kırk yıl su aktı. Sular çekildiğinde türbenin yeri kaybolmuştu. Sonunda Hakîm Ata'nın mânevî işaretiyle Celâleddin Hoca adında biri onun merkadini buldu ve üzerine imaret yaptı. Hakîm Ata kitabında bu rüya şöyle anlatılır:

"Bir gece Hakîm Ata, Hoca Celâleddin'in rü'yâsına girdi: "Beni arayıp bul, üstüme imâret yap!" dedi. Bu mânevî işaret üzerine Hoca Celâl, birçok mal ile Türkistan'a gitti ve oradan Bakırgan'a döndü; lâkin bu aralık hava birden bire fenalaştı, karardı, müdhîş rüzgârlar esti. Gün açıldığı zaman bâzîrgânların malları, davarları dağılmış, hepsi bir tarafa gitmişti. Hoca bir tepe üstüne çıkarak baktı, karşıda bir dağ ve üstünde bir kadın gördü. Yanına gidip Hakîm Ata'nın türbesini sordu. Kadın, bilmediğini ancak bir süs ağacının etrafına gece geyiklerin toplandığını ve zikir sadâsı duyulduğunu söyledi. Celâl Hoca, o gece oraya varıp zikir seslerini işitti ve uykuya daldı. Hakîm Ata,

(394) Vakkasoğlu, Vehbi, a.g.e., s. 165-167.

tekrar rü'yâsına girdi: “Yattığın yerden yedi ayak ileri gel, o yeri kaz, orada bûriyâ (hasır) çıkar, onun altından da bir deste gül çıkar, türbem orasıdır. Giden malına da gam yeme; çünkü hepsi menzil hanındadır. Onları al gel; üstümüze imâret yap ve bize mücâvir ol!” dedi. Celâl Hoca uyanınca böyle hareket ederek mezarı buldu, bir nişan dikti, sonra gidip mallarını aldı, Harzem’den ustalar getirtti, yüz bin altun tenge sarfolunarak imâret yapıldı...”⁽³⁹⁵⁾.

Emir Sultan’ın rüyası da menzil tesbitine örnek teşkil etmektedir: “... Hz. Muhammed (S.A.) ve Hz. Ali (R.A.) yan yana oturmuşlar, Emir Buharî de onların önünde diz çökmüş. Hz. Ali (R.A.) ona anlatıyor: “–Ey oğlum, sana Hz. Allah tarafından ceddin H. Muhammed’in âdâbını, sünnetlerini takva yolu ile ehl-i İslâma göstermen için Diyâr-ı Rûm’a gitmen işaret olundu Önünde nurdan üç kandil belirecek. O kandiller hangi yerde gözünden kaybolursa, orada kalacaksın. Mezarın dahi orada olacaktır.”⁽³⁹⁶⁾.

Hz. Hüseyin öldürülmüştür. Başî şehirden şehire gezdirildiği için nereye gömüldüğü belli değildir. Bu konudaki rivayetler çeşitlidir.

Cevâmî’ül-Hikâyât adlı eserden naklen Lemezât’ta şöyle anlatılmaktadır: “Hasan Basri’den nakledildiğine göre: “Bir gece Süleyman rüyasında Hz. Süleyman (A.S.)’ın yüzünü görüp sabahleyin erkenden Hasan Basri’ye anlatarak; bana Hazret nazar edip, tebessüm eyledi. Şeyh Hasan Basri, Allah bilir ama Muhammed (A.S.)ın evlâdına ihtirâm üzere olmuşsun” deyince “–Evet yâ Hasan! yerinde bildin. Dün haziresine (kabrine)

(395) Köprülü. F.. a.g.e.. s. 77.

(396) Çoruh, Ş., **Emir Sultan**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, s. 53.

vardım. Orada İmam Hüseyin'in mübârek başlarını bir Mekkî atlası sarılmış halde bulup, kendi adamlarımla namazını kılıp, kendi sarayımda defnettım.” diyerek rü'yânın tâbirini tasdik ederek, durumu Hasan Basri'ye anlatmıştır⁽³⁹⁷⁾.

Rüya yoluyla yönlendirme ya Peygamber veya bir mürşid vasıtasıyla olmaktadır. Rüyada bilhassa Hz. Peygamberin görülmesi rüyanın açık ve doğru olduğunun bir ifadesidir. Bu meyanda tanınmış mutasavvıflardan Abdülhakim Arvasî'nin görmüş olduğu bir rüya onun ilmî hayatının başlangıcı olmuştur. Rüyasını şöyle anlatmaktadır: “Seyyid Taha Hazretlerinin vatani ve medfeni olan Nehri isimli kasabada zahirî ve batınî ilimleri tahsil ile uğraşırken ramazanı pederimin huzurunda geçirmeyi dileyerek memleketime dönmüştüm. Ramazan ayının 15. salı gecesi rüyamda Allah'ın resûlünü gördüm: Yüce bir taht üzerinde, risalet makamında oturmuşlardı. Nazarlarım bu heybet ve celâl levhası karşısında dehşete batmış yere kayarken, arkamdan biri, yavaş yavaş, huşû içinde sağ tarafıma yanaştı. Göz ucuyla taacüp içinde baktım. Kısaya yakın ortaya boylu top sakallı, aydınlık alınlı bir zat... Bu zat, sağ kulağıma işitilmeyecek kadar hafif bir sesle, fıkıh ilminin hayz meselelerinden şöyle bir sual sordu: “Hayz zamanında bir kadın, camie girmeğe mezun değilken, iki kapılı bir camiin bir kapısından girip öbür kapısından çıkmakta şer'an serbest midir?” Ben Allah resûlünün heybetlerinden büzülmüştüm. Aradaki mesafe ses işitilmeyecek kadar uzak olduğu halde,

(397) C.M.Hulvî, a.g.e., C. 1, s. 102. (Eyüp Sultan'ın kabrinin bulunuşu da rüya yoluyla. Yine Sarı Saltuk'un mezarı da istihare yoluyla bulunmuştur. Buna benzer motiflere Hristiyan inançlarında da rastlanmaktadır, meselâ Selçuk Meryem Ana manastırının bulunuşu bir Hristiyan azîzesinin rüyası yoluyla mümkün olmuştur.

“şeriat sahibi hazırdır” diye cevap verdim. Maksadım, Resûlullah’ın huzurunda kimsenin din meselelerine el atamayacağını anlatmaktı. Fakat Hz. Peygamber, ses işitilemeyecek bir mesafede bulunmalarına rağmen, cevabımı duydular ve “Durmadan cevap veriniz” diye üst üste iki kere emir buyurdular.

Ertesi gün, öğle namazı vaktinde, merhum pederimin camie geleceği yol üzerinde durdum. Bir şey arz etmek üzere durduğumu hissettiler. Rüyamı anlattım. Yüzlerinde bir sevinç belirdi. Rüyamı şu şekilde açıkladılar:

“–Seni müjdelerim. Âlemin fahri, sana izin verdi ve dinî meseleleri tebliğe me’mur buyurdular. İnşallah âlim olursun. Bütün gücünle çalış...”

Babama “Kâinatın efendisi huzurunda, bunca din meselesi varken, bana hayz bahsinden sual açılmasına sebep nedir?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “–Hayz, fıkıh meselelerinin en zoru olduğu için, böyle bir sual, senin ileride din ilimleri bakımından çok yükseleceğine işarettir.”

Bu rüyadan sonra tam on sene, cuma gecelerinden başka hiç bir geceyi yorgan altında geçirdiğimi hatırlamıyorum. Sabahlara kadar dersle uğraşıp insanlık icabı olan uykuyu kitap üzerinde geçirdim. İcazet aldıktan sonra bile bu rüyanın şevki beni yürütmekte devam etti. Bu rüyadan sonra tahsil yolunda elde ettiğim yepyeni bir idrak ve en ince meseleler üzerinde kalbime dolan anlayış o derece terakki etti ki, tarifi kabil değil.”⁽³⁹⁸⁾.

Buna benzer bir motifi de Kâtip Çelebi’de görmekteyiz. Rüyasında Hz. Muhammed’i görmüş ve ondan bir isim telkini

(398) Vakkasoğlu, V., a.g.e., s. 24-26.

isteyince o, “Yâ peygamber ismine meşgul ol” demiştir. Bu rüyayı kendi tâbir eden Kâtip Çelebi eser vücuda getirmede bunu bir işaret kabul etmiştir⁽³⁹⁹⁾.

İlerde meydana gelebilecek olayları önceden önleme açısından da görülen rüyaların rolü büyüktür. Vereceğimiz şu örnekler hem bir mürşide bağlanmada hem de geçmişten ibretle kişinin geleceğini tayin etmesi bakımından önemlidir:

Meşhur mutasavvıflardan Şeyh Seyyid Ali Hazretleri, ilimde yüksek seviyeye eriştiği için fetva makamına lâıyk görülüp Herat’a kadı tayin olunur. Ancak görevi kabul edip oraya gitmesiyle görevden ayrılması bir olur. Bunun sebebi, göreve başladığı ilk günün gecesi gördüğü bir rüyadır. Görülen rüya Lemezât’ta şöyle anlatılmaktadır: “Rüyasında kıyamet saati gelip çatmış, halk büyük bir meydana toplanmıştı. Suçluları tanıyan zebanîler, bunların muhasebeleri görülmüş olanlarını yakalayıp sürükleyerek cehennemın kahredici alevleri arasına atmak için götürmekte idiler. Cehennem ateşine lâıyk görülenlerin başında kadı taifesi geliyordu. Bir ara, sıra eski Herat kadısına da geldi. Bu kadı, kollarından sürüklenerek götürülürken feryatlar arasında Seyyid Ali’yi de göstererek “–Benim yerime kadı olan budur. Bunu da benimle birlikte ateşe atın” deyince zebanîler Seyyid Ali’yi de yakalayıp sürüklemeye başladılar. Seyyid Ali feryat edip imdat ve yardım istemeye başlamıştı. O sırada bir seyyid gelip, onun bağlı olan ellerini çözerek zebanîlerin ellerinden kurtarmıştı. Seyyid Ali de bu heyecan ve sevinçten şaşkın bir halde uyandı. Hemen istiğfar ve

(399) Kâtip Çelebi, **Mizanü’l-Hakk Fiihtiyari’l-Ahakk** (Haz. O. Ş. Gökyay) T. 1001 T. Eser, İstanbul 1972, s. 122-123;

Niyazi-i Mısrî de “Mevaidü’l-İrfân” adlı eserinde “Kaside-i Bürde Tesbi’i”ni gördüğü bir rüyadan sonra yazdığını belirtir.

tövbe etti. Sonra kadılık görevinden istifa ederek ayrıldı. Seyahate çıkarak kendisini gören ve niçin kadılıktan ayrıldığını soran dostlarına bunun sebebini söylemezdi. Bu seyahati sırasında rüyasında kendisini kurtaran o “seyyid”i araştırmakta iken bir gün “Potesta” denen köye yolu düştü. Önüne bir derviş geçerek kendisine selâm verip aldıktan sonra: “–Sizi şeyhimiz istiyor” diyerek Seyyid Ali’yi birlikte götürüp şeyhin zaviyesine misafir etti. Şeyhin huzuruna çıktıklarında Seyyid: “–Rüyada gördüğün o zata çok benziyor muyuz.” diye buyurunca, Seyyid Ali’nin aklı başından giderek hemen diz çöküp şeyhin elini öperek biat etti. Ondan sonra “seyr-i esmâ”yı tamamlayıp, “on iki esmâ” ve “seyr-i tis’a” ile müsemmâ nefis makamlarını tamamlayıp hilâfetle kendisini Horasan’da görevlendirdiler.”⁽⁴⁰⁰⁾.

Aziz Mahmud Hüdâyî, Bursa’da müderris ve nâib olarak hizmet görmekte iken şöyle bir rüya görür: Kıyamet kopmuş, sırat ve mîzan kurulmuş; ashâb-ı hayr ve salâhdan olduklarını zannettiği pek çok kimse, bâhusus hocası Nâzırzâde de cehennemlikler arasındadır. Bu rüyadan oldukça etkilenen Hüdâyî, uyandığında dünyevî meşgalelerini terkederek Hz. Üftâde’ye varmış ve ona intisâb etmiştir⁽⁴⁰¹⁾.

Tarîkat ehlinin gördüğü rüya onun geleceği hakkında bilgi verdiği, onu yönlendirdiği ve uyardığı gibi ölümü hakkında da işaretler vermektedir. Ancak bu tip rüyalardaki işaretlerin doğru tâbir edilmesi gerekmektedir. Meselâ Mevlânâ müridlerinden Ârif Çelebi, görmüş olduğu rüyayı kendisi ölümüyle tâbir etmiş

(400) C. M. Hulvî, a.g.e., C. 2, s. 385-386.

(401) Yılmaz. H. Kâmil. **Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı**, Marmara Üniversitesi İ. Fak. Vakfı yay., İstanbul 1980, s. 75.

ve kısa zamanda da ölmüştür⁽⁴⁰²⁾. Hz. Muhammed'in torunlarından İmam Hasan'ın görmüş olduğu rüya da kendisi tarafından öleceği şeklinde tâbir edilmiş ve kısa zamanda zehirlenerek öldürülmüştür. Hz. Hüseyin'in görmüş olduğu rüya da buna çok benzemektedir⁽⁴⁰³⁾.

Ayrıca rüya yoluyla ölen kişilerle temas kurulmakta ve hem dünya, hem de âhiret hakkında bilgi alınmaktadır⁽⁴⁰⁴⁾.

Rüya bazı hastalıkların habercisi olabildiği gibi birtakım hastalıkların tedavisinde de öğretici olabilmektedir. Yine birtakım buluşlar rüya yoluyla ortaya konabilmektedir. Meselâ, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, çocukluk döneminde gördüğü bir rüyadan sonra hastalanmıştır. İbrahim Tennûrî, tutulmuş olduğu hastalıktan gördüğü rüya neticesi kurtulmuş ve Tennurî ismiyle anılır olmuştur. Bu rüyalar şöyledir:

İbrahim Hakkı'nın çocukluk dönemidir. Bir sabah telâşla babasının odasına girer ve gördüğü rüyayı anlatır: “Bir rüya gördüm. Bu gece gökyüzü beyaz serçelerle dolmuştu ve hepsi halkın üzerine hücum ediyordu. Bir kısmı da bana doğru hamle etti. Fakat sen, bana gelen serçeleri ürküttün, kaçırdın. Yalnız tek bir serçe fırsat bulup sağ omuzum üzerine kondu. Bu ne demek ola?”

Bu rüyadan babası Osman Efendi son derece mahzun olur. Elini oğlunun başına koyar. Çocuk ateşler içindedir. Hummalı bir hastalığa tutulmuştur Tam altı gün yatar. Kendine geldiğinde şiiler söyler⁽⁴⁰⁵⁾.

(402) A. Eflâkî, a.g.e., C. 2, s. 359.

(403) C. M. Hulvî, a.g.e., C. 1, s. 91, 99.

(404) A. Eflâkî, a.g.e., C. 1, s. 259, 376; Naskali, E. Gürsoy, **Tezkiretü'l Evliya**, s. 196.

(405) E. İ. Hakkı, **Mârifetnâme**, s. 664.

İbrahim Tennûrî, Kayseri’de irşad ile meşgul iken büyük bir kabz hastalığına yakalanır. Kabzı çözmeye muvaffak olamayınca Akşemseddin’i ziyaret ederek hastalığını tedavi ettirmek için yola koyulur. Yolculuk esnasında konakladığı bir yerde rüya görür. “Rüyasında Şeyh Akşemseddin Hazretlerinin suretinde bir kimseyi arkasına önü dikilmiş bir cübbe giymiş, başındaki tacı altına bir tülbent örtülmüş olarak görmüş; Şeyh Hazretleri bir sıcak tennûr (tandır) üzerine oturup: “–Siz dahi kabzı gidermek için böyle yapınız!” demişlerdir. İ. Tennûrî, hemen bir tennûr kazdırarak içine ateş yaktırır, daha sonra şeyhin gösterdiği şekilde tandırın üzerine oturup iyice terler ve kabız çözülür.

İ. Tennûrî, daha sonra şeyhin huzuruna varıp göndüğü rüyayı anlattıklarında şeyh:

“–Bundan sonra bu âdeti terk eylemeyiniz! İçlerinin temizlenmesi için dervişlere de bu usûlü uygulayınız!” diye tavsiyede bulunur. Bu tedaviden sonra onun ismi Tennûrî kalır⁽⁴⁰⁶⁾.

Evliya Çelebi’nin gördüğü ve Melek Ahmet Paşanın tâbir ettiği rüyalar da hem hasta olan paşanın sağlık durumuyla, hem de mevkii ile ilgilidir. Görünüşte tasavvufî olmayan bu rüyada tâbirinden anlaşıldığına göre gerek Evliya Çelebi, gerekse Melek Ahmet Paşanın Nakşî olduklarını göstermektedir⁽⁴⁰⁷⁾. Bunlar Evliya Çelebi’nin uslûbuyla teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Büyük bir ihtimal Evliya Çelebi maksadını rüya yoluyla anlatmaktadır ki, onda bu tip rüyaların fazlalığı ayrıca dikkat çekmektedir.

(406) İbrahim Tennûrî. a.g.e.. s. 10.

(407) Evliya Celebi. **Seyahatnâme** (Haz. İ. Parmaksızoğlu), KTB yay., Ankara 1984, s. 107-112, 230-234.

Tasavvufta görülen rüyaların bazıları ise dünya hayatında doğruluğuna inanılmayan, yüceliği, büyüklüğü bir türlü kabul edilmeyen bazı hususların ve kişilerin tasdiki doğrultusundadır. Meselâ, H. Bayram Velî'nin yüceliğini bir türlü kabullenmeyen ve ona bağlanmayı içine sindiremeyen Akşemseddin'in rüya yoluyla onun üstünlüğünü anlayıp müridi oluşu, yine, Mevlânâ'yı eleştiren ve ondan övgü ile bahsedenlere kızan Şeyh Şemseddin'in gördüğü rüyaya Mevlânâ'nın vâkıf oluşu⁽⁴⁰⁸⁾ ve benzeri birçok rüya bu hükmü doğrular niteliktedir.

Kabulünde güçlük çekilen bazı rüyalar tekrar görülebilmektedir. Eğer rüyada buyruk veren Hz. Muhammed ise onun görüldüğü rüyalar gerçek olduğundan ve tâbire gerek bulunmadığından bunlara uyulmaktadır. Meselâ, Yıldırım Beyazıt'ın kızı Hindu Hatun'un Emir Sultan ile evlenmesi bu şekilde olmuştur (Bak, rüya örnekleri) Ayrıca doğrudan veya sûret olarak rüyada verilen öğelerin mutlaka tesir ettiği inancı hakimdir.

Tereddüt edilen bir hususa rüya yoluyla da çözüm bulunabilmektedir. Ezanın benimsenmesi rüya yoluyla olmuştur. Hz. Ömer, ne yapacağı konusunda karar veremediği bir hazineyi gördüğü rüya üzerine dağıtmıştır.

Medine'ye varıldığında namaza davetin en iyi hangi yolla yapılabileceği konusunda Hz. Peygamber sahabilerle müşaverede bulunur. Değişik görüşler ortaya atılır. Bazısı ateş yakılmasını, bazıları da Yahudiler veya Hıristiyanlar gibi hareket edilmesini teklif ederler. İçlerinden bir tanesi ise rüyasında “gür bir insan sesiyle davet” şeklini gördüğünü anlatır ve Hz. Peygamber bu tarzı kabul eder⁽⁴⁰⁹⁾.

(408) A. Eflâkî, a.g.e., C. 1, s. 227-228

(409) Hamidullah, M., **İslâm Peygamberi**, s. 944 (İbn Hişam ve İbn Sa'dadan naklen).

Hız. Ömer. İran'ın fethi ile muzaffer olunca bir köylü ordu komutanına gelip “-Benim ailem ve çocuklarıma aman verin Bahircan'ın hazinesini buluvereyim” diyerek izin alır ve bir tarla içinde gömülü olan hazineyi bulup getirir. Komutan bu hazineyi Medine'ye Hız. Ömer'e gönderir. Hazinenin ne olacağı konusunda ashâb itilafa düşer ve bir karara varılamaz. O gece Hız. Ömer rüyasında bir sahana bir miktar ateş koru koyup getirdiklerini görür. Her ne kadar yüzünü çevirirse de onu gene getirirler. Korku ile uyanır ve sabahı beklemeden mescide gider ve hazineyi Ensâr-ı muhacirîn ve diğer hayırlı kişilere taksim ederek bu sıkıntıdan kurtulur⁽⁴¹⁰⁾).

Semâ konusunda tereddüte düşüldüğünde Mümüşâd ed-Dîneverî adlı bir sofı rüyasında Hız. Muhammed'i görmüş ve ona “semâ'ı reddediyor musun?” diye sorduğunda Peygamberin “reddetmiyorum fakat Resûlallah, bunlar neşelenmekte ve bana eza vermektedirler” deyince Hız. Peygamber, “Buna tahammül et ey Mümüşâd. Çünkü bunlar arkadaşlarındır.” buyurmuşlardır Böylece semâ' hakkındaki tereddütler bu ve benzerî birkaç rüya ile halledilmiştir⁽⁴¹¹⁾).

Tarîkat ehli için en makbul rüyaların başında peygamberlerle ve bilhassa Hız. Muhammed ile ilgili olan rüyalar gelir. Değişik vesilelerle naklettığımız rüya ve tâbirlerinde yer alan peygamber motifi rüyanın mahiyetine göre farklılıklar göstermektedir. Her şeyden önce rüyada Hız. Muhammed'in görülmesi o rüyanın sâlih bir rüya olduğunu gösterir.

(410) Kınalızâde Ali Efendi. **Ahlâk-ı Alâ'î** (Devlet ve Aile Ahlâkı), (Haz. Ahmet Kahraman). T. 1001 T. Eser. İstanbul 1975, s. 45.

(411) Uludağ, Süleyman. a.g.e., s. 290-293.

Hız. Muhammed'in görüldüğü rüyalarından bir kısmında hiç tâbir yapılmaz. Bu onun dünyada bulunduğı hâl üzere, sahâbe-i kirâmın müşahade ettiğı evsaf üzere görmek halidir. Bu rüyayı gören fetih ehli ve irfan sahibi olmasa bile bazan onun rüyası da bu derecededir⁽⁴¹²⁾.

Hız. Peygamberin zatından başka bir nuru vardır. Dolayısıyla kişı onun suretini görür ama zâtını görmüş sayılmaz.

Hız. Peygamberin rüyada görüldüğü ikinci şekilde ise tâbir mümkündür. Buradaki tâbir karanlığın derecelerine göredir, yoksa rüyanın te'vilinde değildir. Çünkü peygamberin zâtının veya suretinin görüldüğü bir rüyada te'vil söz konusu değildir. Buradaki karanlığın dereceleri şu şekildedir:

1- Hız. Peygamberi rüyasında kendisini dünyaya tahrik ve teşvik eder şekilde gören kimsenin zâtının karanlığı birinci derecededir. Bu mekruh olan bir şeyi yanılarak işlemektir.

2- Hız. Peygamberi kendisine mal verir şekilde gören kimsenin rüyasının karanlığı ikinci derecededir. Bu kişı de haram bir nesneyi yanılarak işlemektedir.

3- Hız. Peygamberi kirli ve tozlu bir yerde gören kimsenin karanlığı üçüncü derecededir. O kimse mekruh bir şeyi kasten işlemektedir.

4- Hız. Peygamberi daha yeni gelişen genç adam şeklinde gören kimsenin rüyasının karanlığı dördüncü derecededir. Bu da haramı kasten işlemektedir.

5- Hız. Peygamberi sakalsız, yaşlı bir adam şeklinde gören kimsenin rüyasının karanlığı beşinci derecededir. Bu da hafif akide konusunda cehl-i basit ile ilgilidir.

(412) Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'nin peygamberle ilgili gördüğü rüya üzerine şöyle der: "Didarı gören bir göz nazar sahibi olur ve bütün gayıplar ona görünür." (A. Eflâkî, a.g.e., C. 2 s. 181)

6- Hz. Peygamberi siyah bir adam şeklinde gören kimsenin karanlığı altıncı derecededir. Bu da hafif akide konusunda cehl-i mürekkeb ile ilgilidir⁽⁴¹³⁾).

Elimizdeki Hz. Peygamberle ilgili rüyalar genellikle birinci ve ikinci şekil rüyalarıdır. Bunların bir kısmı tâbir gerektirmediği halde diğerleri karanlık dereceleri açısından tâbir edilmiştir. Bu rüyaların bir kısmı İslâm tarihi ile ilgili olmakla birlikte tasavvufta yeri geldikçe faydalanılmıştır. Meselâ, Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili rüyalar, eşlerinin rüyaları⁽⁴¹⁴⁾, Sahabe-i kiramın ve diğer önemli kişilerin gördüğü rüyalar bu çeşittir. Diğer bir grup ise ünlü tasavvuf ehlinin gördüğü rüyalarıdır. Bunlarda Hz. Peygamber uyarıcı, yol gösterici, ilme, irfana teşvik edici, başka bir velînin yüceliğini kabul ve ona bağlayıcı, haber verici ve evlenmeye teşvik edici⁽⁴¹⁵⁾, ilim verici⁽⁴¹⁶⁾ fonksiyonlarda görülmektedir. Aşağıda vereceğimiz rüya örnekleri sıraladığımız bu hususları açıklayıcı niteliktedir.

Örnekler: Hz. Muhammed'in annesinin rüyası:

İbn İshak'tan rivayet edilmiştir. Âmine'nin şöyle söylediği nakledilmektedir: “Ben Tanrı elçisine hamile kaldıktan sonra rüyamda: “– Sen bu milletin ulusuna hamile oldun, doğduğu

(413) El- İbrîz, s. 316-317.

(414) Hz. Muhammed'in eşi Safiyye'nin rüyası (bk. İslâmda Rüya böl.)

(415) C. M. Hulvî, a.g.e., C. 1, s. 132 (İmam Musâ Kâzım'ın evlenmesiyle ilgili rüya), Hindu Hatun ile Emir Sultan'ın evlenmesi ile ilgili rüya; Celâleddin Hüseyin Hazretlerinin Horasan Padişahının kızı ile evlenmesi (A. Eflâkî, a.g.e., C. 1, s. 3).

(416) Said-i Nursî de rüyasında Hz. Muhammed'i görerek ilim talep etmiş ve Hz. Muhammed ona rüyasında “Kur'ân ilmi” vereceğini söylemiştir (V. Vakkasoglu, a.g.e., s. 68).

vakit, çocuğunu kıskançlığın şerrinden korumak için tek ve bir olan sana sığınyor” duasını oku ve ona Muhammed adını ver” diye hitabedildi. Ona hamile kaldığım zaman içinden çıkan nurun aydınlığıyla Şam toprağındaki Buşra saraylarını gördüm. Onu doğurduktan sonra büyük babası Abdülmuttalib’e adam göndererek bir erkek çocuğum olduğunu bildirdim ve gelip görmesini söyledim. Gelip çocuğu gördükten sonra da hamile kaldığım vakit gördüklerimi, kendime çocuk hakkında söylenenleri ve Muhammed adı verilmesi emredildiğini hikâye ettim”⁽⁴¹⁷⁾.

Şâh-ı Nakşibendî’nin müridlerinden biri anlatıyor:

“Bir tarihte Irak’ta giderken yolum Sennam şehrine uğradı. İşittim ki, orada Kasr-ı Maani derler bir aziz Şâh-ı Nakşibendî’nin dostlarındandır. Onun ziyaretini murad ederek müridlerinden biri ile gittim. Sohbet esnasında Şâh-ı Nakşibendî’ye nisbetinin sebebini sordum. Dedi ki: “–Allah’ın inayeti erişip bir gece Resûlullah efendimizi rüyada gördüm. Bir gülistanda birkaç aziz ile oturuyorlar. Onların arasında bir aziz var ki, kendisinden nur yayılıyor. Ben niyaz ederek Resûlullah efendimizin huzuruna gidip ziyaret-i devletine nail olduğum zaman, hasret ve iştiyakımı arzettiğimde Resûlullah buyurdu ki: “– Sohbetimizin feyzini bulmak istersen bu azizin sohbetine dahil ol, ona tâbi ol.” Ve Şâh-ı Nakşibendî’yi işaret edip isimlerini dahi söylediler. Hazretin isimlerini ne kadar işittimse de münevver yüzlerini görmemişim. Uykudan uyandım, rüyada gördüğüm mürşidin suretini, şeklini, gördüğüm tarif ve keyfiyeti bir kitabın iç kabına yazdım. Birkaç sene sonra bir gün dükkânda otururken nurânî bir aziz

(417) Çoruh, H.Ş., a.g.e., s. 194-195.

geldi, dükkânıma oturdu. Dikkatle mübarek yüzüne baktım. Gördüm ki. Allah'ın nuru yüzünde pırıl pırıl etrafa aydınlık veriyor. O vakit. rüyada tâbi olmakla me'mur olduğum aziz hatırıma geldi ve bana büyük bir hayret ârız oldu. Bir zaman sonra kendime geldim. Kalkıp hâcenin mübarek ellerini öptüm ve evime davet ettim, peki dediler kalktılar. Hazret önümde ben arkalarında doğru kapıma geldik. Kitabın olduğu odaya yöneldiler ve girdiler. Kitap dolabını açıp kitaplar arasından bir kitap aldılar, bana verdiler ve dediler ki: “– Bak şimdi bu kitabın iç kabına neler yazılmıştır. “Kitabı aldım, açtım, iç kabına baktım; rüyada gördüğüm azizin sureti yazılmış. Buyurdular ki: “–Tarihine de bak”, baktım, rüyada gördüğüm seneden, Şâh-ı Nakşibendî'ye mülâki olduğum vakte kadar yedi sene geçmiş. Akla hayret veren bu keşif ve kerameti müşahade edince beyhûş ve hayran düştüm. Aklımı toplayıp kendime geldiğimde Hâcenin çok iltifat ve keremlerine nail oldum. O zaman beni kendilerine kabul ettiler.”⁽⁴¹⁸⁾.

Tarihî, dinî veya sosyal olaylarla ilgili rüyaların bir kısmı tâbirleri sebebiyle tasavvufla yakından ilgilidir. Rüya sahiplerinin bir şeyhe yakınlığı dışında o rüyaların bir tarîkat ehli tarafından tâbir edilmesi bizi bu tip rüyaların bazılarını da tasavvufî rüyalarla birlikte değerlendirmeye yöneltmiştir.

Nizamülmülk'ün eğitim politikası ile ilgili Abbasi halifesi Nâsır'ın gördüğü şu rüya bu açıdan ilgi çekicidir:

“Halife Nâsır'a başvuran bazı kimseler, Nizamiye medresesi talebelerinin meşru olmayan işlerle uğraştıklarını söylerler. Nâsır kıyafet değiştirerek medreseye gider. Bahçede dolaşırken medrese talebelerinden biri kendisini musahabe

(418) Nasrullah Efendi, **Veliler Başbuğu Şâh-ı Nakşibend**, Buhara yay., İstanbul 1979, s. 97-98.

davet eder. Halife, talebenin maksadını sezerek orayı terkeder, makamına döner. Ertesi gün medrese talebelerinin ihraç edilmelerini ve medreseye katırların konmasını emreder. Halife, bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i ve Nizamülmülk'ü görür. Hürmetle yanına gider ve ona selâm verir Hz. Peygamber yüzünü diğere tarafa çevirir. Halife o tarafa giderse de aynı muamele ile karşılaşır. Bunun üzerine günahının ne olduğunu sorar. Peygamber de: "Sen Nizamülmülk'ü razı etmezsen selâmını almam ve seninle konuşmam" der. O zaman Nâsır, Nizamülmülk'ün yanına gider ve istiğfar eder. Vezir: "Ben o medreseyi talebelerin tahsili için yaptım. Onlar orada ulûm-ı dîni ve maarifi öğrenirler, gelecekte yüksek makamlara nâil olurlar. Sen bir talebenin yaptığı hata neticesinde orayı ahıra tebdil ettirdin." Halife Nâsır, niyaz ile medreseyi eski haline getireceğine, vakıflarını artıracığına ve faydalı kitaplar hibe edeceğine söz verir. Bunun üzerine Nizamülmülk memnuniyetini izhâr eder. Peygamber de halifeyi kucaklar.

Halife uyanınca medresenin eski haline getirilmesini emreder ve rüyasında verdiği bütün sözleri yerine getirir."⁽⁴¹⁹⁾

Bu örnekte olduğu gibi İslâm-Türk hayatında önemli yeri olan rüyaların çoğunda Hz. Muhammed en önemli motiflerden biri olarak görülür. Daha evvel vermiş olduğumuz Sultan İkinci Osman'ın rüyası bunun çarpıcı bir örneğidir.

"Sultan Mes'ud, Serahs'da iken bir gece rüyasında gözünden bir duman çıkıp gözlerinden kan aktığını gördü. Uykudan uyandığı zaman bu rüyadan yüreği çok yandı. Bu rüyanın hayat hil'atinin sırtından soyulacağına ve devlet

(419) Taneri, Aydın, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teshkilâtı**, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yay., Ankara 1978, s. 256.

sathından isminin yıkılacağına delil olduğunu bildi. Sonra bu sıcaklık ve büyük bir ordu ile kalkıp, Çağrı Bey ile karşılaşmak ve savaşmak için Merv tarafına yöneldi. Sultan Mes'ud askeri, Selçukîler askeri ile Dandanakan kapısında toplandılar. İki düşman birbirini orada buldu..."⁽⁴²⁰⁾.

Şiddetli savaş olur ve neticede savaşı Çağrı Bey kazanır. Böylece Sultan Mes'ud'un rüyası acı bir şekilde gerçekleşmiş olur.

Selçuklularla ilgili şu rüya da motifleri itibariyle dikkati çekmektedir:

Selçuk, Yabgu'dan ayrılarak kendi çevresine yeni bir yurt edinmiştir. "Tesadüf bir gece rüyasında ateşe işediğini ve bu ateşin kıvılcımının batıya ve doğuya yayılıp gittiğini gördü. Sonra Selçuk, bir rüya tâbircisi getirip rüyasını anlattı. O rüya tâbircisi: "Senin evlatların padişah olacaklar, doğuya ve batıya hüküm kılacaklar" dedi. Bundan sonra Selçuk, Cend'de vefat etti ve dünyasını değiştirip ahirete gitti..."⁽⁴²¹⁾.

Yine 14. asra ait küçük bir Selçuknâmede şöyle bir rüya anlatılmaktadır: "Selçukluların ceddi olan Lokman, evleneceği zaman zifaf odasında o zamanın âdetine göre cihaz arasında verilen yedi Kur'ân nüshası da rahleler üzerinde dururmuş. Lokman, Kur'ânlara hürmeten o odada zifafa girmek istemez. Bunu görenler kitapları kaldırıp başka yere götürmeyi teklif ederlerse de Lokman bunu da uygun görmeyerek kendisi başka bir evde zifafa girer. O gece rüyasında Hz. Peygamberi görür.

(420) Ahmed bin Mahmud, **Selçuknâme** (Haz. M. Erçil), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1977, C. 1, s. 27.

(421) Ahmed bin Mahmud, a.g.e., C. 1, s. 5.

Peygamber ona Kur'ân'a gösterdiği bu hürmetten dolayı kendisinin ve çocuklarının dünya ve âhirette izzet ve devlete nâil olmaları için dua eder.”⁽⁴²²⁾.

Büyümenin, yükselmenin rüyasını görebilmek, birbakıma ideallerle ilgilidir. Bunun örneklerine Türk ve dünya tarihinde değişik şekillerde rastlamak mümkündür. Çalışmamız içersinde çeşitli vesilelerle Türk tarihinden büyüme ve yüce ideallerle ilgili örnek rüyalar vermiş bulunmaktayız. Bu çeşit rüyalar içersinde Osman Bey'in rüyası, bilhassa netice itibariyle müstesna bir yer işgal etmektedir. Büyümenin safhaları ile ilgili bazı zaferlere işaretler bulunması ve daha geçmiş dönemlerden hatıralar taşıması onu diğer rüya örneklerinden farklı kılan hususlardandır⁽⁴²³⁾. Bu rüyanın dikkate değer bir yanı da onun bir tarîkat şeyhi evinde görülmesi, şeyhle irtibatlı oluşu ve şeyh tarafından tâbir edilmesidir.

Bazı kaynaklar, iki farklı şekilde verilen rüyanın bir bölümünün Ertuğrul Gazi'ye ait olduğunu zikrederken bazıları da her iki safhasını da Osman Gazi'ye ait göstermektedirler. Ertuğrul Gazi'ye mal edilen rüya özetle şu şekildedir:

Ertuğrul Gazi, ulemâdan bir zâtın evine misafir olur. Evde bir kitap görür. ve bunun Kur'ân olduğunu öğrenir⁽⁴²⁴⁾, veya ev sahibi kitabı Ertuğrul Gazi'nin önünde bulunduğu dolaptan çıkararak daha yüksek bir yere kor. Bunun üzerine Ertuğrul

(422) Köprülü, F., **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, 2. bsk., Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986, s. 39-43.

(423) Banarlı, N. Sami, “Büyük Rüyalar ve Boğaz Köprüsü”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, İstanbul 1974, sayı: 2, s. 5-8.

(424) **Müneccimbaşı Tarihi**, C. 3, s. 226.

Gazi, onun Kur'ân olduğunu öğrenir⁽⁴²⁵⁾. Bütün gece Kur'ân'ın karşısında elpençe divan durur ve uyumaz. (Hammer'e göre, sabaha kadar ayakta okur) Sabaha karşı biraz uyuklayınca rüyasında şöyle bir söz işitir: "Sen benim kelâmıma ta'zim ve tekrîm gösterdin, ben dahi senin evlâdını kıyamete dek daim olacak bir devlet-i celîle ile tekrîm kıldım."⁽⁴²⁶⁾

Bu rüya A.de Lamartin'in Türkiye Tarihi'nde de Ertuğrul Gazi'ye ait gösterilmektedir⁽⁴²⁷⁾. Neşrî Tarihinde⁽⁴²⁸⁾, H. A. Gibbons'un Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu adlı eserinde⁽⁴²⁹⁾, Müneccimbaşı Tarihinde⁽⁴³⁰⁾ bu rüya Osman Gazi'ye ait olarak gösterilmektedir.

İkinci ve en yaygın olan rüya ise özetle şöyledir:

Edebalı'nın evinde konaklayan Osman Bey, gece bir rüya görür: Şeyh Edebalı'nın koynundan çıkan bir ay Osman'ın göğsüne girer. Bunun üzerine Osman'ın göbeğinden bir ağaç çıkar ve dallarının gölgesiyle bütün dünyayı örter. Edebalı, rüyayı tâbir ederek Osmanlı sülâlesinin dünyaya hakim olacağını söyler ve kızını ona verir (bak, rüya örnekleri).

Bu rüyanın Osman Bey'e ait olduğunu zikreden kaynaklar ekseriyette ise de ⁽⁴³¹⁾ Ertuğrul Gazi'ye ait olduğunu söyleyenler

(425) Hammer, J. Von, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, C. 2.

(426) Müneccimbaşı Tarihi, C. 3, s. 226.

(427) Lamartine, A., **Türkiye Tarihi** (Aşiretten Devlete), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1974, C. 1, s. 44.

(428) Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Namâ**, TTK yay., Ankara 1949, C. 1, s. 73-75.

(429) Gibbons, H. A., **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu** (Terc. R. Hulusi) İstanbul 1928, s. 11-13.

(430) **Müneccimbaşı Tarihi**, C. 1, s. 45.

(431) Gibbons, H. A., a.g.e., s. 11-13; Hammer, a.g.e., C. 2, s. 78-84; Lamartine, a.g.e., C. 1, s. 45-56; **Âşıkpaşazâde Tarihi**, İstanbul 1332(Âşıkpaşaoğlu Tarihi (Haz. Atsız), MEB, 1000 T. Eser, İstanbul

de mevcuttur⁽⁴³²⁾. Hatta tarihçi Giese, olayı daha farklı bir şekilde anlatmaktadır⁽⁴³³⁾.

Bazı kaynaklarda bu rüyaları tâbir edenin ismi açıkça verilmezken Edebalı'nın kızının ismi de farklı zikredilmektedir. Meselâ Tarih-i Âl-i Osman'da Ertuğrul Gazi'nin rüyası için şu ifadeler bulunmaktadır: “Anda bir muabbir kişi vardı, adına Abdülaziz dirlerdi... Ammâ bazıları didiler kim bu düşi tâbir iden bir aziz şeyh idi...”⁽⁴³⁴⁾. Aynı eserde Edebalı'nın kızının adı da Râbia olarak geçmektedir.

Bu tip rüyalar, Türk boylarının büyüme arzularının yanında etrafındaki diğer boylara ve milletlere hakimiyet kurmada “ilâhî bir meşruiyyet” fonksiyonu da taşımaktadır⁽⁴³⁵⁾.

Tarihî olaylarla irtibatlı rüyalardan birisi de Köse Mihal'ın rüyasında Hz. Muhammed'i görerek müslüman olmasıdır⁽⁴³⁶⁾. Yine Aydos Kalesinin fethinde böyle bir rüya söz konusudur. Rüyasında Hz. Muhammed'i gören Tekfurun kızı, kendini çukurdan kutaran bir erkeğe âşık olur. Bu Osman Gazi'nin serdarlarından Gazi Rahman'dır. Türklerin kaleye saldırısında rüyasındaki erkeğin Rahman olduğunu görür ve bir kâğıda

1970, s. 9-10); Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, KB yay, Ankara 1970, C. 1. : Mehmed Neşrî, a.g.e., C. 1, s. 83.

(432) **Müneccimbaşı Tarihi**. C. 1, s. 44-46; **Oruç Beğ Tarihi**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, s. 24-25.

(433) Giese, **Tarih-i Âl-i Osman**, s. 2.

(434) Giese, a.g.e., s. 8, 11.

(435) Köprülü, f., **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, s. 39-43; Barkan, Ö. Lütfi. **Kolonizatör Türk Dervişleri**, s. 25; Ayverdi, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı yay. İstanbul 1975, C. 1. s. 107.

(436) **Âşıkpaşoğlu Tarih**, s. 27-28; **Oruç Beğ Tarihi**, s. 26.

gördüğü rüyayı yazarak kaleyi onlara teslim edeceğini bildirir. Daha sonra olaylar mektup doğrultusunda gelişir ve kale alınır. Orhan Bey olayı öğrenince kızı Rahman ile evlendirir⁽⁴³⁷⁾.

1. Murat'ın Kosova Savaşı ile ilgili gördüğü rüya, Kosova Savaşı destanlarında değişik motifler halinde işlenmiştir. Bunlardan birinde iki kartal Sultan Murat'ın sağ omuzuna konar, bütün yıldızlar yere, ay ile güneş de denize düşerler. Tâbire göre S. Murat sancak-ı şerifle savaşa gidecek, Kosova'yı alacak fakat kendisi de şehit düşecektir. Çünkü sultansız ne ay ne de güneş ısıtabilir⁽⁴³⁸⁾.

II. Murat'ın Manisa'ya çekildikten sonra gördüğü rüya da özetle şöyledir: Rüyasında peygamber gibi beyazlar giyinmiş birisi oğlunun (Mehmet) büyük parmağında taşıdığı yüzüğü çıkararak ikinci parmağına takar. Yüzüğü beş parmaktan her birine taktıktan sonra çekip atar. Tâbirciler bu rüyayı "Senin soyundan beş hükümdar gelecek, ondan sonra başka bir soy senin saltanatına gelecek" şeklinde değerlendirirler⁽⁴³⁹⁾.

Fatih'in Uzun Hasan ile yaptığı savaş ve İstanbul'un fethinden önceki gördüğü rüyalarla bunların Akşemseddin ile başka bir tasavvuf ehli tarafından yapılan tâbirleri de netice itibariyle oldukça önemlidir⁽⁴⁴⁰⁾. Mısır fetholunduğunda Yavuz Sultan Selim'in Molla Mehmed Bedhuşi ile ilgili gördüğü rüyayı tâbiri⁽⁴⁴¹⁾ tarihî olaylarla rüya ilişkisi açısından zikredilmesi

(437) **Âşıkpaşazâde Tarihi**, s. 33-34.

(438) Plana, Şevket, "Kosova Savaşı (1389) Destanlarında Sultan Murat'ın Kişiliği", *Türk Kültürü*, 1989, nu. 314, s. 361-372.

(439) Taneri, Aydın, a.g.e., s. 256-257.

(440) Bk. "Fatih'in Rüyası", *Rüya Örnekleri* bölümü.

(441) Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., C. 2, s: 586.

(442) Bk. *Rüya Örnekleri* bölümü.

gereken önemli rüya örnekleridir. Bunlara tarihî nitelikli olan Barbaros Hayrettin Paşa'nın, Oruç Reis'in, Aydın Reis'in rüyalarını da dahil edebiliriz⁽⁴⁴³⁾.

Padişah, kumandan ve diğer devlet büyüklerinin rüyalarında görülen ortak özelliklerin başında motiflerdeki benzerlikler gelmektedir. Bunlar genellikle doğrudan veya sıfat olarak Hz. Peygamber, hızır, peygamber vasfında veya nur yüzlü pîr, önceki padişahlar ve büyük kişiler ile düşmanlardır.

Rüyalar ya rüya gören tarafından tâbir edilmekte veya bir topluluk içinde anlatılıp tâbir edilmekte ya da birden fazla kişiye tâbir ettirilmektedir.

Rüya görüldükten sonraki davranış kalıpları diğer rüya örneklerinde olduğu gibi ortak ve belirli şeylerdir.

Türk devlet büyüklerinde olduğu kadar diğer milletlerin önde gelen şahsiyetlerinde de bu tip rüyalara rastlanması rüya olayının evrensel boyutlarını gösterdiği gibi kaygı ve ideallerin başlıca sığınağıdır. Bu rüyaların zaman içersinde aynen veya benzer şekillerde gerçekleşmeleri onların değerini bir kat daha artırmakta, belge niteliği olmasa da özlem ve ideallerin ilâhî kaynakları olarak milletlerin hayatında seçkin yerlerini almaktadırlar.

Haber verici, uyarıcı nitelikte olanların yanında⁽⁴⁴⁴⁾ bilhassa yaratıcı rüyaların geleceğe yönelik fonksiyonları rüya görenlerin

(443) Düздаğ, Ertuğrul, (Haz.) **Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları (Gazavât-ı Hayreddin Paşa)**. T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, c. 1, s. 63-64, 102, 116-117, 283-284; C. 2, s. 22-23, 43-44, 188-189.

(444) Bu tip rüyalara Mark Twain'in hayatında derin izler bırakan kardeşinin ölümü ile ilgili gördüğü rüya; filozof ve devlet adamı Francis Bacon'un babasının ölümü ile ilgili gördüğü rüya; Amerika cumhurbaşkanlarından Abraham Lincoln'ün 1865'de gördüğü rüyanın ertesi akşamı tabanca ile öldürülmesi örnek gösterilebilir.

buluşlarının kaynağı olması bakımından da önem taşımaktadır. Bu tip rüya görenler malzemeyi ya doğrudan doğruya kullanmış veya sembolik mânâlar vererek onlardan faydalanmışlardır. Bunlar yaratıcı sanat çalışmalarının, yeni eserlerin ve icatların yanında birçok problemin halli yönünde de faydalı olmuşlardır. Kısacası, halledilmeyen bir meselede görülen rüyaların ve tâbirlerinin olumlu veya olumsuz büyük rolleri olmuştur ve buna günümüz dünyasından da örnekler vermek mümkündür.

Rüyalardaki genel eğilimler kültürel farklılıklarla yakından ilgilidir. Farklı kültürel ve sosyal yapıya sahip olan gruplarda görülen rüyalar da farklılık arz etmektedir. Meselâ tasavvuf çerçevesi içersinde görülen rüyalar daha çok içe dönükken başka gruptaki rüyalar dışa dönük ve saldırgan tipte olmaktadır. Tasavvufî rüyalarda kişi bir bakıma kurban durumundadır. Burada kişinin dış ve iç dünyası yanında cinsiyet, yaş, mekân ve zaman da önemli rol oynamaktadır.

Gerek dinî ve tasavvufî, gerekse din ve tasavvuf dışı rüyalarda mahiyetleri itibariyle varlıkların çoğunun birer rumuzu vardır ve bunlar tâbir gerektirir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÂBİRNÂME VE RÜYA ÖRNEKLERİ

A- TÂBİRÂNÂME ÖRNEKLERİ

a- HAZÂ TA'BİRÂTÜ'L VÂKİ'ÂT

Bi't Türkî li-ehli's-sülûki bi-esmâ'il-ilâhiyat ve'l-mâyetü'l-Muhammediyeti,

Rü'yâda on yaşına varınca oğlan görölse, veled-i kalb dinür, Yiğirmisine varınca oğlan görölse, sâlikin rûhı sıfatıdır. Yâ'nî, rûhı şerhidür. Yiğirmiden yukarı olan insan görölse, ulemâdan yâ sulehâdan ise, 'akl-ı ma'âd şerhidür. Cühelâdan ve avâm-ı nâsdatı ise, 'akl-ı ma'âş şerhidür. Kız görölse on yaşına varınca gördüğü nefs-i müzekkîdür. Ondan yukarı görölse agniyâdan ve sülehâdan olursa, nefs-i ma'âddur. Fukaradan ve 'avâmdan olursa nefs-i ma'âş şerhidür. Hayvanât görse, mûzî olanlar, sıfat-ı hayvâniyyesi insâniyyesine gâlib olduğunun şerhidür. Meğer onları mağlûb göre, yâ kendi onları helâk ider görse, insâniyyeti hayvâniyyetine gâlib olduğunun şerhidür. Eğer Hayvanâtı kendüye yâ gayrıya mutî olmuş görse, nefs-i mutmainne şerhidür.

Nefsin yidi dürlü şerhi vardır: Emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, raziyye, marziyye, sâfiyye. Bunların her birine bu rü'yâlarda şerh vardır. Ehline ma'lûm.

Nebâtat görölse, nâfi olanlarından yinenler, gıdâ-yı rûh şerhidür. Yinmeyenlerinün meşmûmâtı ma'ârif-i ilâhiyye kokusunu can dimâğı kulağı meşâyıhdan istimâ' itdükçe mu'attâr olduğu şerhidür. Tuyûrun eti yinenleri, ma'ârif-i ilâhiyyeden hâsıl olan agdâye-i rûhaniyye şerhidür. Eti yinmeyenlerinün muzırr olanları efkâr-ı fâside şerhidür. Bilâ fâide fikirler şerhidür. Şahin ve toğan misûlüler ervah-ı kudsiyye şerhidür.

Akarsular görse ilm-i zâhirdür. Deryâ görse ilm-i bâtıdır. Balık görse, ma'ârif-i ilâhiyyedür. Meyyit görse, avâmdan ise,

akl-ı ma'âşına akl-ı ma'âdı gâlib olub anı ifnâ eylediği şerhidür. Meyyit sülehâdan ise, yâ'ulemâdan ise, 'akl-ı ma'âdı gâlib olub ifnâ eylediği şerhidür. Meyyit meşâyıhdan, yâ meşâyıh mertebesinde olandan ise, kalb olduğunun şerhidür. Gâyet-i tenezzüldür, İstiğfâr ve tevbe lâzımdır. Meyyiti dirilmiş görse meyyit akl-ı ma'âşdur. Kendü'akl-ı ma'âşını yenmiş iken aklı-ı ma'âşına yeniden yine mağlûb olduğunun şerhidür. Eğer meyyit 'akl-ı ma'âd ise, kalb dirilmiş olduğudur, gâyet makbûldür. Kerâmet-i bâtinîyye şerhidür. Ziyâde gâyet hûbbdur.

Eğer cemâdât, insân gibi şeyler görse, bunda olan kerâmet dahi 'alâdur ve evvelkinden ziyâdedür. Elhâsıl bu mahalle gelince yazılan, kâide-i külliyye üzeredür. Bir mahalli olur ki, yazı ile ta'bır olunmaz. Hele sâlike bir mikdâr bu ta'birât-ı umûmiyye ile tesellî olur.

Eğer melâike görse, sıfat-ı melekiyyet hâsıl itdüğüne dâlldür, makbûldür. Eğer enbiyâullâhı görse, tamâm tasfiye-i bâtinîyye hâsıl itdüğünün şerhidür. Eğer enbiyâ-ı 'azâmı kendüne lutf ile mu'amele ider görse, mübâşeret-i 'azîmdür. Eğer kahr ile mu'amele ider görse, istiğfâr ve tevbe ve hulâsa müdâvemet lâzımdur. Nasihatdür, "Va'llâhu yekûlü'l-Hakk ve hüve yehdissebîl"(*).

Fasl-ı göklerde kevâkib-i seb'a-i seyyâre devr itdükleri, esmâ-i seb'a, esmâ-i İlâhiyyenün harâretiyle devr iderler. Anların devriyle gökler dahî dönerler. Meşâyıh-ı 'azâm, sûfilere yedi esmâ-i usûliye ki telkîn iderler, kevâkib-ı seb'anun devrine sebep olan esmâdur. Ol kadar kevâkibi ve gökleri devr itdüren, insânun yasduk kadar vücûdum döndürdüğü 'acib olmaz.

(x) Ahzâb Sûresi, âyet nu. 4. Meâlen: Allah gerçeği söylemektedir, doğru yola o erişirir.

Eğer tâlib mücâhid olub sürdüğü esmâ'ı ziyâde meşgûl olursa, ol ism anı döndürür. Şuglı kadar devr itdürür. Eğer insanda yimek ve içmek ve uyhu olmayaydı aslâ dönmekden yorulmazdı. Fa-fehm.

Mâ'adâhu, eğer sâlik vâkı'asında yıldız yâhud yıldızlar görse, efkâr-ı sâliha şerhidür. Sahîh olduktan sonra hilâfı zuhûr itmeye, Meselâ, 'ulemânun ehl-i zâhirinün ba'zısı, ehl-i tarîkun ba'zısı a'mâlini inkâr iderler. Sonra hakke'l-yakîne irüb aslını anladuğı gibi havâtır Hakk olmaduğı zâhir olunca, istiğfâr ve tevbe ider. Evvelki fikri gûyâ ki, Şem'a imiş, dükendi söndi, sonra yıldız gibi toğdı. Ne tohnur ve söyünür. Meselâ hilâl kamer, bedr olmuş, ay görse, sırrına tecellî-i ef'âl olduğmun şerhidür. Şems görse, sırrına tecellî-i zât olduğunun şerhidür. Şem'i gördüğü andandır. Gökler görse, vüs'at-i kalbe işaretdür. Evler görse, vüs'ati ve dayyıkı ve ziynetine ve kubhına ve tasfiyyesine ve kudûretinün şerhine beyândur.

Eğer kılınç yâ hançer yâ bıçak yâ ok-yay görse, sürdüğü esmânun şerhidür. Az sürdüğü veyâ çok sürdüğü bu rü'yâlarda bellidür. Kuvvetine ve za'fına göre, kurd görse, haram şerhidür ve hıncır görse, harama helâl gibi sunduğı şerhidür. Ayı görse 'acib sıfatı şerhidür. Tavşan görse, gaflet şerhidür. Kelb görse, dünyâyâ meyli şerhidür.

Et-ta'bîrâtü'ş-şeyh Hazret-i Muhammedü'l-Mısırfı Kaddise'l-sırrehü'l, 'azîz ü nefe'enellâhü bi-enfasihim iş-şerifeti. Âmîn.(x)

(x) Hazâ Tâ'birâtü'l-Vâkı'ât, Millî Kütüphane, Yazmalar Böl., nu. Fb. A. 1796/5, varak 143/b-145/a;

Tâ'birâtü'l-Vâkı'ât, Milli Kütüphane, Yazmalar Böl., nu. Fb. 503/8 varak 41/b-42/a.

Niyazî-i Mısırfı(1617-1694), 17. yüzyıl Türk Tasavvuf Edebiyatının en büyük temsilcisidir. Halvetiliğın Mısıryye kolu kurucusu ve şeyhidir.

b- TA'BİRÂT-I RÜ'YÂ RİSÂLESİ

Düşün aslı üç vech üzerinedir. Birine yesîr dirler ve birine ilhâm, birine tahrîr dirler ammâ yesîr didikleri düş oldur ki, Hak taâlâ bir ferîşte yaratmışdır adına melek-i rü'yâ dirler ne kim hayr olsa âdem oğlanına bildirür ammâ ol düş kim ilhamdır. ol melek rü'yâya Hak talâlâdan tevîk olur, ol kişiye düşünde göstere meselâ hac ve gazâ, Kur'ân ve namaz ve oruc ve sadaka,

1617'de Malatya'da doğmuş ve 1694'te Limni'de ölmüştür. İlim tahsili yolunda Anadolu ve Arap illerinin birçoğunu dolaşmıştır. Mısır'da hem tarikat ilmi hem de zahir ilimleri öğrenirken gördüğü bir rüya üzerine uzun bir çabadan sonra Şeyh Ümmî Sinan'ın hizmetine girmiştir. Kırk yaşlarında şeyhinden hilâfet alarak Elmalı, Uşak, Çal ve Kütahya'da bulunmuş, nihayetinde Bursa'ya gelmiştir. Tasavvufla ilgili bazı görüşlerinin yadırganması ve devrin ileri gelenlerine inançları doğrultusunda karşı çıkması gibi sebeplerle çeşitli aralıklarla Rodos ve Limni'de sürgünde bulunmuştur.

N. Mısri, değişik tarikat şeyhlerinden istifade ettiği gibi kendisinden de değişik tarikat mensupları faydalanmış ve tekkelerinde onun şiirlerini terennüm etmişlerdir. Mısri'nin yirmi civarında eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Dîvân", "Mevâidü'l-irfân Avâidü'l-İhsân", "Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ", "Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre", "Tâbirnâme, "Kaside-i Bürde Tesbi'i"

N. Mısri'ye göre, tarikat ilmi şerîat ilminden, hakikat ilmi tarikat ilminden, Allah'ı bilmek ise hepsinden evlâdır. Zikir benlik perdelerini yıkar ve kişiyi Allah'a yaklaştırır. O'na yaklaşmak ise amel ve ibadetle mümkündür... Vahdet-i vücûd'un sırrına erenler zatî şirkten kurtulurlar. Zahir ilimler cehaleti ortadan kaldırırken kin, hased ve benlik duygularını ortaya çıkarır, batın ilimler ise nefsin hakimiyetini giderir ve tahammül, iyilik gibi güzel sıfatların gelişmesini sağlar...

N. Mısri'nin şeriata mügayir birtakım görüşlerinin olması zamanında da bazı tartışmalara ve eleştirilere sebep olmuştur.

(Bkz. Mustafa Kara, Bursada Tarikatler ve Tekkeler, C. II, Bursa, 1993; Aynı yazar, Niyâzî-i Mısri, Ankara 1994.

zekât bunları görse bu düşün ta'biri oldur ki Tanrı taâlîden ol kişiye ilham irişe, külli hayr artıra ve ma'siyyeti ırağ ola, tövbe kıla. Kavluhu taâlâ: “tûbû ilallâhu tevbeten nasuhâ”(x), ammâ tahrîr didükleri düş oldurkim bir kişi dâim tâ'atdan berî olsa Tanrıya âsî ola, Tanrı tevîk virür ol kişinin üzerine sâdık(?) vâkıalar gele anı göstere çün bu tahrîr düşini göre tövbë kıla ve Tanrıya sığına ve ma'siyyetden ırağ ola işbu âyeti okuya “külli nefsin zâikatü'l mevt”(xx). Yedi dâiredir ol yedi dâirenin herbirinde nice şekiller görünür ve vâkî'alarında imdi ol yedi sıfatların evvelkisi nefs-i emmâre, ikinci levvâme, üçüncü mülhime, dördüncü mutmainne, beşinci râziyye, altıncı marziyye, yedinci sâfiyye'dir. Pes bu sıfatlarla insan muttasıf olsa kangı, günah irtikâb etmişdir bunların ahvâli beyân olunur. Nefs-i emmâre sıfatlarının rû'yâsında hıncır görse haram sıfatıdır, Kelb görse gazab sıfatıdır, fil görse 'aceb sıfatıdır, hayye görse nifâk sıfatıdır, meymun görse zemmâm sıfatıdır, akreb görse lisân ile 'azâb sıfatıdır, fâre görse halkda mestûr hakka ma'lûm nefse müteallik mübaşeret sıfatıdır, kehle ve pire görse mekruh irtikâb sıfatıdır, âbhâne ve mezbele görse kalbi efkâr-ı fâsideye sarf etmek sıfatıdır ve bunların emsâli velâyuhsadır feemâ filcümle anlamak için ihtisâr itdik.

Bu tafsîl ikinci levvâme sıfatı beyânındadır. Bir kişi rû'yâsında koyun görse helâl sıfatıdır, bakar görse nef'î sıfatıdır, deve görse yükde ziyâde hamûl olmakdır, balık görse helâl nesne kesb sıfatıdır, tavuk ve gügercin ve kaz ve ördek ve bunların emsâli görse helâl olmak sıfatıdır. Bal arusu helâl kesb

(x) Tahrîm Sûresi, âyet nu. 8. Meâlen: Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki, rabbiniñ kötülüklerinizi örtsün.

(xx) Ankebûd Sûresi, âyet nu. 57. Meâlen: Her nefis ölüm acısını tadacaktır.

ve ahlâk-ı hamîde sıfatıdır, ekmek ve taam görse nefsin tebâiyyetidir, meyveler görse ham olmadın halâsı sıfatıdır. Evler ve saraylar ve köşk ve dükkân ve bâzâr ve bunların emsâli görmek terk-i vilâyete ve cümlesi nefsin sükûtu sûretidir vallâhı'âlem.

Bu tafsîl meselâ rü'yâsında insan 'avret görse nâkıs-ı 'akıldır ve kefare görse nâkıs-ı dindir, kızılbaş ve rafızî nâkıs-ı mezhebdir. Sakalını kırkık ve yoluk görse nâkıs-ı şer'dir ve akik görse hak nesneye varmak şeklidir ve kötürüm görse emrullâha varmamaktır. 'Amâ görse hak nesne-i(?) söylememekdir. Sağır görse ibâdete müteallik iş idüb iltifat itmekdir. Dilsiz görse hak sözi ketm itmekdir. 'Arab görse âhırın 'aybm yüzine söylemekdir. Sarhoş ve bengî görse ibâdeti terk itmekdir ve harama mübaşeret sıfatıdır ve hammâm ve dellâl ve kassâb görse kisb sıfatıdır, şaşı görse tarîk-i müstakîmi koyub bâtil yola gitmekdir ve bu sıfatın izalesi hu ismine meşgul olmakdır.

Bu tafsîl mutmainne'dir. Bu dairede görülen sûret eşkâl-i sûret beyanıdır. Bu dairede vakı' olan insân-ı kâmindir. Meselâ rü'yâsında Kur'ân okur görse tasfiye-i kalb sûretidir ve peygamber görse İslâmda kuvvet ve bunlara tebâiyyet sıfatıdır. Pâdişah görse vücûdını tasarruf sıfatıdır. Müfti ve kadı görse hayra delâletdir. Meşâyih görse nefsinin irşâddır. İmam ve hatib ve müezzin ve ulemâ ve sulehâ ve Medine ve Kudüs görse kalbin tahâretidir ve câmi' ve mescid görse musallidir. Sancak ve 'alem ve ok ve kılıç ve yay ve tob ve tüfenk ve cebe ve cevşen ve savaş görse şeytâniyyenin sıfatıdır. Bu dairenin iktizâsı budur. Ehl-i irşadın hak ismine meşgûl olmak lâzımdır ve salât içündür.

Bu tafsîl beşinci râziyye sıfatın beyân ider. Meselâ vildan hûriler ve cennet ve melâike görse kemâl-ı akl ve takarrüb eylemesine ve bunları görmek tahsîl-i maârif olur.

Bu tafsîl altıncı daire marziyye ahvâlin beyân ider. Meselâ seb'us semavât görse cânib-i hakka daima hatır sıfatıdır. Şems görse envâr-ı ruhdur ve kamer görse envâr-ı akl sıfatıdır. Yıldırım görse tenbih sıfatıdır, bu sıfat cümle marziyyedir.

Bu tafsîl yedinci daire-i nefis ahvâlindedir. Meselâ rü'yâsında yağmur görse rahmetullah sıfatıdır. Kar görse rahmet-i mübalâğadır. Irmak ve çeşme ve derya görse helâl sıfatıdır. Allahu'âlem ü bissavâb. Temmet(x).

c- TA'BİR NÂME

“... Şimdiki halde ‘ilm-i ta’bire ‘âlem halkı tâlib ve râgıb olub ve hem ekâbir ve sâgirin dâima hâceti olduğu ecelden bu risâle cem’ olunub kaleme geldi. Şöyle kim düşünse görse vâcib dir ki ânun ta’birin idüb makdurları oldukca ‘ayân ideler. Eger eyü düş ise şâd olub ve yavuzundan ihtirâz ideler. Allahı taâlâyâ sığınub tazarru’ ideler. Peygamberlüğün kırk altı cüz’ünde bir cüz budur. Muabbirlerin ta’bir itdüğü imdi ânun ta’birin ehl-i Allah ehline ta’bir itdüre çünkü enbiyâ ilmine müte’allık imiş. Anı her şahsa ta’bir itdürmeyeler. Rü’yâ kitabına nazar idüb ve anunla ‘amel kılına ve ilm-i ta’birin bilmek vâcibdir. Nitekim ‘ilm-i şeriat vâcib olduğu gibi ammâ bu ma’niler üç vech üzerinedir. Birine tesyîr ve birine tahrîr ve birine ilham dirler. Ammâ olkim tesyîr didük Hak taalâ bir ferîşte müekkil kodu, adına melek’ül-rü’yâ derler, ne kim hayr vakı’ olacaktır. Ol âdem oğlanı üzerine ol ferîşteye Allah-ı ta’alâ izin verir. Dünya ve ahiret işlerinden ki gelecekdir gösterir.

(x) Ta’birât-ı Rü’yâ Risâlesi, Mecmua-i Akhisârî, 65-67. varaklar. Millî Kütüphane, yazma, tarih: 1228(?)

Çünkü bu tesyîrde düşü gören Allah-ı ta'alâya şükür ve hamd kıla sadaka vire ve hayırlarını artura. Ol beşaretdir, düş gördüğüçün öyle iderse ol kişi hiç yaranır düş görmeye ammâ ol düşkim tahrîr dirler.

Bir kişi kim dâim ma'siyet idüb tâ'atden ırak olsa Allah-ı ta'alâ ol ferîşteye yine icâzet verir, ol kişinin üzerine kim sarb(?) vak'ası olacaktır. Ol ferîşte ana düşünde 'ayân ider çünkü bu tahrîr düşü göre, ol kişi tövbe ide Allah-ı ta'alâya sığınub tâ'ate yakın ola, amma ol düş kim ilham dirler ol melek'ül rû'yâyâ Allah-ı ta'alâ destur verir. ol kula düşünde gösterir, hac ve gazâ kılur ve Kur'ân ve tesbih okuyub namaz kılub oruc dutub zekât ve sadaka verir. Ta'bir oldurkim Allah-ı ta'alâden ilham gelür, ol kişiye vâcib olur kim hayırların artura ve günahdan ihtiraz ide ve tövbe ide. Allah-ı ta'alâden isti'ânet taleb eyleye kim tövbesin kabul idüb rûzi(?) kıla. Netekim nasuh hakkında Hak ta'alâ buyurdu: "Tûbû ilellâhu tevbeten nasuhâ"(x) ammâ yalan düş üç dürlüdür. Birine hâb-ı himmet dirler ve birine hâb-ı illet ve birine hâb-ı şeytan dirler. Ammâ hâb-ı himmet oldur ki, ol kişinin gönli endişeli ola, endişeyle yatub uyuya, düşün aslı yokdur. Ammâ hâb-ı illet oldur ki sayruluk içinde çok yatub uyusa düşünde korku görse anın dahi aslı yokdur, zahmetindendir. Ammâ hâb-ı şeytan oldur ki, deyu gelür düşünde bir sûret görüb vusûl vâcib eyler veya mümkün olmaz nesneler gösterir ana ihtilâm dirler. "Kavluhuta'alâ: menatâassultâne fekad etâallâhe ve resûlehu"(xx) begler ve sultanlar

(x) Tahrîm Süresi, âyet nu. 8. Meâlen: Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki, rabbiniz kötülükleri örtsün.

(xx) Hadis veya kelâm-ı kibar. Meâlen: "sultana itaat eden Allah'a ve Resûlüne itaat etmiş gibidir".

vâkı'ası gayrı haik vâkı'asından yeğdir ve 'ulemâ vâkı'ası gayrı halâyık vâkı'asından yeğdir ve cömerdler düşü bâhiller düşünden yeğdir ve cünûbun ve hâizenin ve cühûdun düşü ta'bir olunur, anunçünkim Safiyye Banu, Hayber kal'ası padişahının hatundi, bir gice gördi kim ayla güneş indiler eteğine düşdiler, ertesi Safiyye bu düşü erine dedi. Eri dahi kakdı hatunun yüzine yüzi kükredi. Ol a'yân itdi, bu düşün gerçek ise birinci rü'yâ bir padişah gelüb bir memleketi ve bu kal'ayı alub ve seni esir idüb âhır 'avret edinür dedi. Ba'de Resûl aleyhisselâm gelib ol ka'a(yı) aldı ve Safiyye'yi esir idüb alub gitdiler. Resûl aleyhisselâm katına getürdiler. Peygamber aleyhisselâm ayttı: "Yüzün ne oldı göğderdi?" dedi. Avret dahi hikâyet ayddı ve didi verdi. Resûl aleyhisselâm dahi ol hatun(u) azâd idüb nikâh kıldı ve dahi kişi gerekdir kim abdest ile yatub bunu okuya, hayr vâkı'alar göre:

"Bismillâhirrahmânirrahim bismillâhi'llezi lâyedurru ma'ismihi şey'un fil'ardi velâ fissemâ' ve hüve'ssemi'ül Alîm allâhümme innî es'elüke el-afve vel'âfiyete vel vefâte fiddîni veddünyâ vel âhireti allâhümme inni es'elüke eslemtü nefsi ileyke ve fevvaztu emri ileyke elce'tü zahri ileyke vestağfiruke ve etübü ileyke yârabbi ana karibun minke ileyke allâhümme inni es'elüke erinî ru'yessâlihate sâdikaten gayra kazibetin nâfiaten gayra zârratin"(x) ve andan sonra başını el üzerine koyub yata, ne ki görse hayr vâkı'a göre ve gördüğü düşü 'adûsına ve avretine ve cahile ve masharye ve fâsika demiye ve

(x) Bu bir istihâre duasıdır. Meâlen: "O Allah ki, onun ismi ile olan bir şey ne yerde ne gökte zarar vermez. O iştir ve bilir. Yârabbi, dünyada, ölümümde ve âhirette din üzerine olmamı senden diler, sana iltica eder, istiğfar ve tevbe ederim. Bana sâlih rüya göster, yalancı olmayan, zararsız olanlardan göster.

kaçan kim düş safra ve kan ve sevdâ ve balgam galebesinden olsa aslı yokdur. Bilin evveli âhirinden yeğdir. Vâkı'a görmekte ammâ evvel bahar düşi tiz gelür geçer. Nevk âhirinde görülen dahi tiz gelür ve dahi mes'tun düşi kâfir düşinden yeğdir ve 'alîm düşi câhil düşinden yeğdir ve bu kitab on yedi bâb üzerine cem' olundu. Mütâ'la'ya âsân için evvelki bab Allah-ı ta'alâya ve melekleri ve enbiyâ ve cennet ve cehennem ve sırat ve terâzi ve 'arş ve kürsi ve levh ve kalem ve semâvât ve şems ve kamer ve kevâkeb ve ra'd ve berk ve tolu ve yağmur ve kar ve buz ve bunlara benzer ne kim var ise ânı beyân ider.

ikinci bab, deniz ve ırmaklar ve havuzları ve kuyuları ve çeşmeleri ve gemileri ve rûşen ve bulanık suları ve su canavarları ve bunlara benzerleri beyân ider.

Üçüncü bab, dağlar ve depeler ve yüce yerler ve yazılar ve toprak ve kerpiç ve divar ve imâret amûd ve mescîd ve cah ve minâre ve minberler ve zâviye ve yol ve şadırvan ve şehristan ve burc ve kal'a ve saray ve köşk ve çardak ve nerdübân ve köbrü ve bostan ve hamam ve evler görmeği dahi ve bunlara benzerleri beyân ider.

Dördüncü bab, gusl itmek ve teyemmüm itmek ve abdest almak ve ezan okumak ve kâmet getürmek ve namaz kılmak ve sadaka vermek ve kurban itmek ve hac ve gazâ itmek ve kadı ve ulemâ ve hatib ve halife ve fakîr görmeği ve bunlara benzeri beyan ider.

Ol beşinci bab, kalem ve divit ve menşûr ve âlet ve harb ve tabl ve kös ve bunun emsâli dahi ne var ise anları görmeği beyân ider.

Ol altıncı bab, misk u 'anber ve sandal ve zağferân ve gül ve reyhan ve hoş kokular ve bağlar ve çiçekler ve çemenler ve ağaçlar ve yemişler ve sebzârlar ve mürgzârlar ve yerler görmeği ve onun emsali ne var ise anı görmeği beyân ider.

Ol yedinci bab, kapu ve kilid ve miftah ve sanduk ve kilise ve çadır ve ferş ve taht ve beşik ve yasdık ve mahal ve yerde ve dar yer ve zindan ve bend ve iplik ve ip ve iğne ve kabristan ve cenaze görmeği ve bunlara benzerleri beyân ider.

Sekizinci bab, kendüyi yalıncık görmek ve kendüye veya bir gayrı kimseyi yeryutmak ve ot açmak ve hacamat etmek ve kan almak ve aldurmak ve saç ve sakal yolmak ve endâma renclü olmak irin ve kan almak ve teni şiş ve uzun ve kısa olmak ve abdest sunmak ve müstekreh görmek ve ot ve şerbet ve şarab ve kahve ve süt içmek ve gözsüz ve kötürüm ve şel olmak ve öldürmek ve dökmek ve yüksek yerden aşağı düşmek, berdâr olmak ve boynun urmak, el ve ayak kesmek bunun emsâlin buna benzerleri beyân ider.

Dokuzuncu bab, çolak ve kazan ve ocak ve şem'i ve düten ve meş'ale ve çerak ve kandil ve aydınlık ve karanlık ve tatlu ve ekşi ve etmek ve et ve tirit ve soğan ve sarımsak ve tuz ve san ve sanlık görmeği beyân ider.

Onuncu bab, cevahir ve lâ'l ve yakut, firûze ve altun ve gümüş ve emsâli nesne beyân ider.

On birinci bab, gıyesiler ve don ve yaşmak ve çorab ve ibrişim ve kıl ve yün ve panbuk ve sûretler görmeği ve bunun emsâli şeyler görmeği beyân ider.

On ikinci bab, kasab, et ve katır ve deve ve eşek ve koyun, keçi, geyik, tavşan ve sığır ve buzağı ve pil(?) ve su sığırı ve kanlı ve kazan görmeği beyân ider.

On dördüncü bab, yılan ve akreb ve çıyan ve donuz ve ayu ve maymun ve sıçan ve örümcek ve yırtıcı canavarlar ve anların emsâli ne olursa anları görmeği beyân ider.

On beşinci bab, dev, peri ve şeytan ve ehl-i şevk ve deccal ve ehl-i senâğ ve evlenmek ve öpmek ve kucmak ve düğün görmek, erenler ve kocalar ve yiğitler ve oğlanlar ve kul ve

karavaş almak, karpuz ve şesta ve düdük ve tanbur ve cenk ve çegâne ve tabl ve nekkâre ve semâ' urub ayş ve işret itmek ve satranç görmeği beyân ider.

On altıncı bab, bir yerden bir yere düşmek ve hevaya uçmak ve segirtmek ve yüksek yerde olmak ve korkmak ve düşmandan kaçmak ve ağlamak ve kimse ile çekişüb uruşmak beyân ider.

On yedinci bab, Kur'ân okuyub zikr ve tesbih ve istiğfâr itmeği beyân ider..."(x)

(x) Tâbirnâme, Millî Kütüphane, Yazmalar Böl., nu. A. 2511/2.

Bu tâbirname değişik konulardan oluşan bir mecmuanın 31/b-89/b sayfaları arasında yer almaktadır. Buraya aldığımız örnek tâbirnâmenin giriş kısmını teşkil etmektedir. Diğer kısımlarda her bölümde görülen rüyaların ayrı ayrı karşılıkları verilmektedir. Yazarı belli değildir.

B- RÜYA VE TÂBİR ÖRNEKLERİ

ÖRNEK – I

Sümbüliye tarikatının kurucusu Sümbül Sinan Efendi, tarıkata girmeden evvel medreseye devam eden, tasavvufun zevk ve yüceliklerinden habersiz, molla meşrepli bir delikanlıdır. Sofîler hakkındaki düşünceleri müsbet değildir. Bir gün arkadaşının teklifi ile beğenmeyip tenkid ettiği Çelebi Halife Hazretlerinin sohbetine gider. Orada Çelebi Halife Hazretlerinin bir bakışı ve “Dinleyen ister, ister vâsıl eyler/ Bir nazarla maksûdun hâsıl eyler” ifadeleri üzerine olduğu yerde bayılıp kalır. Şeyh Hazretleri, bunun üzerine Yusuf Sinan’ın başını dizi üstüne alarak hizmetine bakan müridlerine: “–Getirin benim sümbül hat münkit’imin (bizi her zaman tenkid edenimizin) feracesini, kendi elimle giydireyim” derken Yusuf Sinan uyanır. Çelebi Hazretlerinin ellerine kapanarak ondan bağışlanmasını diler. Çelebi onu affeder ve o da müridleri arasına katılır. Bu olaydan sonra Yusuf Sinan, “Sümbül Sinan” diye bilinir olur.

Bu olayın gecesini, Sümbül Sinan olan genç tâlib, o gece eve dönmeyip dergâhta kalmış ve bir rüya görmüştür. Gördüğü rüya şöyledir: Bir kuyunun başına birçok kimseler toplanmıştır. Bu kalabalık ellerinde bulunan kova, tulum ve testi ile su çekmeye çalışırken kendisinde çekilen sudan içmek için şiddetli bir arzu belirir. Kuyunun etrafında sıra sıra dizili duran ve içi su dolu kaplardan içmek için kuyunun ağzına doğru yaklaşırken, kuyu ağzına kadar suyla dolar ve dışarıya gürül gürül taşıp akmağa başlar. Derhal kuyudan dışarı taşarak akan suyun üzerine kapanır ve suyu kana kana içer. Sabahleyin rüyasını şeyhine anlatır. Şeyhi bunu şöyle değerlendirir: “–A benim Sümbülüm, ilâhî feyizleri başkaları güçlkle elde ediyorlar, sen ise kolaylıkla elde edeceksin. Daha ne duruyorsun?”

Bu sözler üzerine Sünbül Sinan, bağlılığını bir daha arzeder. Çelebi Hazretleri de onu hemen halvet için bir hücreye kapatır.(x)

ÖRNEK – II

Kirake Hatun, Mevlânâ'nın ölümü üzerine çok üzülür, gece gündüz ağlar güçsüz kalır. Üç gün üç gece mir Ârif'in başına gidip ona süt vermez. Bir gece rüyasında Mevlânâ'yı görür:

“Bir gece Mevlânâ'yı rüyada gördüm. Mevlânâ, melâ-i a'lâ'nın yükseklerinden bana işaret ediyor ve: “Fatma Hatun niçin bu kadar ağlayıp sızlıyorsun, eğer bunu benim için yapıyorsan ben bir yere gitmedim. Eğer beni ararsan ben Ârif'in beşiğindeyim. Beni orada ara. Benim nurlarım ve sırlarım onun üzerindedir.” diyordu. Ben bu rüyanın heybeti ile uykudan uyandım ve sevgi sütleri mememden öyle bir akmaya başladı ki elbiselerim ıslandı. Göğsümde bir sıcaklık peyda oldu. Sanki beni kabz âleminden bast âlemine çekti. Ruhumu bir hayat kapladı. Hemen kalkıp Ârif'in beşiğinin başı ucuna gittim. Örtüsünü kaldırdım. Ârif de iki gözünü açarak bir nazar attı. Gülümseyerek çırpındı. Sanki onun mübârek gözlerinde Hüdevendigâr'ın celâlinin nuru benim ruhumu kapladı. Hiç takatim kalmadı. Bir feryatla kendimden geçtim. Bir müddet sonra kendime gelince Mevlânâ'nın nur denizinin Ârif'in gözlerinde dalgalandığını gördüm. O nurların dalgalarından binlerce mânâ incileri zuhura geliyordu. Ben tam doğrulukla Ârif'in beşiğinin ayaklarına kapanıp ona mürid oldum”(xx)

(x) Serin, Rahmi, **İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetîler**, Petek yay., İstanbul 1984, s. 104.

(xx) Ahmed Elîkî **Âriflerin Menkıbeleri**, MEGSB yay., İstanbul 1986, C. 11, s. 240.

ÖRNEK – III

Baha Veled Hazretleri ile ilgili bir rüya:

“Derler ki: Belh diyarında bulunan, Tanrı’dan korkan istidatlı üç yüz müftünün hepsi bir cuma gecesi Muhammed Mustafa Hazretlerini (S.A.V.) rüyada gördüler. Şöyle ki: bir sahranın içinde büyük bir çadır kurmuşlar, içine de bir yaygı sermiş ve yastık koymuşlardı. Peygamber, o yastığa yaslanmıştı. Baha Veled de onun sağ tarafında oturmuştu. Arda kalan din müftü ve bilginleri de uzakta edeble diz çöküp oturmuşlardı. Peygamber, bu din ulularına: “bu günden itibaren Baha Veled’e Sultan’ül ulemâ deyiniz ve öyle hitabediniz.” diye buyurdu. Sabahleyin Belh’in bütün bilgin ve müftüleri söz birliği ile Baha Veled’in müridi ve kulu oldular. O asîl insan, daha onlar anlatmadan gördükleri rüyaları kendilerine anlattı..”(x).

ÖRNEK – IV

Hasan Basri Hazretlerine aîr bir rüya:

Hasan Basri’nin Şem’ûn adında mecusî bir hizmetkârı vardır. Onu müslüman etmek için Allah’a yalvarır, onu hak yola davet eder. Şem’ûn, onun kendisine kefil olması kaydıyla müslümanlığı kabul eder. Şem’ûn ölünce ahidnâmeyi mezarına onunla birlikte koyup gömerler. Şeyh bu hareketinden dolayı pişman olur.

“Rüyasında Şem’ûn, yeni müslüman olmuş, nurlar ve ışıklara boyanmış, başında murassa bir taç, beline altın bir kemer kuşanmış, Burak’a binmiş olduğu halde cennete doğru akıp gittiğini gördü. Şeyhin yanına gelip, “Allah-ı taâlâ bir zengin

(x) Ahmed Eflâkî, a.g.e., C. I, s. 5.

padişah imiş, kullarına lûtfu büyük ve merhameti sonsuzmuş, onun derya misâli rahmetinden bir damla içmekle benim gibi binlerce âsiler rahmetine gark olurmuş. Allah'ın yardımıyla bu âsinin günahları ve hataları, hilme ve iyiliğe çevrilip, cennet-i âlâ bize nasib kılınmıştır” dedi....ve: “O kâğıda ihtiyaç kalmadı, işte kâğıdın” deyip şeyhin eline verdi. Şeyh Basri, o rüyadan ertesi günü sabahleyin uyandığında o kâğıdı yanında gördü.”(x)

ÖRNEK – V

Şeyh İbrahim Zâhid-i Gilânî Hazretleri ile ilgili bir rüya: “Bir tarihte kendisi seyahate çıkmıştı. Yolu Erdebil’e uğradı. Burada Şeyh Abdü’l-Mülk Mescidine misafir oldu. Mescidin görevli müezzine rüyasında mescidin kurucusu olan Abdü’l-Mülk görünerek: “–Git bak, mescidimize bir misafir geldi. Onu ağırla” deyince müezzin verecek bir şeyi olmadığını söyler. Abdü’l-Mülk: “–Falanca tenceredeki yağı, falancanın hediye ettiği pirinci ve o kuyruk parçasını pişir, yahnı yap ve onu o mesciddeki zâta ikram et. Yoksa sen bilirsin” diye onu tehdit etti. Müezzin uyanır uyanmaz buna aldırmayıp yine yattı, yine aynı rüyayı gördü. Yine aldırmayıp uyuyunca üçüncü defa korkutularak rüyada ikaz edildi. Bunun üzerine kalkıp mescide geldi. Orada oturmakta olan derviş: “–Derviş safa geldin” dedikten sonra, “–Bir şeyim yok, size nasıl ziyafet çekerim?” deyince, Şeyh Zahid: “–Git Abdü’l-Mülk’ün rüyada söylediği sözü yerine getir. Onun tenbih ettiği pirinci, yağı ve eti pişirip, yahnı yap getir. Yoksa zarar görürsün” dedi. Müezzin, hemen şeyhin ayağına kapanıp tövbe ederek el alıp dervişleri arasına katıldı.”(xx)

(x) C.M. Hulvî, *Lemezât*, C. 1, s. 171.

(xx) C.M. Hulvî, *Lemezât*, C. 11, s. 394-395.

ÖRNEK – VI

Kuşadalı, Muhammed b. el-Cemal adlı bir müridinin rüyasını şöyle tâbir etmektedir: “... Tâbir-i rü’yâ oldur ki: Bir kale burcuna ehliniz ile beraber çıkmanız, râbitada dikkatiniz ve istikametiniz kadri nefsinizin hevâ ve heves kalesinde hapiste olmanızda bir miktar selâmet semtine bakmanıza işâret.

Bir-iki bildik adam bir yardan inüb gelürler iken anlara bir harf atmanız, kuvay-i rûhâniyyeniz taraflarından bazılarının nefsiniz cânibine tenezzül buyurmalarına işâret... Onların ezân-ı şerîf okumaları nefsini Hakk’a dâvet buyurmalarıdır.

Kalenin burcundan abdest almanız anların davetini kabul yoluna isti’dâdınıza işâret. Bir yüklü deve üzerinde bir çift tabanca görmeniz kendi nefsinizde olan kin tutmak huyundan tahammül peyda itmenize ve mücâhedeye müsta’idd olmanıza işâret. Kendini bir yüklü deveye binmiş görmeniz, eski huyunda tahammül peyda idüb gâlib gelmenize işâret. Pederin ve başka refikinizin bilenizce olması, ruh ve nefs tarafları mücâhedenizde bilenizce olmasına işâret. Sonra inüb bir bayıra sarmanız mücâhedenizde tahammülünüz az olmasıdır. Bir bayıra gitmeniz nefsinizin yokuşu, mücâhede itmenize işâret.

Arpa, hinta ve sâir hubûbâtı yerde toprak ile karışmış görmeniz, a’mâl-i sâlihâtınızda ihlâs idemediğinize işâret.

Yokuşa sarub “hemen hemen çıktı olduk” dir iken yedi-sekiz kilâb sadâsı birden zuhûr idüb uyanmanız, nefsin yokuşu mücâhedenizde tahammülünüz kalmayup celâl ve dargınlıklar zuhûruna işâret.

Bir taraftan beldenize gitmek sadedinde iken râbita birliğinde zuhûr iden hâlât şuna işârettir ki: Kendi acele tab’iyetiniz ile yol alayım kaydında olmanız ile, kendinizi sıkmanız ile bir miktar tesliyet virecek evkât birlikler itmiş...”(x)

(x) Öztürk, Y. N., **Kuşadalı**, s. 189-190.

ÖRNEK – VII

Kuşadalı'nın Muhammed el-Hızrî adlı bir sâlikinin rüyasını tâbiri:

“Tâbir-i rü'yâ: Çocuklukta okuduğun mektebe varub çocuklar “Hızır geldi” deyü çağrışılar görmeniz ve birkaç çocuğun seni “Hızır” deyü göstermeleri, râbitayı tamamca hatırlamak ve rızâ yolunda istikâmeti elden geldikçe artırmak üzere olmanız ile sülûk cânibine mahabbetiniz ve ibâdât ve taate râğbetiniz zuhûruna işâret.

Tâbir-i sâniye: Hülâsâsı esrâr-ı tarîkattendir ki, sâlik bâzen efdal-i efkâtin gaflet ile geçirmek zuhûru evânında gafletten îkaz için böyle korkulu rüyalar gösterilir. Nice göreyim, intibah üzere olasın. Ve dahi râbita iştigâli üzere iken her ne ki zuhûr ider ise ana iltifat itmeyüb hemen râbitanı bilküllüyye mâsivâyı hatura getürmeyerek, hasbe'l-beşeriyye gelür ise tîzcek geçüb böylece iltifât itmeyüb tamamca râbitanı hatırlamak üzere olasın. Şimşek gibi zuhûr iden şeye tecellî-i berkî dirler, ana dahi asla iltifât itmeyesin ve mesâlih esnâsında râbitadan gâfil olmayasın”

“Tâbir-i rü'yâ: Kendünizi bir beyaz sıvalı oda içinde görmeniz, her işin Hak taalâ Hazretlerinin takdîri ile olduğuna âşına olmanızın uç göstermesine işârettir. Türkü çağırır ve oynar görmeniz, zikir ve zikir meclisinde bulunmanıza hevesiniz olduğuna işâret. Şimdilik bu hevesin hükmünü icrâ itmeyesiz ve anda bulunmayasız. Vakitsiz horoz ötmez olduğuna ol delik yanına gelmesi buna işârettir. Hemân lâzım olan râbitayı tamamca hatırlamak ve rıza yolunda istikâmetin artırmaz üzere olmanız, sırr-ı râbitada füyûzâtınız kuvvet buldukta inâyet olunacak inâyet olunur, inşallahu'r-Rahmân”(x).

(x) Öztürk, Y. N. ,**Kuşadalı**, s. 179-181.

ÖRNEK – VIII

“Rüyasında bir ölü gören ve fakat onun ölü olduğunu bilen kimse, onun halinden ve Allah’tan ona ulaşan hususlardan sorar. Ölü de kendi halinden şikâyetçi olur, yaptıklarının fenalığından söz ederse, bunun tâbiri şöyle yapılır: Bu rüyayı görenin dindarlığının güzelliğine, âhiretinin huzur ve düzene kavuştuğuna, kendisinde bulunan günahlardan dolayı ilerde güzelce tevbe edeceğine delâlet eder. Bu tâbirin vechesi ise şöyledir:

Uykuda olan öğütler mutlaka tesir eder. Cenâb-ı Hak, bu tür öğütleri kulu için kötülüklerden onu geri çevirecek ölçüde hazırlamıştır. Allah tarafından olan bu husustaki öğüt geçerlidir. Çünkü kulun bir ölüye konuşması ve ondan bir şeyler sorması onun gücü dahilinde değildir. Ancak bu Cenâb-ı Hak tarafından mânâda imkân haline getirilir. Öyle ki, Allah, rüyayı görenle ölüyü bir araya getirip, ölüden dinlemesi gereken şeyleri dinlemesini sağlıyor. Bunun sonucu olarak da kuluna merhamette bulunmak istiyor. Eğer Allah dilese onu körlüğü içine bırakır, o da bocalayıp giderdi.”(x).

ÖRNEK – IX

Halvetî şeyhlerinden Hayreddin Efendi, İstanbul’da medrese tahsili görmüş ulemâdan biridir. Daha sonra Bursa’da Murâdiye camiinde ders vermektedir. Kasım Çelebi de bazı dostlarıyla Camie gelip dostlarıyla “Usûl ü Tevhîd” icra eylemekte ve kîtaba bakıp ders ile meşgul olmaktadır.

(x) El-İbrîz, s. 299.

“Rivâyete göre, Kasım Çelebi, ekseriya yanlarına uğrar ve “Hayreddin, bâtin kitabını dahi oku. Yeter ki, vakt ü zaman gelsin” der imiş.

Hayreddîn-i Tokadî Hazretleri bir gece rüyada aslanı teshîr edip üzerine süvâr olurlar. Ertesi gün bu rüyasını Kasım Çelebi’ye açan Tokadî Hazretlerine “insaba işâret” deyu inabe verilür ve “semt-i irşâd” deyu Kasım Çelebi Hazretlerinin yoluna sülûk başlar.”(x).

ÖRNEK – X

Yenikapı Mevlevîhânesinin on dokuzuncu şeyhi Şeyh Celâleddin Dede, 30 Mayıs 1908’de ölmüştür. Cenaze yıkandıktan sonra şeyhin destarlı sikkesi o vakit Galata Dergâhı şeyh vekili Veled Çelebi tarafından tabutun başına konulmuştu. Mehmed Ziya, bunu şöyle bir olayla anlatıyor:

“Merhumun vefatından dört beş ay evvel zuhurât kabilinden rü’yâmda dergâhın krucusu Kemal Ahmed Dede’nin destarlı sikkesinin düştüğünü gördüm. Dergâhın neyzenlerinden (Salih) Dede, sikkeyi yerden alıp tekrar Kemal Ahmed Dede’nin bunu yerine koymasında görev bakımından bir münasebet görmemiştim.

Bu garip işareti evvelâ Darülfünûn yüksek dîn ve edebiyat şûbesi müdürü Sayın İsmail Hakkı Efendi kardeşimize söylemiştim. Bu zat olayın gizli tutulmasını tavsiye etti. Dergâhın şeyhliğinde bir değişme olacağını buna bağlamıştım. Fakat bu mesele ile Şalih Dede arasında bir münasebet düşünemedim. Daha doğrusu göremedim.

(x) Serin, R., **Halvetîlik**, s. 113.

Yıkanıp kefenlendikten sonra, destarlı sikkenin Veled Çelebi tarafından konması hususunda şeyhin vasiyet ettiği anlaşılınca, rüyada görülen (Salih) isminin tecellî aynasındaki hakikatin görünüşü o vakit böyle ortaya çıkmıştı.”(x).

ÖRNEK – XI

Emir Sultan, Medine’de iken bir rüya görür. Rüyasında Hz. Muhammed’in huzurunda edeple oturmaktadır ve huzurda Hz. Ali de bulunmaktadır. Ona hitaben der ki: “–Ey oğlum! Hak tarafından sana işâret olundu ki, Diyâr-ı Rum’a varıp ceddin Hz. Muhammed’in sünnetinin âdâbını müslümanlara takvâ tarîkiyle açıklayasın ve önünde üç adet kandil yanıp seninle gitse gerek. O kandiller nerede sönerse orada yerleşip otursan gerek!”(xx).

ÖRNEK – XII

Yıldırım Bayezid’in Kızı Hundî Hatun, Emir Sultan’dan Kur’ân dersleri almaktadır. Bir gün rüyasında Hz. Peygamberi görür. Hz. Peygamber ona: “–Yâ Hundî, oğlu Seyyîd Buhârî ile evlen! Sözüme sakın uymazlık edeyim deme!”

Bu rüya birkaç defa daha tekrarlanınca Hz. Peygamberin bu tavsiyesi ifası gerekli bir emir telâkki olunur ve Hundî Sultan Emir Sultan ile evlenir.

Yıldırım, kendisinden habersiz yapılan bu evliliğe kızarak ikisini öldürtmek ister ama muvaffak olamaz. Molla Fenârî, bir mektup yazarak Edirne’de bulunan Yıldırım’a yollar ve onu bu işe razı eder(xxx).

(x) M. Ziya, **Yenikapı Mevlevîhânesi**, s. 217-218.

(xx) Algül, Hüseyin, **Emir Sultan**, s. 227.

(xxx) Algül, Hüseyin, **Emir Sultan**, s. 237; **Sicill-i Osmanî**, C. 3, s. 159;

İzünçarşılı, C. I, s. 533.

ÖRNEK – XIII

Haznevî'nin bir mürid rüyasını tâbiri:

“Sonra şu arz edilir ki, ne şekilde olsa, rüyada mürşid ve sâdâtı görmek, rüyayı görene iltifat ve himmetlerine işarettir. Çünkü rüya tâbiri kitablarında beyân edildiği üzere, rüyadaki dövme, dövenin dövülene terbiye ve edeb öğretmeye, dövülen kimse, kendisini dövenden bir iyiliğe nâil olacağına delâlet eder. Öyle ise gördüğün bu rüyadan korkma. Zira seni döven kimse, senin hakkında muhabbet ve şiddetli gayretine delâlet eder. Senin rüyada, âhirette günalardan avf ve Allah'ın senden rızâsı olduğuna dair bir müjde vardır”(x)

ÖRNEK – XIV

Şeyh M. Ziyâuddin'in bir müridinin rüyasını tâbiri:

“... Gördüğünüz her iki rüyanızın tâbirleri ise, sâdâtın son derece bize iltifat eylediklerine delâlet ederler. Çünkü o rüyalar, ya ibadete çalışmanızın uyarmasına ve sana tavsiye edilen virdlerin muhafazasına ve yapmadığın bu çeşit amellerin tedarikine çalışmanıza işâret olup ikisi de onların sana karşı olan son derece iltifatlarındandır. Öyle ise, bu iltifatlarının muktezâsına göre hareket edip Allah'a şükretmek, ibadete ziyadesiyle çalışmak, dünya aldâtıcı, hiylekâr olduğundan ondan yüz çevirmek vacibdir...”(xx)

ÖRNEK – XV

Muhammed Tefvik Bosnavî'nin bir sâlikine yazdığı mektuptan: “Gördüğünüz mânâ hayırdır inşaallâhu taâlâ. Kutub

Hazretleri Hânenize geldiği, vücud âleminde rûh-i sultânî zuhûruna işârettir.

Zeydin yedini kat'eylediği, nefsin yedini kat'edeceğine (işârettir). Bismillâh: “İki eli kursun Ebû Leheb’in, ve kurudu da...”(x).

Fesad-ı memleket avene-i nefsin hücumudur.

İki seyf, biri “lâ ilah” lafzı, yokluğa; biri “illellah” varlığa alâmettir. Sîm-i sâfiyet siyah ihatalarda intihâ-i envârî müşahedeye (işârettir). Muîn ahzettığınız rûh-ı hayvânîdir. İptidâ cihad nefis için lazımdır, badehu Allah rıza için. O dahi fedâ olunur...

Dört günde fitnenin basıldığı “iki eli kurudu. Malı ve kazancı onu bu durumdan kurtaramadı”(xx) (keyfiyetine işârettir).

Altı günde âlemler halkolundu, ancak dört gün zarfında zulmet tekmil oldu(görmenez) feth-i iklim-i vücûd birle vatan-i asliyye sırrı âşikâr olmasına (işârettir).

Şeyh Efendiye ‘adem-i iltifatınız, bi hasebi’t-tecellî tarîk-i Hâlidîyye’den nasib olmadığına(işârettir).

Kutub Hazretleri odadan teşrif buyurdıkları, filhakîka nefis fitnesi def’i hitâmında “hiçbir gözün görmediği” sırrı zuhûr eder. Yani bi mennihi taalâ istidat tam olduktan râbıtası ve teveccühi alınacak kâmile kavuşmanıza (işârettir).

Abdest hadesten tahârettir; mâsivadan halâs bulmanıza (işârettir).

(x) Tebbet Sûresi, âyet 1;

(xx) Tebbet Sûresi, âyet 1.2.

Yağ akıldır ki, (bağlamak mânâsına gelen) ‘ıkalden müştaktır. Ayak meşy içindir. Sırât-ı müstakîm üzere meşyetmek için kânilere bağlanmanıza (işarettir).

Cidde, ceddemiz Hz. Havva’nın ziyaretgâhıdır. Deniz tevîd, fırtınası cezbedir. Yani sizde müstevde’ olan sırr-ı vahdetde cezbeniz vardır, ancak bu ana gelinceye kadar kâmil mürşide vâsıl olunmadığından kendi kendine çalışmakla cezbe ve tefekkür-i gayb ve emsâli hâlâta dūçar olduğunuzdan yetim gibi olduğunuzu ızhâr etmişler ve mahfûz ve mesrûr olacağınıza tebşîr buyurmuşlardır...”(x).

ÖRNEK – XVI

Aziz Mahmud Hüdâyî’nin Bursa’dan İstanbul’a geldiği sıralardır. Devrin padişahı bir rüya görür. Rüya şöyledir:

“Nemçe kralı ile güreş tutmuş ve kendisi arka üstü yere düşmüş, kral padişahın üstünde kalmıştı.”

Padişahın çevresindekiler bu rüyayı farklı farklı tâbir etmişler fakat kesin bir şey söylememişlerdir. Bunun üzerine rüya yazılarak tâbir için Şeyh Mahmud Hüdâyî’ye gönderilmiştir. Padişahın mektubunu getiren elçi, Hüdâyî’nin hücreğine gelip de kapısını çaldığında kapıyı Hüdâyî açar, elçiden mektubu alarak okuyup değerlendirmeden padişaha verilmek üzere zarf içinde bir mektup uzatır. Bu mektup padişah huzurunda açılınca rüyanın şöyle tâbir edildiği görülür:

“Cenâb-ı Hak, insan vücudunda sırtı, cemâdat arasında da arzı(yeryüzünü) en kuvvetli olarak yaratmıştır. İnsanın sırtı ile arzın temas ve ictimâından iki kuvvet cem’ ve hâsıl olur. Binâenâleyh Hz. Padişahın yere arka üstü temasıyla iki kuvvet

(x) Öztürk, Y.N., Muhammed Tevfik Bosnevî, s. 107-108.

birleşmiş oluyor. Bu yüzden a'dâ(düşmanlar)'a galebe-i İslâm ve zafer mukarrerdir.”

Rüyanın bu şekilde tâbiri padişahı oldukça memnun etmiş ve birtakım hediye ve ihsanlarda bulunmuştur.(x)

ÖRNEK – XVII

“Harun-er Reşid, bir gece rüyâsında heybetli bir zat gördü, kimliğini sordu ve melekü'l-mevt olduğunu öğrenince korku ile sordu: “Acaba benim ömrüm daha ne kadardır?” Azrail (A.S.) cevap makamında ellerini açarak beş parmağını gösterdi. Halife dehşete düşerek uyandı ve rüyasındaki işarete göre ömrünün beş saat mi, beş gün mü, beş hafta mı, beş ay mı, yoksa beş yıl mı kaldığını merak etti. Telâş ve helecan ile muabbirlere başvurdu. Hiç birisi rüyasını tâbire yanaşmıyordu. Merakı gittikçe artmıştı. Nihayet, Zübeyde Sultan vasıtasıyla Behlül-ü Dâna(K.S.)'ya sordurdu. Hazret şöyle cevap verdi: “Bunda korkulacak ve merak edilecek bir şey yok” dedi. “Melekü'l-mevt'in işareti, beş gaib ildir ki, Allah u sübhânehu ve teâlâ'dan gayrı kimse bilmez, belki Allah u tealâ'nın bildirdikleri bilebilirler” ve şu âyeti celîleyi okudu: (Lokman sûresi 34. âyet)...”(xx)

ÖRNEK – XVIII

Osman Gazi'nin rüyası:

“... Meğer Osman'un halkı arasında bir şeyh-i 'azîz varidi. Edebâli dirler idi. Gâyet sâhib-i kemâllerden idi. Velâyeti, kerâmeti

(x) Yılmaz, H. Kâmil, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, s. 80.

(xx) Ozak, Muzaffer, **İrşâd**, C. 1^İ, s. 273-274.

zâhir olmuşdı. Halkın mu'tekadı idi. Tamam illerde meşhur olmuşdı. İlm-i rü'yâyı hûb bilür idi. Dünyâsı bî-nihâye idi. Amma derviş siyretin dutardı. Hatta derviş deyü lakâb iderlerdi. Bir zâviye yapub âyende vü revendeye hizmet iderdi. Gâh gâh Osman dahi anun zâviyesinde misafir olurdu. Bir gice Osman Gazi, seyrinde görür ki, bu şeyhün koynundan bir ay çıkub geldi kendinün koynuna girdi. Hemandem göbegünden bir ağaç bitüb 'âlemi dutub ve anun gölgesinde taşlar var. Ol taşların dibinden pınarlar çıkub revâne olub akar. Kimi bağın suvarır, kimi çeşmeler akıdur. Yarındası Osman Gazi bu düşüni gelüb ol 'azîze nakl itdi. Şeyh eytdi: "Yâ Osman, müjdegânî olsun. Sana ve senün evlâdına kim Hak tealâ saltanat virdi ve mecmû'a-ı âlem evlâdının zıll-ı himâyetinde ola ve kızım Malhun Hatun sana halâl oldu" diyüb kızını Osman Gazi'ye tezvic itdi. Çünkü Şeyh, o gazinin düşüni tâ'bir itdi."(x)

ÖRNEK – XIX

"... Bu yüzden her an, zamanın söz ehli, yüce makam sahibi Şeyh Edebâlı'nın hizmetinde bulunur, ondan destek ve dua beklerdi. Sözbirliğiyle anlatıldığına göre, bir gece, her vakit yaptığı şekilde, efendiler efendisi, her şeyi veren ulu Hazretin otağına tam bir alçak gönülle ve dilekleri sonuçlandırıcı boyun büküşle yönelip yalvardı, isteklerini bir bir sunarak şöyle dedi:

".....

Her işde kendini hakka ısmarlar iken

Hem yalvardı yakardı, hem secdeye vardı

Açık gözleri doldu, uykuyla kapandı

Gördü ki ufuktan bir dolunay doğmakta

Durağı yüce şeyhin makamı olmakta
 Gelince durdu Osman'ın karnı üstünde
 Dallı budaklı bir ağaç bitti özünde
 Öyle bir dal ki Tanrının sanki gölgesi
 Bittiği yerse Osman'ın temiz göbeği
 Bir ağaç ki mutluluk onda meyve vermiş
 Kökleri oynatılmaz yerden öyle bitmiş
 Büyümüş yükselmiş gövdesi ta göklere
 Yapraklarının gölgesi düşmüş illere
 Gölgeliğinden dağlar tepeler yer almış
 Her dağ eteğinden temiz pınarlar akmış
 Bu pınarlara kol kol insanlar gitmekte
 Kimi bunlardan bostanlara su vermekte
 Kimi suları âb-ı hayat gibi içen
 Kimi bağında bahçesinde ekin biçen
 Kimi bunlara çeşmeler hayırlar yapar
 Kimi bu çayırlarda safalara dalar
 Açıldı gözü de bahtı gibi uykudan
 Yorduğu düşü öğrendi Edebalı'dan
 Şeyh dedi, ey talihi, bahtı parlak civan
 Sen, bu çoluğunla çocuğunla oldun hakan
 Muştular sana ki, bundan böyle han oldun
 Tuğ ve sancak, çeri sahibi sultan oldun
 Bu düş oldu bana güveyliğine berat
 Diyerek ona eyledi bunu nasihat
 İki mutluluk ışığı olunca yakın

Doğdu ikinci yılda Orhan Gazi bilin
 Yorulması düşün, dosdoğru, gerçek çıktı
 Nuru, ışığı bütün cihanı kapladı
 Nur etsin Tanrı haber ehlinin ruhunu
 Kutlasın Allah ibret ehlinin sırrını.”(x)

ÖRNEK – XX

Fâtih’in rüyası:

“... Bu zaferleri yüklenen seferde daha yola ilk çıkışları sırasında ferah bir vakitte şöyle bir düş görmüştü:

Uzun Hasan güreşçiler giysisiyle meydana girip, levendler gibi durur ve pehlivanlık lafın urur. Keremli padişah ise onun yiğitlik iddiasından utanarak günlük giysilerini çıkartıp o da levend kılığına girip merdânelik kemerin beline bağlayıp, onunla güreşe tutuşur ve zor kullanma imtihanına girer. Sözün kısası Uzun Hasan, hiç çekinmeden sultana sadırgan elini atıp bir hamlede bastırarak padişahı diz üzere düşürür. Sultan da ol anda Karakoyunlu serdarı olan koca Türk’ün böğrüne kurt gibi pençe urub, keskin tırnakları içine geçip ciğerinden bir parça koparıp toprağa atar. Ol yara ile ol uygunsuz saldırganlık ve güçlülük ucundan, dermansızlık çayırına düşürüp, bu atılganlıkla kendünden uzaklaştırır. Uyandığı zaman Padişah,

(x) Hoca Sadettin Efendi, **Tacü’t-Tevarih**, (Haz. İ. Parmaksızoğlu). KB. yay., Ankara 1979, C. 1; s. 36.

Hammer, J. Von, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, C. 2;

Gibbons, H. A., **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu** (Terc. R. Hulusi) İstanbul 1928, s. 11-13;

Lamartine, A., **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 45-46.

rüyasını kendi kendine işin sonunda başarıya ulaşacağı anlamında yormakla sevinç duymuştu. Ama her halde bir yenilgi ihtimali de akla geldiğinden keyfi kaçmış ve aydın gönlü bu eziklikten kurtulamamıştı. Bunun için de söz meclisinde olan kimi kişilere rüyasını açıkladı. Onun gölgesinde yetişen, sevgisini kazanan bilgi ve anlayış sahiplerinden biri en iyi bir şekilde rüyayı tâbir etti. Zaferin gerçekleşeceğini müjdeleyerek bu rüya iyi sonuçlar alacağına işaret eder. Yorduğumun gerçek olduğuna bir hak tanıgım vardır, izin var ise arz edeyim der. Keremli Padişah da dinleyeceğini belirtince, şöyle söyler: Bu gün Kur'ân-ı Kerîm'i okumakta iken bu zaferi rehber edinen seferin nice olacağı ve sonunun nereye varacağı konusunda düşünerek mushaftan yorumlamak istedim. "Böylece sana kimsenin yapamayacağı bir destekte bulunur" âyet-i kerîmesi rast geldi. Değerli harflerini saydım, bu bereketli, uğurlu yılki 878'e denk düştü. O hak ve adalet gülistanının gönül goncası bu yürek ferahlatıcı haberle gül gibi açılıp buyurdular ki, zafer bu tarafa olmasına bu hayırlı yorumun delâleti ne yüzdendir? Ola ki, iş ters gerçekleşse, der. Bunun üzerine ol bilge ayttı: Âna dahi iki yönden cevabım vardır; biri bu ki âyet-i kerîmede olan "sen" kelimesiyle seslenilen kişi safa, eyvanın baş misafiri, seçkinler göğünün dolunayı Hz. Muhammed (S.A.V.) olup Sultanımın bu yüce adla ortak yönleri bu yorumun Kur'ân-ı Kerîm'in şerefle dolu açıklamasıyla desteklemek de doğrudur. Yorumun bu iki doğru görüşle pekiştirilmesi, padişahın safalarla dolu gönlüne hoş gelüb ol üstünlük durağını değerli armağanlar ve padişahlara yakışan hediyelerle sevindirmiş, övmüş ve öylece yüceltmmişti.

Sözün kısası Murad Paşa'nın düştüğü ve rüfekası olan ümerâ başına Türkman eşkiyasının üştüğü âsitâne-i saâdete

ma'ruz oluncak (yüce otağa kurulunca) eğerçi gâyetde bîhuzûr oldılar. Ama vâkı'a-i mezkûre (sözü edilen rüya) tezekkürü ile (anmakla) hoş-hatır olub bu şikesti (bozgunu) rüyada gördükleri düşme olayının yorumu gibi almayı uygun buldular. İşin sonunda düşmanın ciğerini parçalayacaklarına olan umudu kaybetmediler. Ol dahi Allah'ın yardımı ile gerçekleşip Uzun Hasan'ın ciğerköşesi olan Zeynel Mirza savaş meydanında düşerek askeri dağılmağla rüyanın geride kalan bölümü de ortaya geldi. Yüzsüz düşmanın işi ters dönüp devleti, bayrakları devrildi.”(x)

ÖRNEK – XXI

Köse Mihal'ın müslüman oluşu ile ilgili rüyası:

“... Sonra yerlerine dönecekleri sırada ansızın Rum tarafından toz belirdi. Tozun içinden bir atlı çıkageldi. Zırh ve silahla süslü idi. Meğer kâfir beğlerinden imiş. Kostantin'in namlı adamlarındanmış. Gelip meydana çağırıp dedi ki: “Bu aranızda Osman adlı adam var mıdır?” dedi. Osman'ı gösterdiler. Hemen atından inip Osman'ın ayağına düştü. “Es-selâtü ve's-selâmü aleyke yâ resûlâllâh” dedi. Kelime-i şehâdet getirip şöyle dedi: “Ey Osman Gazi! Düşümde sizin peygamber Muhammed Mustafa'yı gördüm. Bana İslâm dinini telkin edip kelime-i şehâdeti ve Fâtihayı ve İhlâs sûresini öğretti. Dedi ki: “Ey Abdullah, sabahleyin kalk, atlan. Falan yerde bir gazi yiğit vardır. Adı Osman'dır. Şu şekilli yiğittir. Hak yoluna fî sebîlillâh gazâyâ niyet etmiştir. Benim ak sancağım onun yanındadır. Ona

(x) Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, C. 3, s. 124-126.

git, tâbi ol.” dedi. Benim asıl adım Mihal’dır. Hazret-i Risâlet benim adımı Abdullah koydu. Dedi ki, Osman’la gazaya beraber bel bağla, dedi. Senin de neslin âleme dola, babadan oğula gazalar edeler. Onların yanında namlı kimseler olalar. Tâ Üngürüs Eli’ne değin İslâm sancağını çekip İslâm dinini ortaya çıkaralar dedi. Düşümden uyanınca yüzümde İslâm nuru parladığını gördüm” diyip Osman Gazi’nin önünde tekrar kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. “Şimdi zamanımızda Mihaloğulları ki vardır, onun neslindendir.”(x).

Bu rüya Âşıkpaşaoğlu Tarihi’nde şu şekilde geçmektedir:

“Osman Gazi: Mihal’ı çağırılım, İslâma dâvet edelim, onu müslüman edelim. Ondan sonra nereye dersiniz Allah emriyle gidelim. Eğer müslüman olmazsa önce onun ilini vuralım, dedi. Mihal’a adam gönderdiler, “iyi seferimiz vardır. Tez gel ki hazır olup dururuz” dediler. Mihal, haberi işitince acele geldi, iyi atlar ve iyi kılıçlar hediye ettiler. El öptü ve hemen: “Hanım! Beni müslüman edin Hz. Peygamberi düşümde gördüm. Bana iman arz kıldı” dedi. İman arz ettiler. Kabul etti. O bâtıl dini terkedip hâlis müslüman oldu”(xx).

ÖRNEK – XXII

Barbaros Hayreddin Paşa’nın rüyası:

Hayreddin Paşa, Cezayir’i Kadıoğlu’na teslim edip Cecel’e çekilmişti. Çekilirken de rüyasında Hızır(A.S.): “Üç seneye kadar yine gelirsin, nusret senindir.” diye haber vermişti. Ancak Kadıoğlu halka zulüm etmeye başlamıştı.

(x) **Oruç Beğ Tarihi**. (Haz. Atsız), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973 s. 26;

(xx) **Âşıkpaşaoğlu Tarihi**, (Haz. Atsız), MEB. yay, 1000 T. Eser. İstanbul 1970, s. 27-28.

Hayreddin Paşa, Cezayir'den ayrılırken: “Benim bu gitmem kendi reyimle değildir. Elem çekmeyin, Hak tealâ ecelden aman verip bu Cezayir’de daha kısmetimiz varsa, inşallah sizinle üç seneye kadar yine görüşürüz.” demişti.

Üç sene dolmaya az kalmıştı. Kırk kişi olan ulemâ, sâlih kimseler ve ileri gelenler üç sene sonra geleceğini umuyorlardı. Ancak üç yılın dolmasına kırk gün kala bunlardan yarısının inançları bozulmuş, paşanın gelmeyeceğini söylüyorlardı.

“... Böylece hepsinin fikri değişti. Yalnız iki üç kişi kaldı ki, bizim iyiliğimize ve boş adam olmadığımıza şehâdet edip dururlardı.

Toplantıdan sonraki gece bu kırk kişinin hepsi bir rüya görüp, ertesi gün birbirlerine anlattılar. Birinin gördüğünü hepsi de görmüş. Rüyaları şöyle idi:

Bunlar kendilerini deniz kenarında, etrafı gül gülistanlık, akar sulak, misk u amber kokar, râyahasından dimağlar bayılır bir yerde buldular. Bir yeşil otağ kurulmuş içinde nebîler sultanı, doğrular rehberi, yüce ve temiz Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) etrafında ashâb rıdvânullâhı tealâ aleyhim ecmaîn oturmuşlar. Bu kırk kişi otağın taşrasından bakıp gördüler ki, tahkir edip küçümsedikleri adam al bir elbise içinde, belinde pırıl pırıl bir kılıç, Resûlullah'ın önünde edep ve ta'zîm ile başı önünde diz çöküp oturmuş. Resû-i Ekrem efendimiz buyurmuş:

“–Yâ Hayreddin! Allah’a tevekkül et, kendi yerine dön. Kâfirlere ve hasmın olan münâfıklara karşı zafer kazan.”

Rüya burada bitmiş, uyanıp: “–Esselâtü vesselâmu aleyke yâ Resûlallah!” demişler. Sabahleyin bir araya gelip hâli öğrenince, bizi bırakmayan üç kişi: “–Gözünüzle gördünüz mü, nede ne varmış? Resûlün sancağını çekip ömrünü dîn-i mûbin uğruna harcayan gazileri siz boş mu sanırsınız? Ol gazi size Etraklığını da müslümanlığını da gösterdi. Siz de ne olduğunuzu

şimdi bildiniz mi? dediler. Ötekiler ise başlarını eğip cevaba kâdir olamadılar.

Aynı gece aynı rüyayı ben dahi gördüm. Uyandığımda henüz misk ü amber kokusu selâm verdikten sonra kendi kendime bu rüyayı tâbir edip: “–Ey koca âsi Hayreddin, bu saadet ki, sana erişdi. İnşallah yine Cezayir’e dönüp dostlarımızı şâd, münâfıkları berbâd etmemiz de muhakkaktır.” dedim.

Daha sonra Paşa savaşı ve Cezayir’i tekrar ele geçirmiştir(x).

ÖRNEK – XXIII

Kâtip Çelebi’nin rüyası:

“... Bu risâleyi yazmaya başladığım bin altmış yedi Muharreminin dördüncü gecesı, pazar gecesinde(13 Kasım 1656) Hazret-i Fahr-i Âlem (S.A.V.) düşte bu fakîre göründüler. Bir kırdı savaşıların kılığında, eteğini beline dolayıp kılıç kuşanmışlar, adamları ve yardımcıları çevresinde uzak bir yerde idi. Şerefli huzurlarında durmuş, birtakım ilmî meseleler üzerinde ders vermekte idiler. Ancak aklımda bu kaldı ki, onlar ayakta, fakîr oturmakla ayakta durmak arası durup ders dinlerlerken mübarek dizlerini öpüp “Yâ Resûlallah, bu bendenize bir isim telkin buyurun, meşgul olayım” deyince buyurdular ki, “Yâ Peygamber ismine meşgul ol” ve bu sözü yüksek sesle söylediler. Öyle ki, kulağım bununla dolup uyandığım zaman sesin eseri hâlâ kulağımda duruyordu.

Bu rüyada nice mânâyı işaret ve irşad buyurdular. Önce savaşılar kılığında etekleri belinde ve kılıç kuşanmış olarak görünmeleri, yere batası kâfirler üstün görünüp bir takım adalara

(x) **Barbaros Hayreddin Paşa’nın Hatıraları**, (Haz. E. Düzdağ), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973, C. I, s. 283-284.

yayıldıklarında savaş için tedarükü buyurdular. Fakîr de eskilerin savaşlarını yazmak üzere olduğundan bu düşünce içinde yer etmişti.

Ve “Peygamber adına meşgul ol” buyruğunun tevili ve yorumu budur ki, bundan önce Düsturü’l-Amel sonunda -üstü kapalı olarak-bu mânâyâ işaret olunmuştu.”(xx)

(xx) Kâtip Çelebi. **Mizanü’l-Hakk Fi ihtiyari’l-Ahakk**, (Haz. O. Ş. Gökyay), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1972, s. 122-123.

SONUÇ

İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olan rüya, geçmişten geleceğe fert ve toplumları değişik şekillerde etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Rüyalar üzerinde durmak, onlara mânâlar vermek dün olduğu gibi bugün de insanı anlamının yollarından biri olarak görülmektedir. Dinde, tasavvufta ve tıpta, insanı anlayıp eğitime ve yönlendirmede rüyalardan büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Rüyaların bu âlem ile başka bir âlem arasında bir köprü olduğu inancıyla geleceği gelmeden bildirmede de bir vasıta olduğuna inanılmıştır. Bu inançtan hareketle tarihte bazı olaylar rüya yoluyla önceden tespit edilebilmiştir. Yine rüyalarda verilen mesajlardan yola çıkılarak ilimde, sanatta pek çok eser verilmiş, yeni keşiflere ilham kaynağı olmuştur.

Doğu toplumlarında rüyanın mahiyeti ve fonksiyonu inançlarla iç içedir. Din kitaplarında yer alan rüyalar ve o rüyaların mahiyetleri ile ilgili telâkkiler sözkonusu toplumların hayatında birtakım kabullerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu durum gerek İslâmiyet öncesi, gerekse İslâmiyet sonrasında Türk toplulukları için de sözkonusudur.

İlk dönemlerden ilmî çalışmaların başlangıcına kadar geçen süre içersinde daha çok rüya olayı netice itibarıyla ele alınmış ve bu doğrultuda eserler verilmiştir. Batı ülkelerinde yapılan çalışmalar konuya yeni boyutlar kazandırarak modern ilimlerin uğraşı alanı içine sokmuştur.

Değişik toplumlarda farklı yorumlarla karşımıza çıkmakla birlikte daha çok ilâhî kaynaklarla irtibatlandırılan rüyaların fert ve toplum üzerindeki fonksiyonları bakımından müştereklikler bulunmaktadır.

Hint, Çin gibi toplulukların inançlarında ruhla irtibatlandırılan rüya, Eski Yunan'da insanı tabiat üstü varlıklara, tanrılara bağlayan birer vasıta. Bununla uğraşanlar başlangıçta kâhinler, büyücüler, hekimler ve din adamlarıdır. Rüya ve tâbirleriyle ilgilenenler giderek ihtisaslaşmış ve âdeta bunu meslek haline getirmişlerdir.

Değişik dîn ve medeniyetlerde toplum hayatını büyük ölçüde etkileyen kişilere ve olaylara ilâhî vasfılar atfedilerek yüceltilmiş ve bu durumlar görülen rüyalara bağlanmıştır.

Gerek Hıristiyan toplumlarında, gerek İslâm öncesi ve sonrası Türk hayatında rüyaların kaynağı büyük ölçüde dinî inançlara dayandırılmaktadır.

Türk mitolojisinde varlıkların yaratılışı bir rüya neticesi olmuştur. Yaratılış efsanesinde Tanrının bütün varlıkları gördüğü bir hayâl veya rüya sonunda yarattığı belirtilir. Yine İslâm öncesi Türk hayatında büyüme, yükselme, hakim olma idealleri rüyalar yoluyla halkın hafızasına yerleşmiş ve bu yolda mücadele verilerek hedefe ulaşılmıştır. Dinî ve idarî yönden yüksek makamlarda bulunan kişilerin yüce ideallerle ilgili gördüğü rüyalara Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde rastlanmaktadır ki, bunlarda yer alan motiflerin müsterekliği bu tip rüyaların ortak özellikleri olarak dikkat çekmektedir.

İslâm öncesi Türk hayatında rüyalar belirli esaslara göre şaman, bahşı, akın ve manasçılar tarafından tâbir edilirken inançlarda görülen değişikliklere paralel olarak bu iş tâbirciler, din adamları, tarikat şeyhleri ve bilge, ehil kişiler tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Türk destanlarında halk hikâye ve masallarıyla inançlarında görülen rüya motifi, çeşitlilik bakımından farklılık göstermekle beraber fonksiyon ve oluşum itibariyle pek farklı değildir.

Âşık Edebiyatında sâde kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli bir yeri olan rüyaların gelenekleri yeni nesillere aktarmada da önemli bir yeri vardır.

Halk inançlarındaki rüya kabulleri İslâmın ve dolayısıyla tasavvufun rüyayı ele alışının basitleşmiş ve bir oranda değişmiş basmakalıp şekilleridir.

Divan Edebiyatında daha çok mesnevîlerde görülen rüya motifi diğer tür ve nazım şekillerinde kelime ve benzetme unsuru olarak karşınıza çıkmaktadır. Mesnevîler içersinde ise genellikle aşk ve macera konulu olanlarda yer alarak başlangıcı oluşturduğu gibi olayların akışına değişik boyutlar kazandırmaktadır.

Yeni Türk Edebiyatında ise açıkça söylenemeyen hususlar, tenkitler ve tekliflerin ifadesinde rüya vasıta kılınmıştır. Bunlar genellikle siyasî nitelikli rüyalarlardır. Bunun yanında roman, hikâye ve şiirlerde yer alan rüya, bazan anlatım tekniği bazan bir benzetme unsuru, bazan da arzu edilen şeylerin muhayyel mekânı olarak yer almıştır.

Rüya hakkında yazılmış olan eserlerin mahiyetinden rüya tâbirinin, rüyanın mahiyetinin araştırılmasından önce geldiği anlaşılmaktadır. Bu konuda yazılmış olan eserlerin geçmişinin çok eskilere dayanması ve çeşitliliği insanlığın ortak meraklarından birinin de rüya olduğunu ortaya koymaktadır.

Pozitif ilimlerin gelişmesi ve rüyanın ilmî yönden ele alınması ile büyük mesafeler katedilmiş, bugün rüyanın ne şekilde görüldüğü, hatta görüldüğü anda tespiti safhasına gelinmiştir.

Rüya tâbiri İslâmî gelenekte nurânî ilimlerden sayılmakta ve en eski rüya tâbircisi olarak da Hz. Yakub kabul edilmektedir. Rüya tâbirciliğinin İslâm dünyasında zamanla gelişip âdeta meslek halini alması Kur'ân ve peygamberle irtibatlıdır.

Tâbir ilmi, din ahlâk ve tıp ilimleri kadar üstün ve şerefli sayılmakla birlikte ilham gibi peygamberlerin gördüğü ve tâbir ettiği rüyaların dışındaki bütün rüya ve tâbirleri kesin ilim sayılmamaktadır. İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı bu ilmi sadece öğrenmekle elde etmenin mümkün olmadığı görüşündedirler. Bilhassa şeriat ehli İslâm âlimleri tasavvufta olduğu gibi amel etme derecesinde rüya ve rüya ilmine verilen aşırı önemi yadırgamaktadırlar.

Rüya, Tasavvuf ehli ve bazı İslâm rüya tâbircilerine göre insanın ruhu ile gördüğü, akli ile idrak ettiği bir şeydir ve tâbir edilmesi gerekeni de sadece gerçek olanıdır. Çünkü Hz. Muhammed, hem kendisinin gördüğü rüyaları, hem de arkadaşlarınıninkilerden doğru olanlarını tâbir etmiş ve ettirmiştir. Rüya nasıl tâbir edilirse öyle gerçekleşir. Bir rüya birden fazla şekilde tâbir edilirse öyle gerçekleşir. Bir rüya birden fazla şekilde tâbir edilebildiği takdirde bu işten anlayan kişi nasıl tâbir ederse o şekilde gerçekleşir ve artık diğer ihtimallere göre gerçekleşemez. Görülen rüya rastgele kimselere tâbir ettirilmez, ehline başvurulur.

Tarîkatlarda bir sâlik zaman içersinde çeşitli mertebelerden geçtikten sonra hilâfet makamına geldiğinde şeyhinden rüya tâbir ilmini öğrenir.

Usta bir tâbircinin davranış şekilleriyle günümüz psikiyatristlerinin davranış şekilleri arasında metod bakımından oldukça benzerlikler görülmektedir.

Türk toplumunda, görülen rüya etrafında oluşan davranış kalıpları daha çok İslâmî kaynaklı olup mekân ve zaman farklılığı da olsa müştereklik arz etmektedir.

Rüya tâbir metodları çok çeşitli olmakla birlikte tasavvufta Kur'ân ve hadislerle yapılan tâbirler en makbul olanlarıdır.

Kur'ân, ilk altı ay Hz. Muhammed'e rüya yoluyla vahyolunmuştur ve dolayısıyla rüya peygamberliğin kırk altıda biri olarak kabul edilmektedir. Kur'ân'da çeşitli vesilelerle doğrudan veya dolaylı olarak rüya olayına temas eden değişik süre ve âyetler bulunmaktadır.

İslâm'da ve tasavvufta rüya gerçeğinin dayandığı Kur'ân'dan sonra ikinci temel hadislerdir. Hz. Muhammed'in görmüş olduğu rüyalar, tâbirleri, rüya

hakkındaki diğer söz ve davranışları daha sonra meydana gelmiş olan İslâmî kaynaklı tâbir ilmine temel dayanak olmuştur. Hz. Muhammed'in ölümüyle vahiy sona ermiş ama gelecekteki bir şeyden haberdar olabilmenin yolu mübeşşirat ile yani takvâ sahibi müslümanların güzel rüyaları ile devam etmiştir.

Hz. Muhammed'de ve giderek tasavvufta rüyalar ve tâbirleri bir mesajın halka iletilmesinde en müessir bir metod olarak benimsenmiştir. Bu rüya ve tâbirlerde fert olsun toplum olsun genelde insanlığın hayrına olan bir mesaj bulunmaktadır. Bunlar uyarıcı, kötülüklerden sakındırıcı, yönlendirici, haber verici ve eğiticidir, geleceğe yönelik mesajlarla yüklüdür.

İslâm âlimleri ve mutasavvıflar rüyanın mahiyeti hakkında genelde müttefik olup onun ruhanî bir olay olduğu, uykuda iken insanî olan ruhun mânâlar âlemine dalması sonunda gayipten kendisine akseden varlıkların şekil ve sûretini bir anda görmesinden başka bir şey olmadığı görüşündedirler. Bu cümleden olarak rüya Allah'ın melek vasıtasıyla hakikat veya kinaye olarak kulun şuurunda uyandırdığı enfûsî idrakler ve vicdanî duygulardır.

İslâm âlimleri ve tasavvuf uluları değişik isimlerle çeşitli sınıflandırmalar yapmaktaysalar da esasta rüya üç kısımdır. Bunlar rahmanî, nefsanî ve şeytanî rüyalar.

Rahmanî rüyalar asıl rüyalar olup Allah tarafından uykuda iken doğrudan doğruya veya bir melek vasıtasıyla gerçekleşen rüyalar. Kendi içlerinde durumlarına göre çeşitli kısımlara ayrılırlar.

Nefsanî rüyalar, nefsin telkinleri ve fikirlerin çağrışımlar sonucu görülen rüyalar.

Şeytanî rüyalar, korkunç, çirkin ve İslâmî ölçülere ters düşen, şeytanın telkinleri ile görülen rüyalar. Mahiyetlerine göre çeşitli gruplara ayrılırlar.

Peygamber rüyaları hariç, rüyalarda görülen şeyler birer sıfattan ibarettir. Bu bakımdan tâbiri gerekir. Bunların tek tek ifade ettiği mânâlar tâbir ilminin alanı içersindedir ve geneldir. Herkes için geçerliliği söz konusu değildir. Aynı rüya farklı kişiler tarafından görölse bile tâbirleri farklı farklı olabilmektedir.

Tekke şiirinde görülen rüya maksadın anlatılmasında kullanılan bir motif. bir benzetme unsuru veya bir sembol durumundadır. Rüya motifinin fonksiyonu yazılan eserlerin türleriyle yakından ilgilidir. Menâkıbnâme, velâyetnâme, gazâvatnâme gibi din ve tasavvuf ulularıyla ilgili eserler ve yine bizzat onların meydana getirmiş olduğu veya daha sonra kaleme alınan mektûbatlar ve diğer tasavvufî eserlerde görülen rüya ve tâbirlerinin en başta gelen fonksiyonu irşad'dır.

Tasavvuftaki rüyaları mahiyeti ve fonksiyonları sebebiyle bütünüyle ve her zaman baştan sona izlemek mümkün olmamaktadır. Çünkü tarîkatta sâlik yazılı veya sözlü olarak rüyasını şeyhine anlatmaktadır. Şeyh rüyanın tâbirini yaparken her zaman, görülen rüyayı tekrarlamayıp doğrudan cevaplamakta ve ona göre sâlik eğitmektedir. Rüyalar sâlikin içinde bulunduğu terbiye seviyesini gösterdiği için tarîkatlarda irşad açısından çok önemli görülmektedir. Bu bakımdan bir tarîkat şeyhi din ilimleri, tarîkat âdâbı yanında rüya ilmini ve nefsin mertebelerini çok iyi bilmek zorundadır. Her şeyden önce kişi rüya yoluyla menzil, makam ve diğer derecelerini anlar, şevk durumunu görür, hakkı bâtılı sezer.

Kısacası, bir tarîkata girmede, bir mürşide bağlanmada veya mevcut bağlılığının kuvvetlendirilmesinde rüya doğrudan doğruya veya görülen semboller aracılığıyla yol göstericidir. Ulu kişiler, tarîkat pîrleri hayatta olduğu gibi öldükten sonra da keramet göstermekte ve görülen bu çeşit rüyalarla tarîkat mensupları ile inanç yönünden bu tip şeylere yatkın gruplar kolayca etki alanı içine alınabilmektedirler. Velî ve velî mertebesinde olan kişiler öldükten sonra da rüya yoluyla darda kalanların yardımına koşmada vasıta olabilmektedirler. Bilinmeyen yerlerin tespiti, ilim ve başka alanlara yönlendirme, hastalıkların tedavisi, icat, eser meydana getirme, kötü şeylerden men, haber, günlük hayattaki bazı problemlerin çözümü görülen rüyalarda verilen sinyallerle halledilebilmektedir.

Rüyalar, özetle vermiş olduğumuz bu ve benzerî fonksiyonları sebebiyle insan hayatının ilginç bir hususiyeti olarak tarih boyunca fert ve toplumları derinden etkilemiş büyük kişilerin ortaya çıkmasında, yüce ideallerin oluşmasında temel veya ilham kaynağı olmuştur. Geçmişteki gibi olmasa bile gümüzde de değişik fonksiyonlarla önemini devam ettirmekte ve insanlık var olduğu sürece de devam ettireceği benzemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Matbu Eserler:

KUR'ÂN KERÎM

ABDÜLAZİZ Debbağ. **El- İbriz, Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat**, (Terc. C. Yıldırım), Demir Kitabevi. İstanbul 1976, C. 1.

ABDÜLKADİR Geylânî. **Atiyye-i Subhâniyye**, (Terc. C. Mehmet Ârif), Uluçınar yay., İstanbul 1983.

-----, **Sırr'ül-Esrâr**, (Terc. A. Akçiçek), Bahar yay., İstanbul 1984.

-----, **Füyûzât-ı Rabbâniye**, (Terc. C. Yıldırım), Bedir yay, İstanbul 1982.

ABDÜLKERİM b. Hevâzin el-Kuşeyrî. **Er-Risâletü'l Kuşeyriyye**, (Haz. S. Uludağ), 2. bsk., Dergâh yay., İstanbul 1981.

ADASAL, Rasim. **Medikal Psikoloji**, A. Ü. Tıp Fak. yay., Ankara 1965.

ADLER, A., **İnsan Tabiatını Tanıma**, (Terc. A. Yörükan), Tur yay., Ankara 1973.

AHMED Bican. **Envârü'l Âşıkîn**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1975.

AHMED Eflâkî. **Âriflerin Menkıbeleri**, (Terc. T. Yazıcı), MEGSB yay., İstanbul 1986, C. 1. 2.

AHMED Farûkî Serhendî, **Mektûbât-ı Rabbânî**, (Terc. A. Akçiçek), Cümle yay., İstanbul 1986, C. 2.

AHMED b. Mahmud, **Selçuknâme**, (Haz. M. Erçil), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1977.

AHMED Ziyaüddîn Gümüşhânevî, **Câmi'ul Usûl**, (Terc. R. Serin), Pamuk yay., İstanbul (b.t.y.)

-----, **Ruhu'l Ârifin**, (Terc. R. Serin), Pamuk yay., İstanbul 1978.

AKALIN, Mehmet, **Cemşid u Hurşid**, KTB yay., Ankara 1985.

ARAT, R. Rahmetî, **Eski Türk Şiiri**, TTK yay., Ankara 1986.

ARAZ, Neziha, **Anadolu Evliyalari**, Atlas Kitabevi. İstanbul 1984.

ARVÂSÎ, Abdülhakim, **Tasavvuf Bahçeleri**, (Sadeleştiren N.F. Kısakürek), Büyük Doğu yay., İstanbul 1983.

- ÂŞIKPAŞAZÂDE, **Tevârih-i Âl-i Osman**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.
- ATEŞ Süleyman, **Sülemi ve Tasavvufi 'Tefsiri**, Sönmez Neşriyat. İstanbul 1969.
- , **İslâm Tasavvufu**, Yeni Ufuklar Neşriyat. İstanbul 1992.
- ATSIZ, (Haz.), **Oruç Beğ Tarihi**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973.
- AYVERDİ, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı yay., İstanbul 1975.
- BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB yay., İstanbul 1971, C. 1.
- BANG. W.-R. R. Arat, **Oğuz Kağan Destanı**, İ.Ü.Edeb. Fak. Türk dili S. Neşriyatı, İstanbul 1936.
- BARKAN. Ö. Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Vakıflar Dergisi, 11, Ankara 1942.
- BAŞGÖZ, İlhan, "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Ankara 1973, C. 5, nu. 2.
- BAYMUR, Feriha, **Genel Psikoloji, İnkılâp Kitabevi**, İstanbul 1985.
- BİLGİNER, M. Sadettin, **Niyazî Mısırî Şerhi**. Esmâ yay., İstanbul 1982.
- BORATAV, P. Naili, **Köroğlu Destanı**, Adam yay., İstanbul 1984.
- CEMÂLEDDİN İbnü Mühennâ, **Hileytü'l İnsân ve Helbetü'l Lisan**, (Haz. A. Battal), TDTC yay., İstanbul 1934.
- CEMÂLEDDİN Mahmud Hulvî, **Lemezât-ı Hulviyye ez Lemehât-ı Ulviyye**, (Haz. M. S. Tayşi), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1980.
- COŞAN, Esad, **Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât**, Seha Neşriyat Ankara (b.t.y.).
- ÇANKI, Mustafa Namık, **Büyük Felsefe Lûgati**, İstanbul 1955-1956.
- ÇANTAY, H. Basri, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, 13. bsk., Milsan Basım San. Yay., İstanbul 1985, C. 3.
- ÇORUH, H. Şinasi, **Rüya Dünyamız**, Kitapçılık Tic. Ltd. Şt. yay., İstanbul 1968.
- , **Emir Sultan**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973.

- DÜZDAĞ, Ertuğrul, (Haz.) **Gazavât-ı Hayreddin Paşa**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973.
- EBULGAZİ Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime**, (Haz. M. Ergin), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1973.
- EBU'L Hayr-ı Rûmî, **Saltuknâme**, (Haz. Ş. H. Akalın), KTB yay., Ankara 1988, C. 1. 2.
- EBULLEYS Semerkandî, **Tenbihü'l Gâfilîn**, (Terc. A. Akçiçek), Bedir yay., İstanbul 1977.
- EDİP Ahmet b. Mahmud Yükneki, **Atabetü'l-Hakâyık**, (Haz. R. R. Arat), TDK yay., İstanbul 1951.
- ELÇİN, Şükrü, **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, MEB yay., Ankara 1949.
- , "Hâzâ Menâkıb-ı Fil-i Hümâyûn", TKA, Ankara 1973-1975.
- ELMALILI Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili, Yeni Meaili Türkçe Tefsir**, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1936.
- EMİNOĞLU, M. Emin, (Haz.), **Mer'asizâde Ahmed Kuddusi Divanı**, Ankara 1973.
- ERASLAN, Kemal, (Haz.), **Ahmed Yesevî, Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler**, KTB yay., Ankara 1983.
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve tarikatlar**, Marifet yay., İstanbul 1981.
- ERGİN. Muharrem, **Dede Korkut**, Ebrû yay., İstanbul 1986.
- ERZURUMLU İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, Kit-San yay., İstanbul 1984.
- EVLİYA Çelebi Mehmed Zillî, **Seyahatnâme**, (Haz. Ahmed Cevdet), İkdâm Matb., Dersaadet 1314.
- FIELDING, W.J., "Rüyaların Psikolojisi", Ruh ve Madde Dergisi, Ocak 1968, C. 8, nu. 96.
- FREUD, Sigmund, **Psikanalize Dair Beş Ders, Froydizm**, (Terc. M. Şekip), Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi yay., İstanbul 1931.
- , **Rüyalar Üzerine Bir İnceleme**, (Terc. İ. Türek), Varlık yay., İstanbul 1965.
- , **Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi**, (Terc. A. Seden), Altın Kitaplar yay., İstanbul 1978.

- , **Rüya Yorum Metodu**, (Terc. A. Günkut), Ataç Kitabevi, İstanbul 1964.
- GİBBONS. H. A., **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, (Terc. R. Hulusi), Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- GÖKYAY. O. Şaik. "Rüyalar Üzerine", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, MİFAD yay., Ankara 1982.
- , "Tabir-nâmeler", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, HAGEM yay., Ankara 1992.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Manâkib-i Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyetnâme"**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958.
- , **Alevî-Bektaşî Nefesleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963.
- GÜNAY, Umay, **Elazığ Masalları**, A. Üniversitesi yay., Erzurum 1975.
- , **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1986.
- , "Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili", Mehmet Kaplan'a Armağan, Dergâh yay., İstanbul 1984.
- , "Develi'li Seyrânî'nin Rüya Motifinin Tahlili". H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1985, C. 3, nu. 1.
- GÜNDÜZ, İrfan, **Gümüşhânevi Ahmed Ziyâeddîn**, Scha Neşriyat. İstanbul 1984.
- GÜROL, Ender, **Carl Gustave Jung**, Cem yay., İstanbul 1977.
- GÜZEL, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**, KB yay., Ankara 1981.
- , **Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri**, KTB yay., Ankara 1983.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm Peygamberi, HAYATI ve Faaliyeti**, (Terc. S. Tuğ), İrfan yay., İstanbul 1980.
- HAMMER. J. V., **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, (Terc. M. Ata), İstanbul 1936.
- HOCA Sa'deddin Efendi, **Tacüt-Tevârih**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1279.
- HOPKİNS. F. G., "Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Yapısı ve İşlevi". I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. MİFAD yay., C. 2. Ankara 1976.

İLDİR, Mehmed-A. Çağrı. **Seyyid Abdülhakim el Hüseyinî ve Nakşibendî Tarikatı**, Rehber yay., İstanbul 1986.

İBN HALDUN, **Mukaddime**, (Terc. Z. Kadiri Ugan). MEGSB yay., İstanbul 1988, C. 1.

İBN KESİR, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**. (Terc. B. Karlığa-B. Çetinel), Çağrı yay., İstanbul 1983, C. 8.

İBRAHİM Tennûri, **Gülzâr-ı Ma'nevî**, (Haz. A.R. Karabulut-R. Yıldız), Elif Matbaası, Kayseri 1978.

İMAM Gazalî, **Kimyâ-yı Saâdet**, (Terc. Faruk Meyan), Bedir yay., İstanbul 1986.

-----, **İhyâ u 'Ulûmî'd-Dîn**, (Terc. A. Serdaroğlu), Bedir yay., İstanbul 1975, C. 1.

İMAM Nablûsî, **İslâmî Rûya Tâbirleri Ansiklopedisi**, (Terc. A. Bayram-M. S. Çöğenli), Cümle Neşriyat, İstanbul 1983.

İMAM-I Rabbânî Ahmed Fâruk es Serhendî, **Mektûbât-ı Rabbânî**, (Terc. A. Akçiçek), Cümle Neşriyat, İstanbul 1977.

İNAN, Abdülkadir, **Manas Destanı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yay., İstanbul 1972.

-----, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, TTK yay., Ankara 1972.

İNCİL-İ ŞERİF (Yahut İsa Mesih'in Ahit Kitabı), **Kitab-ı Mukaddes Şirketi** yay., İstanbul 1985.

İSMAIL-İ Ankaravî, **Muhyiddin ibn-el Arabî Nakş el-Fûsus Şerhi**, (Haz. İ. Kutluer), Ribat yay., İstanbul 1981.

KADRİ, Hüseyin Kâzım. **Büyük Felsefe Lûgati**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, C. 2.

KAPLAN, Mehmet. "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Hayal, Sembol ve Rüya", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, İstanbul 1985, nr. 2.

-----, **Tanpınar'ın Siir Dünyası**, 2. bsk., Dergâh yay., İstanbul 1983.

KASGARLI Mahmud. **Divanü Lugat-it -Turk**, Tercümesi, TDK yay., Ankara 1939.

KÂTİP Çelebi, **Mizanü'l-Hakk Fi ihtiyari'l Ahakk**, (Haz. O. Ş. Gökyay), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1972.

-----, **Keşfü'z-Zünûn**, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, C. 1.

K AYULZÂDE, **Tâbirnâme**, Milli Kütüphane, nu. 434.

KAZMAZ. Süleyman, "Türk Halk Edebiyatında Rüya ve Aşk Bâdesi Motifi", Erdem, Ankara 1985, nu. 1.

KEMAL Paşazâde, **Yusuf u Züleyha**, (Haz. M. Demirel), KTB yay., Ankara 1983.

KONUK, A. Avni, **Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Dergâh yay., İstanbul 1987, C. 1; M. Ü. İ. Fak. Vakfı yay., İstanbul 1989, C. 2.

KÖKSAL, Hasan, **Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı**, MİFAD yay., Ankara 1984.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Edebiyat Araştırmaları**, TTK yay., Ankara 1986.

-----, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1966.

-----, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1986.

LAMARTİNE, A., **Türkiye Tarihi**, T. 1001 T. Eser, İstanbul 1974.

LEVEND, Agâh Sırrı, **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1962.

LİGETİ, L., **Bilinmeyen İç Asya**, MEB yay., İstanbul 1970, C. 2.

MEHMED Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, (Haz. F. R. Unat-M. Â. Köymen), TTK. yay., Ankara 1949.

MEHMED Nuri Şemsüddin el Nakşîbendî. **Miftahü'l- Kulûb**, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1977.

-----, **Tasavvuf Âlemi, Risâle-i Murakabe**, Çağlayan yay., İstanbul 1974.

MEHMED Vehbî, **Hülâsatü'l-Beyân Fi Tefsiri'l Kur'ân**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966-1969.

MEVLÂNÂ. **Mesnevî**, (Terc. V. İzbudak), MEGSB yay., İstanbul 1988.

MUHAMMED Es'ad Erbilî, **Mektûbat**, (Haz. H. Kâmil Yılmaz-İ. Gündüz), Erkam yay., İstanbul 1983.

MUHARREM Hilmi, **Kadirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları**, (Haz. S. Ateş), Ankara 1976.

MUHYİDDİN-İ Arabî, **Tâbirnâme**, Ebuzziya Matbaası, Dersaadet 1221.

-----, **Tuhfetü's-Sefere**, (Terc. A. Akçiçek), Rahmet yay., İstanbul 1971.

-----, **Füsûsü'l-Hikem**, (Terc. M. Nuri Gencosman), İstanbul Kitabevi, İstanbul 1981.

-----, **El-Fütûhat-el Mekkiye**, (Terc. S. Alpay), Şakir Hoca Kitabevi, İstanbul 1977.

NASRULLAH Efendi, **Velîler Başbuğu Şâh-ı Nakşibend**, Buhara yay., İstanbul 1979.

NECMÜDDİN Kübra, **Tasavvufî Hayat**, (Haz. M. Kara), Dergâh yay., İstanbul 1980.

NOYAN, Bedri, (Haz.), Manzum Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi, Doğuş Matbaası, Aydın 1986.

OCAK A., Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menakıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, TTK yay., Ankara 1992.

OZAK, Muzaffer, **İrşad**, S. Bilici Kitabevi, İstanbul 1981.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü yay., Ankara 1971.

ÖZAKKAŞ, Tahir, **Gerçeğin Dirilişine Kapı Hipnoz**, Se-Da yay., Kayseri 1985.

ÖZBAYDAR, Sabri, **Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme**, Baha Matbaası, İstanbul 1971.

ÖZGÜL, M. KAYAHAN, **Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalarda**, Akçağ. yay., Ankara 1989.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Tasavvufa Giriş-Varlık ve İnsan**, Yelken Matbaası, İstanbul 1978.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kuşadalı İbrahim Halvetî**, Fatih yay., İstanbul 1982.

- , **Kur'ân-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf**, Fatih yay., İstanbul 1979.
- , **Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnavî**, Hayatı, Mektupları, Halifeleri, Fatih yay., İstanbul 1981.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB yay., İstanbul 1971.
- SAİD Havva, **Ruh Terbiyemiz, İslâm Tasavvufu**, (Terc. İ. Ateş-M. S. Şimşek), Kayıhan yay., 1986.
- SALÂHUDDİN b. Mübarek el-Buharî, **Enisü't-Talibîn ve Uhdetü's-Sâlihîn, Makamât-ı Nakşibendiyye**, (Terc. S. İzzî), Buhara yay., İstanbul 1982.
- SERİN, Rahmi, **İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek yay., İstanbul 1984.
- SEYYİD Süleyman el-Hüseyn, **Kenzü'l-Menâm**, İstanbul 1340.
- SİMAVNA Kadıoğlu Şeyh Bedrettin, **Vâridat Şerhi**, (Haz. M. S. Bilginer), İstanbul 1979.
- SİNAN Paşa, **Tezkiretü'l Evliya** (Haz. E. Gürsoy Naskalı), KB yay., Ankara 1987.
- SPIEGELMEN, J. Marvin, P.V.İ.Han, T. Fernandez, **Jung Psikolojisi ve Tasavvuf** (Terc. K. yazıcı-R. Kutlu), İnsan Yay. , İstanbul 1994.
- SÜLEMÎ, **Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risaleleri**, (Terc. S. Ateş), A.Ü.İ.F. yay., Ankara 1981.
- TANERİ, Aydın, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı**, A.Ü.D.T.C.F. yay., Ankara, 1978.
- TİMURTAŞ, F. Kadri, **Yunus Emre Divanı**, KTB yay., Ankara 1986.
- TOBÇA'AN M. Niçua, **Moğolların Gizli Tarihi**, (Terc. A. Temir), TTK yay., Ankara 1986.
- TOGAN, A. Z. Velidî. **Oğuz Destanı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982.
- TÜRK Ansiklopedisi**, MEB yay., Ankara 1978, C. 27.
- ULUDAĞ, Süleyman. **İslâm Açısından Mûsiki ve Sema**, İrfan yay.. İstanbul 1976.

-----, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, marifet yay., İstanbul 1991.

-----, (Haz.) – **Kuşyerî Risalesi**, Dergâh yay., İstanbul 1981.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, TTK yay., Ankara 1973, C. 3.

VAKKASOĞLU, Vehbi, **Mâneviyat dünyamızda İz Bırakanlar**, Cihan yay., İstanbul 1978.

YAZAR, L. Ninâl, **Halvetiliğin Şâbaniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâine**, Ş. Velî Derneği yay., Ankara 1985.

YAZICIOĞLU Ahmed Bican, **Envârü'l -Âşıkîn**, Akpınar yay., İstanbul 1983.

YAZICIOĞLU Mehmed, **Kitâb-ı Muhammediye**, (Haz. A. Çelebioğlu), T. 1001 T. Eser, İstanbul 1975.

YILMAZ, H. Kâmil, **Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı**, M.Ü.İ.F. Vakfı yay., İstanbul 1980.

YUSUF Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Metinler, (Haz. R. R. Arat), TDK yay., Ankara 1979.

YÜCE, Kemal, **Saltuknâmede Tarihi, Dinî ve Efsânevi Unsurlar**, KTB yay., Ankara 1988.

YÜKSEL, H. Avni, **Âşık Seyrânî**, Hayatı ve Şiirleri, KTB yay., Ankara 1987.

ZENNÜ'D-DÎN Ahmed b. Ahmed Zebîdî, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, (Terc. K. Miras), Diyanet İşleri Başk. yay., Ankara 1984

Türkçe Yazmalar:

Tâbirnâmelerde kullanılan isimlerin bazıları müellife, bazıları ise müstensihle aittir. Müellifi tespit edilemeyenler müstensihle, o da yoksa eser ismiyle sıralanmıştır.

A. Latif b. Durmuş Fakih b. Selim Fakih, **Miracü'l-Ervâh**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 2013.

AKHİSARİ, **Risâle-i Ta'birât-ı Rü'yâ**, (06) Millî Ktph. Yz.(A).

ASIM Bey, **Hâbnâme-i Veysî**, Köprülü Ktph. 389/3; **Mecmua**, (06) Millî ktph. Yz. (A) 4353;

BAHRİ el-Urlavî, **Tuhfe-i Ta'bir-i Seb'a**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 4420/5.

EL-HAC MUHAMMED b. Mustafa, **Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 478/1.

HARİRİZÂDE Muhammed Kemâleddin, **Tıbyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyân-ı Selâsili't-Tarâik**, Süleymaniye Ktph. 330.

İBNİ SİRİN, **Ta'birnâme**, (06) millî Ktph. Yz. (A) 1729/1; (06) Millî Ktph. Yz. (A) 2366.

İMAM CAFER es-Sâdık b. Muhammed Bakır, **Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 2668/1.

İSMAİL Hakkı (Erzurumlu), **Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (FB) 555/15.

KARABAŞ Uzun Ali Efendi es-Şabânî, **Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 2368/1.

KURT MUHAMMEDEfendi, **Ta'birnâme-i Rü'yâ**, (Bu yazma M. Tatçı'dan alınmıştır).

MEHMET Tirevî, **Ta'birnâme-i Meşâyih**, (06) Millî Ktph. Yz. (A)2927/4.

MOLLA MUSTAFA b. Molla Kumru b. Boynueğri Süleyman, **Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 3268.

MUHAMMED b. Hasan b. Ali el-Hasanî, **Kitâbu't Ta'birât**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 3518/1.

MUHAMMED b. Hüsnü, **Ta'birnâme**, DTCF. Ktph. 487.

NİYAZİ Mısırî, **Ta'birâtü'l-Vâkı'at**, (06) Millî Ktph. Yz. (FB) 1796/5; Süleymaniye Ktph. Yz. (HM Ef.) 2443/6; Süleymaniye Ktph. Yz. (HM Ef.) 3346/10.

- RİSALE-İ Ta'birnâme**, DTCF. Ktph. Müteferrik koleksiyonu. 364.
- RİSÂLE-i Ta'birâtü'l-Vâkı'at**, İst. Üniv. Ktph. Türkçe Yazmalar Böl. 6374.
- SEYYİD Ahmed, Ta'birnâme**, DTCF. Ktph. 486.
- SİDKÎ. Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 2922/1.
- ŞEYH AHMED el-Kadirî, Ta'birnâme**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 4687/4.
- TA'BİRNÂME**, DTCF. Ktph. 505.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 5594/5.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 3625/1,2,3,4.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 1881/7.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 4243/8.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 1251/4.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 97.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Cönk 65/3.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız) A.Demirez'den alınmıştır. 18. Y.Yıla ait bir mecmua içindedir.
- TA'BİRNÂME**, (06) Millî . Ktph. Cönk 58/4.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız), (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 2511/2.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız), (06) Millî . Ktph. Yz. (FB) 503/10.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız), (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 906/2.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız), (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 1796/5.
- TA'BİRNÂME**, (başlıksız), (06) Millî . Ktph. Yz. (A) 3957.
- TERCÜMETÜ'L Hikem ve'l-Gayât fi Ta'biri'l Menâmât**, (06) Millî Ktph. Yz. (A) 360.
- V. ÜVEYS b. Mehmed Alaşehrî, Vakı'anâme**, (06) TBMM, HL 286.

SÖZLÜK

A

abd	: Kul, köle.
'âbid	: İbadet eden.
âdâb	: Usuller, yollar, kaideler. (Tas.) Sûfîlerin uydıkları ve uyguladıkları kurallar
'adem	: Yokluk, hiçlik, bulunmama. (Tas.) Mâsivâ, zulmet, şer, bâtıl.
'adem-i iltifat	: İlgi göstermemek.
adgâs	: Rüya karışıklıkları, adgâs ü ahlâm: karışık ve anlamsız rüyalar.
âfâkî	: Objektif.
âgâh	: Haberli, uyanık, bilgili. (Tas.) Doğru yolu gösteren, halden anlayan, hoşgörülü ve kalp gözü açık olan velî.
agdâye-i rûhaniyye	: Rûhî gıdalar, ruhun terbiyesi için gerekli olan bilgiler.
agniyâ	: Zenginler.
ahd-i misâk	: (Tas.) Şeyhin bir tâlibi müritliğe aldığına, tâlibin ise onun müridi ve müntesibi olacağına dair söz vermeleri, ahitleşmeleri.
âher	: Diğer, başka.
ahlâk-ı hamîde	: Övülecek, güzel huylar.
ahlâm	: Rüyalar, hulyalar, uykuda görülen şeyler. Aslı olmayan, açık saçık rüyalar.
akaid	: İnanılan şeyler. Bir dinin öğrenilmesi gereken inançlarının ve ibadet kurallarının bütünü.
akd	: Sözleşme.
akîde	: İman, dinî inanış, itikad.
akik	: Kırmızı renkli bir cins değerli taş.

- akl-ı evvel : Yaratılıştan olan akıl, Allah. (Tas.) Allah her şeyden önce akl-ı evvel'i yaratmıştır. Bu aklın ilk görünüş şekli akl-ı evvel'dir. Buna cevher-i evvel, ruh-ı izafî, nûr-ı Muhammedî, âlem-i vahdet, Hakikat-ı Muhammedî gibi isimler de verilmektedir.
- akl-ı maâd : Geleceği, bundan sonraki hayatı kavrama, geleceği kavrayan akıl. (Tas.) Yaratılış nazariyesine göre aklın üç ana kısmından biridir. Peygamberlerin ve velîlerin akli bu gruptadır. Akl-ı maâd vahdet'i, misâl ve ruhlar âlemini görebilir.
- akl-ı maâş : Geçim, kazanç düşüncesi, maişet derdi. (Tas.) Yaratılış nazariyesine göre aklın üç ana kısmından ikincisidir. Cüz-i akl da denir. Bu ırf'ana dayanır ve bu âlemin ötesini de görebilir, filozofların ve âlimlerin akli gibi.
- a'lâ-yı makâmat : Makamların en yükseği.
- âlem-i ma'nâ : Rüya âlemi.
- âlem-i ecsâm : Cisimler âlemi, dünya âlemi.
- âlem-i emir : Künfe-yekûn. Maddesiz ve müddetsiz birden bire yaratılan âlem.
- âlem-i ervâh : Ruhlar âlemi, öteki dünya. Cismânî olmayan âlem.
- âlem-i gayb : İlk bakışta görülmeyen, duyu organlarıyla farkedilmeyen, ancak kalp gözüyle görülen âlem, yüce varlıklar âlemi.
- âlem-i melekût : Allah'ın mutlak hakim olduğu âlem, bâtın âlem, arştan arz'a kadar olan âlem. Duyu organlarımızla farkedilmeyen, ancak kalp gözüyle görülen âlemdir.
- âlem-i şehâdet : Görülen, ilk bakışta farkedilen âlem, basit varlıklar âlemi.
- âlem-penâh : Âlemin sığınacağı yer.
- Âl-i Resûl : Hz. Muhammed'in ailesi: Kendisi, Ali, Fatma,

	Hasan ve Hüseyin. Hz. Muhammed'in soyundan olan.
Allâhü a'lem bi-s-sevâb	: Allah daha iyi bilir.
amel-i sâlih	: Dince makbul olan iş. (Tas.) Şeriat ve tarikat gereği olarak yayılan her iyi iş ve ibadet.
âmil	: İşleyen, yapan, Şeriat ve tasavvufça yapılması gerekeni yapan.
ammâ ba'd	: Kitapta ve konuşmada duadan sonra esas konuya girileceği zaman söylene gelen bir sözdür; bundan sonra, gelelim maksada.
amûd	: Direk, sütun. Mabetlerin mermer sütunları.
anâsır-ı erbaa	: Dört unsur. Madde âleminin dört temel unsuru: Ateş, hava, su, toprak.
anillah	: Allah'tan.
Ankâ-yı Mugrib	: Zümrüd-i ankâ da denilen efsânevi bir kuş. Bulunduğu yerlerdeki kuşları da avlayarak batıya doğru uçtuğu için bu ad ile anılır.
arık	: Zayıf.
âriz	: Engel, gelip geçici şey. (Tas.) Nefs ve şeytandan gelip ruh ve kalplere âriz olan ve kötüye yönlendiren arzular. Şeytan ve nefsten gelen, sâlikin ilerlemesini engelleyen her şey.
ashâb	: Hz. Muhammed'in sohbetleri ile şereflenen kimseler, sahâbe.
âsitâne	: Eşik, dergâh, pâyitaht (İstanbul). (Tas.) Tekke, büyük dergâh. Bir tarikat kurucusu veya büyük bir velinin türbesi.
âşık	: Tutkun, düşkün, aşırı derecede seven. (Tas.) Allah'ı son derece ve âzâmî mertebede seven.
aşk	: Aşırı sevgi. (Tas.) Sevginin son mertebesi, varlığın aslı ve yaratılış sebebi.
avâm-ı nâs	: Halk.
avene	: Destek olanlar. yordakçılar. kafadarlar.
'avk	: Alıkoyma, durdurma. vazgeçirme. (Tas.)

Kalbin Allah'a yükselmesini ve ruhun ona açılmasını engelleyen çeşitli mânîler. terslikler: Şirk, bid'at, günah gibi.

- âyende vü revende : Gelen giden.
 ayne'l-yakîn : Bir şeyi kendi gözüyle görüp mahiyetini bilme. Müşahede ile'meydana gelen ilim.

B

- ba'de : Sonra.
 bakar : Sığır, öküz, manda cinsinden hayvanlar.
 balkır : Bakır.
 basîret : Seziş, kalp gözü ile görme, gaflete düşmeden ve duygulara kapılmadan ileriye ve gerçekleri isabetli olarak görme yeteneği. (Tas.) Kudsîyet nuru ile aydınlanmış kalbin bir gücü olup o sayeden nesnelerin hakîkatı ve içyüzü görülür.
 bast-kabz : Keyifli ve tutkun olma veya açılma ve sıkılma halleri. (Tas.) Ümit ve korku hallerinden sonra, neşe ve endişe hallerinden önce gelen iki tasavvufî hal.
 bâtil : Asılsız, temelsiz, doğru ve gerçeğe aykırı. (Tas.) Mâsivâ, mümkün varlıklar, yaratılmış âlem, saf yokluk.
 bâtinî : Dahilî, sır ve hakikatle ilgili.
 bâzâr : Pazar. (Tas.) Birliğin çokluk şeklinde görünmesi. İlâhî nurların tecellî ettiği makam.
 bedr : Dolunay.
 bedr-i münîr : Işık saçan, parlak dolunay.
 bekâ : Kalıcı olma. (Tas.) Kötü huyların yerlerine güzel huyların ve iyi davranışların alması.
 belinlemek : Gözleri açıp şaşkın şaşkın bakmak, uykudan sıçrayarak kalkıp etrafa şaşkın şaşkın bakmak.

benât-ı na's	: Büyük ayı yıldız kümesinin kuyruğunun ucunda bulunan. kümenin en sönük yıldızı.
bengî	: Afyonkeş.
ber-dâr	: Asılmış (insan).
berî	: Kurtulmuş, temiz, pâk. münezzeh.
berk	: Şimşek. (Tas.) Sâlike ilk olarak görünen ve onu seyr-i fillah etmesi için Allah'a yakınlık makamına davet eden parlak ışıltılar.
berzâh	: Ölülerin ruhlarının kıyâmet kadar bulunacakları âhiret ile dünya arasındaki yer.
beşâret	: Müjde, müjdeleme, tebrik etme. (Tas.) Dostun dosta ilettiği sevindirici haber. Kul mahşer günü hesaba çekilirken Allah'ın melekler aracılığıyla verdiği müjde.
beytullâh	: Allah'ın evi, Kâbe.
bîat(bey'at)	: Kabul ve tasdik muamelesi.
bilkülliyeye	: Büsbütün.
bînevâ	: Aciz, zayıf, bîçâre, nasipsiz. (Tas.) Âcizlik çâresizlik.
Burâk	: Mi'râç'ta Allah tarafından Hz. Muhammed'e binmesi için verilen binek.
bünyâd	: Temel, esas.

C

câh	: Makam, mevki.
Cânib-i Hak	: Allah'ın nezdi, Allah'ın kullarına öldükten sonra yapacağı ihsânın bulunduğu yer.
cây	: Yer.
cebe	: Zincirden veya halkadan örme zırh.
cehl-i basît	: Bilmediğinin farkında olmamak. hatîf cahillik
cehl-i mürekkeb	: Bilmediğinin farkında olmayış. katmerli cahillik.

celîl	: Büyük, ulu.
cemâdât	: Cansız şeyler.
Cemşîd	: İran'ın mitolojik tarihinde bir hükümdar.
cerr	: Çekme, sürükleme, celb. Eskiden üç aylarda medrese taleblerinin ve dervişlerin dağılarak köylerde dinî öğütlerde bulunmaları, imamlık veya müezzinlik yapmaları ve bunun karşılığında da para veya erzak almaları.
cevşen	: Örme zırh, eskiden giyilen savaş elbisesi.
cezbe	: Çekiş, heyecana gelme. Ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten ayrılmış gibi olması. Tarîkat ehlinin kendinden geçme hali.
cîfe	: Leş.
cinân	: Cennetler.
cinnî	: Cinleri ilgilendiren, cinlerle ilgili, cinlere mensup.
cühûd	: Yahudi, cıfıt.
cüz'	: Kısım, parça.

Ç

çapdurmak	: Koşturmak, at koşturmak.
çile	: Eziyet, sıkıntı. Dervişlerin ıssız, yalnız yere çekilerek kırk gün kırk gece çetin bir perhiz ve nefis mücahadesi döneminden geçmeleri.

D

dâll	: Delâlet eden, gösteren, işaret eden.
Dârâ	: İran hükümdarlarından Keykûbâd. Azamet ve hükümdarlık timsali olarak anılır.
dayyık	: Pek dar.

deccal	: Kıyametten az evvel çıkacak ve Hz. İsa tarafından öldürülecek olan yalancı, zararlı şahıs, yalancı Mesih.
dem	: Nefes, soluk, vakit, içinde yaşanan zaman. (Tas.) Hakk'ın feyzinden ibaret olan Rahmânî nefes.
dervâze	: Kapı, kale kapısı, şehir kapısı.
dîn-i mübîn	: Açık, meydanda olan din; İslâm dini.
dolu	: İçki dolu bardak, dem. Mânevî feyz ve himmet.
düstûrû'l-amel	: Gereği gibi uygulanacak olan kanun.

E

ecir	: Ahrete ait mükâfat, sevap.
ecmain	: Hepsi, cümlesi.
efdal-i evkât	: Zamanların en değerli olanı.
efkâr-ı fâside	: Kötü fikirler.
ehlen ve sehlen	: Hoş geldiniz, safa geldiniz.
ehl-i nazar	: Gerçeğin akıl ve delillerle bilineceği görüşünde olanlar.
ehl-i sünnet	: Hz. Muhammed ve sahâbelerine itikatta uyanlar.
ehlullâh	: Allah adamı, velî, evliyâ.
elest	: İnsanların yaratılış başlangıcı, Allah'ın ruhları yarattıktan sonra: "Ben sizlerin rabbiniz değil miyim?" dediği zaman.
enbiyâ	: Nebîler, müstakil şariat sahibi olmayan peygamberler.
encâm	: Akıbet, son.
enfûsî	: Nefiste meydana gelen, düşünülmüş şeye nisbetle düşünene, ferdî zihne ait olan, subjektif.

engür	:	Üzüm
ensâr	:	Yardımcılar. müdafiler. koroyucular.
envâr	:	Nurlar. ışıklar. (Tas.) Ulvî âlemin dünya âlemindeki ışıltıları.
ercâh	:	Tercihe şayan, üstün, uygun.
erkân	:	Esaslar. bir topluluğun ileri gelenleri.
esâgir	:	Küçükler.
esmâ	:	İsimler, adlar.
esmâ-i ilâhiyye	:	Yüce isiler, Allah'ın isimleri.
esmâ-i seb'a	:	Yedi isim: (lâilâhe illallah, Allah, hû, Hak, Hay, kayyum, Kâıhhâr). Sûfiler bu isimleri zikir olarak okurlar.
Eş'arî	:	Dinde meşhur, İmam Ebü'l-Hasan el Eş'arî'ye bağlı olanlar. sünnet ehlinin bir kısmına dâhil olanlar.
Etrâk	:	Türkler
evân	:	Vakit. zaman, çağ.
evhâm	:	Zanlar, kuşkular. esassız şeyler, kuruntular.
eyitmek	:	Demek. söylemek.
eyvân	:	Köşk, büyük sofa.
ezlâm	:	Câhiliye devrinde Arapların fal açma veya uğur saymak için kullandıkları kumar okları.

F

fakîh	:	Fıkıh ilminin üstadı. Zekî. anlayışlı.
fakr	:	Fakirlik, yoksulluk. (Tas.) Dervişlik, sâlikin hiç bir şeye sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi.
fâsik	:	Sapık, fesat, Allah'ın emirlerini tanımayan, günahkâr.

femmâ	:	Kaldı ki, gelince.
fehmi	:	Anlamak. (Tas.) Allah'ın kelâmını ve kitabını anlama ve bunun gereğini yerine getirme. Keşf ve zevk yoluyla elde edilen bilgi.
felâh	:	Kurtuluş, selâmet, Mutluluk.
fenâ	:	Yok olma, yokluk, ölümlülük. Maddî varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma.
fenâfi'l-lah	:	Allah'ın varlığı içinde yok olma. Kulun beşerî vasıflardan ve nefsânî arzulardan sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanması.
fenâfi'r- resûl	:	Sâlikin Hz. Peygamber'e duyduğu aşk ve sevginin tesiriyle onda fânî olması, bütün varlığını onun manevî şahsiyetinde yok etmesi.
ferâce	:	İlim adamlarının giydikleri çok geniş ve bol, kolları yarık bir çeşit cübbe.
ferâset	:	Anlayışlılık, çabuk sezgi, zihin uyanıklığı.
ferište(firişte)	:	Melek.
fermân	:	Emir, buyruk. Padişah tarafından verilen yazılı emir, berat, buyrultu.
ferş	:	Döşeme, yayma, yaygı, halı.
feth	:	Açmak, açılmak, açılış. (Tas.) Sâlike zuhur eden kemâl halleri. Kalp gözünün açılması.
fisk	:	Hak yoldan çıkma, Allah'a karşı isyan etme.
fikr	:	Fikir, düşünce. Allah'ın âyet ve nimetleri üzerine düşünmek.
firâk	:	Ayrılık, ayrılma, hüzn, keder.
firûze	:	Açık mavi renkli bir mücevher.
fî-sebîl-illâh	:	Allah yolunda; karşılık beklemeksizin.

G

gâh	:	Bazı, bazan, vakit.
-----	---	---------------------

gavs	: Yardımcı. imdada yetişen. Allah'ın velîleri, uluları. Velîliğin en yüce mertebesi.
gayb	: Gizli olan. gözle görülmeyen. (Tas.) Allah'ın insandan gizlediği her şey. Duyu organları ve akıl ile bilinmeyen varlıklar ve bunların bulundukları âlem, mânevî ve rûhânî âlem.
gaybî	: Gözle görünmeyen şeylere ait, görünmezlik dünyasına mensup.
gıda-yı rûh	: Ruhun gıdası.
gûne	: Türlü, gidiş, tarz, yol.
gussa	: Keder, kaygı, tasa.

H

hâb-ı gaflet	: Gaflet uykusu.
hacamat	: Boynuz veya şişe ile vücudun bir organına kanı topladıktan sonra neşter ve mengene denilen âletlerle kan alma.
hades	: Abdes ve guslün tazelenmesini gerektiren hal.
hâdî	: Yardımcı, hidayete erdiren, doğru yolu gösteren.
hafâ	: Gizli olma, gizlilik, kapalılık. (Tas.) Mahiyeti gizli olduğu için ruha verilen ad.
hâiz	: Âdet gören (kadın), namazsız kadın.
hakâik	: Hakikatler.
hakîm	: Bilgin, âlim, feylesof. Allah'ın adlarından biri.
hakîm-i mutlak	: Allah.
hakîr	: İtibarsız, değersiz, aşağı. Tevâzu ve alçak gönüllülük ifadesi olarak da kullanılır.
hakkal yakîn	: Gerçekliğine hiç şüphe olmayan, kesin, apaçık bilgi.
hâl	: Keyfiyet, durum. Hakk'ın lütfundan kalbe gelen neşe, hüzn, sıkıntı, ferahlık gibi haller.

hâlât	:	Haller, sûretler, keyfiyetler.
halâvet	:	Tatlılık, şirinlik.
hâlet	:	Durumlar, sûretler, keyfiyetler. İnsan iradesi ve çabası olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olmak üzere kalbe gelen mânâlar.
hâli	:	Tenha, boş, sahipsiz, ayrı, açık.
halvet	:	Yalnızlık, tek başına yaşamak. (Tas.) Dünya ile ilgili olan şeylerden uzaklaşıp tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek.
hamûl	:	Sabırlı, dayanıklı.
haseb	:	İtibar, sayma, göz önünde bulundurma.
hasene	:	İyilik, iyi hal, iyi iş, hayırlı iş.
hatm	:	Bitirme, sona erdirmeye. Kur'ân'ı baştan sona kadar okuma.
havf	:	Korku. (Tas.) Allah veya gazabı ya da azabı cehennem korkusu. Gelecekte elde edilmesi, umulan iyi bir şeyden veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir şeyden ileri gelen korku.
hayâl	:	Bir kimsenin veya şeyin insanın düşünce ve zihninde canlanan şekli. Mâsivâ. Hak hariç diğer varlıkların gerçek bir varlığı bulunmadığı, bunların birer hayâl, akis ve gölge varlıklar olduğu hususu.
hayret	:	Şaşmak, şaşırmak. Kalbe gelen bir tecellî sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi.
hayy	:	Diri, canlı, hiç ölmeyen. Allah'ın adlarından.
hayye	:	Yılan.
hayz	:	Aybaşı, âdet.
haznedâr	:	Bir hazinenin idaresi ve korunması ile görevlendirilmiş kimse.
hazf	:	Aradan çıkarma, çıkarılma, yok etme, giderme, ortadan kaldırma.
hınta	:	Buğday.

hırka	: Dervişlerin giydikleri üst elbisesi.
hısâl	: Huylar, ahlâklar.
hıyâc	: Heyecan ve hayret.
hicâb	: Utanma, sıkılma. Perde, örtü. Sâlik ile hedefi arasına giren engel, âşıkı sevgilisinden ayıran perde.
hilafet	: Birinin yerini tutma. Halifelik.
hil'at	: Padişah ve diğer büyük devlet adamları tarafından giydirilen değerli bir omuz giysisi. İlâhî lütuflar, Hakk'ın sâlike olan ihsanı.
hilm	: İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık.
himmet	: Gayret, emek, çalışıp çabalama. Bir şeyin meydana getirilmesi konusunda kalben ve rûhen gösterilen gayret, kuvvetli istek.
hû	: O, Allah.
hûb	: Güzel, hoş, iyi.
hulefâ	: Halifeler.
hulk	: Huy, tabiat.
hulm	: Ahlâm, açık saçık rüyalar.
hûrî	: Cennet kızı.
huzû'	: Alçak gönüllülük.
huzûr	: Hazır olma, huzurda bulunma. Vahdet makamı.
hudavedigâr	: Âmir, hâkim, hükümdar (Metinde Mevlânâ kastedilmektedir.)
hükûm	: Hüküm, emir.
hükûm-i rabbânî	: İlâhî hüküm.
hükûm-i Şer'î	: Şeriat icaplarına göre verilmiş hüküm.
hümâm	: Himmetli, azimli.

i

ibâ`	: Çekinme, razı olmama.
icazet	: Bir şeyhin, muhib ve müridleri yetiştirmesi için yetişmiş ve ehliyetini ispatlamış bir müridine izin vermesi.
içtihad	: Din bilginlerinin âyet, hadis ve kıyasa uyarak ve onlardan hareket ederek dinî konuları açıklamak için çalışmaları.
ifna	: Yoketme, imha.
ifsad	: Bozma, berbat etme. Birbirine düşürme, fitne ve kargaşa çıkarma.
iftitah tekbiri	: Namaza dururken getirilen tekbir.
ihata	: Bir şeyin etrafını çevirme, kavrama. Anlayış, geniş bilgi.
ihlâs	: Doğru ve gerçek sevgi, kalp temizliği, samimîlik. Tutum ve davranışlarda sadece Allah'ın rızasını gözetme,
ihsas	: Duyurma, sezdirme, hissettirme. His vasıtasıyla kavrama, anlama.
ihtilâm	: Düş azma, bâliğ olma.
ihtirâm	: Saygı, hürmet.
ihtirâz	: Sakınma, çekinme.
ihtisâr	: Kısaltma.
İhtiyârî	: İsteğe bağlı, seçmeli olan.
ilham	: Bildirmek, haber vermek. Feyz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam ve bilgi.
ilme'l-yakîn	: Aklî deliller ile sabit olan ilim.
ilm-i bâtın	: Gönül ve ilham yoluyla kazanılan ilimler.
ilm-i billah	: Allah hakkında ilim, Allah'ı bilme, Allah ilmi,
ilm-i hâl	: Bâtınî ilimler.
ilm-i kal	: Zâhir ve şer'î ilimler.

ilm-i ledün	:	Akıl ve nakil aracılığı olmadan doğrudan doğruya Allah'tan öğrenilen ilim.
ilm-i zâhir	:	Akıl ve nakille elde edilen ilim.
imâme	:	Sarık. Tesbih başı, başlık.
imtisâl	:	Uyma, itaat etme, gerekeni yapma.
inâbe	:	Dönmek, pişman olmak. Tövbe etme, işlenen günahlardan pişmanlık duyup Allah'a dönmek. Bir mürşide başvurup tarîkata girmek.
inbisât	:	Yayılma, açılma, genişleme.
inkıta	:	Kesilme, kopma, son bulma. (Tas.) Masivâdan kopma. Herkesten uzaklaşıp yalnızca bir tarafa bağlanma.
ins	:	İnsan.
insan-ı kâmil	:	Güzel huy, tabiat ve yüksek fazilet sahibi olan kimse. (Tas.) Allah'ın zat, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde kendisinde tecellî ettiği insan.
inşirah	:	Açılma, açıklık, ferahlık.
intihâ	:	Sona erme, bitme, son.
intisâb	:	Bir yere bağlanma, kapılanma.
inzivâ	:	İnsanlardan ayrı, tek başına yaşamak. Dünyadan el etek çekmek.
iptidâ	:	Başlama, başlangıç, baş, önce.
iptilâ	:	Bir şeye tutulma, aşırı düşkünlük, alışkanlık.
irade	:	Dileme, isteme, arzu, talep. Hakikatin çağrısına olumlu cevap vermeyi gerektiren kalpteki sevgi ateşi.
irşâd	:	Doğru yolu gösterme, gafletten uyandırıp doğru yola yöneltme. Bir şeyhin bir kişiye tarîkatı ve Allah'a yakınlaşma yolunu göstermesi.
irte	:	Erte, ertesi, yarın.
irtikâb	:	Kötü, ayıp görülen veya yasaklanmış bir iş yapma, günah işleme. Rüşvet alma.

ism-i a'zâm	: En büyük isim. Allah'ın bütün isimlerini içine alan ismi.
isnâd	: Bir şeyi bir kimseye aitmiş gibi gösterme, iftirâ.
isti'ânet	: Yardım isteme.
istiâze	: Şeytandan Allah'a sığınma.
istifâze	: Feyizlenme, feyiz alma.
istifrâğ	: Kusma.
istiğfâr	: Örtme, örtbas etme, tövbe. Hata ve günahların Allah tarafından af ve mağfiret edilmesini istemek.
istihfâf	: Hafifseme, önem vermeme, küçük görme.
istimâ'	: Dinleme, dinlênilme, işitme, işitilme.
ıştibâh	: Şüphelenme, şüphe etme.
ıştîhâr	: Şöhret bulma, meşhur olma.
ıştiyâk	: Özlemek, şevklenmek. Alınan hazzın sürekli olması için âşıkın sevgilisine kavuşmayı şiddetle arzulaması.
ittifâkî	: Birleşme ve anlaşma ile ilgili.

J

jiyân	: Kızgın, kükremiş.
-------	---------------------

K

kabz	: (Ruhun) alınması, çekilmesi, ölmek.
kabz billâh	: Sâlikin gönlünün hesaba çekilmesi ve sıkıştırılması. Sâlikten edebe aykırı bir hal ve hareketin meydana çıkması halinde bunun manevî cezası olarak kalbe gelen sıkıntı hali.
kabz ü bast	: Kapanıp açılma, daralıp genişleme.
kadem	: Ayak, adım, makam.

kaddes'allâhu sırrahu	: Allah sırrını azîz etsin.
kaddese	: Kutlu ve mutlu olsun.
kehbâr	: Kahr ve mahveden.
kahr	: Ezmek, mahvetmek. Hakk'ın yardımıyla nefsi ezmek, arzularını kırmak ve onu dizginlemek.
kâide-i külliye	: Açık, şarih olan hükümler.
kâl ü kîl	: Dedikodu.
kâmil	: Kemâle ermiş, olgun. Bilgin, âlim.
karavaş	: Halayık, cariye.
karye	: Köy.
kayyûm	: Kendisi ile var olan, ezelden ebede kadar var olan Allah.
kâzib	: Uydurma, yalancı, aslı olmayan.
kehle	: Bit.
kelâm-ı kibar	: Atasözü değeri kazanmış hikmetli söz, meşhur söz.
kelâm-ı izzet	: Yüce söz, Kur'ân.
kelb	: Köpek.
kemâl	: Erginlik, olgunluk, mükemmellik. Nefsânî sıfatlardan ve bunların eserlerinden münezze olmak.
kerâhiyyet	: Tiksinme, iğrenme, mekruh. Bir şeyin açık ve kesin bir şekilde değil delâlet sûretiyle men' olunması.
kerâmet	: Peygamberlik iddiası olmaksızın bir kişide olağanüstü bir halin zuhur etmesi. Velîlerin gerektiğinde gösterdikleri fevkalâde hal.
kesbî	: Sonradan elde edilmiş, doğuştan olmayan.
keşf	: Açığa çıkarma, perdenin açılması, örtülü olanı açma. Doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgi.
ketm	: Bir sözü, bir sırrı saklama, gizli tutma.

kevâkib	:	Yıldızlar.
kevâkib-i seb'a-i seyyâre	:	Yedi gezegenden oluşan
kevser	:	Cennetteki bir suyun adı.
kıyâm	:	Ayağa kalkmak. Namazın başlama tekbiri ile rükû arasındaki ayakta durma kısmı.
kilâb	:	Köpekler.
kisb	:	Çalışıp kazanma.
kisvet	:	Elbise, özel kıyafet.
kubh	:	Çirkinlik.
kutb	:	Bir tarîkatın ulusu, en büyük velî.
kümmel	:	Kâmiller, olgunlar.
kün fe-yekûn	:	Olan oldu (Allah, "kün" emriyle bütün varlıkları yarattığından tasavvufta çok kullanılır.)

L

lafz	:	Söz, kelime.
lâhut	:	Tanrılık, ilahlık, mânevî âlem.
latîfe	:	İnce, yumuşak şaka. Çok ince anlamlı, anlaşılan fakat sözle anlatılamayan işaret. Tadılarak öğrenilen bilgiler.
la'yuhsâ	:	Sayılmaz, hesaba gelmez.
ledünnî	:	Allah bilgisine ve sırlarına ait olan, onunla ilgili.
leşker	:	Asker.
letâfet	:	Latiflik, hoşluk, güzellik, nezaket.
letâif	:	Latifeler.
letarjîk	:	Yaşama fonksiyonlarının çok zayıfladığı, çok derin ve sürekli patalojik uyku durumu.
levh	:	Tahta, üzerine yazı vb. şeylerin yazıldığı düz satıh. Belli bir süre ile sınırlanmış yazı ve takdir.

Levh-i mahfûz	:	Allah tarafından takdir olunmuş şeylerin yazılı bulunduğu mânevî levha; ilm-i ilâhî. Levh ü kalem.
lîk	:	Lâkin, ancak, ama.
lu'biyyât	:	Oyunla ilgili eğlenceler (canbaz, hokkabazlık.. gibi.)
lugaz	:	Anlaşılması ve çözülmesi güç olacak şekilde uydurulmuş söz, bilmece, yanıltmaca.

M

mâ'adâhu	:	O'ndan başka.
mahcûb	:	Kapalı, örtülü, perdeli, hîcâblanmış.
mahfûz	:	Muhafaza edilmiş, korunmuş, saklanmış. Sözü, davranışı ve iradesi ile Hakk'a muhalefet etmekten korunmuş velî.
mahpus(mahbus)	:	Kapatılmış, hapsedilmiş.
makâm	:	Menzil, merhale, mertebe. Sâlikin gösterdiği faaliyetle ulaştığı, sıkıntılara katlanarak azimli bir şekilde gerçekleştirdiği merhale.
makdûr	:	Kader, Allah'ın takdiri.
mânâ	:	Hakikat, sır, marifet.
mâsivâ	:	Allah'tan başka her şey. Dünya ile ilgili olan şeyler.
ma'siyet	:	Âsılık, isyan, günah.
matlûb	:	Maksat, yâr, sevgili.
mâverâ	:	Öte, görülen âlemin ötesi.
mâye	:	Maya, asıl, öz.
mecusî	:	Ateşe tapan.
meczûb	:	Allah sevgisinden dolayı cezbeye tutularak kendisinden geçmiş olan.
medâr	:	Dayanma noktası. Dönen bir şeyin merkezinde dayandığı yer.

medfen	: Mezar, kabir, defnolunacak yer.
Mekkî	: Mekke ile ilgili olan.
melâ'	: Cemaat.
melekûtî	: Ruhların ve meleklerin âlemine mensup olan, bu âlemlle ilgili.
melekü'l-mevt	: Ölüm meleği. Azrail.
melfûf	: Sarılmış, dürülmüş, bir zarf veya mektup içine konulmuş.
memdûh	: Medholunmuş, övülmüş.
menâm	: Uyku, rüya.
menşûr	: Ferman, Neşrolunmuş, dağıtılmış.
menzil	: Durak, konak, mesken. İnsanın yaratılmak ve sonra da Hakk'a ulaşabilmek için geçmesi gereken merhaleler.
mesâlih	: İşler.
mesâlih-i zâtiye	: Özel işler.
mest	: Sarhoş, sermest. Aşkın, âşıkın bütün varlığına hakim olması.
mestûr	: Gizli, kapalı, örtülü.
meşâyah	: Şeyhler.
meşkûr	: Şükre, teşekkürle değer, makbul, beğenilmiş.
meşmûmât	: Kokular.
meşreb	: Tabiat, fıtrat, yaratılış, davranış biçimi, hayat tarzı. Sâlikin ve melâmet ehlinin başkalarından farklı ve kendine özgü dünya görüşü ve insan anlayışı.
meşrû	: Dince izin verilmiş.
meşy	: Yürüme.
metapsişik	: Normal dışı ruhî olaylarla ilgili olan şey.
mevâhib-i ledünniye	: Hz. Muhammed'e Allah'ın ihsanı olan bilgi.
mevhûb	: İhsan edilmiş, verilmiş.
meyyit	: Ölü, ölmüş.

mezmûm	:	Ayıplanmış, yerilmiş. Ef'âl-i mezmûm: Ayıplanmış işler.
mezraa	:	Tarla.
miftah	:	Anahtar.
mihr	:	Güneş.
min'indi'llâh	:	Allah tarafından.
mir'ât	:	Ayna.
misâl	:	Rüya, benzer. Ruhlar âlemindeki bir takım cevherler cismânî cevherlere benzerler. Bu cevherler, o cevherlerin örnekleri ve gölgesi sayılır. Bu âlemdeki gölgelerin asıllarına denir.
misâl-i mukayyed	:	İnsânî hayâl âlemine (beşerî muhayyile) denir.
mizân	:	Ölçü, terazi. (Tas.) İnsanın doğru düşünceye, isabetli ve güzel işe ulaşmasını ve bunları zıtlarından ayırmasını sağlayan esaslar.
mu'ahede	:	Antlaşma.
muallâk	:	Sonuca bağlanmamış, çözülmeyip öylece duran meseleler.
mu'attâr	:	Güzel kokulu, ıtırli.
mugayir	:	Aykırı, uymaz, başka türlü.
muhâcir	:	Göçmen, hicret eden.
muhâcirîn	:	Göçmenler. Hz. Muhammed'in emriyle Mekke'den Medine'ye göç edenler.
muhâtara	:	Tehlike.
muhîb	:	Dost, seven, âşık. (Tas.) Mevlevîlikte ve Bektaşîlikte tarîkata giren kîmse, yeni mürid.
muîn	:	Yardımcı.
mukayyed	:	Kayıtlı. bağlı, kayıt ve şartlara bağlı.
munfasıl	:	Aralıklı, fasıllı.
musafaha	:	Tokalaşma, kucaklaşma.
musâhabet	:	Konuşma, sohbet.
musalli	:	Namaz kılan, beş vakit namazına devam eden.

musavver	:	Tasarlanmış, düşünülmüş, resimlenmiş.
mu'tekâd	:	İtikad edilen, kendisine inanılan.
mu'tezîle	:	Kaderi inkâr edip "kul, ettiklerinin yaratıcısıdır" diyen ve Allah sıfatlarını kadîm saymakta ehl-i sünnet'ten ayrılan ve Vâsıl b. Atâ yolunda olan kimseler.
mutî'	:	İtaat eden.
muttali'	:	Vasıflanmış, sıfatlanmış.
muttasıl	:	Aralıksız, biteviye.
musahhar	:	Ele geçirilmiş.
mûzî	:	İnciten, eziyet veren, rahat bırakmayan.
mübâşeret	:	Bir işe başlama, girişme.
mübeşşirât	:	Müjdeleyen, müjdeci. Sâlih ve sâdık rüya.
mübrim	:	Zorlayan, zorlayıcı.
mücâvir	:	Civar, komşu.
mücmel	:	Öz, kısa ve az sözle anlatılmış.
müdâvemet	:	Devam etmek.
müekkil	:	Vekil tayin eden, vekil yapan.
müfsîd	:	Bozan, fenalaştıran, ara bozucu.
mühîb	:	Korkulur, tehlikeli, korkunç.
mükaşefe	:	Keşif hali, kalp gözünün açılması, gayb âleminin görülmesini sağlayan hal.
mülâkî	:	Buluşan, kavuşan, görüşen.
mülâkkab	:	Lâkablanmış, lâkablı.
mülhid	:	Dinsiz, imansız, Allah'ı inkâr eden.
mümtenâ	:	İstenmeyen, razı olmayan mümkün olmayan.
münîr	:	Işık saçan, parlak.
münkatı'	:	Bitmiş, ardı kesilmiş.
münker	:	İnkâr edilmiş, reddedilen.
müntesib	:	intisabeden, giren, kapılanan.
mürşîd	:	Rehber, delil, yol gösteren. Müritlerine tarîkau

öğretip tasavvuf usûlünce hakikatleri ve sırları gösteren tarîkat şeyhi.

müsemmâ	:	Adlandırılmış.
müsta'id	:	Bir şeye hazır hale gelmek gibi kabiliyeti olan, kabiliyetli.
müstecâb	:	İsteği kabul edilen.
müstefîd	:	Fayda gören, faydalanan.
müstekreh	:	Nefret edilen, tiksiniilen, iğrenç.
müstevda'	:	Emanet bırakılan, emanet olarak birmalı kabul eden.
müstevlî	:	Kendi idaresine alan, zapteden, yayılıp her tarafı kaplayan.
müşahede	:	Gözle görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyr. Hakk'ın gönüllerde hazır olması.
müştehir	:	Şöhretli.
müteallik	:	Münasebetli, ait, dair, -ile ilgili.
mütâba'at	:	Tâbi olma.
mütehassir	:	Hasret çeken, özleyen.
mütelevvîn	:	Renkli, boyalı, rengârenk.
müttekî	:	Günah ve haramdan sakınan, takvâ sahibi.
müeyyesser	:	Kolay gelen, nasip olan.

N

nâfî	:	Faydalı, menfaatli.
nâib	:	Vekil, kadı vekili.
nasara	:	Hristiyanlar.
nasûh	:	Nasihatçi, öğütçü.
nazar	:	Bakma, göz atma. (Tas.) Şeyhlerin ve ermişlerin müritlere ve sülûk ehline bakışı ki, bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir, gönüllerini feyz doldurur, ruhlarını olgunlaştırır.

necm	: Yıldız.
nefs	: Can, benlik. (Tas.) Kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan lâtîfe, cism-i lâtif.
nefsânî	: İnsanı kötülüğe sürükleyen nefis, şehvet gibi hayvânî isteklerle ilgili veya bunlara ait.
nefs-i insânî	: İnsan nefsi. İnsanda var olanları kavrama ve akıl yürütme gücü.
nefs-i müzekkî	: Temizleyen, sadeleştiren nefis.
nefs-i nâtika	: İnsan ruhu, insana has olan cevher, insanın canlılar arasındaki yerini belli eden cevher.
nehâr	: Gündüz. Leyl ü nehâr: Gece gündüz.
nev'an	: Çeşit bakımından, cinsçe. Nev'an-ma: Bir bakıma.
nevk	: Sivri uç.
nikab	: Örtü, perde, peçe. Sevgilinin kendi iradesiyle âşıkı arasına koyduğu engel.
nurânî	: Nurlu, ışıklı.
nusret	: Yardım, ilâhî yardım.
nûş eylemek	: İçmek.
nübüvvet	: Peygamberlik.

P

perde	: Örtü, hicab. Allah ile kul arasındaki engel, âşıkı ma'sûkundan ayıran hususlar.
pes	: Öyle ise, imdi, bu halde. binâenaleyh.
peymân	: Yemin, and.
pusarık	: serap.

R

rabbanî	:	Allah ile ilgili, Allah'tan gelen.
râbîta	:	Bağ. ilişki. Mürîdin rûhaniyetinden feyz alacağına inanarak kâmil şeyhinin sûretini (şeklini) zihninde tasavvur etmesidir.
rabt u yâbis	:	Yaştan kurudan bir şeyin her türlü.ü.
ra'd	:	Gök gürlemesi.
Radiyallahü anhüm ecmaîn:		Allah hepsinden razı olsun.
Râfızî	:	Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliğini kabul etmeyen onlara dil uzatan, râfız fırkasından.
râgıb	:	Rağbet eden, istekli.
rahîk	:	Duru ve temiz şarap.
rahmân	:	Dünyada her canlıya, mü'min, kâfir ayırmadan herkese merhamet eden, Allah.
râî	:	Gören, görücü.
râiyye	:	Sürü, halk.
râvî	:	Rivayet eden, söyleyen anlatan.
râz-ı nihân	:	Gizli tutulan sır.
recâ	:	Ümit, umma, yalvarma, istek, dilek. (Tas.) Kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duyması.
remil	:	Bir çeşit fal.
renc	:	Eziyet, sıkıntı.
resen	:	İp.
revâne	:	Giden, yürüyen.
rıdvân	:	Razı olma, hoşnutluk.
rical	:	Önde gelen, ehil. Erkek ve kadın, Hakk'ın dostluğunu kazanmış faziletli, ruhen yücelmiş kâmil insanlar.
rık'a	:	Üzerine yazı yazılan kâğıt ve deri parçaları, kısa mektuplar.

risâle	: Mektup. kısa yazılmış küçük kitap.
riyâzet	: Nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınma. perhizle, kanaatle yaşama.
rûhânî	: Ruha ait. ruh ile ilgili. Gözle görülmeyen, cismi olmayan.
rûh-ı hayvânî	: Can. (Tas.) İnsandaki hayvânî ruh lâtif bir madde olup kaynağı kalbin içidir, atardamarlar yoluyla bütün bedene yayılır.
rûh-ı izaî	: Hakk'ın kendine nisbet ettiği ruh. Beşerî ruh. rûh-ı a'zam.
rübûbiyyet	: Ulûhiyyet. Tanrılık.
rûfekâ	: Arkadaşlar. dostlar.
rü'yet	: Görme, bakma. görölme. Ahrette Allah'ı görmek.

S

sâdât	: Seyyitler, ulular. Hz. Hasan neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed'in soyundan olanlar.
sâdık	: Doğru, gerçek. Samimî bağlılığı olan.
safa	: Sağlık, berraklık, gönül şenliği.
safer	: Arabî ayların ikincisi.
sahabî	: Hz. Muhammed'i görmüş ve sohbetlerinde bulunmuş olan mü'min kimse.
sâhib-i kemâl	: Olgun kimse.
saîd	: Mutlu, uğurlu, âhiretini hazırlamış.
salâbet	: Sağlamlık, mânevî kuvvet.
salât	: Namaz.
salâh	: Kurtuluş düzelme, iyileşme. Dine olan bağlılık.
sâlih, sâliha	: Dinin emrettiği şeylere uygun hareket eden.
sâlik	: Bir yola giren, bir tarîkate girmiş kişi.
samedaniyyet	: Allah'a ve O'nun başı sonu olmayan kuvvet ve kudretine mensup. Allah ile ilgili olan.

sançmak	:	Saplamak, batırmak.
sanlık	:	Şöhret
sarâhat	:	Açıklık.
sebeb-i te'lif	:	Yazılış sebebi.
seb'us semavât	:	Yedi kat gök.
seyr	:	Yürümek, gidiş. Hakk'a ermek, manevî yolculuk yapmak.
seyrân	:	Gezinmek, bakıp seyretmek.
seyr-i ila'llah	:	Hakk'a doğru yürümek.
seyr-i fi'llâh	:	Hak'ta yürümek: Birinci seyr (seyr-i ila'llah) bittikten sonra başlar ve sonsuza kadar sürer.
seyr ü sülûk	:	Tarîkatlarda izlenen usûl. Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk.
seyyie	:	Fenalık, kötülük, suç, günah.
sıddîk	:	Sözünün eri, dürst, doğru. (Tas.) Bilgi, söz ve davranışlarıyla Hz. Muhammed'in her getirdiğini tasdikte kemal mertebesinde bulunan. Hz. Ebubekir.
sırran ve cehra	:	Gizliden ve açıktan.
sırr-ı Hudâ	:	Tanrı'dan başkasının bilinmediği sır.
silsile	:	Zincir, art arda gelen şeylerin oluşturduğu sıra. (Tas.) Tarîkat şeyhlerinin üstad zinciri.
sîm	:	Gümüş. Zâhir ve bâtın tasfiyesi. Bedeni ve ruhu arındırma.
sin	:	Mezar.
sîret	:	Bir kimsenin içi, tavrı, hâli, ahlâkı.
sitîz	:	Çekişme, kavgâ.
siyak	:	Sözün gelişi, ifade şekli.
sufî, sofî, sofu	:	Eren, ermiş, takva sahibi, tasavvuf ehli.
sulehâ	:	Sâlihler, günah işlemeyen kimseler.
sultan	:	Hükümdar. Daha çok Türk velîleri için kullanılan unvan.

sultan-ı kevneyn	: Dünyâ ve âhiretin sultanı: Hz. Muhammed.
sûver	: Sûretler.
sülûk	: Bir tarîkata girme, tarikat ehlinde olma, nefsi yenmekle meşgul olma.
süsmek	: Boynuzu ile vurmak.

Ş

şehâdet âlemi	: Görülen âlem, dünya.
şel	: Çolaklık.
şîr-i jiyân	: Kızgın, kükreşmiş aslan.
şugl	: İş, gaile.
şurba	: Çorba.

T

taaffün	: Kötü koku çıkarma, çürüyüp kokma.
taalluk	: İlgisi olma. Dünya ilgisi.
taâm	: Yemek.
tâat	: İbadet.
tâbiîn	: Hz. Muhammed'i görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinlemiş olanlar.
tabl	: Davul.
tâc	: Hükümdarların başlarına giydikleri süslü başlık. Tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri külâh.
tafsîl	: Açıklama, uzun uzadıya anlatma.
tahâret	: Temizlik. Ruh ve kalp temizliği. Kötü huy ve günahlardan arınma.
tahzîr	: Uyarmak. sakındırmak. men etmek.
takarrüb	: Yaklaşma, yanaşma.

takrîr	: Anlatma.
takvâ	: Allah'tan korkma ve bu korku ile dinin yasakladığı şeylerden kaçınma.
talbînmak	: Çırpınmak.
tasallut	: Sataşma.
tasfiye	: Saflaştırma, arındırma. Şeriat ve marifet esasları dahilinde kalbi temizleme.
Tazarru'	: Yalvarma, niyaz.
taz'îb	: Eziyet etme.
ta'zîm	: Yüceltme, saygı gösterme.
teber	: Balta.
tebşîr	: Müjdeleme.
tecellî	: Görünme, belirme. Allah nurunun etkisiyle makbul kulların kalbinde ilâhî sırların ortaya çıkması hâli.
tecellî-i zâtî	: Hakk'ın hak için, ilâhî zâtın yine kendisi için tecellî etmesi.
tecessüs	: Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma, anlama merakı.
tecim	: Bir fal çeşidi.
te'diye	: Ödeme, eda etme.
tedricî, tedricen	: Derece derece, yavaş yavaş.
tefe'ül	: Fal açma, fala bakma.
tekrîm	: Ululama, saygı gösterme.
telmih	: İmalî konuşma, açık söylememe.
telvinât	: Renk vermeler, boyamalar, boyanmalar.
temessül	: Cisimlenme, benzeşme.
terettüb	: Ait olma, ilgili olma, taalluk etme.
tergib	: İsteklendirme, arzu ettirme.
teshîr	: Büyüleme, sihirleme.
teşe'üm	: Uğursuz sayma, şom görme.

teşne	: Susamış
tevârüd	: Arka arkaya gelme.
tevbih	: Tekdir, azarlama.
tevekkül-i tam	: İş Allah'a bırakıp kadere razı olma.
tevîk	: Allah'ın yardımına kavuşma.
tevhîd	: Allah'ın birliğine inanma.
te'vil	: Meal, söze ayrı anlam vermeye kalkışma.
tezvic	: Evlendirme, kocaya verme.
tezvîr	: Yalan dolan, kovuculuk.
tilâvet	: Kur'ân'ı güzel sesle ve usûlüne göre okuma.
tis'a	: Dokuz.
trans	: Medyumların ruh ile ilgi kurdukları anda girdikleri hal.
Tûba	: Cennet'te bir ağaç.
tuyûr	: Kuşlar.
türbedâr	: Türbeyi bekleyen ve ona hizmet eden.
tüş yürüğü	: Düş yorucu, rüya tâbircisi.

U

uhrâ	: Başka, diğer, âhiret hayatı.
uhrevî	: Âhirete ait, âhiretle ilgili.
ulûm	: İlimler.
uş	: İşte. şimdi.

Ü

ümerâ	: Emirler. beyler.
ünsiyyet	: Alışkanlık.

V

vâkı'a	: Rüya.
vârid	: Gelen. erişen, vâsıl olan.
vech	: Yüz, çehre, sebep, yön.
vehbî	: Allah vergisi.
vehm	: Kuruntu, yersiz korku.(Tas.) Akıl ile fehmi arasında bir hâl.
velâyet	: Velîlik, ermişlik.
velî	: Ermiş kişi. Hakk'ın dostu ve sevgili kulu.
vildân	: Yeni doğmuş çocuklar. kullar, köleler.
vird	: Belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'ân cüzleri, duaları.
vusûl	: Ulaşma, yetişme, varma.
vücûd	: Bulunma, var olma, varlık.
vüs'at	: Genişlik, bolluk.

Y

yesîr	: Kolay.
yevm-i kıyâmet	: Kıyamet günü.

Z

zağferân	: Safran.
zâhid	: Dünyaya rağbet etmeyen, kendini bütünüyle Hakk'a ve âhirete veren.
zâhir	: Açık, belli, dış, görünen. (Tas.) Görünen, şer'î hükümler.
zâil	: Sona eren, devamlı olmayan, geçen.
zânî	: Zina eden.

zâr	:	Ağlayan, inleyen.
Zatî	:	Kendine ait, özel.
zebh	:	Boğazlama.
Zelîl	:	Hor, hâkir, alçak, aşağılanan.
zemmâm	:	Yerici, yeren, zemmedici.
zill	:	Gölge, koruma.
zımn	:	Gizli maksat, istek.
zühd	:	Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme.
zülfikar	:	Hız. Ali'nin kılıcı. Hız. Muhammed'in Hız. Ali'ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç.

Sözlük kısmının hazırlanmasında bibliyografyada zikredilen belli başlı eserlerden faydalanılmıştır.

GENEL DİZİN

Kitap ve yer isimlerinin bütünü ile şahıs isimlerinin çoğu ve eserin hemen her yerinde kullanılan “rüya”, “düş”, “tasavvuf”, “tarikat”, “Kur’ân”, “Allah”, “Hz. Muhammed”, “tâbir” gibi bazı kelime ve kavramlarla birinci derecede önem arzetmeyen diğer kelime ve kavramlar bu dizinde gösterilmemiş, daha çok tasavvufî nitelikli olanlara yer verilmiştir.

— A —

Abdülkadir Geylânî, 11.184,192,206, 212.

Âdem (Hz.), 221.

adgâs ü ahlâm, 121,138,146,228

Adler, 83,84,85

âfâkî, a. rüyâ, 92,139,140,179,183

agdâye-i rûhâniyye, 267

ahlâm, 139,146,228

Ahmed Yesevî, 152,157,241,243

Ahmed Ziyâuddin Gümüştanevî, 175,185,191,192,206,211

Ahzâb sûresi, 268

Aişe (Hz.), 93,96,129,226

akl-ı ma’âd, 267, 268

akl-ı ma’âş, 196,267,268

Akşemseddin,

233,236,237,250,251,262

âlem-i berzah, 142

âlem-i ecsâm, 220

âlem-i emr, 208

âlem-i ervâh, 210, 220

âlem-i ma’nâ, 172, 179

âlem-i melekût, 142,147,177

âlem-i misâl (m. âle-
mi), 11,12,91,95,220,221

âlem-i rüyâ, 55,57,155

âlem-i şehâdet, 11,194,207

Ali(Hz.), 34,124,133,157,186,237,238, 244,257

amel-i sâlih, 197,198,202,203,283

ânillah, 207

Ankebûd sûresi, 103,271

avene-i nefis, 289

Aziz

Mahmud

Hüdayî,

96,97,110,111,248,290,291

— B —

bâde (dolu), 44,45,46,47,48

ba’de’s-sirr, 211

Bakara sûresi, 103,200

basîret, 181,182

bast, b. âlemi, (â. bast), 196,280

bâtın, bâtinî, 100,135,154,206,210,220,245,268,270,286

bekaa, 212

berzah, 142,183,188,189,198,220

beyne’n-nevm ve’l-yakaza, 223,224

Buharî, 113,122,123,124,125,127,128,129,130,131,137,174,187,216, 226,228,231,232

— C —

câlib-i Hakk’a nazar, 207,273

Cebrâil, (cibril), 127,129

cehl-i basit, 214,215,253

cehl-i mürekkeb, 214,215,216,254

cezbe, 161,204,290

cin, cinnî, 146,212

cüz-i hakikî, 222

— D —

daire-i nefis, 273

daire-i sû’, 194

derviş, 45,46,152,153,235,236,248,250,282,292

— E —

Ebubekir (Hz.). 93,129,130,136,214
 Edebalı (Şeyh).260,266,291,292,293
 efkâr-ı fâside.267,271
 efkâr-ı sâliha.269
 ehl-i sünnet velcemaat,198
 ehl-i zâhir,269
 Emir Sultan,236,244,251,254,287
 enfüsî.e.rüyâ,92,137,138,140,179,183,
 228
 envâr-ı akl.273
 envâr-ı ruh,273
 Ertuğrul Gazi,258,260,261
 ervâh-ı kudsiyye,267
 esmâ-i seb'a,268
 esmâ-i usûliyye,268

— F —

fal, fal-ıhayır, 25. 48. 176. 229. 230,
 231, 232
 Fâtiha sûresi,179,180,296
 fenâ fi'l-lah.222
 fenâfi'r-resûl,222
 Fetih sûresi,118,174
 firâset-i ruhâniyye,226

— G —

gayb,g.âlemi,11,133,134,138,174,17
 5,178,183,217,291,304
 gıdâ-yı rûh,267

— H —

hâb-ı himmet, 274
 hâb-ı illet.274
 hâb-ı şeytân,274
 Hacı Bayram Veli,152,236,237,251
 hafâ.207.212
 halûsinasyon,224

hakkelyakîn.269

hâl,164,179,198,204,207,212,213,25
 3,290

halvet,280

Halvetî,Halvetîlik,164,170,192,204.2
 07,212,238,269,285

Hasan (Hz.),124,131,241,249

hayâl-i munfasıl,221

hayâl-i muttasıl,221

hayret,207,212

h a y v a n î r u h (r . h a y v a n î) ,
 134,135,141,177,289

hayy,206,207,304

Hucûrat sûresi,103

Huve,202

Hızır (A.S.),49,241,263,284,297

Hüseyin (Hz.),244,245,2409

— İ —

ibâret al rü'yâ, 92

İbrahim (Hz.), 14, 15, 93, 100, 113,
 117, 118, 119,

İbrahim Hakkı,141,142,146,239,249

İbrahim Tennurî,233,249,250

ihlâs,198,203,204,211,218,283

İhlâs sûresi,179,296

iklîm-i vücud,289

ilham,95,137,140,143,147,224,270,2
 74,303

ilellah,289

ilm-i bâtın,267

ilm-i mükâşefe,94

ilm-i rüyâ,292

ilm-i ta'bir,74,91,92,93,95,273

ilm-i zâhir,267

insan-ı kâmil,156,160,271

irâde-i sâdıka,237

İsa (Hz.),17,59,73

İsmail (Hz.), 174
 İsrâ sûresi. 117, 174
 İstihâre, 136, 216, 217, 218, 219, 230, 24
 5, 265

— K —

kabz, k. âlemi, (â. kabz), 196, 280
 kabz ü bast, 279
 Kadirî, 74, 92, 190, 213
 Kâfirûn sûresi, 218
 kalb âlemi, 178
 kâmil, 156, 164, 212, 289, 290
 Kasas sûresi. 103
 Kâtip Çelebi, 72, 74, 75, 246, 247, 299,
 300
 Kaygusuz Abdal, 152, 163, 170, 171
 kâzib, k. rüyâ, 35, 37, 124, 141, 147,
 183, 186, 187
 kemâlât-ı akl, 205, 272
 kerâmet, k. bâtiniyye, 138, 256, 268
 keşf, keşfi. 94, 97, 113, 138, 143,
 211, 256
 Kuşadlı İbrahim Halvetî, 178,
 179, 196, 208, 210, 221, 226,
 283, 284.

— L —

lâilâh, 289
 ledünnî, 140, 174, 202
 levvâme, 271, 272
 Lokman sûresi, 291

— M —

ma'ârif-i ilâhiyye, 267
 .nakam, 177
 ma'nâ. 11. 12. 174, 178, 204, 220,
 238, 239, 240, 273, 280, 285,
 288. 299. 304

ma'nâ âlemi, 133, 174, 211, 230
 Manas, 26, 28, 29, 31, 35, 111, 112,
 229. 302
 marifet, 207
 marziyye, 267, 271, 273
 mâsivâ, 180, 202, 284, 289
 meczûb-ı ilâhi, 222
 melekî rüyâ, 270, 273
 melekü'l-rüyâ, 98, 211, 273, 274
 menzil, 127, 188, 177, 240, 305
 mertebe-i ervâh, 220
 Mevlânâ, 53, 152, 167, 171, 188,
 235, 239, 240, 241, 248, 251,
 253, 280
 misâlü'l-evham, 221
 misâlü'l-hakâik, 221
 muabbir, 54, 92, 95, 100, 154, 156,
 160, 261, 273, 291
 Muhammed Tefvik Bosnavî, 179,
 196, 223, 288. 290
 Musa (Hz.), 136
 mübaşeret-i azîm, 268
 mübeşşirât, 122, 140, 175, 178, 304
 mükâşefe, 138, 139, 180, 181, 223
 Mü'minûn sûresi, 189
 mürid, 154, 170, 187, 190, 191, 195,
 196, 204, 305, 235, 241, 245,
 251. 255, 288
 mürşid, 194, 158, 164, 170, 172, 178,
 187, 191, 195, 202, 206, 212,
 232, 234, 235, 241. 245, 247,
 288, 290, 305
 mürşid-i sakaleyn, 212
 misâl-i mukayyed, 221
 misâl-i mutlak, 221

— N —

Nakşî. Nakşibendî, 92, 173, 187, 190,

198, 206, 208, 212, 218, 234,
250, 255, 256

Necm sûresi, 204

nefs, 134, 135, 136, 137, 154, 195,
186, 190, 192, 194, 197, 198,
200, 201, 202, 203, 207, 210,
212, 228, 248, 267, 2370, 283,
289, 304, 305

nefsânî, 74, 140, 177, 191, 193, 194,
205, 213, 304

nefsânî rüya, 140, 145, 304

nefs-i emmâre, 191, 192, 193, 194,
195, 197, 198, 201, 267, 271

nefs-i kâmile (n. sâfiyye, n. samî-
me), 191, 211, 267, 271

nefs-i levvâme, 191, 197, 198, 200,
267, 271

nefs-i ma'âd, 267

nefs-i ma'âş, 267

nefs-i marziyye, 191, 207, 267, 271

nefs-i mutmainne, 191, 202, 203,
204, 267, 271, 272

nefs-i mülhime, 191, 200, 202, 267,
271

nefs-i müzekkî, 267

nefs-i nâtika, 134, 135, 192

nefs-i râziyye, 191, 205, 206, 207,
267, 271, 272

Neml sûresi, 199

Nisâ sûresi, 195

Niyazî-i Mısırî, 234, 247, 269, 270

— O, Ö —

Osman Bey (Gazi), 23, 24, 185, 259,
260, 261, 262, 291, 292, 293,
296, 207

Ömer (Hz.), 93, 124, 175, 232, 251

— P —

pîr, 26, 31, 32, 44, 45, 46, 47, 49, 91,
153, 160, 187, 190, 191, 233,
263, 305

— R —

rabbânî rüyâ, 140

râbita, 179, 180, 210, 216, 222, 226,
234, 283, 284, 289

rahmânî, r. rüyâ, 143, 144, 194, 214,
304

recâ', 194, 196

rûh-ı insânî, 226

rüyâ-yı âdiye (a. rüyâ), 76, 107, 187,
188

rüyâ-yı himmet, 147

rüyâ-yı illet, 147

— S —

sâdik rüyâ (r. sâdika), 35, 37, 124,
138, 139, 141, 144, 147, 164,
175, 183, 184, 185, 217, 271

Saffât sûresi, 103, 117, 118, 174

sâlih, sâliha, 101, 102, 155, 178, 185,
187, 201, 203, 234,

sâlih rüyâ, 118, 132, 138, 144, 145,
183, 184, 186, 187, 252, 275

sâlik, 55, 96, 155, 156, 170, 174, 177,
178, 179, 180, 182, 190, 191,
192, 194, 197, 200, 202, 203,
205, 206, 209, 211, 221, 239,
267, 2678, 269, 284, 288, 3043,
305

Sarı Saltuk, 33, 34, 219, 245

seyr, seyrân, 12, 156, 158, 159, 187,
194, 204, 207, 208, 212, 292

seyr-i esmâ, 248

seyr-i ilallah, 194

seyr-i sülûk, 187, 190

sıfat-ı hayvâniyye, 267

sıfat-ı nelekiyye, 268

sıfat-ı meşkûre, 179

sırr-ı bey'at, 211

sırr-ı râbita, 284

sırr-ı vahdet, 290

Sultan Veled, 153, 239, 240

sûret-i misâliyye, 220, 221

Süleyman (Hz.), 15, 244

sülûk, 178, 267, 284, 286

— Ş —

Şâbân-ı Velî, 164, 170, 212

şaman, şamanizm, 25, 26, 31, 229, 230, 302

şeyh, 97, 151, 153, 181, 187, 203, 218, 234, 248, 250, 256, 259, 261, 270, 281, 291, 292, 293, 302, 305

şey'i vâhid, 180

şeytan, şeytanî, 135, 137, 140, 143, 146, 177, 183, 186, 191, 197, 203, 213, 227, 228, 272, 279

şeytanî rüyâ, 76, 98, 107, 140, 146, 147, 186, 187, 304

Şûra sûresi, 121, 174

— T —

tâbir-i âfâkî, 179, 180

tâbir-i enfûsî, 179

Tahrîm sûresi, 271, 274

tahrîr, t. rüyâsı, 137, 147, 270

tâlib, 269, 279

tarik-i nefsanî, 179

tasfiye-i bâtniyye, 268

tasfiye-i kalb, 272

Tebbet sûresi, 289

tebşîr, t. rüyâsı, 28, 137, 180, 185

tecellî-i ef'âl, 269

temessülü's-şeytan, 222

teysîr, t. rüyâsı, 147, 273, 274

— V —

vahdet-i vücûd, 270

vahy, 14, 15, 97, 112, 117, 118, 119, 121, 122, 132, 134, 138, 140, 175, 181, 185, 211, 304

vâkıa, v. sâdika, 12, 33, 38, 54, 55, 92, 158, 164, 172, 180, 208, 212, 224, 237, 268, 269, 271, 275, 276, 296

vehbî, v. ilim, 94, 140, 143, 174

velî, 134, 171, 178, 208, 219, 236, 239, 241, 242, 254, 305

— Y —

yakaza, 147, 177, 196, 223, 224, 226, 227

Yakub (Hz.), 14, 15, 91, 93, 100, 107, 119, 121, 303

Yusuf (Hz.), 15, 53, 91, 93, 100, 107, 113, 119, 120, 121, 136, 145, 174, 175, 183, 184, 185

Yusuf sûresi, 100, 107, 119, 121, 145, 174

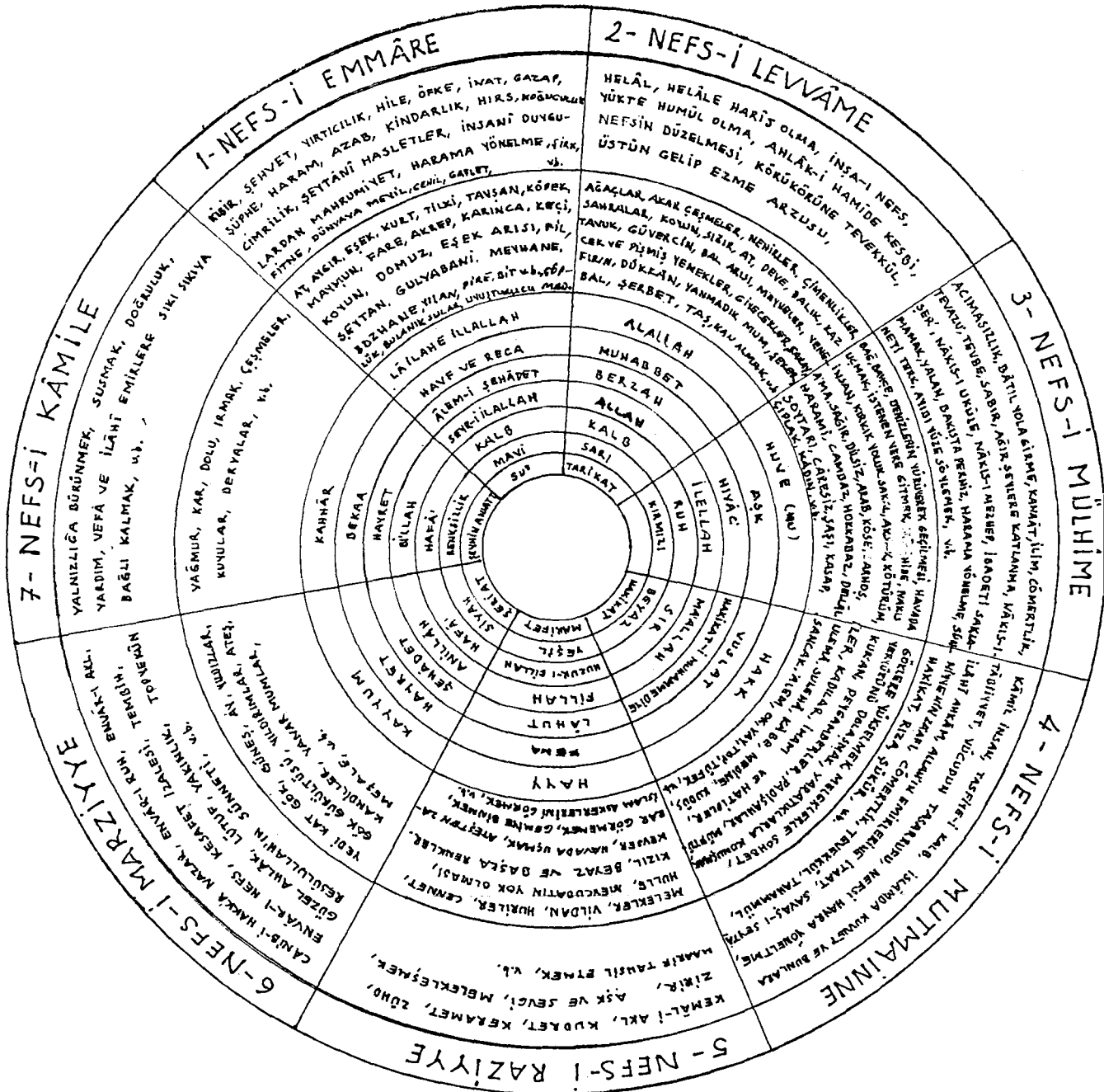
— Z —

zâhid, 93, 155

zâhir, zâhirî, 15, 100, 134, 135, 185, 192, 206, 210, 220, 221, 245, 269, 270

zâviye, 151, 248, 276, 292

TARİKATLARDA NEFSİN MERTEBELERİ VE RÜYA

BU TABLODA NEFSİN MERTEBELERİ SIFAT, ŞEKİL VE DİĞER BELİRLİ ÖZELLİKLERİYLE TOPLU OLARAK, GÖSTERİLMEKTEDİR. DIŞTAN MERKEZE DOĞRU: 1- NEFS DERECELERİ, 2- SIFATLAR, 3- GÖRÜLENLER, 4- ZİKR, 5- HÂL, 6- ÂLEM, 7- SEYR, 8- YER, 9- RENK, 10- VARİDİ.